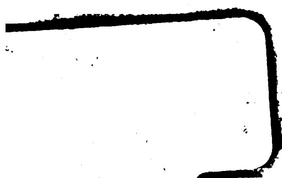

HISTORISK TIDSSKRIFT

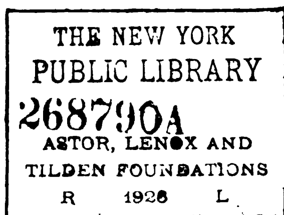
UDGIVET AF

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

FJERDE RÆKKE

TREDIE BIND

KRISTIANIA
GRØNDAHL & SØNS BOGTRYKKERI
1905

INDHOLD.

VAR SVERRE KONGESØN?

AF

DR. LUDVIG DAAE.

Den ifjor bortgangne, for sine Forskninger i vor Middelalders Historie saa høit ansete Lærde, Professor Gustav Storm, har ogsaa kastet nyt Lys over flere Dele af Kong Sverres Historie, hvilket sikkert vil være enhver kyndig Læser bekjendt. Hans sidste Bidrag i denne Retning blev tillige den sidste historiske Afhandling overhovedet, som han kom til at forelægge Almenheden, og den er først udkommen efter hans Død (i det sidst afsluttede Bind af nærværende Tidsskrift). Afhandlingen behandler Spørgsmaalet om Sverres fædrene Herkomst. Storm vil hævde, at denne navnkundige Konge virkelig har været Sigurd Munds Søn, og bygger denne sin Mening væsentlig paa et Par samtidige engelske Forfattere. De Sverre vedkommende Steder hos disse meddeler han saavel i Original, som i Oversættelse.

Storms Afhandling har selvfølgelig i høi Grad interesseret mig, men den har ikke overbevist mig. Om jeg end indrømmer, at Spørgsmaalet om Sverres Herkomst vel tør regnes til dem, som aldrig med absolut Sikkerhed ville blive besvarede, maa jeg dog i Modsætning

til Storm tro, at der taler Mere imod Sverres Paastand om sin Byrd, end der taler for den. Heller ikke kan jeg dele Storms Betragtning af den vigtigste af de omtalte engelske Kilder.

Dette har foranlediget nedenstaaende korte Afhandling. Men forinden jeg kommer til at gaa ind paa, hvad Storm har anført, maa jeg først forsøge en Kritik af Sverres egen Beretning om sin Herkomst i hans af ham selv inspirerede Saga.

I.

Hvor underligt det end lyder, vover jeg dog at sige, at Beretningen om Sverres Fødsel og første Optræden endnu aldrig er bleven ret indgaaende analyseret. Der har, som vi senere skulle see, været enkelte Historikere, som ganske bestemt have betvivlet, at han var Kongesøn, men de have ikke indladt sig paa udførligere Begrundelse af sin Mening. Langt hyppigere derimod finder man Exempler paa, at man har ladet sig blænde af hans overlegne Personlighed. Hans Gaver som Kriger og Regent, hans „Geni" har henrevet, for ikke at sige hypnotiseret. Man har betragtet Spørgsmaalet om hans Herkomst med en forudfattet stærk Sympathi; den Mand, har man ment, hvis hele Historie er saa fængslende, kunde man ikke tiltro et saa djervt Bedrageri som at tillyve sig kongelig Byrd. Moderne Forfattere kunne ogsaa være paavirkede af en Retning i Tiden, der nærer en vis feminin Sky for afgjørende og strenge Domme og ligeoverfor Historiens problematiske Skikkelser helst indtager et ofte i Utide apologetisk, „humant" Standpunkt, en Retning, der ogsaa giver sig tilsyne i vor Tids umiskjendelige Forbrydervenlighed.

Der er imidlertid, naar man staar overfor et Spørgsmaal som nærværende, ikke mere end en Methode, ved hvilken man kan tænke paa at vinde noget virkeligt Udbytte. Det er, at dette Spørgsmaal behandles ganske i og for sig uden nogetsomhelst Sidehensyn, til hvad man personlig maatte mene om Sverres Bedrifter og Virksomhed, om han har været til Gavn eller Skade for Norges Udvikling eller ikke, om hans Personlighed tiltrækker eller frastøder. Hvor det gjelder Sverres Paternitet, maa man ikke falde i Staver over hans Geni. Man maa gribe Sagen an som en koldblodig, for al Herodyrkelse frigjort, gjerne lidt „inhuman“ Detectiv, sætte al Persons Anseelse til Side og uden videre gaa „Sigtede“ og hans Paastande ind paa Livet.

Vælger man denne Methode, vil man strax spørge: Giver Kong Sverre overhovedet Indtrykket af den aabne, sandhedskjærlige, troværdige Mand, Manden med den gode Samvittighed? Kunde dette Spørgsmaal besvares med Ja, vilde det unegtelig og med fuld Føie veie tungt i Vegtskaalen til Sverres Fordel. Men det kan ikke besvares paa den Maade. Tvertimod maa man idelig drage hans Ærlighed i Tvivl. Vi skulle strax nævne en vitterlig, men rigtignok i hans Saga klogelig fortiet Kjendsgjerning, den at han har ladet fabrikere falske Pavebreve og usandfærdig foregivet, at han var løst af det Kirkens Ban, hvori han var falden. Han h a r altsaa tilladt sig grov Usandfærdighed, og deraf følger, som bekjendt, at han har k u n n e t gjøre det.

Sverres Saga[1], hvis Forfatter skrev under hans egne Øine og efter hans egen Beretning, fortæller, at en (for-

[1] Vi holde os naturligvis til den virkelige Saga og sætte ganske ud af Betragtning den Fortælling, som Oversætteren Mads

mentlig Færing) Unaas „i Slutningen af Harald Gilles Sønners Dage“ fik en norsk Kone, Gunhild. Denne fødte „snart efter“ en Søn, som fik Navnet Sverre, og sagde, at han var Unaas's Barn. Hverken om Ægtefolkenes Opholdssted i Norge eller Sønnens Fødested faar man nogen Oplysning. Fem Aar gammel sendes Sverre til Færøerne til Unaas's Broder Roe, Biskop paa disse Øer. Indtil en Alder af 24 Aar tror Sverre, der opdrages til Geistlig og modtager Indvielse til „Præst“, at han virkelig er Unaas's Søn. Unaas nævnes aldrig senere i Sagaen, men om Gunhild faar man den mærkelige Oplysning, at hun reiser fra „Landet“ (Norge?) og til — Rom. Hun gaar der til Skriftemaal og betror den, der skrifter hende, at hun havde en Søn, hvis virkelige Fader var en Konge. Sagen bliver berettet for selve Paven, og denne byder, at hun skulde aabenbare Sønnen hans Herkomst. Gunhild drager saa til Færøerne og siger Sverre, at Sigurd Mund var hans Fader. Dette fremkalder „stor Bekymring“ hos ham, „hans Hu vakler“. Imidlerlertid har han forlængesiden (gjennem de ham altid til Tjeneste staaende Drømme) havt Anelse om en stor Fremtid; den hellige Olaf selv har aabenbaret sig for ham med megen Blidhed o. s. v. Han betror sig til Biskop Roe, og denne raader ham til at henvende sig til Erkebiskop Eystein og aabenbare ham sin „vanskelige Stilling“. Han drager til Norge, men indseer snart, at Eystein neppe vilde være den rette Confident, tier ogsaa foreløbig stille med sin Hemmelighed, kommer til Sverige,

---

Størssøn har componeret og Peder Claussøn gjengivet. Sammenhængen hermed er paa overbevisende Maade godtgjort af Storm i en ældre Afhandling (Norsk hist. Tidsskrift, 2 R. IV, 260 fgg.).

og efter forskjellige Hændelser hyldes han af de slagne og fortvivlede Birkebener som deres Høvding og snart efter som deres Konge.

Vi ville see nærmere paa disse Beretninger. Gunhild angives at have holdt Sverres Paternitet hemmelig i 24 Aar. Er dette sandsynligt eller tænkeligt, at hun endog havde kunnet gjøre dette? Kong Sigurd Mund var, som bekjendt, sikkert en af Norges usædeligste Konger, men paa hans Elskovshandeler og deres Følger synes der ikke at være lagt Skjul, naar undtages Forbindelsen med Christina Kongsdatter, som længe var ubekjendt, men Grunden er her klar, thi her forelaa efter Datidens Kirkeret et Tilfælde af Blodskam, da de to vare eller skulde gjælde for Sødskendebørn. Men da Sigurd i en Alder af 15 Aar eller saa omtrent havde aflagt det i Sagaen helt drastisk skildrede Besøg hos Tjenestepigen Thora, sørger dennes Herskab omhyggelig for, at Frugten deraf, Haakon (Herdebred) opdrages og erkjendes som Kongebarn. Paa Sigurd Sigurdssøns (Marcusfostres) Herkomst som Sigurds uægte Barn lagdes ligesaalidt Skjul. Hvorfor skulde da Gunhild saa omhyggelig skjule sin Forbindelse med Kongen? Datidens Moral var i Sandhed saa slap, at hun neppe har gjort det af Undseelse, ligesom der før Sigurds Fald ikke kunde være større Fare for, at Sverre skulde blive efterstræbt af Kongens Fiender, end for at dennes øvrige uægte Børn skulde være udsatte for saadant. Naar Sverre siges at være født „snart“ efter Gunhilds Giftermaal med Unaas, maa dette naturligt opfattes derhen, at Gunhild, allerede før Giftermaalet kom istand, var frugtsommelig, og heraf maatte atter sluttes, at enten har Unaas selv, allerede forinden Giftermaalet stiftedes, staaet i Forhold til hende samtidig med Kong Sigurd, hvorved altsaa Paterniteten i

ethvert Fald maatte blive tvivlsom, eller ogsaa har Unaas opdaget hendes Tilstand og da naturligviis forlangt Besked. Har hun nu tilstaaet Sandheden for ham, har Unaas været merkelig taus, siden Hemmeligheden endog skal have været bevaret for hans Broder Færøbispen, der jo i Sagaen først siges at have erfaret den efter Gunhilds Tilbagekomst fra Rom. At Sverre selv virkelig holdt sig for Unaaas's Søn, derom har man et Vidnesbyrd hos Saxo (hvem vi senere skulle citere), thi denne oplyser, at Sverres ældste Søn, der siden kaldtes Sigurd Lavard, oprindelig hedte Unaas, efter den, i hvem Sverre saa sin Fader.

Saa er det Gunhilds Romerreise og de med den forbundne Omstændigheder. Gunhild, hvis Mand Unaas havde været *kambari*, og som jo havde havt flere Børn, kan jo neppe formodes at have været nogen særlig velhavende Kone, og alligevel skulde hun have reist til Rom, en lang og kostbar Færd. Selv Mænd droge neppe ofte fra Norge til Rom paa den Tid, især da Valfarterne just dengang paa Grund af Korstogene og Væringetjenesten i Constantinopel langt hyppigere gik til det hellige Land. Ingen af vore gamle Konger har været i Rom, og selv Høvdingers Romerbesøg vare saare sjeldne. Imidlertid, tænkelig kunde jo en saadan Reise nok være. Vi kjende f. Ex. af Sturlunga Saga[1] en islandsk Kvindes Romerfærd, omtrent paa samme Tid, men hun tilhørte vel at merke en meget velhavende Slægt og havde sin Mand med. Men saa er det Skriftemaalet. Paa den Tid — det tør man vistnok sikkert sige — gaves der endnu ikke i Rom særskilte Poenitentiarier for Norden, saaledes som Tilfældet

[1] Sturlunga Saga, ed. Vigfusson B. I, pag. 30 fgg. (III, cap. 30).

blev ved Curien fra 14de Aarhundrede af[1]. At faa aflagt Skriftemaal vilde altsaa for en norsk Kvinde, der sikkert intet fremmed Sprog har forstaaet, være hel vanskeligt og kunde neppe skee uden gjennem en eller flere Tolke som Mellemled. Men, ogsaa forudsat, at Gunhild virkelig baade har været i Rom og skriftet der, saa have vi endnu Pavens Indblanding i Sagen og hans Befaling, om at Sverre skulde faa Besked. Dette forekommer mig fremfor alt saare utroligt. For det første er det i og for sig selv lidet rimeligt, at en fattig norsk Kvinde skulde gjøre et saadant Indtryk paa nogen af Curiens Geistlige, at han skulde have fundet det Umagen værd at gjøre Forestilling om hende til Paven. Og saa — hvem var Pave i Rom paa den Tid, det vil sige omtrent 1175? Det var Alexander III. Visselig hørte Norges Anliggender aldrig til dem, der i fortrinlig Grad have optaget Pavers Tanker, men om denne Pave kan det dog antages, at han ingenlunde ganske var hverken helt ubekjendt med eller helt ligegyldig ved Norge og dets Kirke. Man maa først erindre, at det ikke var for ret længe siden, at Alexanders umiddelbare Forgjænger og tidligere Overherre Hadrian IV (Nicolas Brekespere) personlig som Cardinal havde besøgt Norge og ordnet dets kirkelige Forholde, hvilket ikke let kan have været ganske glemt af Alexander. Endvidere havde Biskop Eystein for endel Aar tilbage besøgt Alexander for at hente sit Pallium og var bleven indviet paa hans Befaling, maaskee endog af ham selv. Og Eystein vides bestemt ogsaa senere at have nydt en vis Bevaagenhed hos sin høie Herre[2]. Hertil

[1] Moltesen, De avignonske Pavers Forhold til Danmark, S. 147 fgg.
[2] L. Daae, En Krønike om Erkebiskopperne i Nidaros (Festskriftet til Throndhjems Nihundredaarsfest i 1897).

kommer desuden den meget vigtige Kjendsgjerning, at just paa den Tid, da Eystein i Bergen 1164 gjennemførte de bekjendte nye Bestemmelser med Hensyn til den kongelige Succession i Norge, havde Alexander III en Legat i Norge, som var tilstede ved Magnus Erlingssøns Kroning og havde deltaget i de forudgaaende Forhandlinger. Vistnok var Pavens Stilling i 1164 trykket og hans Tanker sikkert væsentlig optagne af hans Strid med Frederik Barbarossa, men det vilde dog være utænkeligt, at Alexander ikke og det med stort Bifald skulde af Legaten have hørt om Hierarchiets store Seir i Norge og om Bestemmelsen om ægtefødte Personers Eneret til Thronen. Hvor urimeligt maa det ei da forekomme, naar Sagaen fortæller, at Paven[1] befalede den norske Kvinde at fortælle sin efter Giftermaalet med Unaas (*pater est, quem justae nuptiae demonstrant*) fødte Søn, at han egentlig var avlet i utugtig Forbindelse med en Konge! Thi hvad vilde være den sandsynlige Følge af denne Moderens sildige Tilstaaelse for Sønnen, uden at der hos denne maatte vækkes Aspirationer, der efter 1164 vare ganske uberettigede? Nogen anden Fordel for den unge Søn, end den, at han, om Begivenhederne i 1164 ikke havde fundet Sted, vilde have kunnet reise Fordring paa Thronen, men som han nu (allermindst fra et kirkeligt Standpunkt) ikke mere kunde gjøre, kan ikke let udfindes. Nogen privat Arv efter Kong Sigurd kunde der ei være Tale om at paastaa eller opnaa, og ligesaalidt kunde tænkes paa nogen høiere,

---

[1] Storm har i sin sidste Afhandling aabenbart følt det Urimelige i, at Paven skulde have udtalt sig i Gunhilds Sag, og har omskrevet det til „Skriftefaderens Overordnede“ (S. 164), men dette er vilkaarligt. Sverre har ladet sin Historieskriver paaberaabe Pavens Erklæring, og hertil maa Kritiken holde sig.

om end ikke fyrstelig Stilling under Magnus Erlingssøn som Konge. Ja, havde det endda været Kong Inge Haraldssøn, hvem Gunhild havde udlagt som sit Barns Fader, kunde Udsigter i den Retning maaskee have været tænkelige, thi vi see, at en Søn af denne Konge virkelig var optaget blandt Magnus's Omgivelser (han faldt med denne ved Fimreite), men for en Søn af Sigurd, en Broder af Haakon Herdebred og Sigurd Marcusfostre, var der intet andet at vente, end at Erling Skakke vilde have staaet ham efter Livet, paa samme Maade, som han gjorde det med Kong Sigurds uægte Søn med hans egen Kone. Har Gunhild virkelig, dreven af sin Samvittigheds Braad, reist til Rom for der at skrifte, altsaa ikke nøiet sig med Skriftemaal f. Ex. for Svogeren Roe, da vilde hun desuden ikke have fortiet for Skriftefaderen ved Curien og for Paven, at Sønnen havde betraadt den geistlige Bane, noget hvorpaa Cleresiet sikkert vilde have lagt Vegt. Det er ikke rimeligt, at den Omstændighed skulde have bidraget til at styrke den mærkelige Interesse for Sverre og hans Rettigheder, som han har villet paastaa, at — Curien (!) nærede for ham.

Og saa Beretningen om, at Sverre af Biskop Roe skulde have faaet det Raad at betro sig til — Erkebiskop Eystein! Ganske vist var Færøernes Biskop en ringe Prælat i Sammenligning med det egentlige Norges fem Kirkefyrster, men i den Grad udenfor al Begribelse kan han da ikke lèt have været, at han jo ikke meget godt har vidst, hvad der var foregaaet i 1164 og navnlig kjendt vel til sin egen Metropolitans politiske Standpunkt. Overhoved er hele Sagaens Omtale af denne samme Roe mistænkelig. Sverre skal, heder det, i Femaarsalderen have været sendt til „Biskop“ Roe. Naar man efter samme Saga maa ansætte Sverres Fødsel til omtrent Aar

1150 eller 1151, altsaa hans Oversendelse til Biskop Roe til 1155 eller 1156, maa strax erindres, at ifølge de islandske Annaler (Storms Udgave S. 116) er Roe først indviet til Biskop 1162 (altsaa af Eystein, der 1161 tiltraadte Erkebispedømmet, atter en interessant Omstændighed). Herpaa har man naturligviis forlængst været opmærksom, men uden at lægge videre Vegt derpaa. Jeg finder derimod denne Unøiagtighed meget graverende, thi det er jo slet ikke givet, at Roe (selv om han har været en indfødt Færing) allerede 6 eller 7 Aar før sin Indvielse har opholdt sig paa hine Øer; skal man slutte fra senere Tider, da denne Bispestol næsten altid besattes med en bergensk Geistlig, da er det endog sandsynligt, at han længe har været Præst eller Chorsbroder i Norge. I det Hele er Roe en saare lidet bekjendt Mand, og hans Dødsaar kjendes heller ikke.

At Sagaens Beretning vrimler af Usandsynligheder, tør saaledes med Bestemthed paastaaes. Men det er ikke alene ved sit positive Indhold, at den vækker Mistanke. Fuldt saa mistænkelig bliver den ved alt det, som den fortier. For Sverre som Thronprætendent maatte det jo aabenbart have været af meget stor Vigtighed, om han havde været istand til at give sin Paastand Troværdighed ved mere detaillerede Omstændigheder, og han havde sikkert ogsaa ladet Sagaskriveren meddele saadanne, om han havde kunnet og turdet det. Hvorfor fortier han f. Ex. ganske Gunhilds øvrige Livsforholde? Hvorfor faar man ei at vide, hvor hun og Sigurd lærte hinanden at kjende og traadte i Forhold til hinanden, hvorfor oplyses ikke engang Kong Sverres Fødested? Hvorfor lader Kongen, Sagaens Inspirator, Gunhild forsvinde, efterat hun har aabenbaret ham hans Herkomst? Det vilde dog være mærkeligt, — forudsat, at Sverre talte Sand-

hed —, om der ikke endnu paa den Tid, da han greb efter Kongedømmet, skulde have levet Mennesker, der kunde bekræfte, om ikke andet eller mere, saa dog dette, at Sigurd Mund og Gunhild engang havde opholdt sig paa samme Sted og overhoved idetmindste personlig havde kjendt hinanden, eller Mennesker, som iøvrigt vidste Noget, der kunde bidrage til at sandsynliggjøre hans Paastand. Men herpaa gjøres ikke det svageste Forsøg. Man fristes altsaa unegtelig til at søge Grunden til saadan Forbeholdenhed deri, at der ikke har været noget at anføre. Kun et eneste Sted forekommer Gunhilds Navn senere i Sagaen. Det er i den Tale, som Sverre holdt i Bergen 1197 (cap. 133). Han fortæller her: „Jeg i Sandhed er Sigurds og Gunhilds Søn", og protesterer imod, hvad Biskop Nikolas har sagt, at „jeg ikke kan være Konge over Norge". Men intet Bevis føres for, at han selv taler Sandhed, og at Nikolas lyver. Derimod opregner han sin Moders Æt „i alle dens Grene for alle Thingmændene", og det heder, at flere af disse nu kom efter, at de gjennem Gunhild vare i Frændskab med Sverre. Men det er overflødigt at bemærke, at Moderens Slegtskabsforbindelser ere aldeles ligegyldige, hvor det gjælder at bevise, at hun har staaet i Forhold til Sigurd Mund, ligesaa lidt som det i den Henseende har nogensomhelst Betydning, om Gunhild har været „Trælkvinde" eller af god Familie. Sverre har simpelthen omgaaet Sagens Kjerne, men ogsaa her vist sig som den slue Mand, han altid var, thi det har ikke slaaet Feil, at af de Tilhørere, der nu bleve hans Frænder, have mange følt sig smigrede ved denne Ære.

Noget positivt Skridt til at godtgjøre sin Herkomst har Sverre aldrig gjort, og man fristes stærkt til at søge Grunden deri, at han ingen Bevismidler har kjendt, som

kunde fremlægges. „*Affirmanti incumbit probatio*“, men for den Retsfordring har han dispenseret sig. Kun har han gjort et Forsøg paa at lade en andens Jernbyrd ogsaa blive gjeldende for sig selv, men, som bekjendt, negtede hans „Broder“ Erik at vise ham denne Villighed. Han har da maattet nøie sig med det Factum, at Flere og Flere respecterede eller i ethvert Fald ikke høilydt bestrede hans Paastand, men erkjendte sig for indtil videre at være hans Undersaatter. I Sverige fandt han en virkelig Datter af Sigurd Mund, Cecilia, hvem Erling Skakke havde sendt ud af Norge og ladet ægte en svensk Lagmand, hvem hun ikke elskede. Hun higede efter at komme hjem til Norge, havde maattet høre, at de Brødre, hvem hun hidtil vidste om, vare komne af Dage, og det kan da ikke forundre, at hun skjænkede Sverre Tiltro som den eneste, i hvem hun nu kunde haabe n Beskytter. Saa var det Jarlen Birger Brosa, gift med en Datter af Harald Gille og Fiende af Magnus Erlingssøns Kongedømme. Selv Sverres Saga lader Jarlen i Begyndelsen være vantro ligeoverfor hans Paastande, men han fandt dog sin Regning ved at støtte ham, da Birkebenerne toge ham til Anfører, og senere, da Sverre var den seirende, kom Jarlens Søn til ham i Norge. De fredløse Birkebener vare just ikke meget nøieregnende med Hensyn til sin Høvdings Herkomst; for dem gjaldt det kun overhovedet at faa en Høvding, og i Thrøndelagen blev han saa tagen til Konge „efter den gamle Landslov“, i Virkeligheden dog, fordi der var et stærkt Parti, som hadede Erling Skakke og hans Søn. Borgerkrigene havde allerede i høi Grad virket demoraliserende. De mismodige Ord, hvormed Theodricus monachus afslutter sin latinske Norgeshistorie, som han ikke har Lyst til at føre længer frem, end til Sigurd Jorsalfarers Død, fordi der efter den

Tid kun er at melde om Fordærvelse og Forbrydelse, er ikke blot Phraser. Man var unegtelig kommen derhen, at enhver virkelig eller foregiven Frillesøn af en Konge ansaa sig berettiget til at forstyrre Landets Fred og væbne dets Sønner mod hverandre. Retten sad i Spydstagen, man hyldede Seierherren med Forbehold af naarsomhelst at falde fra ham, om en ny Usurpator havde endnu større Held med sig.

Inden vi gaa videre, skal der gives en kort Oversigt over tidligere Forfatteres Standpunct i det her omhandlede Spørgsmaal.

Torfæus er den første, der fremlagde Sverres hidtil kun i et kort Uddrag kjendte Historie for Almenheden, det vil sige den Almenhed, som forstod Latin. Denne Lærde har store Fortjenester, men hans Verk er kun refererende, paa egentlig Kritik indlader han sig ikke. Han er Sverres Beundrer og betvivler ikke hans Herkomst. Schøning kom desværre ikke til at behandle Sverres Historie uden forsaavidt, som han skrev om Erkebiskop Eystein; det her foreliggende Spørgsmaal har han ikke omtalt. Suhm stiller sig skeptisk[1], men efter nogen Hovedrysten slaar han sig til Ro med, at Sverre, „hvor om Alting er", var en af Verdens største Mænd.

De to første nyere Historikere, hvis Bemærkninger om Sverres Herkomst fortjene at paaagtes, ere Werlauff og Dahlmann. Werlauff er som bekjendt den første, der har udgivet Sverres Stridsskrift imod Biskopperne, som han ledsagede med en mærkelig og meget værdifuld Indledning. Han er bestemt tilbøielig til at betvivle Sandheden af Sverres Udsagn[2]. Den tydske Forfatter,

---

[1] Hist. af Danmark VII, 475 fg.

[2] Anecdoton, historiam Sverreri, regis Norvegiae illustrans, Hafn. 1815, p. XIV sqq.

hvis danske Historie er et Verk af overlegen Dygtighed, er fuldkommen paa det Rene med, „*dass König Sverrir der Sohn seiner Thaten war*“. Hans Bemærkninger ere korte, men slaaende[1].

Christian Magnus Falsen var ikke nogen lærd Historiker, men jeg tager dog her Hensyn til ham, fordi han var et af de bedste Hoveder, der have syslet med vor Historie. Han er Sverres Beundrer: „det er et opløftende Syn at skue den Helt, som nu træder frem paa Skuepladsen“ o. s. v. Derefter refererer han kortelig Sagaens Beretning om Sverres Fødsel og Gunhilds Romerreise. Hans klare Forstand siger ham: „Dette har ikke stor Sandsynlighed for sig. Rimeligviis har det været et Opspind af Sverre selv, for desto lettere at skaffe sig et Parti, hvilken Mening bestyrkes ved at læse de Drømme, hvorved han forstod at bebude sin kommende Storhed.“ Men strax nedenfor vinder Beundringen igjen Overhaand. „I Grunden synes det temmelig ligegyldigt(!), enten han var Kong Sigurds Søn eller ikke, thi var han end ingen Kongesøn, viste han sig ikke mindre værdig til at beklæde Thronen, og han bliver altsaa ikke mindre stor(!), om man end anseer ham for Stifter af et nyt Kongehus.“[2]

Keyser, for hvem indgaaende og minutiøse Undersøgelser i Regelen laa fjernt, indlader sig ikke paa nogen Kritik af det foreliggende Spørgsmaal. Han nøier sig med at sige: „Om Sverrer virkelig var, hvad han udgav

---

[1] Dahlmann, Geschichte von Dännemark (1841). II. 153 fgg. Dahlmann fremsætter bl. A. det Spørgsmaal, hvorfor Snorre afbryder sit Verk ved 1177, om det har været, fordi Karl Abbeds Saga tilfredsstillede ham, eller — fordi han, som samtidig med en norsk fra Sverre stammende Konge, tog Afstand fra at fælde en Dom om Sverres Herkomst.

[2] C. M. Falsen, Norges Historie III, 5—7.

sig for at være, Kong Sigurd Munds Søn, det kunde neppe hans Samtid, og det kan end mindre Nutiden med Sikkerhed afgjøre."[1]

P. A. Munchs Omtale af nærværende Spørgsmaal hører til de svageste Puncter i hans store Hovedverk. Munch havde nemlig skjænket de „Sagn" fra Færøerne om Sverre, der nylig vare meddelte af Præsten J. H. Schrøter i Antiqvarisk Tidsskrift (1849—51) sin Tiltro. Jeg vil ikke gaa videre ind paa disse „Sagn", thi Gustav Storm har allerede for tyve Aar siden[2] for bestandig godtgjort, at de ere helt uægte og misvisende, og Ingen vil herefter tage mindste Hensyn til dem, men med Storm erkjende, at det Hele er lutter Phantasier. Men — Munch tog, hvad der ganske vist nu maa forekomme os besynderligt, Hensyn til Schrøter, og hans Opfatning blev paavirket deraf. Munch mener derfor, ligesom Keyser, at „mere taler for, at Sverre havde Ret, end for at han skulde være nogen Bedrager."[3] Naar en Mand, som Munch, lod sig hilde af de „færøiske Sagn", kan man ikke forundre sig over, at Biskop J. H. Darre, der efter at have taget Afsked fra sit Embede, skrev en tyk Bog om Sverre (et populært Skrift uden ringeste videnskabeligt Værd) ligeledes troede paa „Sagnene" som god historisk Kilde. J. E. Sars har i sin Udsigt over Norges Historie (II, 122 fgg.) naturligviis ogsaa behandlet denne Sag. Han er ikke blind for, at Sverres Paastand er høist tvivlsom, men ogsaa han kommer til det Resultat, at det „maaskee er det sandsynligste", at han var Sigurd Munds Søn „eller ialfald, at han troede at være det".

---

[1] Norges Historie II, S. 166.
[2] (Norsk) hist. Tidsskr. 2. R. IV, 253 fgg.
[3] D. n. F. Hist. III, 50—58.

Interessant er Gudbrand Vigfussons Omtale af Sverre. Han har i en Samling af nordiske Digteres Kvad[1] givet en kort Udsigt over Harald Gilles Familie paa Norges Throne. For Gudbrand staar det slet ikke engang som tvivlsomt, om Sverre er en Bedrager, han er ganske paa det rene med, at saa er Tilfældet. Allerede i hans Genialitet seer han et tilstrækkeligt Vidnesbyrd om, at han ingen Ætling er af denne Stamme (*no chip of the Gilchrist block*). Den Forbeholdenhed og de Fortielser, hvormed Sverre lader sit tidligere Liv omtale, finder Gudbrand forsætlig, Noget, hvori han ganske vist har Ret. Hvad man især maa lægge Mærke til i Gudbrands ret originale Opfatning af Spørgsmaalet, er den Tvivl, han ytrer med Hensyn til Sverres Alder. Han er stærkt tilbøielig til at tro, at Kongen i sin Saga har gjort sig betydelig yngre, end han virkelig var. Og ganske vist vilde det være lettere at forstaa, hvorledes Sverre med en Gang kunde vise sig i Besiddelse af saa stor Menneskekundskab, Livserfaring og Klogskab, som han strax ved sin første Optræden viste sig at indehave, om man kunde ansee ham for nogle Aar ældre. Derved vilde det ogsaa blive forstaaeligt, at Roe kunde have viet ham til Præst, hvortil den canoniske Ret fordrer en Alder af 30 Aar. Og vidste man blot, at han var f. Ex. 5—6 Aar ældre, end han selv har udgivet sig for at være, da var det hele Spørgsmaal om ham løst, thi da kunde han ikke være den ca. 1133 fødte Sigurd Munds Søn. Dette er et meget vigtigt Punct. Man veed jo intet andet om Tiden for Sverres Fødsel, end den helt ubestemte Angivelse, han selv har ladet skrive i sin Saga, og paa den kan man ingenlunde stole.

[1] Corpus Poeticum Boreale (Oxford 1883) II, p. 255—256.

Retshistorikeren Philipp Zorn, en Discipel af Maurer, har i sit bekjendte Skrift „Staat und Kirche Norwegens“, der udkom just under den tydske Culturkamp givet en begeistret Skildring af Sverres Strid med den romerske Curie. Ved Spørgsmaalet om hans Herkomst dvæler han ikke nærmere, men hvad der hos en Beundrer er ret mærkeligt, han udtaler sig (S. 113—114) dog derhen, at Sverres „hele Optræden“ gjør det Indtryk, at han ikke var den, han udgav sig for at være.

Syvhundredaaret efter Sverres Død fremkaldte en svensk Monographi om ham, af Prof. Gustaf Cederschiöld i Göteborg. Forfatteren, hvis Interesse for norsk Historie har al Ret til Paaskjønnelse, nærer den varmeste Sympathi for sin Helt. Vel indrømmer han (S. 36), at: „några bevis för Gunnhilds påstående framlades aldrig; hennes sons ord är vår enda borgen för, att hon verkligen framställt det“, men han skynder sig strax at tilføie: „Att Sverre själf trodde sig vara Sigurd muns son förefaller otvifvelagtigt.“

Af alle de Bemærkninger, med hvilke nogle Forfattere saaledes have bøiet af fra en grundigere Undersøgelse af Spørgsmaalet om Sverres Herkomst, er dog vel ingen mere futil, end den, at han sikkert i ethvert Tilfælde „selv troede“, at han var Kongesøn. Det skulde altsaa kunne tænkes, at han vel i Virkeligheden ikke var det, men alligevel selv personlig mente at være det! Hvad vil dette sige? Det kan ikke betyde andet, end at en Moder efter (som det heder) i 24 Aar at have ladet sin Søn tro, at han var Færingen Unaas's Søn, omsider paa sin gamle Alder opdigter en Fabel, om at han er Søn af Sigurd Mund, og saa indbilder sin Søn en saadan Løgn. Er noget utroligt, da vistnok dette. Har Sverre troet sig at være Kongesøn, da maa al Rimelighed være for, at han virkelig var det. Men har man

først med en Usandhed at gjøre, da er det saare urimeligt at skrive den paa Moderens Regning. Hvo der tænker saa, tænker neppe sin Tanke til Ende.

Da Sverre optraadte som Prætendent, var en Aarrække forløben, siden Reglerne for Succession i det norske Kongedømme havde modtaget en væsentlig Forandring. Denne Forandring var, som bekjendt, indført i Landets Love. At bestride den som uretmæssig kunde altsaa alene skee, naar man stillede sig paa det bizarre Standpunct, at den norske Stat skulde mangle den enhver Stat naturlig tilkommende Adgang til at forandre sine Love. Men for Sverre var der, naar han vilde gribe efter Kronen, ingen anden Udvei forhaanden end at gjøre den djærve Paastand, at den gamle, paa lovlig Maade forandrede Lov dog alligevel fremdeles skulde gjelde.

Da Alle ere enige om at tillægge Sverre en hans Samtidige saa høit overlegen Intelligents, kan neppe Nogen for Alvor mene, at han skulde have været overbeviist om, at Norges Lyksalighed først og fremst beroede derpaa, at enhver kongelig Frille- eller Horesøn skulde være berettiget til Rigets Throne, og at han ikke skulde have forstaaet, at Afskaffelsen af saadan barbarisk „Ret“ var et uhyre Fremskridt. Men for ham var der ikke andet at gjøre end at klynge sig til den afskaffede Lov og at affektere Overbevisningen, at den var bedre og mere velgjørende for Landet end den nye, der dog stod i Samklang med Europas civiliserede Landes. Sverre dreves med tvingende Nødvendighed til at blive Hykler, og det skal medgives, at i den Henseende viste han sig som Virtuos. Norge har sikkert aldrig havt en talentfuldere Skuespiller. Glemmes maa det forresten ikke, at der er Steder i hans Saga, hvor han optræder noksaa selvmodsigende. Han lader nemlig sin Historieskriver fortælle, at han, da Birke-

benerne vilde have ham til Høvding, i Begyndelsen afslog deres Begjæring og opfordrede dem til at tage en af Harald Gilles Dattersønner (Birger Brosas Sønner) til Konge, da de vare ligesaa nær berettigede til Thronen, som Magnus Erlingssøn, det vil sige efter Sverres senere Paastande ingen Ret havde. Og senere seer man, at han tilbød et Compromis med (den „uberettigede") Magnus om at dele Riget med ham.

II.

Vi gaa nu over til at betragte de nye af Storm fremsatte Theorier, hvori han har meent at finde Argumenter for Sverres kongelige Herkomst. Som allerede i Begyndelsen af denne Afhandling anført, ere disse hentede fra de fremmede (ikke norske og islandske) Kilder til Kongens Historie.

Først meddeles Saxos korte Beretning, der som bekjendt ligefrem gaar ud paa, at Sverre løgnagtig udgav sig for Kongesøn. Den danske Historieskrivers Ord fremstilles af Storm som „en Gjenlyd af Sverres Fienders, [ɔ: de i Danmark landflygtige norske Prælaters] Ord". Ganske vist en „Gjenlyd" af Sverres Venners Ord er de ikke. Men det skal her kun bemærkes, at Saxo, om nogen af Middelalderens nordiske Historieskrivere, var en Mand af en saadan Characteer og personlig Værdighed, at han uden Tvivl maa have havt altfor stor Agtelse for Sandheden og for sit Kalds Ansvar til overhoved at være nogen „Gjenlyd" eller Talerør for noget Parti. Jeg tror, at Saxo kun har udtalt sin Overbeviisning. Og den kan han meget vel have erhvervet sig, længe før Prælaterne flygtede til Danmark, da der, dengang dette foregik, allerede var henløbet en lang Aarrække siden Sverres Optræden som Thronprætendent og Partihøvding.

Sverres Oprør og Seire, Rygtet om hans Bedrifter har selvfølgelig strax naaet Danmark, og Forbindelsen mellem Rigerne har været stor nok, til at Saxo har havt Anledning til at erfare, hvad alvorlige og troværdige Nordmænd mente om Sverre.

Pavebrevene, hvilke jeg her ikke behøver at dvæle videre ved, ere derimod ganske naturlig en „Gjenlyd“ af nordiske Prælaters Klager til Curien. Jeg siger „nordiske“ og ikke blot „norske“, fordi Abbed Vilhelm af Ebeltoft har forfattet Breve i den blinde Erkebiskop Eriks Navn. Men dette er af Betydning, thi Vilhelm er en af de ædleste Skikkelser, som Nordens kirkelige Historie kjender. Heller ikke han har villet skrive om Sverre, som han gjorde, ifald han ikke har været overbeviist om, at han var en Bedrager. Derhos skal jeg alene minde om, hvilket eiendommeligt Indtryk det gjør, naar man læser Innocents III's Brev om, at Sverre „til sin Moders Skam paastaar, at han stammer af kongeligt Blod“, og saa erindrer, at Sverres Saga foregiver, at Alexander III et Snes Aar i Forveien skulde have befalet Gunhild at aabenbare sin „Skam“ for Sønnen!!

Det er imidlertid de engelske Forfattere (eller egentlig kun den ene af dem), det især kommer an paa at betragte, da Storm lægger Hovedvægten paa dem. I Gesta Henrici II („Benedict af Peterborough“) findes under Aar 1180 en høist mærkelig Beretning om indre Kampe i Norge. Denne ender med at fortælle, at Erkebiskop Eystein samme Aar kom til England. Læseren bedes at gjennemsee Stykket (aftrykt i latinsk Original af Storm S. 185 fgg. og i Oversættelse S. 170 fgg. i dette Tidsskrift, 4. Række, Bd. 2).

Man vil da finde, at Mere om Eystein end et Par Linier i Slutningen findes der ikke i det hele Stykke.

Ikke desto mindre gaar Storm ud fra som givet, at det hele Stykke „altsaa paa en eller anden Maade stammer fra denne". Han gaar endnu videre og seer i Stykket en „Indberetning" til Kong Henrik II, det er „tydeligviis Uddrag eller Gjengivelse af et Brev", en „Rapport, der gjengiver Erkebiskoppens skriftlige Beretning, dog maaskee i Uddrag".

Alt dette finder jeg at være ganske vilkaarligt og er ikke istand til at øine noget, der kan godtgjøre, at et Stykke af purt historisk Indhold, fordi Erkebispen tilsidst bliver nævnt deri, derfor behøver at stamme fra ham eller at være en „Indberetning" fra ham til Kongen af England. Havde Storm Ret, vilde det dog være høist besynderligt, om der ikke havde været talt om Sverre i ganske andre Toner, end her er Tilfældet, og navnlig vilde Erkebispen, om han var Forfatteren, eller Stykket dog et Uddrag af en Forestilling fra ham, ikke have undladt at beklage sig over sin Konges og sin egen Skjebne, udbedt sig Kongens Beskyttelse eller Intervention o. s. v. Man svare mig ikke, at saadant kan have staaet i „Rapporten fra Eystein", men være udeladt af den engelske Chronist. Thi, som Storm selv siger, og som enhver, der kaster et Blik paa det engelske Verk, ogsaa kan opdage, pleier denne Chronist helst at gjengive Breve og Documenter fuldstændigt. Og det er ogsaa klart, at hvis Chronisten havde havt for sig et Skrift af Eystein til Kongen, vilde han neppe have undladt at meddele, hvad Henrik II, som man af andre engelske Kilder veed, virkelig gjorde for at hjælpe Eystein ikke mod norske Fiender, men til at finde Underholdning under sit Exil. Endelig, vil Enhver spørge, er der nogensomhelst Rimelighed i, at Erkebispen i et Bønskrift eller en Forestilling til den engelske Konge vilde give denne et detailleret Cursus i norsk Historie,

fortælle ham om en Hoben, sit eget Mellemværende med Sverre helt uvedkommende norske Thronprætendenter gjennem et halvt Aarhundrede og tilføie flere andre Oplysninger, der maatte forudsættes at være Henrik II fuldstændig ligegyldige? Erindres maa ogsaa, at der kjendes et literært Arbeide, som virkelig er forfattet af Erkebiskop Eystein, nemlig hans latinske Optegnelser om Olaf den Helliges Mirakler, hvilke i 1881 bleve udgivne af den engelske Literat Metcalfe[1]. Det har meget undret mig, at Storm, som man maa tro, slet ikke har tænkt herpaa eller anstillet en, som det synes, for ham nærliggende Sammenligning mellem Stilen og Fremstillingen i Eysteins Optegnelser og i det hos „Benedict“ interpolerede Stykke om Norge. Saavidt jeg kan skjønne, er der imidlertid Intet, der kunde tyde paa, at disse to skulde skrive sig fra en og samme Forfatter.

Jeg hævder nu, at hvad der her foreligger, er — maaskee med Undtagelse af de første Linier — en Udskrift af en os nu ukjendt norsk Krønike, som Forf. af Gesta Henrici II har faaet i Hænde, og som har vakt en Interesse hos h a m, som den neppe vilde have fundet hos hans kongelige Herre. Han har saa — Noget, som jo hører til de allerhyppigste Forekomster i middelalderlig Historieskrivning — uden videre interpoleret Krønikefragmentet i sin Bog. At Stykket skulde være skrevet netop i Aaret 1180, hvilket Storm strax forudsætter, fordi det begynder med *„hoc anno“* og er indført mellem dette Aars Begivenheder, kan jeg ikke medgive. Jeg forklarer „hoc anno“ ved: „i det Aar, hvormed vi nu beskjæftiger os, som vi nu taler om“ ell. Lign. Men da Forf.

---

[1] Passio et miracula beati Olaui by F. Metcalfe, Oxford 1881, p. 104 sqq.

af Gesta Henrici slutter sit Verk ved 1192, maa Stykket vistnok være skrevet og indført i det engelske Verk inden dette Aar.

Jeg vil derhos fremsætte en Gjetning, men rigtignok med alle Forbehold, idet jeg udtrykkelig paa Forhaand værger mig mod, at den opfattes som mere end en Tanke, der maaskee hverken vil finde eller fortjene at finde Indgang. Den fremsættes alene til Kyndigeres Prøvelse. Saa meget tror jeg nemlig, at den i ethvert Tilfælde er værd.

Denne min Tanke er, at vi her maaskee have for os et Stykke af den tabte Deel af den anonyme Krønike, som gaar under Navnet „Historia Norvegiae", og som Munch for noget over femti Aar siden fandt i Skotland og siden udgav. Dette lidt besynderlige Skrift standser i det af Munch fremdragne (eneste) Haandskrift allerede i Olaf den helliges Historie, men dets Forfatter udtaler i sine Forord, at han har ført Fortællingen ned lige til sin Samtid, det vil sige i det ringeste til 12te Aarhundredes anden Halvdeel. Siden er „Hist. Norv." blevet nærmere belyst af Sophus Bugge (Aarbøger for Nord. Oldk. 1873), og Storm har i sine Monumenta givet en ny og fortrinlig Udgave. Han har Fortjenesten af at have paavist, hvem den „Agnellus" er, til hvem Skriftet er dediceret. Samme Agnellus levede i Aaret 1183 som Archidiacon i England[1]. Da altsaa Hist. Norv. maa have været kjendt af ham, er der Mulighed for, at det ogsaa kan have været kjendt af den samtidige Forf. af Gesta Henrici. Denne Mulighed voxer i mine Tanker til Sandsynlighed, naar man veed, at Agnellus har skrevet en Bog om Henrik II's Søn af samme Navn († 1183), der omhandler denne

[1] Storms Monum. Hist. Norv., p. XXIII.

Prinds's Død og Begravelse. Agnellus og Forf. af „G. H.“ have altsaa begge samtidig skrevet om Kongehusets Historie, hvoraf vel tør sluttes, at de begge have staaet i Forbindelse med dette og i saa Fald have kjendt hinanden personlig, hvorfor en Bog, der var i Agnellus's Besiddelse, let kunde blive tilgjængelig ogsaa for den anden Skribent. Skulde man finde denne min Formodning antagelig, da skylder jeg Storm, at jeg har kunnet fremsætte den.

At Forfatteren af det interpolerede, men i mine Tanker Erkebiskop Eystein fuldstændig uvedkommende Krønikefragment slaaende og paatagelig minder om den bevarede Deel af Historia Norvegiae, tør jeg vel ikke bestemt paastaa, men jeg finder dog adskillig Overensstemmelse og ingen paafaldende Ulighed. Fragmentet er for kort, til at megen Lighed i Ordforraadet kan paavises; nævneværdig er dog begges Forkjærlighed for Udtrykket „transfretavit“ for det almindelige „trajecit“. Men begges Latin er temmelig maadelig, og Stilen i Opregningen af de ældre Konger i Hist. Norv. og af de vexlende Konger og Prætendenter i Fragmentet forekommer mig ret beslægtet. De Afvigelser, som findes mellem Skrivemaaden af nomina propria i Hist. Norv. og vort Fragment, forekommer mig ikke større, end at de kunne skyldes Afskrivere. Vistnok bruger H. N. det norske Navn Eystein og Fragmentet derimod Augustinus, men H. N. taler vel at mærke om Hedninger og Fragm. om Christne, af hvilke den ene, Erkebispen jo selv kaldte sig Augustinus, hvilket kan have havt Indflydelse paa Benævnelsen ogsaa af de to andre, en Konge og hans angivne Søn.

Det her omhandlede Fragment indeholder følgende, os særlig vedkommende Notits:

Sivardus genuit Hacconem et Siwardum et Swerrum, qui omnes spurii erant, de diversis matribus geniti. Augustinus vero genuit Augustinum legitime natum.

Sigurd (Mund) havde Sønnerne Haakon (Herdebred), Sigurd (Marcusfostre) og Sverre, som alle vare uægte og af forskjellige Mødre. Eystein havde Sønnen Eystein (Meyla), der var ægtefødt.

Havde nu Storm kunnet bevise sit Axiom, at denne Beretning stammede fra Erkebiskop Eystein, vilde en saadan Udtalelse fra denne, om at Sverre virkelig var uægte Kongesøn, have været saare mærkelig og sikkert det bedste Argument i Sverres Favør, man havde kunnet finde. Men da nu et saadant Beviis aldrig kan føres, taber ogsaa Udtalelsen det meste af sin Betydning og maa nærmest bedømmes efter det Indtryk af Vederheftighed, som Krønikefragmentet forøvrigt gjør. Dette er ikke meget stærkt. Strax ved Siden af Udsagnet om Sverres Fødsel møder os saaledes en Beretning om, at Eystein (Meyla) var ægtefødt. Dette er visselig urigtigt. Thi Snorre, hvem vi ikke betænke os paa at skjænke større Tillid end denne i England opdukkende Anonym, veed ikke alene Intet om Eysteins ægte Fødsel, men udtaler endog Tvivl, om han overhovedet har været Kongesøn; han siger, at han „kaldtes" saa. Ægtefødt forekommer han mig meget vanskelig at have kunnet være, thi vel nævnes der, at Kong Eystein Haraldssøn var gift med Ragna Nikolasdatter, men om hende hedder det tillige, at hun siden blev gift med Orm Kongsbroder, og Orm stod ved Magnus Erlingssøns Side ogsaa i Slaget ved Re 1177, hvor Eystein Meyla blev fældet[1]. Denne forment-

[1] Storm, der ellers opregner forskjellige factiske Feil i Fragmentet, forbigaar ganske denne paafaldende Beretning om Eystein Meylas Fødsel.

lige Feil i Fragmentet svækker dettes Paalidelighed ogsaa med Hensyn til dets Beretning om Sverres Fødsel. Jeg antager, at dets Forfatter kun har nævnt Sverre som en af de andre, der optræde som Sigurd Munds Sønner, uden at vide nærmere Besked om, hvorvidt de alle ogsaa vare det.

Inden vi forlade „Gesta Henrici", vil jeg, om end maaskee til Overflod, nævne et Par Bemærkninger, som Storm, der som sagt forudsætter, at Eystein staar bag ved dette Skrifts norske Stykke, har fremsat.

Han seer (S. 170, cfr. 187) i de Ord: *„ante Magni consecrationem* *non legitur* *aliquem alium fuisse in regno Norwegiae in regem consecratum"* et Vidnesbyrd, om at Forf. af „Gesta H." har excerperet en „Indberetning" eller „Rapport" (fra Eystein). „Det kan sees (siger Storm) af det ligefremme Udtryk: det læses." Men da maatte der jo aabenbart have staaet *legitur*, *non* — ikke, som i Texten, *non legitur*. Som der nu i Texten staar, er det derimod simpelthen en negativ Paaberaabelse af den ukjendte i „G. H." interpolerede Krønikeforfatters Kilder, i hvilke han intet læser (ɔ: finder) om foregaaende Kroninger i Norge.

Videre tænker Storm sig (S. 184), at Erkebiskop Eystein 1) „kan[1] have undersøgt dette (ɔ: Sverres Herkomst) under sit lange Ophold ved Bergen 1178—80" 2) eller „kan[1] have kjendt til Forholdet fra den Tid, han levede ved Hoffet som Inges Capellan". Begge Dele vilde være lige usandsynlige, selv om Eystein var den engelske Forfatters Hjemmelsmand. Thi 1) maatte Eystein da „ved Bergen" have erhvervet Beviser for Sverres Herkomst, som Sverre selv har savnet, da han ellers sikkert

---

[1] Udhævet af mig.

ikke havde undladt at meddele dem til sin Historiograph til Optagelse i Sagaen, og 2) havde Brødrene Inge og Sigurd, ved den Tid, til hvilken Sverre lader sin Fødsel hensætte, forlængst hver sin Hird, og Sigurds usædelige Liv var vist saa vidtløftigt, at Inges Capellan vanskelig kunde følge det i Enkeltheder, ikke at tale om, at Eystein da vilde have vidst mere end nogen anden, thi Gunhild skulde jo have forstaaet at bevare Forholdet i enèstaaende Hemmelighedsfuldhed!

Om de to andre engelske Chronister kan jeg ytre mig i Korthed. Det er da først Robert de Hoveden, der i sit Verk, der gaar til 1201, har udskrevet det i „Gesta Henrici" optagne Fragment om Norge. Imidlertid finder jeg at burde anføre, at det er høist mærkeligt, at man hos Hoveden finder Tillæg til „G. H."'s Text (saaledes, som den nu kjendes), der imidlertid sikkert ikke skyldes ham selv. Enten maa dette da forklares derved, at den ham foreliggende Text af „G. H." har været bedre end den, vi nu kjende af samme „G. H.", eller ogsaa kunde den tabte norske Krønikedeel ogsaa have været Hoveden tilgjængelig, og han have afskrevet den nøiagtigere. Derhos har Hoveden ogsaa en Beretning om senere Begivenheder i Sverres Liv, som vrimler af Feil. At Sverre her kaldes „Søn af Sigurd, Norges Konge", antager jeg at stamme fra „G. H." og finder ikke deri nogen særlig Betydenhed. Endelig er det Wilhelm Parvus's († 1198) „Historia rerum Anglicarum". Her fremstilles Sverre som et Uhyre og en Djevel.

Saavidt jeg nu formaar at dømme, er Sandsynligheden for Sverres kongelige Herkomst liden. Nærmest ligger det at tro, at den høit begavede, men egoistiske Mand, da han kom til Norge og mærkede, at Magnus Erlingssøns Kongedømme trods Lovforandringen og Kro-

ningen ikke stod paa fastere Fødder, end at Oprørere altid kunde danne en Flok og vinde et Parti, er bleven greben af en uimodstaaelig Begjærlighed efter selv at tilegne sig Magten og derfor har udgivet sig for Kongesøn. Til Fader laa det da nærmest at vælge den usædeligste af Harald Gilles Sønner, hvem man jo kunde tiltro saa mange Børn, det skulde være. Han har sparet sig Beviser og erstattet dem ved Bedrifter. For hver Seir bøiede sig Flere og Flere for den opgaaende Sol. Han kunde efterlade sin Søn Riget. Dette blev ogsaa, om end efter haarde Kampe, hvis Krigsomkostninger Fædrelandet maatte betale, i hans Æt. Sverres og hans Efterkommeres Modstandere fandt ingen Historieskrivere; ingen Islænding turde fortælle eller fandt sin Regning ved at fortælle deres Saga. Men i den første Menneskealder efter Sverres Død, vist ogsaa ind i den anden, har hans Herkomst nok havt sine Skeptikere, og det sikkert endog blandt Birkebenerne selv, men man har ikke vovet at tale høit om den Sag. Og tilsidst er al Tvivl forstummet, lige indtil den Tid, da en kritisk Historieforskning opstod ogsaa i Norden. *Victrix causa diis placuit.*

DEN FØRSTE NORSKE KONGEKRONING, DENS AARSTAL OG LEDSAGENDE OMSTÆNDIGHEDER.

AF

EBBE HERTZBERG.

Ved Gustav Storms skarpsindige Analyse af den os i et Par Afskrifter opbevarede Gjengivelse af Kong Magnus Erlingssøns Privilegiebrev for Nidaros Kirke[1] tør Drøftelsen af de Aftaler, der knyttede sig til denne Konges Kroning, være rykket et afgjørende Skridt fremad. Den senest af Konrad Maurer[2] forfægtede Mening, at det hele Privilegiebrev skulde udgjøre en eneste stor Forfalskning, og at der altsaa intet Bevis skulde foreligge for Kongedømmets Lensunderkastelse under Landshelgenen St. Olaf og den denne repræsenterende Erkebiskop, lader sig efter Storms Paavisninger ikke længer opretholde. Ogsaa ifølge disse er rigtignok Brevet i den Skikkelse, Efterverdenen kjender det, et Falsarium. Men det gjengiver dog i det væsentlige tillige det oprindelige,

---

[1] „Om Magnus Erlingssøns Privilegium til Nidaros Kirke 1164", i Videnskabsselskabets Skrifter 1895, — nedenfor citeret „Privilegium".

[2] „Norwegens Schenkung an den heiligen Olaf" i „Abhandlungen der k. Bayer. Akad. der Wissenschaften", I Cl. XIV Bd., II Abth., München 1877, — nedenfor citeret „Schenkung".

ægte Dokument, omend baade interpoleret og i bevidst Hensigt overarbeidet og forvansket.

Imidlertid er det langtfra, at endnu alt kan erkjendes at være fuldt paa det klare i Henseende til dette særlig interessante og vigtige Punkt i den norske Middelalders statsretlige og kirkelige Historie. Nogle Bidrag til Emnets yderligere Belysning vil jeg derfor i det følgende søge at sammenstille. For en ikke uvæsentlig Del grupperer de sig omkring Spørgsmaalet om det rigtige Aarstal for Kroningen.

I. Aarstallet.

Lige siden Snorre, formentlig først i Tiden henimod 1240[1], fuldendte Rækken af sine norske Kongesagaer, blandt hvilke den om Magnus Erlingssøn som bekjendt er den sidste, har det været lært, at Kong Magnus's Kroning og det dermed forbundne Rigsmøde i Bergen fandt Sted i Aaret 1164. Skjønt dette Aarstal ogsaa hos den nyere Tids mest kritiske Historikere[2], navnlig P. A. Munch, K. Maurer og G. Storm, har fundet Tilslutning og tildels direkte Forsvar, formaar jeg ikke at komme til andet Resultat, end at det er feilagtigt.

---

[1] Saaledes fremdeles G. Storm i hans Levnedsskildring af Snorre i Oversættelsen af Kongesagaerne, Kristiania 1899, Pag. XXIII: „Værket neppe afsluttet førend under Snorres senere Aar (1237—41)“.

[2] Hos ældre Forfattere sees tildels Tidsangivelserne i Sverres Saga foretrukne; saaledes i Halvardus Gunarius's Chronicon Regum Norvegiæ (Rostock 1606) om Kong Magnus's Alder ved Kroningen:

„Addiderat ternis tunc Magnus quatuor annos,
ante coronatus nullus eumque fuit.“

Samt længere nede i Gjengivelsen af hans Tale før Slaget ved Fimreite:

„Vix annos septem tunc ego natus eram,
cum mihi nobilitas regni daret alta coronam.“

I Virkeligheden er Snorres Saga om Magnus Erlingssøn ikke alene den ældste, men ogsaa den eneste Kilde for Angivelsen af 1164 som Kroningsaaret. De sildigere, vidtløftige Sagahaandskrifter, der bl. a. ligger til Grund for Udgaven i Fornmanna Sögur (7de Bind), er for dette Punkts Vedkommende kun at betragte som Afskrifter af Snorre, og det samme gjælder Aarstallet i de islandske Annaler, hvis ældste Hovedstok jo først er kommen istand omkring 1280[1], og som desuden ogsaa ellers trofast følger Snorres Tidsregning[2].

I Modsætning hertil er det egnet til at vække Opmærksomhed, at Aaret 1163 angives som Kroningsaaret i hele tre indbyrdes af hinanden uafhængige Beretninger, der alle er ældre end Snorres Værk, og som tillige alle tre nyder hævdet Anseelse som meget paalidelige. Disse tre Kilder er Fagrskinna, Sverres Saga og den engelske Annalist Abbed Benedict af Peterborough.

Den sidste, som igjen afskrives af Roger af Hoveden, Kapellan hos den 1189 afdøde engelske Konge, Henrik II, bringer en kortfattet, men i Hovedtrækkene rigtig Oversigt[3] over Norges Historie fra Magnus Barfods og Sigurd

---

[1] G. Storm i Annaludgavens Indledning Pag. LXXXIII.

[2] Smstds Pag. LXXX: „Norges Historie i Annalerne synes helt igjennem at bygge paa Kongesagaerne: for de ældre Aarhundreder (9de til 12te) er helt igjennem Snorres Skrifter og navnlig hans Tidsregning lagt til Grund“. Først fra 1177 af tænker Storm sig Sverres og de senere Kongers Sagaer benyttede.

[3] Af større Feilangivelser er egentlig blot at mærke, at han anser Magnus Barfod som Broder af, istedetfor Fader til Sigurd Jorsalfarer, og som Følge heraf Harald Gille som sidstnævntes Fætter istedetfor Broder. Derhos lader han etsteds ved en Feilskrift Erling Skakke dø istedetfor Sigurd, uagtet han senere ganske rigtig anfører Erlings Fald i 1179.

Jorsalfarers Dage indtil 1180, hvorimod han efter dette Aar kun har en enkelt kort Notits under 1184, nemlig om Kong Magnus Erlingssøns sidste Nederlag og Fald. Da han afslutter sin sammenhængende Beretning med at fortælle om Erkebiskop Eysteins Flugt til England i 1180, fordi han ikke vilde underkaste sig „Sverre Præst“, tør man vistnok gaa ud fra Paalideligheden af den Formodning, som Munch fremsætter i Fortalen til 2den Del af N F H. (Pag. V—VI), gaaende ud paa, at disse engelske Meddelelser om Begivenhederne i Norge skyldes Erkebiskop Eystein selv. I saa Henseende kan det ogsaa fremhæves, at Benedict kun nævner Erkebiskopens Ankomst til England, ikke derimod hans Tilbagereise i 1183 [1].

Det os her nærmere vedkommende Stykke af Abbed Benedicts Beretning [2] lyder saaledes:

„*Levaverunt [proceres regni] in regem Magnum filium Herlingi et præfatæ Christinæ. Qui non valentes sustinere bellum contra Haconem, secesserunt in Daciam; ubi in brevi tempore reparatis viribus, redierunt in Norweiam; et habito bello apud Tunebergam inter ipsos et Haconem, retentis navibus et armis, ipsum fugaverunt, quem in sequenti æstate* [3] *insecutus est. Et habito inter eos navali prælio in loco qui dicitur Vee* [4], *interfectus est Haco, et*

[1] Efterat dette var skrevet, sees nu ogsaa G. Storm i sin efterladte Afhandling om „Kong Sverres fædrene Herkomst“ at erkjende, at Meddelelserne maa hidrøre fra Erkebiskop Eystein selv, hvem han tænker sig som Forfatter af en skriftlig Beretning, der af Benedict eller dennes Hjemmelsmand er bleven gjengiven i Uddrag. Hist. Tidsskr. IV, 2, S. 170.

[2] Hos Stubbs, I, S. 266 ff. Se nu desuden Aftrykket i G. Storm's nævnte Afhandling i dette Tidsskrifts 4de Række, 2det Bind, S. 186.

[3] Roger af Hoveden tilføier her for Tydeligheds Skyld: »*Magnus filius Herlingi et Christinæ*«.

[4] D. e. Veø i Romsdalen.

Magnus Herlingi filius totum regnum obtinuit. Insurrexit ergo in eum Sivardus frater Haconis; et habito inter eos prælio, Sivardus frater Haconis interfectus est; et Magnus coronatus est et inunctus in regem, secundo anno regni sui et quinto[1] *anno ætatis suæ; ante cuius consecrationem non legitur aliquem alium fuisse in regno Norwegiæ in regem consecratum: anno scilicet quarto papatus Alexandri papæ tertii, magistro Stephano de Urbe Veteri misso illuc legato*".

Af de tre her forekommende Aarsangivelser stemmer de to vel overens. Pave Alexander III's 4de Regjeringsaar række nemlig fra September 1162 til September 1163, og Kong Magnus's 2det Aar har Benedicts norske (thrønderske?) Hjemmelsmand øiensynlig regnet at begynde Forsommeren 1163, idet han Forsommeren 1162 ved at fælde Haakon Hærdebred „*totum regnum obtinuit*" og derfor ogsaa umiddelbart efter Slaget blev udraabt til Konge paa Ørething[2].

Sammenholder man disse to Angivelser, skulde Magnus's Kroning altsaa ifølge Benedict af Peterborough have fundet Sted mellem Forsommeren og September 1163.

[1] Roger af Hoveden skriver »*quinto decimo*«.

[2] Muligheden af, at Beretteren har regnet Magnus's 1ste Regjeringsaar fra hans Udraabelse i Bergen tidlig paa Vaaren 1161 lige før Flugten til Danmark og altsaa hans 2det Aar fra Vaaren 1162 til Vaaren 1163, er udelukket. Dels vilde nemlig Kroningen isaafald efter Benedicts Opgave maatte henlægges til Sommeren 1162, hvilket under enhver Omstændighed er umuligt, og dels vilde, saaledes regnet, Pave Alexanders 4de og Kong Magnus's 2det Aar ingen Sommer faa tilfælles; men, som siden skal vises, foregik Magnus's Kroning netop ud paa Sommeren.

Derimod er den tredie Opgave, at Magnus ved Kroningen var 5 Aar gammel, ikke rigtig og maa bero enten paa en Afskriverfeil[1] eller paa en Forvexling med hans Alder, da han i 1161 først udraabtes til Konge. Da var han nemlig, som vi af anden Kilde vide, just 5 Vintre gammel.

Denne anden Kilde er Sverres Saga, ligeledes et af det 12te Aarhundredes egne Kildeskrifter. I den Tale, denne Saga lægger Kong Magnus i Munden lige før hans Fald i Slaget ved Fimreite, lader den ham udtrykkelig sige, baade at han da, i 1184, var 28 Vintre gammel (og altsaa født 1156), og at han var 5 Vintre, da man gav ham Kongenavn, og 7 Vintre, da han af den romerske Legat og Erkebiskopen viedes til Konge[2]. At de 5 Vintre her nødvendigvis maa sigte til hans Alder, da han Vaaren 1161 udraabtes til Konge paa Partimødet i Bergen, fremgaar af Jævnførelsen med hans Alder i Dødsaaret 1184 og bestrides da heller ikke af nogen. Endog Snorre fastholder, at Magnus ved nævnte Leilighed i 1161 var „5 Vintre gammel“[3]. Men er det altsaa Sverres Sagas Mening, at Magnus Vaaren 1161 var 5 Vintre gammel, saa maa det Aar, da han, 7 Vintre gammel, kronedes, være 1163. Ogsaa dette fremgaar noksom ved Sammenligningen med Kongens Alder, da han i 1184 faldt, ligesom det jo tillige er ganske udelukket, at Sagaen skulde lade 3 Vintre gaa hen mellem det Aar, da han var 5 og da han var 7 Vintre.

---

[1] At Roger af Hoveden i denne Forbindelse skriver 15 istedetfor som Benedict 5 Aar, kunde maaske tyde paa, at Tallet i Benedicts oprindelige Text har været mindre tydelig skrevet.

[2] Sverres Saga, Unger's Udgave, Kap. 78 (89).

[3] Snorre, Magnus Erlingssøns Saga, Kap. 1 mod Slutten.

Det sidste vil rigtignok Munch ikke lade gjælde. I Noten S. 930 i 2den Del af N F H. mener han, at Magnus, som formentlig født senhøstes 1156, ikke før senhøstes 1164 har fyldt sit 8de Aar og derfor Sommeren 1164 endnu kunde siges blot at være 7 Vintre gammel, samtidig med, at dog ogsaa Snorre kan have Ret ved at opgive hans Alder i 1164 til (omtrent) 8 Vintre, om han end „ikke ganske havde fyldt sit 8de Aar“. I Sammenhæng hermed staar det, at Munch paa et andet Sted (III, S. 183) omskriver Sagaens Angivelse af Magnus's Alder ved hans Fald i 1184 derhen, at han var „28 Aar gammel eller i sit 28de“. Munch vil med andre Ord ogsaa her antyde, at man ifølge oldnorsk Sprogbrug kunde siges at være et vist Antal „Vintre“ (i den sildigere Betydning af „Aar“) gammel, selvom man blot nærmede sig vedkommende Fødselsdag. Herimod er for det første at bemærke, at dette helt strider mod den Maade, den almindelige Mand endnu den Dag idag i Norge udtrykker sin Alder paa. Der holdes strengt paa, at man ikke er saa eller saa mange Aar gammel, inden man virkelig har fyldt vedkommende Aar. Skal et „omtrentlig“ udtrykkes, bliver dette ligefrem ved en eller anden liden Tilføielse sagt.

Men dernæst er det særlig at mærke, at en Beregning af en Persons Alder efter Fødselsdagen slet ikke er oprindelig og national norsk Skik. Endnu nutildags kan man paa Landsbygden træffe Folk, især tilhørende en ældre Generation, der ikke kjender sin Fødselsdag, men enten kun sin Daabsdag (som de har læst sig til paa Daabsattesten) eller endog blot den Tid paa Aaret, da de kom til Verden (f. Ex. „ved Tyttebærleite“, som der engang paa et direkte Spørgsmaal blev svaret). Overhovedet gik det meget langsomt med under kirkelig Indflydelse at indøve Befolkningen i at fæste sig ved bestemte

Datoer, og det uagtet de mange Helgendage tjente til at støtte Erindringen. Tidligere havde man derimod blot de vexlende Aarstiders Mærkedage at holde sig til og da navnlig Vinterdagen, den 14de Oktober, som begyndte, og Sommerdagen, den 14de April, som afsluttede Vinteren. Under disse Omstændigheder opstod derfor fra først af meget naturlig den Aldersberegning, som de gamle Nordmænd gjennemgaaende anvendte, nemlig efter Vintre[1]. Naar en nyfødt havde oplevet det hele eller en Del af Vinterhalvaaret, var dette hans første Vinter, og fra Vaaren af sagdes han følgelig at være en Vinter gammel, og saaledes videre fremover. Eftersom Aarene gik, blev Antallet af Vintre og af Aar forsaavidt ens, som hvert helt Aar jo havde sit Vinterhalvaar. Men i Anvendelse paa et enkelt Aar betegnede ikke Aldersangivelsen efter Vintre, at Aaret var, hvad man i nyere Tid vilde kaldt, fyldt; thi som sagt efter Dage regnede man overhovedet i denne Forbindelse ikke, — man indskrænkede sig til at tælle Vintrene[2].

Efter dette kan de ovenanførte Aldersangivelser i Sverres Saga alene forstaaes ligefrem efter deres Ordlyd: da Magnus havde oplevet 5 Vintre, udraabte hans Partifæller ham i Bergen til Konge (1161), da han havde

[1] Jfr. Weinholdt, Altnordisches Leben, S. 375.

[2] Jeg har saameget mere troet at burde med nogen Udførlighed omhandle dette Punkt, som det ikke er frit for, at Munch ogsaa andetsteds i sit store Værk ved Leilighed benytter et lignende Ræsonnement for at faa ulige Aldersangivelser til at rime sammen. Jfr. forøvrigt Glossariet til Norges g. Love under vetr, hvor ikke alene de i Lovene forefundne Aldersangivelser o. lign. efter Vintre er sammenstillede, men hvor man ogsaa ser, hvorledes Betegnelsen „Vintre“ efterhaanden i yngre Kilder i det mindste nærmer sig til at bruges i Betydningen Aar.

oplevet 7 Vintre (altsaa 1163), blev han kronet, og da han havde oplevet 28 Vintre (1184), stred han sit sidste Slag. Hermed kan derimod ikke, som Munch vil, forliges den Angivelse hos Snorre, at Magnus var 8 Vintre, da Kroningen fandt Sted; tværtimod foreligger her en aaben Strid mellem Snorre og de ældre Kilder.

Den tredie af disse, som ligeledes henfører Kroningen til 1163, er Fagrskinna, idet ogsaa denne troværdige Saga udtrykkelig angiver Magnus's Alder ved Kroningen til 7 Vintre. Rigtignok ansees Fagrskinna først forfattet i første Fjerdedel af det næste Aarhundrede; men ogsaa den er ældre end Snorres Bearbeidelse, og den kan med Lethed paavises at levere Uddrag af den endnu ældre Morkinskinna[1], hvis Fremstilling af Magnus Erlingssøns Saga er gaaet tabt med de sidste Blade af Membranen.

Ifølge almindelige kritiske Principer kan der saaledes ikke herske nogen Meningsforskjel om, at de tre ældste, indbyrdes uafhængige og hver for sig som meget paalidelige anseede Kilder maa være at foretrække fremfor Snorre, naar de samstemme om, at Kong Magnus's Kroning fandt Sted i 1163.

De Indvendinger, som mod Muligheden af denne Tidsregning findes fremførte dels af Munch, dels af Storm, skal nedenfor i de Forbindelser, hvori de hører ind, blive imødegaaede. Det turde herunder vise sig, at de øvrige Tidsomstændigheder saa langtfra at svække de ældste Kilders Kronologi tværtimod Punkt for Punkt stadfæster eller i det mindste tjener til at støtte den.

---

[1] G. Storm, Snorre Sturlasøns Historieskrivning, S. 43: „den senere Del af Fagrskinna fra Aar 1035 er væsentlig et Uddrag af Morkinskinna“.

II. Aarstiden.

Som ovenfor nævnt leder de to brugbare Tidsangivelser hos Benedict af Peterborough til det Resultat, at Kong Magnus's Kroning har fundet Sted mellem Forsommeren og September. Dette faar sin direkte Bestyrkelse i de norske Kongesagaer, der alle er enige om at henlægge Høitideligheden til ud paa Sommeren. Navnlig siger Fagrskinna (Kap. 268 i Slutningen) udtrykkelig, at det med Kroningen forbundne Rigsmøde blev „henlagt til Sommeren i Bergen", og i Overensstemmelse hermed grupperer den, som nedenfor i anden Forbindelse skal vises, de forudgaaende Begivenheder i Kroningsaaret paa en saadan Maade, at det deraf nødvendigvis fremgaar som Sagaens Mening, at Mødet først kunde afholdes ud paa Høisommeren. Det samme er Tilfældet med Snorre og de ham følgende Sagabearbeidelser. Efterat han i Kroningsaaret har ladet Erling Skakke bryde op fra sit Vinterophold i Konghelle tidlig paa Vaaren og tilbringe nogen Tid med at søge efter og delvis tilintetgjøre og straffe, Markusmændenes Oprørsflok, siger Snorre videre: „Erling Skakke styrede siden til Tønsberg og opholdt sig længe der udover Vaaren; men da det blev Sommer, drog han nordover til Bergen; der var der da en meget stor Forsamling". Her er det særlig at mærke, at Ordet Sommer ikke modstilles Vinter og derfor ikke kan opfattes i Betydning af det med 14de April begyndende Sommerhalvaar. Sommeren bruges tværtimod her i Modsætning til Vaaren (endog til „længe udover Vaaren") og betegner altsaa den egentlige Sommertid. Da Reisen fra Tønsberg til Bergen desuden for hin Tids Kongefærder tog flere Uger, naar vi ogsaa ved disse Anførsler et Stykke ud paa Sommeren som det rigtige Tidspunkt for Rigsmødet og Kroningen.

For Snorres Vedkommende maa det tillige fremhæves, at han i sin Pleiefader Jon Loptssøn besad et umiddelbart, selv tilstedeværende Øienvidne til Kroningshøitidelighederne, og at han derfor med Hensyn til disses Henlæggelse til den rigtige Aarstid maa betragtes som uafhængig af den samme Angivelse i Fagrskinna. Maa end Snorres Beregning af Aarstallet fraviges, følger deraf ikke, at der ogsaa maa opkastes Tvil om hans Angivelse af Aarstiden. Efter længere Tids Forløb er det som bekjendt meget lettere gjort at tage Feil af Aarstallet for noget, man selv har oplevet, end af Aarstiden og andre nærmere Omstændigheder ved Begivenheden. Jon Loptssøns Beretning har derfor visselig forudsat Sommeren som Tidspunktet for Kroningen.

III. Biskop Brand af Hole i Norge.

I nær Forbindelse med Spørgsmaalet baade om Aarstallet og om den Tid paa Aaret, da Kroningen fandt Sted, staar nogle kortfattede Oplysninger i en islandsk Bispesaga, hvorover flere Historikere og navnlig P. A. Munch har snublet.

I Hungrvaka (Biskupa Sögur I, S. 83) omtales nemlig et Biskopsskifte ved Hole Bispesæde. Biskop Bjørn dør den 20de Oktober 1162, og „Sommeren efter“ udsees til hans Efterfølger Præsten Brand Sæmundssøn. Udrustet med en Skrivelse fra Biskopen af Skaalholt begiver den nyvalgte sig endnu samme Sommer — altsaa 1163[1] — afsted til Norge for at blive viet. Sagaens

[1] Dette Aar for hans Indvielse opføres da ogsaa i de ældste og bedste af de islandske Annaler, Ann. Resen. og Regii, se Storms Udg. S. 21 og 116. Først Lögmanns-Annáll lader sig af Snorre forlede til at anføre Vielsen under 1164, hvilket gjentages i Oddveria-Annáll (S. 475) med den yderligere For-

Ord er: „En sumarit eptir (var) kjörinn Brandr prestr Sæmundarson, ok hafði hann utan með sér bréf Klængs biskups á fund Eysteins erkibiskups, ok var hann vígðr til biskups Maríumessu dag hinn síðari [d. e. 8de September], ok var i Björgvin um vetrinn [d. e. Vinteren 1163—64] ok svá Jón Loptsson; en síðan fór biskup út um sumarit eptir, ok séttist á biskupsstólinn á Hólum, sem hann var til vígðr".

Vistnok med fuld Ret forstaar Gustav Storm[1] denne Meddelelse derhen, at de nævnte to Islændere „var Vinteren over i Bergen for at bie paa første Skibsleilighed til Island, og at de begav sig hjem saa tidligt som muligt om Sommeren; men de første Skibe til Island afgik", oplyser Storm videre under Paaberaabelse af „mange Vidnesbyrd", „i Regelen i Mai Maaned, sjelden senere".

Forsaavidt er følgelig alt klart. Men nu ved Snorre at berette, hvad Hungrvaka ikke nævner, at Biskop Brand og hans Landsmand Jon Loptssøn begge overvar Kroningen i Bergen, og at Brand „þá var vígðr til Íslands". Brand er derfor ogsaa øiensynlig den 5te „Lydbiskop", som Snorre ved Siden af de 4 norske lader deltage i Høitideligheden. Da Snorre samtidig, som sagt, henlægger Kroningen til ud paa Sommeren 1164, saa indtræder her en Vanskelighed, som paa en eller anden Maade maa løses eller rettere sagt hugges over, og Storm udfører for sin Del Hugget kraftig nok, idet han for at kunne aabne Biskop Brand Adgang til at reise hjem til Island til rimelig Tid Forsommeren 1164 forlægger Kroningen til Paaskedag dette Aar, men derved rigtignok

værrelse, at Forgjængeren Biskop Bjørn skulde være død 1163 (øiensynlig fordi man vidste, at Brand viedes Aaret efter Bjørns Død).

[1] Privilegium, S. 28.

kommer i aabenbar Strid med alt, hvad Sagaerne om Begivenhederne i Kroningsaaret og Tidspunktet for Rigsmødet i Bergen har at oplyse.

Idet jeg imidlertid opsætter den videre Imødegaaelse af Grundene for denne Storms noksaa vilkaarlige Antagelse til et følgende Afsnit, maa det derimod strax bemærkes, at Munch's Maade at slippe fra Tidsangivelserne i Hungrvaka paa er endnu langt mærkeligere. Han tæller nemlig simpelt hen et Aar formeget og lader Biskop Brand blive indviet 8de Septbr. 1164 istedetfor, som Sagaen angiver, samme Datum 1163[1]. Denne aabenbare Inkurie knæsætter dernæst uden at blunke ogsaa Rudolf Keyser i sin Kirkehistorie I, S. 237 („nu netop [d. e. 1164] indviet af Erkebiskopen"). Maurer derimod anfører (Schenkung S. 51) selve Tidsopgaverne i Hungrvaka rigtig, men nødes saa til Gjengjæld til at indrømme, at Brands Bispeindvielse falder næsten et helt Aar før Kroningen — naturligvis under den ogsaa af Maurer fastholdte Forudsætning, at Kroningen først fandt Sted ud paa Sommeren 1164 —, en Indrømmelse, som i betænkelig Grad rokker selve Forudsætningen.

Det lader sig nemlig meget vanskelig gjøre at forene den ovenanførte Meddelelse i Hungrvaka med den Formodning, at Biskop Brand skulde have tilbragt næsten et fuldt Aar i Norge efter sin Indvielse. Sagaen siger, at han tilbragte „Vinteren" i Bergen og Sommeren efter drog ud til Island og tog sin Bispestol i Besiddelse. Herved er det saagodtsom udelukket, at han foruden Vinteren ogsaa har tilbragt Størstedelen af nok en Sommer i Bergen. Som af Storm antaget, maa han formodes, saasnart der efter Sommerhalvaarets Indtræden aabnede

[1] N F H. II, S. 933, særlig Note 2

sig Skibsleilighed til Island, at have benyttet sig deraf. Men isaafald maa paa den anden Side Kroningen, hvori han efter Snorres uforkastelige Vidnesbyrd deltog, have fundet Sted samme Sommer, som han ankom til Norge, d. e. 1163. Med andre Ord, Hungrvaka bliver, rigtig beseet, den fjerde af de troværdige Kilder, som tvinger os til at ansætte Kroningen et Aar tidligere, end af Snorre selv gjort.

Den eneste Indvending, som kan rettes mod denne Kombination af Oplysningerne om Brand hos Snorre og i Hungrvaka, bliver efter dette, at Brand ifølge Snorres udtrykkelige Ord allerede var indviet til Biskop, da han deltog i Kroningsceremonien. Men i dette Punkt maa Snorre paatageligvis have erindret feil. Brand har været tilstede ved Festen i Egenskab af udvalgt, ikke af indviet Biskop. Da Snorres Fosterfader, Jon Loptssøn, af hvem han menes at have faaet sine Enkeltheder om Kroningen, en Menneskealder efter denne Begivenhed, nemlig Aar 1197, afgik ved Døden, var Snorre som bekjendt endnu kun 19 Aar gammel, og først omkring 40 Aar senere førte han, som ovenfor indledningsvis berørt, Magnus Erlingssøns Saga i Pennen. At en saadan Detalj som Forskjellen mellem en udvalgt og en kort efter indviet Biskops Deltagelse i en enkelt Begivenhed i Løbet af denne lange Tid er bleven udvisket, kan neppe forundre. Skulde Brand være bleven indviet før Kroningen, vilde denne, saasom den ifølge det nys paaviste ikke kan henlægges til Aaret efter, falde i Dagene efter den 8de September og følgelig ikke længer i Overensstemmelse med Sagaerne kunne siges afholdt ud paa Sommeren. I ethvert Fald er imidlertid denne lille Rettelse i de af Snorre fremlagte Meddelelser om Biskop Brand adskillig mindre indgribende, end Storms Henlæggelse af Kroningen

mod Sagaernes samstemmige Vidnesbyrd til Paasken for ikke at tale om Munch's Indsættelse af 1164 istedetfor Hungrvakas 1163 som Aaret for Biskop Brands Vielse.

Forøvrigt turde den korte Beretning i sidstnævnte Saga antyde endnu en Omstændighed. Som det sees, gaar Beretningen ud paa, at Brand fra Biskopen af Skaalholt havde Brev med sig „á fund Eysteins erkibiskups“ d. e. at levere personlig til Erkebiskopen, naar han traf denne, samt at han blev viet 8de September og tilbragte Vinteren i Bergen. Dette har man tildels villet forstaa derhen, at Indvielsen udførtes i Nidaros, hvorfra Brand altsaa senere paa Høsten skulde have begivet sig til Bergen for at oppebie første Skibs Afgang til Island om Vaaren[1]. Men Sagaen siger intet om, at Vielsen foregik i Nidaros, og Munch har da ogsaa opfattet Forholdet saaledes, at den skede i Bergen, omtrent samtidig med Kongens Kroning. Heller ikke havde der været nogen Opfordring for den nyindviede Biskop Høstesdag at drage den veirhaarde Kyst nedover til Bergen i den Hensigt til Foraaret at finde Islandsfarere; thi som bekjendt var Nidaros mere end Bergen Knudepunktet for Norges Samfærdsel med Island. Det maatte desuden i Tilfælde have været mere magtpaaliggende for Brand at opholde sig Vinteren over ved Erkesædet i stadig Samkvem med den høit anseede Erkebiskop Eystein end ved den noksaa fattige Bergenske Bispestol. Naar han ikke desto mindre valgte det sidste, tør deri ligge et Vink om, at han, som ogsaa af Munch forudsat, overhovedet ikke er bleven indviet i Nidaros, men at han har været nødt til ved sin formentlige Ankomst til denne By at begive sig videre til Bergen for der at træffe Erkebiskopen og forberede sin

[1] Saaledes navnlig G. Storm, Privilegium, S. 28; jfr. ogsaa K. Maurer, Schenkung, S. 51.

Indvielse. Herved er han tillige bleven Deltager i Kroningshøitidelighederne. Han har imidlertid maattet vente lige til 8de September, før han kunde opnaa at blive viet. Dette antyder øiensynlig, at Erkebiskopen har været for optagen af andre Gjøremaal til at kunne forrette en saavidt vigtig, men den indre norske Politik fjernt liggende Handling som at indvie en islandsk Biskop. Det lader sig derfor formode, at det netop har været i Ugerne før 8de September, at Forhandlingerne paa det til Kroningen knyttede Rigsmøde under Erkebiskopens Ledelse har fundet Sted. Som især den bevarede Hovedmembran af Gulathingsloven viser, foretoges der i Magnus Erlingssøns Regjeringstid en Række indgribende og øiensynlig samtidige Ændringer i den ældre Kristenret saavelsom i Ægteskabslovgivningen og enkelte andre vigtige Punkter af den hidtidige verdslige Ret. Da der i den nævnte Konges Tid ikke er Spor af, at noget andet Rigsmøde, hvorpaa saa betydningsfulde og paa det hele Land sigtende Lovforandringer kunde være forberedte, end det til Bergen i Anledning af Kroningen sammenkaldte, har allerede Munch (N F H. II, S. 932, Note 2) sluttet, at det maa have været ved denne Leilighed, at Forhandlingerne derom har været drevne[1]. Da de desuden for en stor Del har angaaet meget ømtaalige Emner, er det ikke at undres over, om det har krævet en Maaneds Tid, før Lovændringerne var behørig formulerede og vedtagne til Fremlæggelse paa Lagthingene. Naar Munch (l. c. S. 932) derimod nærmest synes at gaa ud fra, at de hidhørende Beslutninger fattedes før Kroningen, kan dette ikke forholde sig saa. Det vilde ikke ligne noget, at gjøre selve Kroningen og Hovedoverenskomsten mellem Konge og Kirke

[1] Jfr. ogsaa K. Maurer, Nordgerm. Retskilder, S. 19; Entstehungszeit der Gulaþingslög, S. 54.

afhængig af alle disse Detaljer. Hvad det først og fremst maatte gjælde, var at faa Kroningen og dermed den nye Statsskik til at gaa i Laas. Hertil behøvedes vistnok ogsaa forudgaaende og maaske ikke saa ganske kortvarige Underhandlinger. Men dels var disse ifølge Sagens Natur af et andet og mere fortroligt Indhold end Forberedelsen af almene Lovforandringer, dels var de, som nedenfor skal sees, i Hovedsagen allerede afsluttede, før Erling Skakke og Erkebiskopen mødtes i Bergen. Naar derimod Kroningen var over og Kongedømmets Kapitulation dermed i Principet afgjort, var Tiden strax inde til at smede, medens Jernet endnu var varmt, idet man drog de for Lovene mest paatrængende Konsekventser af Hierarkiets Seier. At saa er blevet fremgaaet, synes netop Udsættelsen af Brands Bispeindvielse til Høstens Begyndelse at vidne om. Formentlig afsluttedes dermed overhovedet Erkebiskopens Forretninger i Bergen for denne Gang, og han har før Stormtidens Indtræden skyndt sig hjemover til Nidaros, medens den nyindviede Biskop af Hole ingen tilstrækkelig Grund fandt til en Høstfærd nordover, men forblev i Bergen for at tilbringe Vinteren der sammen med sin høiættede Landsmand Jon Loptssøn.

IV. Dagangivelsen i Bergens Rimkrønike.

Vi har endnu en fjerde, af de foregaaende ligeledes uafhængig Henlæggelse af Magnus Erlingssøns Kroning til Sommertiden. I „Bergens Rimkrønike, 1560“, udgiven af Antikvar Nicolaysen i 1ste Bind af „Norske Magazin“, dagfæstes (S. 20) Kroningsmødet i Bergen til „Sancti Laurits Dag“ d. e. den 10de August. Rigtignok er denne Kilde baade meget sen og lidet anseet. Men da Angivelsen meget vel stemmer med de ældre Kilders Forudsætning om Tidspunktet, tjener disse forsaavidt til

i dette Punkt at bestyrke dens Troværdighed, ligesom da heller ikke Konrad Maurer (Schenkung, S. 52) finder Rimkrønikens Datum uværdigt enhver Opmærksomhed. Det kan derfor maaske lønne sig at se lidt nærmere paa det anførte bergenske Skrift og dets Forhold til sine Kilder, saameget mere som Gustav Storm's kritiske Vurdering af Rimkrøniken i Hist. Tidsskrift, III, 4, S. 422 ff., saa rigtig den end i Hovedtrækkene maa erkjendes at være, dog i visse Enkeltheder synes at indbyde til Supplering eller Modifikation. Dog kan jeg her ikke optage dette Emne til udførligere Diskussion, end dets Sammenhæng med den egentlige Gjenstand for nærværende Afhandling tilsiger.

Storm kommer paa nævnte Sted til det Resultat, at Bergens Rimkrønike „kun er en Omskrivning paa Vers" af dens prosaiske Forgjænger, den saakaldte „Bergens Fundats" (ligeledes trykt i Norske Magazin I), og at hvor Krønikens Forfatter „leverer selvstændige Tillæg, der digter han". Imidlertid skiller Storm selv i saa Henseende nedenfor i nogen Grad mellem Krønikens to Redaktioner, A og B. Om A siger han, at dens „selvstændige Tilføielser . . . er alle uhistoriske og opdigtede". Blandt disse regner han da ogsaa det for „Herredagen" i Bergen opgivne Datum, den 10de August 1170. Derimod tænker Storm sig, at nogle af Tilføielserne i B maaske kan stamme „fra gamle Kilder (f. Ex. at Graamunkeklostret blev indviet af Biskop Narve 1ste Mai 1301)", og han gjør særlig opmærksom paa, at Forfatteren af B „har studeret et gammelt Haandskrift af Norges Kongesagaer, sandsynligvis „Kringla", som dengang endnu fandtes i Bergen".

At Storm har Ret i, at „Fundatsen" er Kilde for og ikke, som Udgiveren, Nicolaysen, mener, et prosaisk

Sammendrag af Rimkrøniken, maa, synes mig, enhver, der ser lidt nøiere paa de to Skrifter, indrømme. Fortsættes derimod Jævnførelsen til at omfatte det indbyrdes Forhold mellem de to Redaktioner af Krøniken, tør det — trods de Vanskeligheder, Udgivelsesmaaden lægger i Veien — ligesaa umiskjendelig fremgaa, at A er den ældste. Redaktøren af B har nemlig paatageligen øvet Kritik paa sin nærmeste Forgjængers Arbeide, har i dette baade strøget og tilføiet, medens en tilsvarende Holdning af A's Redaktør ligeoverfor B ikke kan paavises. Som det bedste Exempel tjener Udeladelsen i B af A's hele Slutningsafsnit om Tydskerne i Bergen og navnlig af den i sig selv lidet paakrævede Gjendrivelse af Forvexlingen mellem Mindre-Alf og en Kong Olaf. Thi at Stykket om Tydskerne ikke omvendt er tilføiet i A paa Grundlag af Redaktionen i B, fremgaar noksom deraf, at B har benyttet en Del af A's Stykke og kilet denne Del ind i sin egen nyredigerede Fremstilling om Tydskerne (se S. 27 jfr. 23—24). Men derhos har Redaktøren af B ikke alene givet Rimkrøniken en ny Indledning foran A's Begyndelse, men ogsaa fortsat den fra det Punkt, hvor A slutter, med tre selvstændige Tillæg, et, som sagt, om Tydskerne i Bergen, et, hvori opregnes Byens Klostre og Kirker, og et, der trods en vildledende Overskrift ligeledes især omhandler Forholdet til Tydskerne og Voldshandlinger fra disses Side.

Dernæst sees det imidlertid videre, at ikke alene, som Storm anfører, B, men ogsaa A ved Siden af, hvad der hentes fra Fundatsen, leverer direkte Uddrag af en Kongesaga, hvilke A ikke kan antages at have faaet fra B, fordi denne — som nedenfor skal sees —

for et ikke uvigtigt Punkts Vedkommende ikke har noget svarende til A's Anførsel.

Til en nærmere Belysning af dette Forhold mellem Fundatsen, Rimkrønikens A-Redaktion og Sagaen hidsætter jeg de to førstnævntes Beretninger om Magnus Erlingssøns Kroning:

„Bergens Fundats“ (N. Mag. I S. 525): „. . . . . da blev Magnus, Erling Skakkes søn, tagen til koning her i Bergen anno 1161, og salvet og kronet til koning over alt Noriges riges velde af pavelig legat, som da var hidsendt af paven for den tvedragts skyld, som var i landet om kronen. Da var her i Bergen alle lendermænd i Noriges rige, grever og alle bisper og klerker. Da var møgen stats i Bergen af lendermænd, som gjorde kongen ære, som ikke haver været seet i Noriges konges velde. Udi samme kronelse lovede Erling Skakke, kongens fader, at bygge sin søn til bønerhold Halsnø kloster, sancto Augustino til lov og ære.“

„Bergens Rimkrønike“ A (N. Mag. I S. 20—21):

„Magnus Erlingssøn togs til konge og herre
her i Bergen, der han monne fem aar være.
Det tredje aar næstefter kom
Stephanus legat til Bergen, kom
deslige erkebispen af Lund,
og alle bisper i Norig med samme fund
og fem grever af Noriges rige
vare i Bergen, om jeg eder sant skal sige,
der man skrev MCLXX aar
her i Bergen paa kongens gaard
at forhandle en religions sag
paa sancti Laurits dag.
Paa samme herredag blev

Magnus Erlingssøn krunt.
Imellem kongen og bispen gik stor forbundt,
og førend erkebispen vilde hannem til konge smøre,
da maatte han deres kristenret stadfeste førre.
Erling skakke var en ridder slet
og ikke fød af kongeæt,
men avlede Magnus paa Sunhordland paa Stollen,
derfor blev han af bispen saa rullen.
Magnus var i Norige den første herre,
som bispen monne sjelve kronen tilbære,
men blev før paa thinget kronet af deres almue,
thi var riget aldrig i fred og ro.
Udi samme kroning var møgen turnering,
brask og pral og møgen haandtering,
steder og stræder vare alle strøde
med Engelsk laken røde,
der og mange til riddere gjort,
og førend hæren af for,
lovede Erling skakke at bygge Halsnø kloster
sancto Augustino til lov, hvad det koster."

Sammenligner man nu begge Stykker, sees A ganske vist at have benyttet Fundatsen; men derhos har den direkte ud af Sagaen hentet en Række Meddelelser, som dens prosaiske Forgjænger ikke har. Dette er saaledes Tilfældet med Navnet paa Legaten, Erkebiskopens Nærværelse (at han kaldes Erkebiskop af „Lund", maa bero paa en Forvexling, som jeg ikke skal forsøge at opklare), Forhandlingerne om „en Religionssag" og „Forbundet" mellem Kongen og Bispen med tilhørende Stadfæstelse af Kristenretten. Endog de „fem" Grever synes at være en Fordreielse af Snorres „fem" Biskoper („Greverne" er hentet fra Fundatsen, men i de to Verselinier i Rim-

krøniken er, formentlig ved en simpel Inkurie[1], Greverne indsatte i anden Linie og Bisperne i første istedetfor omvendt de „fem“ Bisper i anden og „alle“ Grever i første). Endelig er det klart, at Meddelelsen om, at Erling „avlede Magnus paa Sunhordland paa Stollen“, støtter sig til Snorres Berettelse i Inges og hans Brødres Saga Kap. 17, hvor det udtrykkelig heder, at Erling boede „paa Støle *(á Stuðlu)* paa Søndhordland“. At „Stollen“ skal gjengive Navnet „Støle“ og ikke, som Nicolaysen i en Note angiver, „Stordøen“, er nemlig ingen Tvil underkastet[2].

Særlig denne sidste Meddelelse er her af Interesse, fordi den, som i Udgaven S. 21 oplyst, ikke findes i Redaktion B, der istedetfor de fire Verselinier „Erling . . . . Stollen“ har følgende to Linier om Kristenretten:

---

[1] Lignende Skjødesløsheder opviser A flere af. Naar det saaledes i det ovenfor gjengivne Stykke siges, at Magnus „blev før paa thinget kronet af deres almue“, saa er det naturligvis ikke Forfatterens Mening, at Kongen blev „kronet“ to Gange, først af Almuen paa Thinge og saa i Kirken af Geistligheden. Her foreligger øiensynlig blot en Skrivfeil af „kronet“ istedetfor „kaaret“, idet Nedskriveren i Tankeløshed har ladet sin Pen paavirke af det Emne, den lige forud havde skrevet om. Redaktøren af B har iøvrigt opdaget Feilen; men han gjør sin Rettelse unødig lang, naar han indsætter: „før givet koningen navn af den almue“. Netop denne Rettelse er imidlertid atter et paatageligt Vidnesbyrd om, at det er B, som overarbeider A og ikke omvendt.

[2] Jfr. Udgaven S. 17, hvor den i A efter „Sinholmesund“ omtalte og af Nicolaysen med en tvilsom Forklaring og et Spørgsmaalstegn ledsagede „Stolpe“ paatageligen er „stöpulinn i Sinholmasundi“, Snorre, Saga Sigurðar, Eysteins ok Ólafs, Kap. 25 (24), Ungers Udgave S. 683.

„Det paa Norsk heder Gullfinger,
meget i sagefall hun vel klinger“.

Heraf fremgaar altsaa med fuld Bestemthed, at A, selv om den af nogen skulde ansees som en Overarbeidelse af B og ikke, som jeg mener, omvendt B af A, dog i ethvert Fald har gjort selvstændig Anvendelse af Sagahaandskriftet. Til Gjengjæld har imidlertid B i en forvansket Gjengivelse („Gullfinger“ for „Gullfjöðr“) Navnet paa en Lovbog, som hverken Fundatsen eller A kjender, og som derfor B's Forfatter paa sin Side maa have hentet direkte ud af Sagaen. Det samme gjælder Antydningen af, at det bl. a. var i Henseende til „Sagefaldet“, at denne Lovbog forbedrede Geistlighedens Ret. Det kan følgelig ansees som fastslaaet, at Redaktørerne af A og B begge hver for sig har benyttet sin Adgang til et i Bergen paa deres Tid opbevaret Sagahaandskrift for derfra at hente Notitser til sin versificerede Krønike, — dog saaledes, at A oprindelig har gjort de vidtløftigste Uddrag, medens B dels supplerer, dels stryger eller retter A's Anførsler.

Som alt nævnt paapeger imidlertid Storm, at B synes at røbe Kjendskab ogsaa til andre gamle Optegnelser end Sagaen. Det samme er dog tillige Tilfældet med A, selv om dets Forfatter maaske mere end B's er udsat for at misforstaa sine Kilder. I Forbindelse med Kong Eystein I opføres saaledes allerede i A „Bjarnvard“ som Biskop af Bergen. Dette Navn (= Biskop „Bernhard den saxiske“) kjender hverken Kongesagaerne eller Fundatsen, og A har følgelig hentet det andetsteds fra, nemlig uden al Tvil fra en af de gamle Bispefortegnelser, som stod Datiden til Raads, og hvoraf navnlig ogsaa Peder Claussøn har opbevaret en, som han siger

at have „fundet antegnet i en gammel islandsk Bog“ [1]. Men just med Hensyn til Anførslen af denne Biskop fremtræder samtidig Forfatterens Tilbøielighed til at kombinere falsk. Han fortæller nemlig (Udgaven S. 17), at det var Kong Eystein (Magnussøn), som „satte“ „Bjarnvard Biskop“ „i Bergen“. Hvor har han dette fra? Tydeligvis derfra, at den af ham benyttede Bispefortegnelse anførte Bjarnvard som den første Bergenske Biskop, samtidig med, at „Fundatsen“ vidste at berette, at Kong Eystein “stigte først Biskopsstolen i Bergen og lagde til Biskopen og hans Kanniker til Underholdning møget Landgods og gjorde Domkirken af Kristkirke, som Olaf Kyrre lod bygge“ (Udgaven S. 523). Forfatteren af A har altsaa her draget den for ham nærliggende Slutning, at naar Eystein stiftede Bispestolen i Bergen og Bjarnvard var første Biskop i Bergen, maatte dennes Ansættelse skyldes Kong Eystein. Forfatteren gjør sig følgelig ikke, som Storm i Anledning af denne hans Feiltagelse siger, skyldig i at „digte“, men i at stole for meget paa Fundatsens Ord, at det var under Kong Eystein (istedetfor under Olaf Kyrre), at Bergen blev Bispesæde, og at Biskop Bernhard tog Bolig i den nyanlagte Kjøbstad [2].

En anden Angivelse i A, som Storm ligeledes betegner som „uhistorisk og opdigtet“, gaar ud paa, at Kardinal Nikolaus ankom til Norge „aattende“ (attende?) Aar efter Kong Harald Gille's Død. Men ogsaa dette Tal skyldes vistnok en eller anden Feilregning eller Feillæsning fra Forfatterens Side og ikke bevidst Opdigtelse.

---

[1] G. Storm's Udgave af Peder Claussøns „Samlede Skrifter“ S. 335. Jfr. desuden P. A. Munch's Offentliggjørelse af Biskopsfortegnelserne, nu i „Samlede Afhandlinger“ II S. 590 ff.

[2] Jfr. Munch, N F H. II S. 424; Keyser, Kirkehist. I S. 144.

Om begge de her omtalte falske Opgivender gjælder det forøvrigt, at heller ikke Forfatteren af B er bleven opmærksom paa deres Urigtighed. Han gjengiver dem tværtimod begge og tilføier endog angaaende Biskop Bjarnvard en længere Remse, paa hvis Indhold her ei er Stedet at gaa nærmere ind.

Men kommer jeg saaledes til den Opfatning, at det er Misforstaaelser og ikke forsætlige Opdigtelser, som i Henseende til nogle af ham anførte Data kan bebreides A's Forfatter, saa faar hans Angivelse af Dagen for „Herredagen" i Bergen i Anledning af Magnus Erlingssøns Kroning dog ialfald en vis Vægt. Ganske vist er Aarstallet 1170 (MCLXX) urigtigt; men Feilen, der, saavidt det af Udgaven kan skjønnes, ogsaa gaar igjen i B, kan skyldes enten en Feillæsning, en Feilregning eller en Feilskrivning. Den udtrykkelige Angivelse af „sancti Laurits Dag" maa derimod være hentet nogetsteds fra, og da vi ser, at Redaktøren af B har havt Adgang til et Kalendarium el. lign., hvorfra han har taget Datoen for Indvielsen af Graamunkeklostret i Bergen (Philippi et Jacobi Dag — 1ste Mai — 1301), hvilken Opgave Storm er tilbøielig til at anse for ægte, saa kan det samme, senere tabte Kalendarium have staaet Forfatteren af A aabent og han deri have fundet antegnet en saa vigtig Dato som den for den første norske Kongekroning. Ialfald vilde hans Benyttelse af et saadant Skrift ikke ligge fjernere at antage end af den Bispefortegnelse, hvorfra han har hentet det oldnorske Navn paa Bergens første Biskop.

Naturligvis er der imidlertid en Mulighed for, at han ogsaa i det herombandlede Punkt kan have gjort sig skyldig i en Misforstaaelse. Men det er vanskeligt at tænke sig, hvorledes en saadan her skulde være op-

staaet. Ved Aarstal har Feillæsning eller falsk Beregning let for at indsnige sig, ligesom paa den anden Side Udsagnet om Biskop Bjarnvards Udnævnelse ved Kong Eystein paaviselig hviler paa falsk Hjemmel. Men en saa usammensat Meddelelse som Henlæggelsen af en bestemt Begivenhed til en bestemt Helgendag, maatte bero paa en Forvexling af to forskjellige Begivenheder, og Sandsynligheden heraf maa erkjendes at være saa meget mindre, som den opgivne Dag netop falder indenfor den i andre Kilder anviste Høisommertid.

Endnu en Overveielse turde desuden i nogen Grad tjene til at styrke Angivelsens Troværdighed.

Som bekjendt var det i Middelalderen ufravigelig Skik at henlægge alle større Høitideligheder og særlig de kirkelige til en eller anden anseet Helgens Festdag, idet man derved stillede sig under vedkommende Helgens direkte Beskyttelse. Maurer har derfor (Schenkung S. 51) pegt paa Olafsdagen, den 29de Juli, som en passende Dag at henlægge Kong Magnus's Kroning til. Det maa da ogsaa erkjendes, at for Erkebiskop Eystein og Erling Skakke kunde det næsten ikke undgaaes under deres forberedende Raadslagninger om Vaaren i Nidaros til Kroningsdag at vælge Festdagen for den Helgen, hvoraf den unge Konge ved samme Leilighed tænktes at skulle tage sit Rige i Len. Maatte Erling end af nærliggende politiske Grunde vægre sig ved at lade Kroningen ske i St. Olafs egen Kristkirke i Nidaros, fordi Thrønderne jo overhovedet var hans Modstandere, medens han i Bergen og dens Omegn havde baade sin Hjemstavn og sine bedste Tilhængere, saa var dette kun en Grund mere til ikke at forbigaa Nationalhelgenen ogsaa ved Valget af Høitidsdag, saameget mere som Olafsdagen ovenikjøbet indtraf midt paa den mest farbare Aarstid. Naar ikke

desto mindre Rimkrøniken hverken opgiver den større eller den mindre Olafsfest (29de Juli og 3die August), men derimod den umiddelbart paafølgende større Helgenfest, Laurentiusmessen, den 10de August, saa tjener denne Omstændighed unægtelig til at bestyrke Rigtigheden saavel af det nys ovenfor anstillede Ræsonnement som af Krønikens egen Dagangivelse. Med andre Ord, Sammenhængen kan formodes at have været den, at Kroningen fra først af har været ansat til Olafsdagen, men at den derpaa ved indtrufne Hindringer af en eller anden Art nødtvungent har maattet udskydes et Par Uger. Hvilke disse Hindringer har kunnet være, nytter det jo ikke at gjætte paa. De kan have reist sig fra de vigtige Forhandlinger, som først maatte tilendebringes, og som maaske har truet med i sidste Øieblik paa et eller andet Punkt at briste, eller de kan simpelt hen have ligget i uforudseede Reiseforsinkelser for Mødets Hoveddeltagere el. lign. I ethvert Fald vilde det endelige Valg af Laurentiusmessen paa denne Maade finde en meget ligefrem Forklaring.

Forøvrigt bør det udtrykkelig fremhæves, at Rimkrønikens Anførsel af „St. Laurits Dag“ ifølge dens Ordlyd ikke gjælder selve Kroningen, men „Herredagen“ og Forhandlingerne om, hvad den kalder „en Religionssag“. Men paa saa fin Vægt tør neppe dens Ord veies. Sandsynligheden taler for, at naar den har fundet Dagen angivet, saa har det været Dagen for selve den store, hidtil i Landet useede Høitidelighed, Kroningen, ikke for Rigsmødets Sammentræde.

V. Underkastelsesdokumentet og dets senere Forfalskning.

Ved den indledningsvis allerede berørte Undersøgelse fra Gustav Storm's Side af det bekjendte Do-

kument, hvorved Kong Magnus Erlingssøn underkaster sig og sit Rige St. Olafs Lensoverhøihed, maa det visselig erkjendes at være bragt paa det rene, at der af nævnte Konge, d. v. s. af hans Fader og Formynder Erling Skakke paa hans Vegne, virkelig er bleven udstedt et saadant, af Erkebiskop Eystein personlig redigeret Privilegiebrev for den norske (nidarosiske) Kirke, hvori Lensunderkastelsen under den hellige Kong Olaf i tydelige Ord indrømmedes og udtaltes.

Selve dette Brev er imidlertid ikke Efterverdenen opbevaret. Derimod udgjør det Hovedindholdet af en forfalsket Kopi eller rettere sagt Bearbeidelse, der henimod halvandet Hundrede Aar bagefter, sandsynligvis, som af Storm paapeget, under Erkebispesædets Domkapitels langvarige og yderst haardnakkede Strid med den daværende Erkebiskop Jørund, er blevet istandbragt af Kannikerne for at støtte dem i deres Optræden mod sin egen Metropolitan. I denne Bearbeidelse er der i det ægte Privilegium indskudt Stykker, der baade ved Stil og Indhold synbart adskiller sig fra og delvis endog staar i Uoverensstemmelse med Hovedbrevets. For at udslette Sporene af dette sit Arbeide har Forfalskeren imidlertid desuden tilladt sig forskjellige Forvanskninger og Ombytninger af Udtryk i Hovedbrevets Text og navnlig bl. a. strøget alt, som kunde tyde paa, at det var „under Martyren (og hans Repræsentant Erkebiskopen)“, og ikke „under Domkirken“ (og dens institutionelle Repræsentation, Erkebiskop og Domkapitel), „at Underkastelsen er skeet“ (Storm l. c. S. 21). Særlig er i Forbindelse hermed undgaaet at anføre nogetsomhelst af det, som i det ægte Brev mindede om Kroningens Afholdelse og Privilegiets Udfærdigelse i Bergen.

Fjernes da de Stykker, som gjennem Storm's bindende Paavisning er godtgjort ikke at have tilhørt det oprindelige Dokument, saa bliver for dettes Vedkommende følgende tilbage:

1) Den høitidelige Erklæring, hvorved Kong Magnus underkaster sig St. Olafs Lenshøihed tilligemed en udførlig forudgaaende „Harangue“ („Arrenga“) samt et med Underkastelsen umiddelbart sammenhængende Løfte fra Kongens Side om Kronens Ofring (til Martyren) efter hans egen og enhver efterfølgende Konges Død.

2) En af Kongen paatagen Forpligtelse til at erlægge fuld Tiende af sine Landeiendomme og Gaarde *(„de terris nostris et mansionibus“)* og i umiddelbar Tilslutning hertil en Bestemmelse om, at Kongens Hirdmænd *(„stipendiales“)* skal erlægge Tiende af sin Lønning *(„de suis stipendiis“)* til Rigets Biskoper mod at erholde Løfte om Begravelse i Hjemstiftets Domkirke, hvis nogen af dem dør i sin Stilling som lønnet Hirdmand.

3) En afsluttende Erklæring, hvori alle Nidaros Kirke tidligere tilstaaede Begunstigelser *(„dignitates et privilegia“)*, hvoraf enkelte i al Korthed særskilt nævnes, af Kongen paany anerkjendes og bekræftes.

Da det ogsaa for den her af mig anstillede Undersøgelse er af Vigtighed, at det omhandlede Dokuments Karakter og Betydning fremtræder i det klarest mulige Lys, skal jeg nærmere gjennemgaa disse 3 Indholdsmomenter.

Hvad da først angaar Lensunderkastelsen under St. Olaf og Kronens Ofring som ydre Tegn herpaa, har Maurer ligesom forud den danske Historiker C. P. Paludan-Müller vægret sig ved at erkjende dens Mulighed, og navnlig har Maurer villet gjøre hele det hid-

hørende Afsnit i Privilegiebrevet til et eneste Falsarium, istandbragt i det 13de Aarhundredes 7de Tiaar i den Hensigt at støtte Erkebiskop Jon under hans Underhandlinger med Kong Magnus Lagabøter om Kristenretten og Geistlighedens Rettigheder overhovedet. De formelle Indvendinger, som de nævnte Forskere til Bevis for Rigtigheden af denne sin Paastand fremkom med, maa imidlertid ved Storms to Afhandlinger i Emnet ansees bortfaldne. Navnlig tyder den af ham paapegede iøinefaldende Lighed i Henseende baade til Stil og til slet Latin mellem Erkebiskop Eysteins Traktat om Hellig Olaf og de os her vedkommende Dele af det opbevarede Privilegiebrev med Bestemthed paa, at netop Eystein ogsaa er de sidstes Forfatter.

Af materielle Indvendinger har Paludan-Müller og Maurer egentlig kun at anføre den ene, at en saadan Lensunderkastelse under Landets Nationalhelgen og derved i Virkeligheden under denne Helgens synlige Repræsentant, Landets egen Erkebiskop, vilde være en i Kirkehistorien uden Sidestykke staaende og derfor i sig selv ganske utrolig Tildragelse. Herimod er imidlertid strax at bemærke, at Erkebiskop Jon Raude i de to „Kompositioner" til Bergen og Tønsberg af henholdsvis 1273 og 1277 udtrykkelig paaberaaber sig Lensunderkastelsen og Løftet om Kronens Ofring som historiske Kjendsgjerninger, og dette hans Vidnesbyrd kan, som ogsaa af Storm (l. c. S. 3—4) gjort gjældende, ikke afvises. Det kan i Virkeligheden saameget mindre afvises, som de samme Kjendsgjerninger heller ikke benægtedes som saadanne af Kong Magnus Lagabøter, mod hvem de af Erkebiskop Jon førtes i Marken, men alene bestredes som endelig retsstiftende. Naar Kong Magnus til hine Erkebiskopens Anførsler ikke har andet at svare, end at det

„neppe kan bevises, at Nidaros Kirke har været i rolig Besiddelse“ af de Rettigheder, som bl. a. Kronens Ofring skulde danne Udtryk for, samt at han „med Guds Naade vilde overgive Riget til sine Arvinger og Efterfølgere ligesaa frit og ubestridt,“ som han „ved Arveret havde modtaget det efter Fader og Forgjængere“, saa er Kongen i Virkeligheden et ligesaa godt Vidne som Erkebiskopen paa, at Magnus Erlingssøns Lensunderkastelse og Løfte om Kronens Ofring var en historisk anerkjendt og uanfægtbar Sag.

Men dertil kommer, at hin Indvending skyder meget over Maalet, idet den først og fremst rammer Maurer's egen Gjætning, at den paastaaede Lensunderkastelse alene skulde være en taktisk Opfindelse af Erkebiskop Jon til Brug under hans Forhandlinger med Kong Magnus Lagabøter. Hvis en saadan Underkastelse var en saa umulig Tanke, hvorledes havde det da kunnet falde Erkebiskop Jon ind at benytte den som en Paastand? En brugbar Løgn maa regne med det sandsynlige, medens en fuldbragt Kjendsgjerning kan være saa usandsynlig, den vil, naar den i sig selv ikke kan bestrides. Netop det fra almindelig kirkelig Synsmaade stærkt irregulære i Nationalhelgenens Lenshøihed over Kongedømmet maatte gjøre det raadløst for en senere Hierark at opdigte og paaberaabe sig noget saadant, dersom han ikke havde havt en aabenbar Kjendsgjerning at støtte sig til.

Nærmere overveiet, kan det imidlertid heller ikke erkjendes, at en Underkastelse som den her omhandlede, skjønt liggende ude af Kirkepolitikens og navnlig den pavelige Politiks slagne Landevei, skulde være utænkbar fra ethvert kirkeligt Standpunkt. Tværtimod kan et saadant Lensforhold formodes i Kraft af Datidens egne Tanker og Foreteelser at have fremstillet sig for en

Metropolitan af Eysteins Karakter og hierarkisk-religiøse Livssyn som en simpel logisk Konsekvents af Kirkens Lære om de to Sværde.

Det maa erindres, at den daværende Pave, Alexander III, af hvem Eystein selv havde modtaget sin Indvielse, allerede som Kardinal Roland og Kantsler hos Pave Hadrian IV havde været en ivrig Forfægter af Kirkens Overhøihed over Staten. Navnlig havde han som Pavens Udsending paa den tydsk-burgundiske Rigsdag i Besançon 1157 fremlagt et Pavebrev, der gav at forstaa, at selve Keiserdømmet var et Len af Pavestolen, og under Forhandlingerne havde han endog fundet Anledning til at sætte denne Paastand saaledes paa Spidsen, at en af Keiserens Følge i Forbitrelse nær havde rendt ham sit Sværd i Livet, og at han af Keiser Frederik selv fik Befaling om øieblikkelig at forlade Rigsdagen og Landet. Som Pave hævdede han principielt den samme Synsmaade, og først saa sent som 1177 lod han ved Fredsmødet med Keiser Frederik i Venedig sit Krav paa at ansees som dennes Lensherre falde. At Eftergivenheden forsaavidt imidlertid kun var at opfatte som midlertidig, viser, som bekjendt, Innocents III's Politik. Ligesom allerede i det 11te Aarhundrede Robert Guiskard havde taget sit sicilisk-neapolitanske Rige til Len af Paven, tvang Innocents Kongerne af England, Portugal og Aragon til at gjøre det samme, og overhovedet betragtede han alle Lande, hvorfra Peterspenge erlagdes til Rom, som staaende i Lensforhold til Pavestolen.

Samtidig med Udformningen af Fordringen fra Pavemagtens Side paa, at det aandelige Sværd i et og alt skulde erkjendes som det verdslige overlegent, gjennemsyredes Kristenheden fra Clairvaux af med den hellige Bernhards mystisk-kirkelige Idealer. Geistlighedens

ledende Mænd lærte saavel i Syd som i Nord at anse Kirken som deres rette Fædreland, medens de med Mistillid og Ringeagt saa ned paa Staten og dens verdslige Styre, ligeoverfor hvilket de stadig søgte at varetage de kirkelige Interesser.

For dette hierarkisk-kirkelige Syn paa al Samfundsorden er Erkebiskop Eystein Aarhundredets ypperste Repræsentant i Norge. Ud herfra maatte det ligge ham meget nær at drage den Slutning, at naar Paven, som St. Peters synlige Repræsentant og hele den universelle Kirkes Overhoved, forlangte at betragtes som Lensherre over den — i det mindste efter sin Idé — universelle verdslige Øvrighed, Keiseren, saa burde Metropolitanen over den enkelte Kirkeprovinds, den synlige Repræsentant for det enkelte Lands Nationalhelgen, paa samme Maade udøve Kirkens Lenshøihed over L a n d e t s øverste verdslige Hersker, Kongen. Hvad Paven var for det hele, blev derved Erkebiskopen for sin Del af det hele. Der behøvede, saaledes tænkt, ingen uoverstigelig Kløft at opstaa mellem Universalkirkens almene og Provincialkirkens særlige Overhøihedskrav. De sidste kunde tværtimod ansees at indgaa som Led i de første, paa Sæt og Vis at lokalisere og præcisere dem.

De fra Sagens kirkepolitiske Side hentede Indvendinger mod at antage det norske Kongedømmes Lensunderkastelse under Hellig Olaf og Erkebiskopen af Nidaros som en historisk Kjendsgjerning lader sig derfor ikke opretholde, og dermed falder ogsaa det vigtigste Argument for at anse det Dokument, hvori Underkastelsen udtales, for i dette Punkt at bero paa Forfalskning.

Det andet Emne, som det for uægte Tilsætninger rensede Aktstykke behandler, er K o n g e n s o g h a n s H i r d m æ n d s Forpligtelse til at erlægge visse T i e n d e r.

Maurer (l. c. S. 63—64) og Storm (l. c. S. 24) anfører i den Anledning, at allerede Kong Sigurd Jorsalfarer — som bekjendt den Konge, der drev den almindelige Tiendeudredsel igjennem her i Riget — ogsaa havde forpligtet sig til at betale Tiende af sine Godser, og de synes i Henhold hertil at være enige om, at Bestemmelsen i Underkastelsesdokumentet om Tiende af Krongodserne i bedste Fald kun kan være Stadfæstelse af ældre Ret.

Denne Opfatning kan jeg ikke dele. Læser man den Motivering, som Erkebiskop Eystein lægger Kong Magnus i Munden til Fordel for nævnte Tiendepligt —: *„Set quoniam regii interest officio semet ipsum bene vivendi speculum exhibere ceteris et non solvere set implere, parvi quidem et momenti hortari verbo quod non confirmatur exemplo“* —, saa fremgaar, at det i Erkebiskopens Øine netop her hidtil havde manglet paa et godt Exempel fra Kongedømmets Side. Han siger udtrykkelig, at der er liden Mon i at opfordre (andre) med Ord, naar man ikke bestyrker disse i Gjerning. Og hermed stemmer ligeledes paa det nøieste de Ordelag, hvori Kongen paatager sig Forpligtelsen: *„ammonitu vestro, reverende pater Augustine, firmiter deo vovendo promittimus, quod de terris nostris et mansionibus plenas secundum deum amodo persolvemus decimas.“* Disse Ord lyder ikke i fjerneste Maade som en Bekræftelse af, hvad der allerede gjælder, men som et Løfte om, hvad der „fra nu af“ *(„amodo“)* skal gjælde, og som altsaa hidtil ikke har gjældt.

Modstiller man dernæst de anførte klare Ytringer Sagaernes indbyrdes ligelydende Beretninger om Sigurd Jorsalfarers Indførelse af Tienden, saa gaar de sidste i al Korthed alene ud paa, at han ved Modtagelsen af det hellige Kors's Splint lovede, at *„fremia tiund ok sialfr*

gera", samt at han efter Hjemkomsten *„framdi tiund*"[1]. Heri kan ganske vist ligge, at han ogsaa „fremmede Tienden" ved at *„sialfr gera*". Men den Udstrækning, hvori han personlig og for sin egen Del erlagde den, staar der intet om, og de nys citerede Udtalelser i Kong Magnus's Kroningsprivilegium viser tydelig nok, at enten har Sigurds Efterfølgere betragtet hans Løfte om ogsaa selv at udrede Tiende som uforbindende for dem, eller ogsaa har Sigurd selv ikke udstrakt Tiendeerlæggelsen til Krongodsafkastningen, men begrændset den til andre mere personlige, kongelige Indkomstgrene. Hvilken af disse to Forklaringer, der er den rette, kan ikke bestemt sees. Men den Omstændighed, at der i Privilegiet kun er Tale om fra nu af at udrede Tiende af Kongernes faste Eiendomme, tyder dog nærmest paa, at den sidste bør vælges. I ethvert Fald er der intet at indvende mod Ægtheden af vedkommende Stykke i Privilegiet[2].

Den følgende Passus i samme Afsnit angaar, som sagt, Hirdmændenes Tiende af deres Løn. Herom kan imidlertid i sin Helhed henvises til Storms Redegjørelse (S. 25), hvoraf tør fremgaa, at Forpligtelsen er bleven indført ved selve Privilegiet, og at dettes Bestemmelse derom saaledes er ægte.

Om begge disse nye Tiendepaalæg kan der imidlertid spørges, hvad de havde at gjøre i et Dokument, der forøvrigt blot specificerer Kongedømmets Forpligtelser i Henseende til Lensunderkastelsen, men for de andre Kirken indrømmede Rettigheders Vedkommende enten helt tier eller nøier sig med summarisk at hentyde til

[1] Se Ágrip og Snorre; de yngre, vidtløftigere Sagahaandskrifter indeholder heller intet mere herom.

[2] Forsaavidt er ogsaa Storm enig.

dem i den bekræftende Slutningsformel. Svaret maa blive følgende:

For det første er det aabenbart Tanken, at disse nye Tiendeudredsler, som Kongen og hans Hird nu paatager sig, skal udgjøre et Slags Takkeoffer til Kirken for Kongens Kroning. Vi erfarer jo af „Bergens Fundats“[1], at Erling Skakke ogsaa for sin Del fandt at burde vise sin Erkjendtlighed i samme Anledning ved at love at oprette Halsnø Kloster og med fin Artighed ligeoverfor Erkebiskop Eystein, hvis Navn paa Latin gjengives med Augustinus, at lade det indvie „Sancto Augustino til Lov og Ære“. Det kan da heller ikke forundre, om Kongen selv og hans øvrige Hirdmænd aflagde et tilsvarende, til selve Kroningen knyttet Løfte af et for Kirken behageligt og passende Indhold.

Men dernæst lader det sig neppe heller miskjende, at de aarlige Tiender fra kirkelig Side kunde opfattes som et Slags Modstykke til de Udredsler af Lenet, som en almindelig Lensmand havde at afgive til sin verdslige Lensherre. En af den nogle Aartier senere regjerende Pave Innocents III's Yndlingsbetragtninger gik, som allerede anført, netop ud paa, at alle Folk, som til Paven betalte Peterspenge, derved erkjendte sig at staa i Lensforhold til Pavestolen. Det maatte for Datidens Tankegang ligge nær at anvende et lignende Ræsonnement paa den aarvisse Tiende, og de af Kong Magnus og hans Hirdmænd Kirken indrømmede nye Tiendearter kunde derfor finde en til selve Ideen svarende Plads netop i Lensunderkastelsesbrevet. Naar Kongen ogsaa af selve Kongedømmets Krongodser — og ikke blot af sine mere personlige Indkomster, saasom Sagefald, Skatter, eventuelt Krigsbytte o. lign. — og Hirden af selve de af

[1] Se ovenfor Side 21.

Kongen modtagne Lønninger maatte love at erlægge Tiende, indeholdt dette i Virkeligheden paa en vis Maade en Skatskyldighedsanerkjendelse fra Kongedømmet som Institution ligeoverfor Kirken som en Institution af høiere Art og Rang, — ganske i Tidens hierarkiske Aand ikke mindre end i Lensvæsenets.

Det tredie Afsnit i det ægte Underkastelsesbrev udgjøres af en i almindelige Udtryk holdt Stadfæstelse fra Kongens Side af visse den Nidarosiske Kirke ved tidligere Leiligheder givne Privilegier.

Herved er først at fremhæve, at der her, i Modsætning til hvad Tilfældet er i Afsnittet om Tienden, udtrykkelig er Tale om Bekræftelse af tidligere Indrømmelser. Dernæst har allerede Maurer og efter ham Storm gjort opmærksom paa, at der under denne Stadfæstelse indgaar to Grupper af forud udfærdigede Privilegier. Ældst er de, der af Kongerne indvilgedes i Anledning af Erkebispestolens Oprettelse i 1152. De angaar Biskopernes frie kanoniske Valg og Kirkernes Besættelse med Præster uden Indblanding fra det verdslige Styres Side. Desuden tilføies som en supplerende og udtømmende Betegnelse *„et reliqua tum concessa“*. De yngre Privilegier, som stadfæstes, er tre: Erkebiskopens Ret til paa sine Reiser at opbyde hos Bønderne saa mange Skydsheste, han for godt befinder, — hans Ret til frit at udføre til Island 30 Læster Korn og herfor at indkjøbe og toldfrit indføre Vadmel til Klæder for sine Mænd — og endelig hans Ret til i Kongens Sted at oppebære Arvemidlerne efter her i Riget afdøde udenlandske Geistlige. Om disse tre Rettigheder, hvilke dog vel at mærke i Brevet nævnes ganske antydningsvis og i Udtryk, som ikke lettelig vilde kunne forstaaes, hvis man ikke ad anden Vei besad nogen Kjendskab til Spørgs-

maalene, heder det, at de er blevet Kirken indrømmede til Ære for Palliet, d. e. for at forøge Erkebispestolens Glands, og at de er blevet bekræftede ved Lov, d. e. vedtagne af Almuen paa Lagthinget (her altsaa Frostathing). Fra hvilket Aar de hidrører, ser man derimod ikke. Kun saameget synes, som nævnt, af Sammenhængen at kunne sluttes, at de er yngre end de ved Erkebispestolens Oprettelse meddelte Friheder; thi paa disses Erhvervelse anvendes Tidsangivelsen *olim*.

Maurer og Storm[1] henfører derfor de nævnte tre Rettigheder til Perioden nærmest før Kroningen, særlig Aaret 1162, da Erkebiskopen netop var beskjæftiget med af Hensyn til den større Pomp, hvormed en Metropolitan maatte optræde jævnført med en almindelig Biskop, at overtale Stiftets Bønder til at skaffe hans Stol øgede Indtægter. Idet jeg i Hovedsagen tiltræder denne Opfattelse, mener jeg dog, at Tidspunktet kan bestemmes nøiere.

Gjennemgaar man Sagaernes Beretninger om Forholdets Udvikling mellem Erling Skakke og Erkebiskop Eystein, vil man se, at det lige til Optagelsen af de Forhandlinger, der umiddelbart ledede til Aftalen om Kroningen, var spændt. Besøget, som Erling med sin Søn aflagde i Nidaros efter Haakon Hærdebreds Fald Vaaren 1162, blev ganske kort, fordi han, som det ligefrem siges, ikke stolede paa Thrønderne. Men blandt Thrøndelagens Høvdinger indtog jo netop Eystein ikke alene som Erkebiskop, men som høibaaren Repræsentant for dens indbyrdes stærkt beslægtede Aristokrati en særlig fremtrædende Plads. Da det derpaa i denne

[1] Jfr. ogsaa P. A. Munch, N F H. II. S. 938. Keyser er l. c. I. S. 238 lidet klar.

hans Egenskab af dobbelt formaaende Høvding lykkedes ham hos Bønderne at gjennemdrive den nye Kursberegning for Bøders Erlæggelse til Erkebispestolen, optog Erling dette meget ilde, og det er først ved det nye Besøg, som han Vaaren i Kroningsaaret gjør i Nidaros, at han og Erkebiskopen — efter ogsaa da at være begyndt med gjensidige Bebreidelser — kommer hinanden nærmere. Der foreligger følgelig intet Tidspunkt før dette, paa hvilket det kan tænkes, at Erling har kunnet være villig til at gjøre Erkebiskopen de Indrømmelser „*in honorem pallii*“, som paany bekræftes i Slutningen af det senere paa Aaret udfærdigede Underkastelsesbrev.

Derimod passede netop Erlings Vaarophold i Nidaros før Kroningen for en saadan Imødekommenhed. I Anledning af den forhøiede Sagefaldskurs kom ved denne Leilighed Erkebispestolens Behov for øgede Indkomster nødvendigvis paa Tale, og omend Erkebiskopen ikke vel kunde bekvemme sig til nu, efterat den nye Kurs var lovformeligen vedtagen af Bønderne, efterskudsvis at begjære Erlings og Kongens Samtykke formelt tilkjendegivet i en Sag, som ikke engang egentlig angik Kongedømmet, saa var det dog af mange Grunde selvsagt tryggest paa passende Vis at faa den verdslige Magts Akkvisition ved den nye Ordning offentlig udtrykt. Men dette kunde øiensynlig ikke ske paa en fyndigere Maade, end ved at Erling paa Kongedømmets Vegne selv gjorde Indrømmelser i lignende Retning „til Palliets Ære“ og lod ogsaa disse lovtage. En saadan Villighed maatte desuden paa dette Tidspunkt næsten falde af sig selv som et ligeoverfor Erkebiskopen bindende Vidnesbyrd om, at den træske Erling mente det fuldt oprigtigt med det nye Venskab. Indrømmelserne udgjorde kun en sømmelig

og offentlig Fæstepenge paa det store Kjøb og Salg, som mere hemmelig aftaltes mellem dem.

Hvad dernæst angaar den Form, hvori Erling har meddelt Erkebispestolen de heromhandlede Friheder, saa følger det af sig selv, at Kirken forlangte saadant skriftligt. Af Kong Haakon Sverresøns Brev af 1202 ved vi, at der om de i 1152 gjorte Indrømmelser til Geistligheden existerede et Privilegiebrev, udfærdiget af Kong Eystein (II)[1], og der mangler da heller ikke paa Spor af, at de tre yngre, i Underkastelsesdokumentet bekræftede Rettigheder oprindelig har været formulerede i et i Kong Magnus's Navn af Erling udstedt Brev. Kompositionen til Bergen af 1273 oplyser saaledes, at Erkebiskop Jon under sine Forhandlinger med Kong Magnus Lagabøter har kunnet fremlægge et Kongebrev („*littera*“) angaaende Retten til aarlig fra Island toldfrit at hente en Ladning (Vadmel)[2], og under Anførsel heraf har da ogsaa Maurer (l. c. S. 71—73) antaget, at der har foreligget en Række skriftlige Privilegier fra det 12te Aarhundrede. Dernæst har, som ovenfor nævnt, G. Storm yderligere godtgjort, at der i det ægte Underkastelsesdokument er indskudt et Stykke, som ved Stil og Indhold stikker stærkt af fra de oprindelige Dele af samme. Netop i dette Stykke finder man nu et af de Privilegier omtalt, som Dokumentets ægte Slutningspassus indeholder en Bekræftelse af, nemlig Erkebiskopens Ret til at udskibe 30 Læster Mel til Island. Som allerede af Maurer indgaaende paavist, bringer imidlertid ogsaa dette indskudte Stykke kun Uddrag af ældre

---

[1] Ogsaa Pave Cølestins Bulle af 1194 paaberaaber sig udtrykkelig „*publica instrumenta*“, hvorved særlig Kongernes Renunciation paa den kirkelige Patronatsret skulde være skeet.

[2] Norges g. Love II S. 459.

Texter, og i den Del deraf, som angaar Meludførselen til Island, er Uddraget lavet saa summarisk og i saa klodsede Ordelag, at de, som de staar der, næsten er meningsløse. Den rigtige Sammenhæng faar man altsaa her som ved Bekræftelsen i Brevets ægte Slutning først ved at jævnføre dermed Omtalen af de samme Bestemmelser andetsteds.

Det fremgaar da af Frostathingslovens Kristenretsafsnit (II, 44), at det var lykkedes Erkebiskop Eystein, i Modsætning til hvad tidligere gjaldt og for Suffraganbiskoperne vedblev at gjælde, at opnaa Ret til paa sine Reiser i Stiftet at tilsige saamange Skydsheste, som der i Bygderne „var kommet Sadel eller Sæle paa". Denne udvidede Rettighed staar imidlertid øiensynlig i nærmeste Forbindelse med en anden, som Erkebiskopen selv havde taget eller agtede at tage sig til, nemlig at lade sig ledsage paa sine Visitatsreiser af et langt større Antal væbnede Mænd, end Biskoperne hidtil havde havt Lov til[1]. Et saadant stærkt forøget Folkehold forudsatte atter foruden flere Skydsheste paa Reiser, tillige ret anseelige Udgifter bl. a. til Klæder, og det laa derfor Erkebiskopen nær i Forbindelse med Skydshestenes Forøgelse samtidig at aabne sig Adgang til billigt Beklædningsstof. Dette kunde ske ved, at Erkebiskopen selv optraadte som Kjøbmand og fik Ret til at sende et fuldlastet Skib med Mel til Island, hvor denne Vare var stærkt efterspurgt, medens Øen paa samme Tid var det billigste Marked for godt Vadmel. Forat Tøiet kunde koste ham des mindre, opnaaede Erkebiskopen desuden, at Kongen eftergav ham den Told, den hjemvendende Islandsfarer ellers skulde have betalt.

---

[1] Jfr. Maurer l. c. S. 69.

De herombandlede Friheder, Skydshestenes Forøgelse, Meludførselen til og Vadmelsindførselen fra Island samt Eftergivelsen af Tolden paa den sidste, hænger saaledes paa det nøieste sammen og maa være bleven Erkebiskopen tilstaaede samtidig. Herpaa tyder da ogsaa den yderst sammentrængte Omtale, som i Overarbeidelsen af Underkastelsesdokumentet er blevet dem tildel. Det er paatageligt, at der her alene foreligger et indskudt Hastværksuddrag af et særskilt Privilegiebrev, hvis enkelte Poster dels er gjengivet i halvveis uforstaaelige Antydninger, dels ligefrem oversprungne. Det sidste er saaledes Tilfældet med Punktet om Skydshestene, hvilket derimod kortelig nævnes i den ægte Bekræftelse i Hoveddokumentets Slutning.

Paa det sidste Sted omtales tillige et Punkt, som ellers intetsteds opføres, nemlig Erkebiskopens Ret til at arve her i Riget afdøde fremmede Geistlige. Da imidlertid ogsaa dette direkte tilsigter at forøge Erkebispestolens Indtægter og det erholder sin formelle Bekræftelse i umiddelbar Forbindelse med de nysomhandlede Privilegier af lignende Tendents, begaar man neppe nogen Feilslutning ved at formode, at nævnte Rettighed er bleven formuleret i det samme Brev som de. Maurer har desuden Ret, naar han paapeger, at Arv efter udenlandske Geistlige i det 12te Aarhundrede endnu kunde have en vis Betydning, idet det dengang vistnok fremdeles af og til hændte, at især engelsk fødte Præster fik Ansættelse i den norske Kirke. I sidste Halvdel af det 13de Aarhundrede, da Overarbeidelsen af Dokumentet maa have fundet Sted, var denne Indvandring af engelske Klerke derimod forlængst ophørt, medens den senere Tilstrømning af danske og tydske Elementer endnu ikke var begyndt. Derfor har Forfalskeren ikke fundet det

Umagen værd at opfriske denne Arveret i Erindringen, men har i sit Indskud udeladt den.

Denne Gjennemgaaelse af det positive Indhold af det overarbeidede og interpolerede Underkastelsesdokument turde saaledes vise, at Forfalskeren i det ægte Aktstykke bl. a. har sat ind et kortfattet Uddrag af et andet, Erkebispestolen privilegerende Dokument, der ifølge Tidsomstændighederne alene kan være blevet udfærdiget ved Erlings Nærværelse i Nidaros tidlig paa Vaaren før Kroningssommeren. Af den ægte Slutningsbekræftelses Meddelelse om, at Lovfæstelse af disse nye Rettigheder allerede før Kroningen havde fundet Sted, maa det videre sluttes, at Vedtagelsen fra Thingalmuens Side var skeet paa samme Aars Frosta- eller Ørething.

Tilsidst tilføier jeg, at det Vaaren før Kroningen i Nidaros udstedte, særskilte Privilegiebrev paatageligvis intet har indeholdt om Sagefaldskursen. Var ogsaa dette Punkt blevet formelt og udtrykkeligt anerkjendt af Erling paa Kongedømmets Vegne, vilde en Stadfæstelse af en saa vigtig Rettighed ikke være bleven undladt i den samme almindelige Slutningsbekræftelse, som selve Underkastelsesdokumentet Sommeren samme Aar bragte. Men hverken her eller i de senere Breve, hvori refereres de Erkebiskopen indrømmede Friheder (Bullen af 1294, Haakon Sverresøns Brev af 1202 og Konkordaterne til Bergen og Tønsberg), har noget at sige om det fordoblede Sagefald. Som ovenfor allerede antydet, har Tingen aabenbart været den, at Erkebiskopen overhovedet ingen direkte, kongelig Bekræftelse ønskede i et Anliggende, som han selv i Lovform havde faaet afgjort af Bønderne i sit Stift. Noget lignende turde have gjældt Retten til at holde saamange Krigsmænd, han selv fandt for godt.

Allermindst i Henseende hertil kunde han underkaste sig nogen direkte Stadfæstelse fra det ham fra nu af lensunderdanige Kongedømmes Side. Alene forsaavidt angik Adgangen til tilstrækkelig Skyds paa Reiser for sine mange Ledsagere, maatte han have Bøndernes Bifald til Ændring af den ældre Ret, og hertil har da Erling ved at tage Initiativet til en saadan Lovforandring hjulpet ham.

Endelig turde heller ikke de i Forfalskerens Indskud medtagne Bestemmelser om særlig Lovbeskyttelse for Pilegrimme, der drager til Nidaros, eller for selve Kristkirken og dens Kirkegaard mod Krænkelser af Fredhelligheden have havt sin oprindelige Plads blandt de Vaaren før Kroningen udfærdigede Privilegier. De tilhører en anden Tankerække og er ikke Gjenstand for nogen Stadfæstelse i Hoveddokumentets Slutning. At ogsaa de hidrører fra Erkebiskop Eysteins Tid, er sikkert nok, bl. a. fordi de findes optagne i hans Bearbeidelse af Frostathingsloven[1]; men formentlig er de først blevne udfærdigede og lovtagne ved en senere Leilighed.

Bearbeideren og Forfalskeren af Underkastelsesbrevet har imidlertid ikke indskrænket sig til at indsætte de ovenomhandlede og andre Indskud. Han har, som navnlig af G. Storm paavist, ogsaa foretaget Ændringer i den forøvrigt ægte Text for at bringe denne til at stemme med hans Hensigter. Disse gik, som Storm's Bevisførelse godtgjør, ud paa saavidt muligt at tvinge Erkebiskopens Person tilbage i Baggrunden og at stille Erkebispestolen med dens Tilbehør af Kanniker frem i forreste Række. Til den Ende er saaledes i Bestemmelsen om Kronens Ofring istedetfor det oprindelige, af Erkebiskop Jon bevidnede Udtryk „*ut regale diadema*

---

[1] Herom nærmere Maurer l. c. S. 61—62.

. . . *prefato delegetur martiri Nidrosie in ecclesia cathedrali*" indsat „*ut regale diadema . . . presenti delegetur ecclesiæ*", hvorved der altsaa — foruden Forudsætningen om Aktstykkets Udfærdigelse i Nidaros istedetfor i Bergen — fremkommer den i sig selv egentlig ganske umulige Tanke, at det var til Kristkirken og ikke til St. Olaf, at Kronen skulde ofres. Paa samme Maade heder det i Forfalskningen strax ovenfor, at Kongen „*in perpetuæ subjectionis testimonium*" meddeler Privilegiet angaaende Kroneofret „*huic metropolitanæ ecclesiæ*", hvilket følgelig ligeledes giver at forstaa, at Underkastelsen skede under Nidaros Kathedralkirke (og dens samlede Præsteskab)[1], medens Jævnførelsen med Ordene i den pavelige Stadfæstelse af 1274 af Kompositionen til Bergen (Norges g. Love II S. 456 øverst) viser, at der fra først af har staaet „*ecclesiæ Nidarosiensi*", d. v. s. at Privilegiet med Kronens Ofring og den derved symboliserede Lensunderkastelse gjaldt til Fordel for det „Nidarosiske" d. e. det norske Kirkesamfund med Erkebiskopen som selvskreven øverste Repræsentant. Forfalskningen er i ethvert Fald, som ogsaa af Storm udtalt, fuldt bevidst[2].

[1] I Glossariet til N. g. L. har jeg s. v. *ecclesia* 3 opfattet Stedet anderledes, idet Storms Afhandling dengang endnu ikke forelaa.

[2] Storm synes derimod ikke at være bleven opmærksom paa, at ogsaa Paven, som ovenfor i Texten fremholdt, i sin Stadfæstelse af 1274 paa Kompositionen til Bergen (l. c.) udtrykkelig anfører, at Kroneofret skulde gjøres „*in signum subjectionis memoratæ ecclesiæ Nidarosiensis*", idet han neppe i modsat Fald vilde have kaldt Ordene „*huic metropolitanæ ecclesiæ*" simpelthen for et „Tillæg", som altsaa uden anden nærmere Angivelse af, hvem Privilegiet tilstodes, kunde udelades. At stryge de nævnte indsatte Ord uden at sætte et andet Hensynsobjekt i deres Sted, vilde i mine Øine gjøre den latinske Udtryksmaade for snau og ubestemt. I Henhold til

En tilsvarende Ændring til *„huic ecclesiæ“* foreligger i den tidtnævnte Bekræftelsesformular i Brevets Slutning (oprindelig vel ligeledes *„ecclesiæ Nidarosiensi“*).

Endnu stærkere Forvanskninger har Overarbeideren tilladt sig i de Uddrag af de andre Privilegiebreve, som han har skudt ind i Underkastelsesdokumentet. Herom henvises imidlertid til Storms Afhandling S. 23.

Spørgsmaalet bliver dernæst, om der ikke ved Siden af de af Storm saa skarpsindig paapegede Forfalskninger saavel i den ægte Del af Dokumentet som i de indskudte Stykker med Rimelighed ogsaa kan formodes foretaget andre, som altsaa yderligere reducerer dets Troværdighed paa et eller andet Punkt.

I saa Henseende er der navnlig en Angivelse, hvorpaa Opmærksomheden uvilkaarlig retter sig. Vi har netop seet, at alt, som i det oprindelige, ægte Lensunderkastelsesdokument kunde tyde paa dettes Udfærdigelse udenfor Nidaros og Kristkirken, er omhyggelig fjernet, og at man derfor af Brevet, som det foreligger, faar det bestemte Indtryk, at Meningen var at bevise dets Udfærdigelse i selve Nidaros Domkirke. Men gjælder en saadan beregnet Hensigt Udfærdigelses s t e d e t, ligger det nær at antage, at en lignende Hensigt i nogen Grad kan have spillet ind ogsaa for Udfærdigelses t i d e n s Vedkommende. Ganske vist kom det for Forfalskeren langtfra

---

den anførte pavelige Gjengivelse antager jeg derimod, at Texten oprindelig har lydt, som følger: *„In perpetuæ quoque subiectionis testimonium hoc pro me et pro omnibus meis catholicis successoribus privilegium s a n c t æ e c c l e s i æ N i d a r o s i e n s i concedo et litteris meis sigillatis confirmo ut post vocationem meam regale diadema et meum quod hodierna die sacro altari in confinationem offero et omnium mihi succedentium prefato delegetur martiri Nidarosiæ in ecclesia cathedrali.“*

ikke saameget an paa den sidste som paa det første, idet det jo ikke omkring Aaret 1300 var saa let at have Rede paa Kongens og Erkebiskopens Reiser næsten halvandet Aarhundrede tidligere. Men ligeoverfor den baade af Sagaerne og vel ogsaa af en og anden Kalenderoptegnelse støttede Tradition, der henlagde Magnus Erlingssøns Kroning til Bergen og Kroningsaarets Sommer, kunde det dog være sikrest, at det Dokument, der vilde give at forstaa, at Nidaros var Kroningsstaden, ogsaa i Henseende til Dagangivelsen var rustet til at møde mulige Indvendinger. Og saaledes er da i det falskelig overarbeidede og interpolerede Aktstykke ogsaa indkommet Datoen „*in hac die gloriosæ resurrectionis*", d. e. første Paaskedag, en Datering, hvis Umulighed tidligere af alle Historikere anerkjendtes, og som først nylig har fundet en Forsvarer i Gustav Storm selv. Forsaavidt sidstnævnte til Fordel for denne sin Opfatning lægger sig tilrette Hungrvakas korte Beretning om den islandske Biskop Brands Indvielse i Norge, er hans Betænkeligheder forhaabentlig ovenfor S. 15 ff. ryddede af Veien. Her er det derfor tilstrækkeligt at bemærke, at et Dokument som det os om Lensunderkastelsen opbevarede — hvis Upaalidelighed i saa mange Enkeltheder ingen bedre end Storm har paavist og motiveret — ikke heller for Tidsangivelsens Vedkommende kan gjælde for troværdigt, naar det i saa Henseende staar i skrigende Modsætning til alt, hvad Kilderne ellers derom oplyser. Henlægger det mod Overarbeiderens bedre Vidende Kroningen fra Bergen til Nidaros, kan det ligesaa godt henlægge den fra Sommeren til Paaske.

Alligevel lader det sig ikke nægte, at man studser noget ved den ogsaa paa dette Punkt gjennemførte Løgnagtighed. Dens Nødvendighed var, som sagt, i Forfalsk-

ningens Interesse her ingenlunde saa umiddelbart iøinespringende som Stedsforandringen. Dertil kommer den noksaa sjelden anvendte, særlig høitidelige Betegnelse af Paaskedagen som *„dies gloriosæ resurrectionis“* [1]. Er det sandsynligt, at en geistlig Forfalsker vilde have valgt dette lidet kjendte, men desto mere religiøst andægtige Udtryk, hvis han ikke ved en eller anden ydre Omstændighed var bleven ledet dertil? En saadan ydre Omstændighed ligger det imidlertid saa snublende nær at antage, at det synes besynderligt, at Historikerne ikke forlængst derpaa er blevne opmærksomme: Kroningsaaret opholdt jo ifølge Fagrskinnas, i dette Stykke ogsaa af Munch befulgte Autoritet Erling Skakke sig ved Erkebispesædet netop i Vaartiden og altsaa sandsynligvis ogsaa i Paasken. Navnlig faldt Paaskesøndag 1163, det Aar, hvorom der her, som ovenfor vist, handles, saa tidligt som den 24de Marts, og da Erlings Afreise fra Tønsberg nordover, som nedenfor i anden Forbindelse skal paapeges, maa have fundet Sted omkring 1ste Marts, passer det just, at han Paaskedag kunde befinde sig i fuld Forhandling med Erkebiskopen [2]. Men isaafald kan vi da heller ikke undgaa at mindes, hvad nys fremhævedes, at en Del af de af Storm i Dokumentet paaviste Indskud maa formodes at hidrøre fra et under disse Vaarforhandlinger i Nidaros udfærdiget særskilt Privilegiebrev. Et saadant maa altsaa i ethvert Tilfælde antages at have foreligget for og være benyttet af Forfalskeren. Hvad skulde saa have hindret ham fra ogsaa at hente Dateringen for sit kompilatoriske Makværk, det Efterverdenen i Kopi overleverede Falsarium, fra

[1] Jfr. herom Maurer l. c. S. 45—46.

[2] I 1164 faldt Paaskedag derimod først paa 12te April.

samme Aktstykke? Derved anvendte han jo kun et ægte Træk mere til Fordel for Bedrageriet. Af hint ægte Privilegiebrev fremgik, at Erling Paaskedag havde sluttet en Overenskomst i Nidaros, maaske endog i Kristkirken, med Erkebiskopen. Naar det derfor gjaldt at finde en Leilighed, da han kunde tænkes at have indrømmet — ikke Erkebiskopen som saadan, men — Metropolitankirken som kanonisk Institution en Række betydningsfulde Rettigheder og deriblandt først og fremst Lenshøiheden over Kongedømmet, kunde ingen bedre Dato anføres, end Paaskedagen i Kroningsaaret, da der netop udfærdigedes nye Indrømmelser fra Kongedømmets Side under personlig Medvirkning af Erkebiskop og Rigets faktiske Styrer, omend i Virkeligheden af et langt snævrere Indhold, end man ved Forfalskningen tilsigtede at give det Udseende af.

Storms Undersøgelser af det saameget omskrevne Dokument leder følgelig konsekvent til den Slutning, at det er blevet sammenarbeidet af flere i Nidaros Metropolitankirkearkiv opbevarede ægte Aktstykker, hvoraf et har været dateret „*in hac die gloriosæ resurrectionis*“, d. e. Paaskedag samme Aar, som Magnus Erlingssøn om Sommeren blev kronet.

VI. Thronfølgeloven og dens Forhold til Underkastelsesdokumentet.

Ved Siden af det forfalskede, men af Storm i det væsentlige restituerede Lensunderkastelsesbrev er Gulathingslovens Kap. 2 vor Hovedkilde, naar det gjælder nøiere at fastslaa Vilkaarene for den i Anledning af Magnus Erlingssøns Kroning trufne Overenskomst mellem Kongedømme og Hierarki.

Nævnte Lovsted indeholder en forholdsvis udførlig Bestemmelse om Thronfølgen, og den siges i Overskriften

udtrykkelig vedtagen „med Samtykke af Kong Magnus, Erkebiskop Eystein og Erling Jarl samt alle de forstandigste Mænd i Norge“, d. v. s. paa et under Eysteins og Erlings Ledelse afholdt Rigsmøde. Da der i disse begges Styrelsestid kun afholdtes et saadant, er det dermed givet, at den nye Lov maa være bleven forhandlet og istandbragt paa det i Bergen Kroningssommeren sammenkaldte Rigsmøde, hvad da heller ingen for Tidspunktets Vedkommende bestrider[1].

Derimod er der fra enkelte Hold blevet reist Tvil om, hvorvidt Bestemmelsen nogensinde har været formelt vedtagen overensstemmende med de for nye Loves Anerkjendelse gjældende statsretslige Regler[2]. Disse Tvil, der nærmest bundede i Misforstaaelser, er imidlertid forlængst tilbageviste først af mig i „Det norske Aristokratis Historie“ S. 128—33 i Noten og derpaa yderligere af Maurer, Schenkung S. 29 ff. Navnlig har den sidste tillige godtgjort, at Loven foruden paa Rigsmødet i Bergen ogsaa maa være bleven paa lovlig Maade vedtagen paa Lagthingene, idet den ikke alene har været optagen i Gulathingsloven, hvor den fremdeles staar at læse, men desuden i Erkebiskop Eysteins Bearbeidelse af Frostathingsloven[3] samt, ifølge et lidet, men vistnok

[1] Jfr. Maurer l. c. S. 31 ff.

[2] C. P. Paludan-Müller, (Dansk) Hist. Tidsskr. III 1 S. 274 og 288 (1858); E. Jessen i en anonym Artikel i Sybels Hist. Zeitschr. XXXVI S. 640—41 (1876).

[3] Maurer, Schenkung, S. 36, og Eingangsformel d. altnord. Rechts- u. Gesetzbücher (1886) S. 333 ff. Se nu tillige G. Storm's Udgave af Oversættelsen fra 1594 af Frost.loven (N. g. L. IV S. 31 ff.), hvor Bestemmelsen i sin Helhed er indtagen, og endelig Sievers's Paavisning i hans Udgave af „Tübinger Bruchstücke der älteren Frostathingslög“, S. 33, af, at den ligeledes har havt Plads i den disse Brudstykker forud-

sikkert Spor, i Eidsivathingsloven[1]. Den hentydes end videre til i Pave Innocents III's Bansættelsesbulle af 6te Oktbr. 1198[2] og er ligeledes øiensynlig identisk med den Lovbestemmelse, som i Aaret 1239 af Hertug Skule's Tilhængere oplæstes for denne for at bestyrke ham i hans Prætensioner paa Thronen[3]. Endnu i Konkordatet til Bergen af 1273 paaberaabes den under Betegnelsen *„quædam constitutio antiqua patriæ forte per eumdam Magnum edita“*. Endeligt er det umiskjendeligt nok, at den har dannet den redaktionelle Hovedkilde for den Thronfølgelov af 1260, som er os opbevaret i Yngre Gulathings Kristenret Kap. 5, Jarnsíða Kap. 10, og Biskop Arnes islandske Kristenret Kap. 4, samt derigjennem atter for den senere gjældende Bestemmelse af tilsvarende Indhold, som foreligger i Magnus Lagabøters Landslov II 6. Den formelt gyldige Vedtagelse af Thronfølgeloven fra Magnus Erlingssøns Kroningsaar er derfor mindst ligesaa autentisk bevidnet, som Tilfældet er med hvilkensomhelst anden i de gamle Lovtexter optagen Lovregel.

En anden Sag er det, at den aldrig opnaaede at blive praktisk befulgt, idet den saavelsom Kongedømmets hele Overenskomst med Kirken i Virkeligheden bortfaldt allerede ved Kong Magnus Erlingssøns egen Død. Trods forskjellige Tilløb fra Geistlighedens Side for at faa Overenskomsten fornyet — hvorom nedenfor — kaldtes Loven heller aldrig senere til Live. Men dette Udfald kunde man jo ved Magnus Erlingssøns Kroning ikke for-

---

gaaende Begyndelse af Kristenretten. Maurer's Godkjendelse af denne Slutning læses i (Norsk) Hist. Tidsskr. II 6, S. 217.

[1] Maurer, Eingangsformel, S. 321—22 og 335 jfr. 343.

[2] Dipl. Norv. VI Nr. 7, S. 10, hvorom min Norske Aristokratis Hist. S. 133 i Noten og Maurer, Schenkung, S. 40.

[3] Maurer, l. c. S. 42.

udse, og Bestemmelsens Hensigt og Indhold maa overhovedet betragtes i det Lys, hvori den af Rigsmødet i Bergen 1163 selv saaes. Desto vigtigere bliver det at fastslaa, at den medførte en radikal Forandring af den mest betydningsfulde Art i Rigets hidtil gjældende Forfatningsret.

Medens nemlig det norske Kongedømme hidtil havde været „Odel", d. e. arvelig Eiendom i Harald Haarfagres Ætt og som saadan delbart mellem alle denne Ætt tilhørende, anerkjendte mandlige Arvinger, ægte saavelsom uægte, bestemte Thronfølgeloven af 1163, at Kongedømmet skulde være udelbart og ifølge Hovedregelen altid tilfalde den afdøde Konges ældste, ægtefødte Søn.

Allerede denne Bestemmelse brød saa stærkt med de rodfæstede Anskuelser og Retsvaner i Landet, at man uvilkaarlig spørger, hvorledes det er gaaet til, at den nye Arvefølgeregel saa pludselig og, som det af Omstændighederne fremgaar, saa uforberedt har kunnet vinde Rigsmødets og Lagthingenes Bifald. Man kan vistnok henvise til de ulykkelige Erfaringer, som Samkongedømmet navnlig i den sidste Menneskealder havde bragt Nordmændene ved at medføre aabne Feider indenlands og gjentagne Kongedrab[1]. Men slige Uroligheder og Voldsomheder havde man samtidig af lignende Aarsager i

[1] At denne Opfatning ingenlunde har været ubekjendt for Datiden selv, sees af den engelske Historieskriver William af Newburys i Aarene nærmest før 1198 forfattede Værk, hvor det om Kong Magnus's Kroning heder, at *„prudentes et nobiles regni"* ved en saadan ny Statsskik *„priscæ consuetudinis dedecus abolitum crediderunt"*, ved hvilken skammelige Sædvane netop sigtes til Kongedømmets Nedarvning paa en hel Del ligeberettigede og derfor indbyrdes stridende Arvinger. Se nu G. Storm's Aftryk af Newbury i Hist. Tidsskr. IV 2 S. 189.

endnu høiere Grad havt i Danmark, og overhovedet var det 12te Aarhundredes Europa saa vel vant med Ufred baade indad og udad, at man maa tænke sig Indtrædelsen af ganske særlig heldige og afgjørende Forhold, forat de mere fredelig anlagte Elementer i Folket skulde finde en velkommen Leilighed til helt at bryde med den nedarvede Statsret og sætte Førstefødselsretten til Thronen i Samarverettens Sted.

I Virkeligheden gik det endnu mere end et Aarhundrede, inden Landets almindelige Opinion i denne Retning havde klarnet og fæstnet sig saavidt, at man fik se den ældste Kongesøns Ret praktisk hævdet ligeoverfor den yngres. Dette skede nemlig som bekjendt først ved Thronskiftet i 1280, omend en ny Thronfølgelov af 1260 endelig i Principet havde indført den nævnte Ordning. Endnu ved Aaret 1255 havde en saa omsigtsfuld Hersker som Kong Haakon Haakonssøn af Retfærdighedshensyn ligeoverfor sin yngre Søn modsat sig Reformen[1]. Saameget mere fremmed og forkastelig maa Tanken i 1163 være forekommet de allerfleste.

Naar den da ikke desto mindre allerede den Gang blev lovfæstet, maa det derfor, som sagt, have havt sin specielle Aarsag i Tidsomstændighederne, d. v. s. Geistligheden, som ogsaa senere, navnlig i 1255, var Reformens Bærer, har benyttet sig af Forhandlingerne om den første Kongekroning i Landet til at tvinge den nye Thronfølgeordning igjennem paa et Tidspunkt, som skulde vise sig at være altfor tidlig valgt.

At dette er den hele Sammenhæng, og at Forandringen altsaa paa hin Tid ingenlunde svarede til et almindeligt Landsønske, fremgaar da ogsaa tydelig nok

[1] Se Munch N F H IV 1, S. 147.

af den nye Lovs egne efterfølgende Bestemmelser. Disse gaar nemlig ud paa i sin Helhed at lægge Haandhævelsen af Thronarvefølgen i Geistlighedens Haand.

Allerede det tilsyneladende saa uskyldigt udtrykte Vilkaar for ældste Søn til at arve Thronen, at han ikke skal være „betagen af Ondskab eller Uvid", aabner saaledes en chikanøs Udvei til at tilsidesætte ham for den af hans samfædre Brødre, „som synes Erkebiskop og Lydbiskoper bedst skikket derfor, saavelsom de 12 forstandigste Mænd fra hvert Bispedømme, som de opnævne med sig". Den samme Skikkethed forlanges dernæst i paakommende Tilfælde ogsaa af fjernere Thronarvinger, og i denne Forbindelse definerer Loven den derhen, at den, der vælges, „skal egne sig bedst for at varetage baade Guds [d. v. s. Kirkens] Ret og Landslovene". Er der i saa Henseende ulige Meninger blandt Valgmændene, „skal de afgjøre Sagen, som udgjøre Flertallet, og som Erkebiskopen og andre Biskoper er enige med". Man sikrede sig følgelig, at Hensynet til „Guds Ret" i ethvert Fald ikke vilde blive tilsidesat.

Overhovedet foreskriver den nye Lov ved hver indtraadt Thronledighed en Art Valghandling. Til Trods for Hovedsætningen om ældste ægtefødte Søns udelte Arveret — hvilken derved i Virkeligheden synker ned til et Slags personlig Præsentationsret — paabydes det Landets samtlige geistlige og verdslige Høvdinger tilligemed Hirden og 12 af Biskopen i hvert Stift opnævnte „forstandigste" Mænd at begive sig til Nidaros „til Overlægning med Erkebiskopen". Og Overveielserne skal gaa ud paa — eventuelt ved formelig Afstemning — at udpege og hylde den, som ifølge den ovenanførte Betragtning erkjendes „bedst skikket" til at være Konge. Det nytter imidlertid i saa Henseende Flertallet intet, at det

er Flertal, medmindre „Erkebiskopen og andre Biskoper er enige“ med det. Valgets Gyldighed er med andre Ord umiddelbart betinget af Tilslutning og Samtykke fra Erkebiskopens og de med ham samstémmende Biskopers Side. Det er derfor en ganske korrekt Opfatning af Bestemmelsen, naar denne i Konventionen til Bergen af 1273 i Korthed gjengives med, at *„reges Norwagie debere eligi et in electione archiepiscopum et episcopos regni inter ceteros electores vocem præcipuam obtinere“*.

Og i denne Sammenhæng maa endnu en Omstændighed fremhæves: den dominerende Stilling, som Lovstedet tilkjender Erkebiskopen personlig. Han er i Virkeligheden den eneste Deltager i Kongevalget, som ikke kan blive overstemt. Hans Villie skal altsaa i ethvert Fald være den afgjørende. Hvem eller hvad han bestemt modsætter sig, faar ikke Fremgang, hvormeget end et overveiende Flertal, endog inden Episkopatet, stemmer for. „Den, som synes Erkebiskop og Lydbiskoper at være bedst skikket“, — „de . ., som udgjøre Flertallet, og som Erkebiskopen og andre Biskoper [der staar ikke „alle de andre“] er enige med“. Medens alle Landets øvrige geistlige og verdslige Stormænd i Anledning af Kongevalget maa begive sig paa Reise, sidder han alene rolig i Nidaros, afventende, at de indfinder sig hos ham „til Overlægning med Erkebiskopen“.

Her maa man derfor atter med Forundring spørge: hvorfra kommer saa pludselig disse i Rigets Forfatningsret dybt indgribende nye Lovregler? Hvorledes og ved hvad er de blevne forberedte og begrundede? Forklaringen heraf er unægtelig ikke lykkedes dem, der — med Paludan-Mülller og Maurer — har ment at burde forkaste Muligheden af Kongedømmets Lensunderkastelse under Kirken. Det maa erindres, at Erkebispestolen i

Nidaros og med den hele den kanoniske Kirkeorganisation i Landet i Aaret 1163 endnu ikke var mere end 11 Aar gammel, og at Kongerne tidligere i Regelen selv havde besat Bispestolene med, hvem de for godt befandt. En Omvæltning i Anskuelserne, hvorved Forholdet nær indpaa blev det omvendte, har umulig i Løbet af et eneste Decennium saa alment kunnet gjennemføres, som Vedtagelsen af saa splinter nye Thronarvefølgeprinciper forudsætter. De maa følgelig, ligesom den allerede omhandlede Grundsætning om Enkeltkongedømmet, i sin Helhed skyldes et overordentlig stærkt Press, som Geistligheden paa Grund af den tilfældig indtraadte politiske Stilling har kunnet udøve for at bringe istand, hvad man med en nyere statsretlig Udtryksmaade helst bør betegne som et Statskup.

At dette paa det nærmeste har hængt sammen med Erling Skakkes og hans Tilhængeres Ønske om at se den unge Kong Magnus kronet og salvet til den Kongeværdighed, hvortil han ikke var født og baaren, er selvsagt. Men at gaa, som den nye Lov gjorde, ligederhen, at man indrømmede Rigets Erkebiskop en udtrykkelig Ret til at modsætte sig Hyldningen af ethvert Kongsemne, som han personlig ikke fandt „bedst skikket“ „til at varetage baade Guds Ret og Landslovene“, det kunde man ikke undlade at opfatte som Udslag af en Tankegang, der førte langt videre end til den kirkelige Indvielse af et nyt Kongehus. Det var aabenbart saavel i Princip som i Anvendelser at gjøre Erkebiskopen til den egentlige baade verdslige og geistlige Overherre i Riget.

Traf saaledes den anførte Statsforandring den store Almenhed fuldkommen uforberedt, gjaldt dette ikke mindst dens daværende vigtigste Repræsentanter, de verdslige

Høvdinger. I den sidste Menneskealder havde disse under Harald Gilles og hans Sønners Regjerings- og tildels Formynderskabstid mere end nogensinde havt Leilighed til at øve direkte og afgjørende Indflydelse paa Landsstyrelsen og herigjennem at træde frem som den bevidst herskende Samfundsklasse. At de uden videre skulde finde sig i at afstaa denne fremskudte Stilling til den endnu noksaa fersk organiserede Geistlighed og navnlig ved den nye Thronfølgelov frasige sig enhver selvstændig Andel i de nyindførte Kongevalg, er høist paafaldende. Lendemændene, som dannede Høvdingeklassens talrigste og mest indflydelsesrige Gruppe, nævnes overhovedet ikke udtrykkelig i den nye Lovbestemmelse, men indbefattes alene under den videre Betegnelse „Hirdstyrere“, som hvilke de i Anledning af et Thronskifte ikke tildeles anden Funktion end den ret ubestemte, at indfinde sig „hos den hellige Kong Olaf“ „med hele Hirden“ „til Overlægning med Erkebiskopen“. Til at deltage i selve Kongevalget sammen med Bisperne bliver en Lendemand derimod kun berettiget, hvis han af Biskopen i sit Hjemstift tages med blandt de af denne opnævnte „12 forstandigste Mænd“. Det siger sig selv, at en saa paatagelig Tilsidesættelse af dem, som hidtil havde udgjort den mægtigste Faktor i Stat og Samfund, ikke kunde gaa hverken ubemærket eller upaatalt for sig. Det kan derfor heller umulig slaa feil, at der paa Rigsmødet i Bergen fra verdslige Hold har reist sig Indvendinger imod den nye Statsorden, uden at de dog har formaaet at hindre den endelige Vedtagelse af den nye Lov.

Følgelig har der hos Rigsmødets verdslige Ledere gjort sig andre Overveielser gjældende, der trak endnu stærkere i modsat Retning og tvang dem til at samtykke i Geistlighedens og Erkebiskopens anmassende Krav.

At disse Overveielser, som jeg i mit Ungdomsarbeide af 1868 „Det norske Aristokratis Historie“ S. 142—43 har ment at kunne forudsætte, udelukkende tog Hensyn til den Forbedring af Landets Statsret, som Enekongedømmet og Thronarvingens ægte Fødsel medførte, er vistnok en altfor ideel Opfatning af baade Mænd og Maal[1]. Sars maa forsaavidt[2] indrømmes at have Ret, naar han i sine Modbemærkninger („Udsigt“ II S. 107—8) gjør gjældende, at det meget mere var „Hensyn til egen Fordel og til særskilte politiske Interesser“ hos de ledende Høvdinger personlig, som i Øieblikket afgjorde Sagen, og at de, hvor det gjaldt at sikre sig noget Gjengjæld for de overordentlige Rettigheder, den nye Lov indrømmede Geistligheden, „ere blevne staaende ved Opnaaelsen af rent personlige Fordele“, der „ikke komme tilsyne gjennem Lovparagrafer og konstitutionelle Former“.

Tingen var nemlig øiensynlig den, at de Partifæller, som havde samlet sig om den unge til Kongedømmet ikke „odelsbaarne“ Magnus Erlingssøn, derved havde indladt sig paa et saa vovsomt Foretagende, at de følte sig nødsagede til for enhver Pris at faa den allerede mægtige Geistlighed og navnlig den kraftige og myndige Erkebiskop med sig. Uden denne Støtte var der al Udsigt til, at en eller anden af de gjenværende Ætlinger af den

---

[1] Jfr. dog allerede den ovenfor S. 52 anførte Bemærkning hos William af Newbury, hvilken ialfald tør vise, at det nævnte Hensyn er blevet paaberaabt og altsaa har været anseet egnet til i videre og af de politiske Partiforhold mere uafhængige Kredse at gjøre Indtryk.

[2] Men ogsaa kun forsaavidt. Ligeoverfor Sars's Opretholdelse — omend i Virkeligheden i stærkt afsvækket Form — af Munch's Lære om den ved Kroningsaftalerne istandbragte Deling af Magten mellem Aristokrati og Geistlighed fastholder jeg i alt væsentligt mit dengang indtagne Standpunkt.

gamle Kongestamme vilde vinde Almenheden for sig. Og skede dette, vilde Flertallet af de Stormænd, som havde knyttet sin Skjæbne til Erling og Magnus, uvægerlig gaa til Grunde. Under disse Omstændigheder maatte det for Partiet desuden veie særlig tungt i Vægtskaalen, at Erling Skakke allerede havde bundet sig og det. Under hans Besøg om Vaaren i Nidaros var der blevet truffet en Overenskomst mellem ham og Erkebiskopen, hvis Enkeltheder rigtignok neppe var Rigsmødets fleste Deltagere helt ud bekjendte, men hvis Fravigelse i selve Hovedpunkterne paatageligvis med en Gang vilde føre Erkebiskopen og med ham Geistligheden i dens Helhed over i Dødsfiendernes Leir.

Saadan var den politiske Stilling, seet fra de nærmest afgjørende Høvdingers Standpunkt, og Erkebiskopen har i fuldeste Maal søgt at udnytte den. Men ogsaa for hans Vedkommende har der dog været visse Hensyn at tage, visse Bærere af offentlig Mening, som ikke altfor voldsomt og uforberedt kunde stødes for Hovedet. Det var jo ingenlunde den hele Høvdingeklasse, som var saa fast forbunden med Erling og Magnus, at den af personlig Interesse var tvungen til at gaa ind paa hvadsomhelst. Dette gjaldt nærmest kun en anseelig Fraktion, navnlig af det vestenfjeldske Aristokrati. Især nordenfjelds havde denne Gruppe tværtimod seige og mægtige Modstandere. Ligeoverfor disse maatte det undgaaes at give sig altfor aabenbare Blottelser. Hvor langt man i saa Henseende kunde gaa, vilde bero paa Omstændighederne, og man fik forsaavidt prøve sig frem. Forsøget kunde imidlertid øiensynlig først ske under Rigsmødet ved og i Anledning af Kroningen. Der samledes Lendemændene fra alle Landets Egne og paa den anden Side Kleresiet med Erkebiskopen i Spidsen. Udover de engere Aftaler, som

tidligere var blevet trufne mellem Eystein og Erling personlig, kunde her først Forhandlingerne for Alvor optages og Modstand i Tilfælde mødes og modvirkes.

Og at Modstand i en vis Grad er reist og har givet Anledning til videre Drøftelser saavelsom til formelle Ændringer i de vedtagne Beslutningers oprindelig paatænkte Ordlyd, derom, mener jeg, at der i den paafaldende Forskjel mellem, hvad der siges i Lensunderkastelsesbrevet og i Thronarvefølgeloven, ligger et uforkasteligt Vidnesbyrd.

Om Nationalhelgenens (og Erkebiskopens) Lenshøihed over Kongedømmet, det mest principale Punkt i Overenskomsten, forholder nemlig den nye Lov sig, i det mindste tilsyneladende, fuldkommen taus. Heraf drog Maurer, ledet dertil i nogen Grad ved Antydninger hos Thorkelin og P. A. Munch, den Slutning, at Dokumentet om Lenshøiheden maatte være en eneste stor Opdigtelse fra et helt Aarhundrede senere. Storm's Undersøgelser har vist, at denne Slutning var forhastet. Dokumentet har, forfattet af Erkebiskop Eystein personlig, været til i alt væsentligt i den af Storm som oprindelig paaviste Skikkelse. Hvorfor er da dets Hovedbestemmelse, Lensunderkastelsen, ikke direkte kommen ind ogsaa i den nye Lov? Hvorfor har man ikke begrundet dennes næsten ligesaa overraskende Bud om, at herefter Geistligheden under Erkebiskopens Ledelse skulde have Hovedafgjørelsen ved enhver Sukcession i Kongedømmet, med den Oplysning, at Kongen som Kirkens Vasal herefter som enhver anden Vasal maatte bekræftes og indsættes i sin Stilling af Overherren?

Forklaringen af, at dette Led mangler i Thronfølgeloven, er — bortseet fra Maurer's nysnævnte Antagelse — fortrinsvis bleven søgt i den Formodning, at Lens-

underkastelsesdokumentet aldrig er blevet mere end et Udkast, idet dets lovformelige Vedtagelse fra Kongedømmets Side ikke skulde have fundet Sted. Oprindelig fremsat af Paludan-Müller, har denne Hypothese vundet Bifald saavel hos Jessen og Sars som ogsaa, omend med et bestemt Forbehold, i min egen ældste Behandling af Emnet. Muligheden ogsaa af denne Forklaring er imidlertid efter Gustav Storm's Undersøgelse af Dokumentet bortfaldt. Restitueret og reduceret til sit oprindelige Indhold og Omfang, kan der mod Brevets Autenticitet ikke heller fra Formens Side længer reises gyldig Indvending. At det neppe har været dateret, er ikke andet, end hvad der endnu længe i norske Kongebreve tildels undlodes[1]. Og hvad de mere almene „indre“ og „historiske“ Grunde angaar, der skulde tvinge os til at formode, at Erkebiskop Eystein nok har drevet paa, men ikke formaaet at sætte igjennem Brevets endelige Udfærdigelse, saa er de dels allerede ovenfor under Henblik paa de daværende politiske, ikke mindst kirkepolitiske Retninger belyste, dels vil de i det følgende i andre Forbindelser paany blive drøftede. Her er det derfor tilstrækkeligt at pege paa en enkelt Omstændighed, som baade taler afgjørende mod, at Lensunderkastelsesdokumentet er forblevet et blot og bart Udkast, hvilket man har vægret sig ved at ophøie til virkelig afsluttet Overenskomst, og som samtidig tjener til at oplyse os om, hvorfor Lensforholdet ikke udtrykkelig omtaltes i selve Lovtexten.

Som ovenfor fremhævet paabyder Dokumentet ved hver Konges Død hans Krones Ofring til den hellige Kong Olaf til Vidnesbyrd om den i Brevet lige forud i

---

[1] Se Maurer l. c. S. 48.

meget tydelige Ord formulerede Lensunderkastelse, — *„in perpetuæ subjectionis testimonium“*. Denne Kronens Offring ved Kongens Død bestemmes imidlertid ligesaa udtrykkelig i den nye Thronfølgelov, alene med den afdæmpede Forklaring, at den skal ske „for hans Sjæl“, og at Kronen skal „hænge der evindeligen Gud og den hellige Kong Olaf til Forherligelse“ („til dyrðar“). Allerede som det her motiveres, er dette lovbestemte Offer fra en afdød Konges Side meget besynderligt. Det pleiede jo dog i det mindste i Formen at være en frivillig Sag, om og hvad man vilde offre „for sin Sjæl“. Paatog man sig derimod en retslig Forpligtelse i saa Henseende, forvandlede Offeret sig ifølge Tidens Tankegang til en Udredsel fra en Underordnet til en Overordnet. Tienden og navnlig Peterspengene anskuedes jo ligeledes egentlig som Offre; men den Omstændighed, at de var lovbestemte og tvungne, medførte for Udrederne en Art Underkastelse.

For Datiden kunde det derfor allerede i sig selv være vanskeligt at undgaa at opfatte det som et Tegn paa en vis Underordnethed fra Kongedømmets Side, naar der i den nye Thronfølgebestemmelse lovfæstedes, at Kongens Krone skulde offres og ophænges i Nidaros Kathedralkirke „Gud og den hellige Kong Olaf til Forherligelse“. Men endnu vanskeligere lod denne Tolkning sig afvise, hvis der, før nævnte Lov blev vedtagen, af Erkebiskopen var bleven forelagt Erling og Magnus et Udkast, som disse rigtignok havde nægtet sin Underskrift, men hvori Kronens Offring udtrykkelig var sagt at skulle danne et Vidnesbyrd om Kongedømmets Lensunderkastelse. Thi hvis saa havde været Tilfældet, kunde Erling umulig i samme Øieblik have givet sit Samtykke til Kronens Offring overhovedet. Den symbolske Betydning, denne høitidelige Handling ifølge Brevet skulde have, var der

saa bestemt udtalt og laa desuden, som sagt, Tidens Tankegang saa snublende nær, at Erling nødvendigvis, om han havde villet forkaste den reelle Forstaaelse, ogsaa havde maattet forkaste Symbolet derfor[1]. Det var imidlertid saa langt fra, at han forkastede Symbolet, at han tværtimod selv bevirkede det optaget i Thronfølgeloven med en udtrykkelig Motivering, der var vid og ubestemt nok til ogsaa at kunne omfatte et bestemtere, mere konkret Indhold. Heraf maa derfor umiddelbart sluttes, at det ikke er i Modsætning til, men i Overensstemmelse med Brevets Omtale af Kroneoffret, at dette ogsaa i Thronfølgeloven maa opfattes. Med andre Ord, Brevet kan, i sin rette Lydelse, ikke have været et ufuldbaaret Foster af Erkebiskopens Fordringsfuldhed, ikke et Udkast, han atter har maattet lade falde, men maa være selve den afsluttede Hovedoverenskomst, medens Ordlyden i den for Offentligheden beregnede Lovudfærdigelse er bleven saavidt afdæmpet og fordunklet, at den ikke strax behøvede at vække unødige Anstød. I Brevet derimod, som havdes i Baghaand, forelaa den egentlige Mening udtalt i hele sin Klarhed og Krashed.

Og Grunden til denne Dobbelthed, Motivet for indtil videre at bevare selve Lensunderkastelsen som en statsretlig Hemmelighed, medens man i Loven nøiede sig med at trække de ydre Konsekventser i Retning af Kongevalg, ledet af Erkebiskopen, og Kronens Offring i Erkebiskopens egen Kirke, kan kun have været, at man under Forhandlingerne i Bergen har skaffet sig Underhaandsvished for, at en mere aabenlys Kapitulation fra Konge-

[1] Denne Argumentation er af mig allerede kortelig anvendt i Skriftet af 1868—69, men derpaa af Maurer, fra hans Standpunkt, udførligere gjennemført l. c. S. 56.

dømmets Side vilde støde paa en Modstand, som det kunde være farligt at ægge. Saa er man da bøiet en Smule af og har valgt en forsigtigere Formulering, der i Virkeligheden gav, hvad man ønskede, uden helt og klart at udtale det.

Efter Storm's Restitution af selve Lensunderkastelsesdokumentet er denne Forklaring i mine Øine den eneste mulige. Maurer, der ud fra sin modsatte Forudsætning om Brevets Falskhed gjennemgaaende bekjæmper min Opfatning, om han end i adskillige Enkeltheder giver mig Medhold, gjør dog tillige den videre rækkende Indrømmelse, at naar Erkebiskop Eystein først var Situationens Herre i den Grad, at han formaaede i Kirkens Interesse at fremtvinge en Thronfølgelov som den omhandlede, saa maatte han ogsaa have været istand til at drive Kongedømmets formelle Lensunderkastelse igjennem, hvis hans Krav overhovedet var gaaet saa vidt. Nu viser imidlertid det restituerede Dokument uomtvistelig, at netop herpaa gik hans Krav ud, og Maurers Indrømmelse bliver derfor dræbende for hans eget hele Syn paa Sagen. Hvad Eystein har forlangt, har han ogsaa vidst at sætte igjennem ligeoverfor dem, som det gjaldt at komme overens med.

Og i Henseende til selve Lensforholdet behøvede han ifølge Tidens Betragtning ingen andens Samtykke end Kong Magnus's og dennes Formynder og Fader, Erling Skakkes. Naar der, især fra Paludan-Müller's Side, er blevet antydet den Opfatning, at saalænge ikke Lensunderkastelsen udtrykkelig ligesom Thronfølgeloven var blevet lovformelig vedtagen af Folket paa Lagthingene, kunde den ikke ansees at være indgaaet i Rigets Statsret, saa er der nemlig imod en saa modern „konstitutionel“ Tale at anføre, at Middelalderen tænkte anderledes.

For den var det nok, at nogen personlig underkastede sig, forat en Underkastelse retlig skulde foreligge. Da Kong Johan af England tog sit Rige til Len af Pave Innocents, skede dette ved rent personlig Beslutning og Indrømmelse fra hans Side, uden at nogen repræsentativ Forsamling dertil medvirkede[1]. Aftalen mellem Erling paa Kong Magnus's og Eystein paa den hellige Kong Olafs Vegne var derfor fuldt bindende dem imellem, selv om Øieblikket endnu ikke er blevet anseet at være inde til helt og tydeligt at fremlægge den for Almenheden. Thronfølgeloven har, som udviklet, i deres Øine indtil videre været tilstrækkelig til udad at effektuere Overenskomsten. Den satte da ogsaa, i ethvert Fald, Erkebiskop og Geistlighed istand til, under en svag Forklædning, faktisk at udøve en Lensherres vigtigste Forret, Investituren.

VII. Kroningseden.

En vigtig Kilde til Forstaaelsen af de politiske Foreteelser i Kroningsaaret er gaaet tabt for os derved, at Kong Magnus Erlingssøns Kroningsed ikke nogetsteds er bleven opbevaret, eller engang dens Indhold angivet.

Første Gang, den omtales, er i Kong Haakon Sverressøns bekjendte Rettebod af 1202 eller 3 om Kirkens Friheder, hvorved han stillede Striden angaaende disse i Bero, uden at man fra nogen af Siderne udtrykkelig opgav sine enkelte Paastande. I dette, i almindelige og forsonlige Talemaader redigerede Dokument heder det bl. a., at Kongen, „mit Kongedømme og hele kongelige Værdighed uforkrænket“, vil tilstaa Kirken „alt det Frælse“, som tidligere Konger har stadfæstet, „og som

[1] Jfr. Stubbs, Constit. History of England I S. 521—22 og 526.

de Eder bevidne, som blev svorne for Legaten, dengang Jarlen reiste Trætte med Erkebiskop Eystein om den hellige Kirkes Frælse“[1].

Nærmere angaaende denne Edsaflæggelse erfarer vi af Snorres Beretning om Kroningen: „Erling Skakke og med ham 12 Lendemænd svor lovlige Eder med Kongen“, siger han. De ældre historiske Kilder indeholder rigtignok herom intet, og navnlig heller ikke Fagrskinna. Den eneste Hentydning, som findes, er, at Sverres Saga i den Tale, den lader Kong Magnus holde strax før sit Fald i Slaget ved Fimreite, lægger ham de Ord i Munden, at han ved sin Kroning endnu var „saa barnslig, at jeg hverken kunde raade for Ord eller Ed“. Men i Betragtning af det nys anførte Vidnesbyrd i Haakon Sverresøns Rettebod er der saameget mindre Grund til at betvile Rigtigheden af Snorres Beretning, som de 12 Lendemænds edelige Stadfæstelse i sig selv netop var den høitideligste Form, hvori Forsikring fra statsretslige Garantisters Side ifølge de Gamles Retssædvaner kunde gives[2]. Erlings egen Ed er derimod øiensynlig bleven anseet som aflagt af selve den ene kontraherende Part, idet Kongens Ed, omend ligeledes aflagt, dog som svoret af et Barn ikke kunde betragtes som tilstrækkelig bindende.

Det er altsaa sikkert nok, at Kong Magnus samt paa hans og egne Vegne yderligere hans Fader Erling Skakke under selve Kroningsakten har svoret en særlig høitidelig Ed, som ifølge Haakon Sverresøns Rettebod er bleven modtagen af den tilstedeværende pavelige Legat

---

[1] N. g. L. I S. 445.

[2] En tilsvarende statsretlig Anvendelse af Tylfteden berettes i Morkinskinna S. 21 (Flatøbogen III S. 310) og efter denne i Fagrskinna Kap. 174, om Betingelserne for Oprettelsen af Samkongedømmet mellem Magnus den gode og Harald Haardraade.

(hvis Navn i et Par af Rettebodens Afskrifter feilagtig opgives til Fidantius istedetfor Stephanus), og hvis Overholdelse er bleven edelig garanteret af 12 verdslige Høvdinger.

Spørges derimod, hvad Indholdet af Eden har været, giver Retteboden os kun Veiledning til den Slutning, at den maa være gaaen ud paa at sikre Kirkens „Frælse", d. e. dens samlede Friheder og Privilegier. At den imidlertid i denne Retning maa have strukket sig meget vidt, ser vi af Haakon Haakonssøns Saga[1]. Da nemlig denne Konge i Aaret 1245 opfordrede Episkopatet til at udbede sig Pavens Tilladelse til at krone ham og herpaa fik det ham øiensynlig uventede Svar, at Biskoperne i saa Fald bl. a. forudsatte, at han vilde anvende samme Formular for Kroningseden som i sin Tid Magnus Erlingssøn, afbrød Kongen strax enhver Forhandling og erklærede, at „hvis vi sværge saadan Ed, som Kong Magnus har svoret, vilde det synes os, som om vor Hæder derved mere minkede end voxede; thi Kong Magnus brød sig ikke om, hvad han beedigede, naar han blot opnaaede, hvad han ikke var født til. Men med Guds Miskund anse vi os ikke at behøve at kjøbe[2] af Eder, hvad Gud rettelig har udseet os til efter vor Fader og vore Forfædre. Og det skal I sandelig vide, at med Guds Miskund skal jeg saa frit og uden enhver Overlast erholde Kronen, at vi kan bære den ligesaa frit som andre rette Konger; ellers skal den aldrig komme paa vort Hoved." Og da saa to Aar senere Kardinal Vilhelm af Sabina havde indfundet sig i Bergen for at forrette Kroningen, og

[1] I Ungers Udgave Kap. 271 og 276, i Flatøbogen Kap. 219 og 222, i Frisianus Kap. 252 og 256, i Fornmanna Sögur Kap. 247 og 251.

[2] Variant: „modtage eller kjøbe".

Biskoperne havde faaet ham til paany at begjære, at Kongen skulde „aflægge saadan Ed, som Kong Magnus Erlingssøn, der først kronedes i Landet“, afviste Kong Haakon ogsaa ham paa staaende Fod med samme Skarphed, som han havde benyttet forrige Gang, da Forlangendet fremsattes: „Selv om nogen Konge skulde have forsikret *(„játt“)*, hvad han ikke havde Myndighed til, vil vi strax sige Eder Sandheden, Herre, hvis I vil give os Kroning ved noget Slags Akkordering, nemlig at før vil vi ingen Krone bære, end tage paa os nogen Ufrihed *(„úfrelsi“)*“.

Disse bestemt afvisende Ord, som strax bragte den pavelige Legat til at føie sig, vidner ikke mindre end det forudgaaende kraftige Svar til Biskoperne umiskjendelig om, at i Kong Magnus Erlingssøns Kroningsed har været optaget Led, som Kong Haakon har betragtet som ganske uforenelige med Kongedømmets Frihed og Værdighed. Af Svaret til Biskoperne tør det desuden erkjendes at fremgaa, at det Punkt, hvorimod Kongen særlig forvarede sig, har angaaet selve hans Ret til Kongedømmet. Han hævder med Styrke sin Arveret til Thronen i Modsætning til, hvad han kalder „at behøve at kjøbe“ den af Biskoperne. Ved at aflægge Magnus Erlingssøns Kroningsed vilde han altsaa i sine egne og andres Øine faa Udseende af at tilforhandle sig Kongedømmet af Episkopatet og dette omvendt af at raade for, hvem der skulde føre Kongenavnet med Rette. Men hermed kan Kongen ikke sigte til andet end Kong Magnus's Thronfølgelov, der jo netop gav Biskoperne en saadan Raadighed. Kong Magnus's Edsformular maa følgelig i en eller anden Form have indeholdt en Indrømmelse af, at han overensstemmende med denne Lov skyldte Geist-

lighedens gjennem Kroningen udtalte Anerkjendelse sin Kongeværdighed.

Ser vi nøiere efter, finder vi da ogsaa i Thronfølgeloven selv et lidet, men umiskjendeligt Spor af, at Kong Magnus's Ed har indeholdt stadfæstende Hentydninger til de nye Thronfølgebestemmelser, som i nævnte Lov kodificeredes.

I forrige Afsnit omhandlede jeg, at Loven paabyder Ofringen af hver afdød Konges Krone „Gud og den hellige Kong Olaf til Forherligelse", hvorpaa den umiddelbart tilføier: „saaledes som forsikrede („*iatte*") Kong Magnus, den første kronede Konge i Norge". Da Ordlyden i Thronfølgeloven saavel ifølge dens Overskrift (jfr. ovenfor S. 50) som ifølge den hele Sammenhæng maa være bleven drøftet og fastslaaet paa Rigsmødet i Bergen, kan den her paaberaabte Kongeforsikring fra Magnus's Side alene have fundet Sted lige forud og vel helst i selve Kroningseden. Denne Formodning bestyrkes ved det om Forsikringen anvendte Ord „*iatta*"; thi om der end ikke i dette i og for sig ligger Betydningen af at forsikre under Ed, saa bruges det dog, naar det gjælder høitidelige Løfter fra en Konges Side, delvis netop om edelige Forsikringer. I Overskriften til Hirdskraaens Kap. 6 saavelsom til Kap. 8 i Jonsbogens Kristenretsbolk og det tilsvarende Sted i visse Membraner af Magnus Lagabøters Landslov og Biskop Arnes islandske Kristenret kaldes saaledes Kongens Hyldingsed ligefrem *konongs iattan.* Og selve Kapitlet indledes i alle dets Gjengivelser med den Forklaring, at Kongen ved Hyldingen skal „*iatta folke sinu með fullri staðfestu*" at overholde Lov og Ret. I Overensstemmelse hermed begynder da ogsaa den ham foreskrevne Edsformular overalt med Ordene: „*Þvi iatta ek guði oc hans hællgum mon-*

num". Nøiagtig samme Brug af Ordet gjenfinder vi i Kong Erik Magnussøns Kroningsed af 1280[1].

Efter dette maa det saaledes erkjendes at være overveiende sandsynligt, at naar Gul. Kap. 2 oplyser, at Kong Magnus Erlingssøn „*iatte*" Kronens Ofring, har han afgivet Løftet herom i selve Kroningseden. Mere passende Leilighed til høitidelig at love ved sin Død at ofre sin Krone til Gud og Landshelgenen end i selvsamme Øieblik, han af Guds og Landshelgenens synlige Repræsentant, Erkebiskopen, modtog den for sin Levetid, kan jo heller ikke tænkes, især naar det tillige erindres, at begge Dele beroede paa gjensidig forpligtende Overenskomst.

Hovedindholdet af Magnus Erlingssøns Kroningsed maa altsaa antages at have været: 1) en almindelig Forsikring om „*bæðe guðrs rettar at gæta ok landslaga*" (se Thronfølgeloven); — 2) en Anerkjendelse af direkte at skylde Gud, Landshelgenen og Kirken sin i og ved Kroningen paa et nyt, kirkeligt Retsgrundlag overførte Kongeværdighed; — og 3) et Løfte om, som synligt Tegn paa denne Anerkjendelse, ved sin Død at lade sin Krone offre „for sin Sjæl" og lade den hænge i Nidaros Kristkirke „evindelig Gud og den hellige Kong Olaf til Forherligelse".

Derimod kan Eden ikke have været formet som en ligefrem Lensed fra Kongens Side. Thi aldenstund man ikke vovede at optage en udtrykkelig Bestemmelse om Lensunderkastelsen i Loven, kunde den heller ikke offentliggjøres i Kroningseden. Ligesaa lidt vilde Kong Haakon Sverresøn, der i den ovennævnte Rettebod af 1202 udtrykkelig anfører Kong Magnus's edelige Forsik-

[1] Dipl. Norv. I Nr. 69.

ring, have kunnet love at opretholde et kirkeligt Privilegium, bestaaende i Lensoverhøihed over Kongedømmet. En saadan stred i den Grad mod alt, hvad hans Fader og Birkebeinernes Parti havde kjæmpet for, at en Indrømmelse, som derpaa gik ud, vilde have været selv en fredstiftende Fyrste som Haakon en politisk Umulighed. Omvendt vidner imidlertid Kong Haakon Haakonssøns gjentagne forargede Afvisning af Geistlighedens Opfordring om at sværge Kong Magnus's Kroningsed, som allerede fremhævet, tydeligt nok om, at Formularen, selv uden at optage Lensunderkastelsen, har været principielt ydmygende og undergravende for Kongemagten. Det korte, men bestemte Forbehold, som ogsaa Kong Haakon Sverresøn tager, nemlig at „hans Kongedømme og hele kongelige Værdighed" skulde være „uforkrænket", har derfor øiensynlig havt til Hensigt ogsaa for hans Vedkommende at afskjære Muligheden af at paaberaabe Henvisningen til Kong Magnus's Kroningsed længere, end det med Odelskongedømmets og Thronarverettens, af hans Fader Sverre paany saa stærkt hævdede Principalitet var foreneligt.

Naar det saaledes af alt synes at fremgaa, at Kong Magnus's Kroningsed, medsvoret som den blev af 12 garanterende Lendemænd, i det væsentlige har bekræftet Kongedømmets Anerkjendelse af den lige efter paa Rigsmødet offentlig vedtagne Omdannelse af Rigets hidtil gjældende Statsret til Fordel for et Valgkongedømme under Kirkens Overtilsyn og ledende Deltagelse, saa siger det sig selv, at Ordlyden af en saadan Ed maa have været Gjenstand for mange og visselig varme Overlægninger, inden man enedes. At Geistligheden herunder er begyndt med at stille endnu videregaaende Fordringer end de endelig akcepterede, er efter dens Optræden ved

lignende Leiligheder til alle Tider og i alle Lande høist sandsynligt eller rettere sagt selvfølgeligt. Som i forrige Afsnit antydet maa Erling og Eystein ved de herpaa sigtende Underhaandsforhandlinger snart være komne til den Overbevisning, at selve Lensunderkastelsen indtil videre fik blive en Hemmelighed dem imellem, naar de til Gjengjæld opnaaede at redde baade Kirkens reelle Indflydelse paa Thronfølgen og de principmæssig væsentlige symbolske Dele af det ydre Apparat, nemlig paa den ene Side selve Kroningen og paa den anden Kronens Offring. Angaaende en anden Barnekonge, Erik Magnussøns, Kroning i 1280 oplyses det, at den maatte udsættes i over en Uge, inden man enedes om Kroningsedens Ordlyd[1]. Saameget mere kan en lignende Udsættelse tænkes at have vist sig fornøden ved den ulige vigtigere og vanskeligere Anledning i 1163.

IX. Legaten Stephanus i Norge.

Undersøgelsen naar nu frem til en Besynderlighed, som vistnok ikke umiddelbart kan skrives paa Snorres egen Regning, men som dog skyldes Historikernes Lyst til saavidt muligt at anvende hans Tidsregning for de her omhandlede to Aar.

Munch, Keyser og Storm[2] lader samstemmig den pavelige Legat Stephanus tilbringe en hel Vinter i Norge, de to første endog næsten et helt Aar. Munch[3] ved overhovedet noksaa meget om denne Legat: han indtraf 1163 „sandsynligvis henimod Høsten“, kom først til Viken

[1] Munch, N F H. IV 2, S. 4.
[2] Sidstnævnte i „Privilegium“ S. 27, jfr. hans „Snorres Historieskrivning“ S. 201.
[3] N F H. II S. 929.

og fortsatte derfra „rimeligvis over Land“ „sin Reise til Throndhjem“. „Man erfarer ligeledes, at han opholdt sig i Norge, sandsynligvis i Throndhjem, den hele Vinter og paafølgende Sommer“. Heller ikke Keyser[1] er uden specielle Oplysninger: Stephanus ankommer til Norge 1163 „rimeligvis mod Aarets Ende“ og bliver i Landet til „Sommeren 1164“, da han deltager i Rigsmødet i Bergen.

Ligeoverfor disse ret udførlige Meddelelser om Legaten er det paakrævet udtrykkelig at fremhæve, at det meste heraf er frie Fantasier. Der staar intetsteds i vore Kilder et Ord om, at Stephanus opholdt sig en hel Vinter eller endog henimod et Aar i Norge. Det staar heller ikke nogetsteds, at han kom til Throndhjem. Hvorfra har da vore Historikere hentet sine Meddelelser om disse to Punkter? Jo, denne Lære fremkommer alene ved, at man paa fuldkommen ukritisk Maade kombinerer Fagrskinnas og Snorres Angivelser istedetfor at holde sig enten til den ene eller den anden. Ligesom Munch i det store følger Snorres Fremstilling af Tidsfølgen, men dog af Fagrskinna plukker ud dens Beretning om Erling Skakkes Reise til Nidaros Vaaren før Kroningssommeren, saaledes henter han ligeledes fra Fagrskinna Anførslen om, at Legaten Stephanus ankom til Landet „en Vinter efter Kong Haakons Fald“, d. e. i 1163[2], medens han paa den anden Side bibeholder Snorres Angivelse af, at Kroningen skede, da Kong Magnus var 8 Vintre gammel, ikke, som Fagrskinna siger, 7 Vintre. Herved overser altsaa Munch og de, som ham følger, direkte Fagrskinnas tydelige Forudsætning

[1] Kirkehistorie, I S. 237.

[2] Aarstallets Rigtighed fremgaar iøvrigt ogsaa af Benedict af Peterborough's ovenfor S. 5 gjengivne Meddelelser.

om, at Legaten kom til Landet samme Aar, som Kroningen holdtes; thi naar denne Saga sætter Legatens Ankomst til „en Vinter efter Kong Haakons Fald“ og Kroningen til den Sommer, da Magnus var „7 Vintre gammel“, saa siger den dermed, at Legaten indtraf i selve Kroningsaaret. Begge Tidsangivelser betegner nemlig, som før vist, Aaret 1163.

Hvad dernæst Snorre angaar, antyder heller ikke han i fjerneste Maade som sin Opfatning, at Legaten kom tidligere end i Kroningsaaret. Han lader ham være tilstede ved Kroningen i Bergen, det er alt. Indirekte, men i sig selv nok saa paatagelig, peger imidlertid denne Snorres knaphændige Omtale af Legaten just paa, at ogsaa han forudsætter ham indtruffen i selve Kroningsaaret. Hvorfor skulde vel desuden ellers Snorre have strøget Fagrskinnas Tidsangivelse for Ankomsten „en Vinter efter Kong Haakons Fald“? Grunden til Udeladelsen heraf er nemlig naturligvis simpelt hen den, at den anførte Tidsangivelse ikke passede ind i Snorres egen Ansættelse af Kroningen til 1164, idet det overhovedet ikke er faldt ham ind, at Legaten skulde have tilbragt hele den foregaaende Vinter, Vaar og Forsommer i Norge.

I Virkeligheden ligger da ogsaa Formodningen om et saa langvarigt Ophold her i Landet af Legaten Stephanus udenfor alle Rimelighedens Grændser. Man ved jo ikke engang nogetsomhelst om, i hvilket Ærinde han kom hid. Heller ikke kjendes en eneste af ham hertruffen Anordning. Munch kan rigtignok oplyse, at han var sendt „til Norge“ af Pave Alexander III „sandsynligvis . . efter Erkebiskopens Anmodning og for nærmere at ordne“ Anliggendet om den kirkelige Sagefaldsret og Myntkurs saavelsom „andre kirkelige Forhold“. Men dette er igjen bare løse Gjætninger uden Spor af Støtte

i vore egne Kilder, hvilke intetsteds giver at forstaa, at Legaten havde noget særskilt Opdrag at udføre her i Riget[1]. Og dog skulde disse Opdrag have fastholdt ham her henimod et Aar! Hvor helt anderledes vel underrettede er vi ikke om, hvad Legaterne Nicolaus af Albano (1152) og Vilhelm af Sabina (1247) udrettede for den norske Kirke og Kirkelovgivningen, uagtet begges Tilstedeværelse i Landet indskrænkede sig til nogle faa Maaneder. Havde Stephanus havt lignende Opgaver at løse, vilde det have været umuligt andet, end at vi enten gjennem Sagaerne eller gjennem Lovene og sandsynligvis, som Tilfældet er med hine to Legater, ad begge Veie havde faaet Kundskab om, hvad han under sit paastaaede lange Ophold havde iværksat eller søgt at opnaa. Kilderne til Norges Historie i anden Halvdel af det 12te Aarh. flyder overhovedet ingenlunde saa sparsomt, at vi vilde have savnet tilstrækkelige Vink om, hvad der af Vægt foregik i Landet. En pavelig Legat var i de Dage en mærkelig og sjelden Foreteelse i Norden. Han vilde være bleven iagttaget med aarvaagne Øine i Anledning

[1] Det eneste Kildested, som muligens kunde paaberaabes til Fordel for den Opfatning, at Stephanus var afsendt i særskilt Mission til Norge, er derimod Benedict af Peterborough's S. 5 anførte Udtryk „*magistro Stephano de urbe Veteri misso illuc legato*". Men denne korte Yttring veier i mine Øine ikke op mod de hjemlige Beretningers Taushed angaaende ethvert specielt Opdrag for ham. Som nedenfor vil sees, bestrider heller ikke jeg, at Stephanus kan have havt et mere ubestemt eller almindeligt Hverv ogsaa i Norge, forsaavidt hans Reise bragte ham hid, og saaledes kan Benedict nok have sine faa Ord derom i Behold. Men „*illuc*" bør i denne Sammenhæng neppe betones saa stærkt, at Missionens Omfattelse af det øvrige Norden (endog som Hovedformaal for hans Reise) derved udelukkes.

af alt, hvad han foretog sig, og det desto mere, jo længere de af ham drevne Forhandlinger drog ud, og jo vigtigere og vanskeligere de derved viste sig at være.

I Mangel af enhver Efterretning om, hvad der har kaldt Legaten til Norge, søger Munch og i mere afsvækkede Ordelag ogsaa Keyser at hjælpe sig med den Formodning, at hans Reise har staaet i Forbindelse med de paagaaende Forhandlinger mellem Erkebiskopen og Erling Skakke. Forsaavidt Munch herved bl. a. tænker paa Forhøielsen af den erkebiskoppelige Sagefaldskurs, var imidlertid Legatens Indgriben ganske unødig, idet Eystein derom personlig var kommen overens med sit Stifts Bønder, og han øiensynlig dermed en Gang for alle ansaa Sagen op- og afgjort. Og hvad de oprindelig fra dette Tiltag udspringende videre Underhandlinger angaar, siges det heller intetsteds, at Legaten derved har spillet en Mæglers Rolle eller endog overhovedet deltaget i dem. Tværtimod indskrænker Snorre sig til at berette, at Erkebiskopen efter at være kommen til Enighed med Erling Skakke om Kroningen „siden bar denne Sag frem for Legaten og med Lethed fik bragt ham til at samtykke med sig“. Herved udelukkes det følgelig, at det har været for disse Forhandlingers Skyld, at Legaten har indfundet sig i Landet. Sammenhængen har paatageligvis kun været den, at han, da han nu alligevel var kommen tilstede, ikke godt kunde holdes udenfor ethvert Kjendskab til den opnaaede Overenskomst, og at denne desuden udad vandt i Anseelse ved at opnaa Samtykke af Pavens egen Repræsentant.

Hvor langt ind paa Enkelthederne i de trufne Aftaler dette Legatens Samtykke er gaaet, er derimod et andet og ikke uvæsentligt Spørgsmaal. Snorre nævner, som antydet, egentlig blot, at det var Overenskomsten

angaaende selve Kroningen, som forelagdes Legaten til Billigelse. Men der er Spor af, at man i saa Henseende har nøiet sig med hans Samtykke saa temmelig i al Almindelighed uden at begjære hans udtrykkelige Tilslutning til Aftalernes enkelte Led. Navnlig er det at mærke, at den ovenfor belyste, vigtige statsretslige Bestemmelse om Thronfølgen, i hvis Vedtagelse Forhandlingerne mellem Erling og Eystein endelig mundede ud, ikke paaberaaber sig nogen saadan Billigelse fra Legatens Side. Den nye Lovs Overskrift melder, som vi saa, at den blev istandbragt „med Kong Magnus's, Erkebiskop Eysteins, Erling Jarls og alle Norges forstandigste Mænds Samtykke“; men Legatens paaberaabes ikke. Og dog skyldes Bevarelsen af dette til ensidig Fordel for Hierarkiet istandkomne Lovbud øiensynlig netop Geistlighedens Interesse af at se det bevaret og erindret. Ingen kan derfor heller tvile om, at hvis den nye Lov var bleven opfattet og vedtagen under Legatens Medvirkning og Tilslutning, vilde man ikke have undladt at paaberaabe sig en saa autoritativ Kjendsgjerning. Saavel Nicolaus af Albano som Vilhelm af Sabina citeres i Lovene ved Navn som Ophavsmænd for de af dem anbefalede Bestemmelser[1]. Og paa samme Maade vilde man selvfølgelig have styrket Kongedømmets Valgkapitulation i Gul. Kap. 2 ved at flette Legaten Stephanus's Navn ind i dens Titel jævnsides med dens andre der anførte Ophavsmænd, om han havde været regnet med blandt disse.

Den samme Undladelse af at paaberaabe sig den

[1] Se Frost. III 17; Haakon Sverresøns Rettebod § 5; Haakon Haakonssøns Rettebod af 1224; Forordninger af 16de og 17de Aug. 1247; den pavelige Bekræftelse af 7de Septbr. 1248; Biskop Arnes Kristenret Kap. 34, saavelsom flere Steder i de geistlige Statuter, Norges g. Love III S. 229, 240, 278, 280, 282.

pavelige Legats Autoritet møder man imidlertid ogsaa i Lensunderkastelsesdokumentet. Hverken i dette selv eller i de resumerende Gjengivelser af det, som man finder i Konkordatet til Bergen af 1273 og den pavelige Stadfæstelse af samme, ser Geistligheden sig istand til med en Tøddel at antyde, at Overenskomsten mellem Kongedømmet og Kirken i Anledning af Kong Magnus's Kroning var bleven stadfæstet gjennem en Bekræftelse af en pavelig Legat paa Pavens Vegne. Om et saadant Led i Lensforholdets Genesis ties der ganske, og da det selvfølgelig vilde have været af den største Betydning for dem, der senere paaberaabte sig Overenskomsten, at have kunnet føre Bevis for en Bekræftelse som nævnt, kan det af Tausheden med Sikkerhed sluttes, at de historiske Sagaer har Ret, naar de i Henseende til Legaten Stephans Deltagelse i hine Dages statsretlige Afgjørelser kun ved at fortælle om hans efterfølgende Samtykke til Aftalen om Kroningen og hans Medvirkning ved denne høitidelige Ceremoni.

Til denne Legatens, som det klart fremgaar, meget ringe Indflydelse paa Begivenhedernes Udvikling under den Tid, han opholdt sig i Norge, svarer da ogsaa — og det bør ikke mindst mærkes — Aftalernes Indhold og Karakter. Det er ingenlunde for meget at paastaa, at Overenskomsten vilde have faaet en hel anden Lydelse og et andet Præg, hvis en pavelig Legat havde faaet Anledning til at formulere den.

Mod Virkeligheden af det norske Kongedømmes Lensunderkastelse under St. Olafs Helligdom er det, som ovenfor omhandlet, bl. a. ogsaa bleven indvendt, at en saadan Ydmygelse vilde være noget selv i Middelalderens Kirkehistorie uhørt. Man kjender vistnok en Række Fyrster, der har taget sit Rige til Len af Paven; men paa en Konges Lensunderkastelse under Erkebispestolen

i haas eget Land haves intet andet Exempel. Ganske vist strækker denne Indvending ikke til for at omstøde Kildernes Vidnesbyrd om selve Kjendsgjerningen, der er sikker nok. Men i og for sig er Bemærkningen rigtig. Nogen Parallel til Pagten mellem det af Erling Skakke repræsenterede Kongedømme og Nidaros Erkebiskop er ikke at opvise. Saameget forklarligere er det, at Kongerne kunde undgaa en saa nedværdigende Udvei, som det laa i Pavemagtens egen fuldt bevidste Interesse at forhindre dens Anvendelse. Den gamle Antagonisme mellem Paven som uindskrænket Enehersker inden det hele hierarkiske System og Erkebiskoperne som de enkelte Kirkeprovindsers øverste Lokalmyndigheder var vistnok paa den Tid, hvormed vi her beskjæftiger os, i det væsentligste afgjort til Romerbiskopens Fordel. Men Modsætningen var dog fremdeles i mere latent Form tilstede, og fra Pavemagtens Side vedblev man stadig at vise stor Tilbageholdenhed, hvor det gjaldt at udruste Metropolitansæderne med nye Rettigheder eller Magtmidler. Tværtimod søgtes disse mest muligt centraliseret ved Kurien. Det er derfor fuldkommen udelukket, at Pavestolen, som Munch antyder, har kunnet sende en Legat til Norge med det Opdrag at istandbringe et Lensforhold som det mellem Erling Skakke og Erkebiskop Eystein aftalte. Var noget saadant i en eller anden Skikkelse paa Forhaand bleven Paven forelagt, er der ikke den ringeste Tvil om, at en under slige Omstændigheder udsendt Legat vilde have medbragt Instruktioner, gaaende ud paa, at den paatænkte Lensunderkastelse af det norske Kongedømme under Kirken skulde adresseres til Paven og ikke til Erkebispesædet og dets Helgen. Og ligesaa lidt kan det betviles, at en saa omsigtsfuld Politiker som Erling Skakke strax vilde have foretrukket

dette Alternativ. At faa sin Søn kronet og kirkelig indsat i Kongedømmet af en pavelig Legat paa selve Pavens Vegne var paa den ene Side noget endnu meget mere end at faa ham kronet af den hjemlige Erkebiskop. Og paa den anden Side skulde der adskilligt mindre Skarpsyn for egen Interesse, end de middelalderske Magthavere pleiede at have, for at se, at det for en norsk Konge i enhver Henseende var baade fordelagtigere og mindre ydmygende at tage sit Rige til Len af en saavidt fjernt siddende og saa ophøiet Potentat som Paven fremfor af den indenlandske, under Paaberaabelse af Nationalhelgenen optrædende Erkebiskop.

Havde Omstændighederne foreligget slig, at der om Kroningen kunde været ført Underhandlinger mellem Erling og Paven eller en af denne hidsendt Legat, vilde der saaledes visselig være kommen istand en Overenskomst, som begge disse Parter vilde have foretrukket for den, der i Virkeligheden blev truffen. At saa ikke skede, er derfor omvendt et bindende Vidnesbyrd om, baade at Legaten ikke er bleven sendt hidop i noget saadant Øiemed, og at han efter sin Ankomst heller ikke har havt Anledning til paa egen Haand at repræsentere Kuriens Politik paa en saa effektiv Maade, at han har kunnet øve Indflydelse paa Sagernes Gang. Men dette vil sige det samme, som at Stephanus overhovedet ikke har havt nogen Specialmission til Norge; thi var han ankommet hid med Instruktioner til Ordning af magtpaaliggende kirkelige Forhold, kunde han ikke have undgaaet at være bleven trukket ind i og at faa en ledende Indflydelse paa de netop paa dette Tidspunkt foregaaende vigtige Underhandlingers Forløb.

Jeg mener altsaa, at den hele Stilling med Nødvendighed tvinger til den Antagelse, at Legaten Stephanus

intet særskilt Mandat af Betydning har havt at udføre her i Norge. Han har enten kun besøgt Landet paa Gjennemreise, eller han har havt Befaling til, siden han nu engang i anden Anledning befandt sig paa disse Kanter af Verden, ogsaa at tage Norge med blandt de Lande, han burde lægge Veien over. Da han nu imidlertid traf til at indfinde sig her just, som Kroningen forestod, har man bevæget ham til ved sin Deltagelse i denne at give den høitidelige Handling end større Glands. Dette har han maaske fundet saa meget mindre at kunne afslaa, som han formodentlig — hvad nedenfor i Afsnittets sidste Linier kortelig skal berøres — for det Tilfælde, at hans Færd ogsaa kom til at føre ham til Norge, har havt Befaling til i Pave Alexanders Interesse at søge Kontakt med Rigets geistlige og verdslige Magthavere. I Bergen vilde han da under Kroningen faa Leilighed til at træffe sammen baade med Kongemagten Repræsentanter og det hele norske Episkopat.

Derimod kan han intet have havt med Underhandlingerne om Vilkaarene for Kroningen at gjøre allerede af den Grund, at han øiensynlig først er indtruffen, efterat Erkebiskopen og Erling derom i Hovedsagen var blevne enige. Aftalen dem imellem maa, som ovenfor paavist, være sluttet i Nidaros om Vaaren, og at Legaten skulde have opholdt sig i Landet Maaned efter Maaned, naar han intet væsentligt havde at udrette her, er meget usandsynligt. Han kan selvfølgelig have udsat sin Afreise i nogen Tid for at kunne deltage i Kroningshøitidelighederne; men altfor mange Uger inden disses Afholdelse bør han neppe tænkes at være dukket op her.

Ifølge Fagrskinna, der er den eneste bevarede Kilde, som omtaler hans Ankomst, fandt denne Sted i en By, hvor han modtoges af Kong Magnus og Biskopen, —

hvor altsaa hverken Erkebiskopen eller Erling Skakke var tilstede. Som allerede af Munch fremhævet, maa denne Bisperesidents have været Oslo. Bergen kan det ikke have været; thi derhen lader den samme Saga Legaten først indtræffe senere, samtidig med de øvrige Deltagere i Kroningen. At han ved Ankomsten til Oslo ikke ogsaa modtoges af den kongelige Formynder, Erling, viser, at denne maa have været fraværende og have overladt den unge Konge i Biskopens Varetægt. Overhovedet kan det mærkes, at Fagrskinna ikke nævner, at Erling Skakke fra Nidarosbesøget vendte tilbage til Østlandet. Han kan derfor godt tænkes at have tilbragt den øvrige Del af Vaaren saavelsom hele Sommeren vestenfjelds og fornemmelig i Bergen, ivrig beskjæftiget med at forberede saavel Kroningen som Rigsmødet og de paa dette tilsigtede Forhandlinger. Dette turde Fagrskinna ogsaa antyde derigjennem, at den ikke anfører Erling blandt dem, som „kom“ til Bergen i nævnte Anledning; han har altsaa været der i Forveien. Derimod „kom did da Kong Magnus og Legaten, Erkebiskop Eystein og mange andre gode Mænd“. Formodentlig har Legaten foretaget Reisen fra Oslo til Bergen i Kongens (og Oslobispens) eget Følge.

Hvad dernæst angaar Legatens personlige Deltagelse i de ved Kroningen anvendte Ceremonier, saa maa den have indskrænket sig til et solent Vidnes. Fagrskinna siger intet om dette Punkt; men Snorre anfører udtrykkelig, at Magnus modtog Kongevielsen „af Erkebiskop Eystein“, og at „tilstede ved Kroningen var 5 andre Biskoper og Legaten og en Mængde Præster“. Naar paa den anden Side Sverres Saga Kap. 78 over 20 Aar senere lægger Kong Magnus de Ord i Munden, at „Legaten fra Rom og Erkebiskop Eystein viede mig

til Konge og med dem alle Lydbiskoperne«, saa behøver dette ikke at forstaaes anderledes, end at de alle assisterede ved den hellige Handling, uden at det her ligefrem siges, hvem der egentlig forestod den. Og at Legaten nævnes først, er vel kun for Effektens Skyld: det er jo en Tale, Kongen her holder[1].

Men den Andel i Ceremonien, som indrømmedes Legaten, maa ikke desto mindre have været anseelig; det krævede uvægerlig hans høie Rang. Var det end Erkebiskopen, som i Medfør saavel af den trufne Aftale som af den hele politiske Stilling i Landet maatte udføre selve Kroningen, saa var der dog et Led i Høitideligheden, som det var særlig passende og endog for Erkebiskopen mest tilfredsstillende at overlade til Legaten: det var Modtagelsen af Kongens Kroningsed. At denne direkte aflagdes for ham, som ved Leiligheden maatte ansees for Pavens egen specielle Repræsentant, kunde ikke andet end i alles Øine gjøre den saameget mere bindende og urokkelig. Idet jeg forøvrigt angaaende Kroningseden henviser til det derom handlende forudgaaende Afsnit, minder jeg her alene om, at Haakon Sverresøns Rettebod udtrykkelig oplyser, at der blev svoret „Eder“ „for Legaten“. Heri tør man have et uafviseligt Vidnesbyrd om, at den Andel, Stephanus har havt i Cermoniellet ved Kroningen, i det væsentlige har indskrænket sig til den angivne: som et særligt solent Vidne er det blevet ham overdraget at modtage de umiddelbart før selve Salvningen og Kronens Paasættelse af Kongen, hans Formynder Erling og hans 12 garanterende Lendemænd aflagte Eder.

Er det paa denne Maade lykkes mig at klargjøre den tilbagetrukne Rolle, som den pavelige Legat ifølge

[1] Jfr. nu i samme Retning ogsaa G. Storm, Hist. Tidsskr. IV 2 S. 165.

Sagens Natur og i Omstændighedernes Medfør har maattet spille i det ved hans Hidkomst netop paagaaende Opgjør mellem Rigets mægtige verdslige og dets næsten endnu mægtigere geistlige Høvding, saa bliver dog sluttelig fremdeles det Spørgsmaal tilbage, hvad der saa overhovedet har bragt Stephanus til Norden, naar han paatageligvis ikke var betroet nogen særskilt Mission af Vigtighed i det Land, som han alene nævnes at have besøgt.

Svaret turde imidlertid ikke være saa vanskeligt at finde. I Aaret 1164, d. v. s. Aaret efter Legatens Besøg i Norge, oprettedes Erkebispestolen i Upsala. At Stephanus's Reise har havt noget at gjøre med denne Stiftelse af en egen svensk Kirkeprovinds, er der allerede tidligere blevet udtalt Formodning om[1]. Ved at antage dette, vinder man da ogsaa en slaaende Parallel mellem Nicolaus af Albanos Sendelse hidop i Anledning af Erkebispestolens Oprettelse i Nidaros og Stephanus's 11 Aar senere. Naar Kurien i 1152 ansaa det nødvendigt at lade Forholdene i Norge paa Stedet undersøge af en Legat, inden den kunde indlade sig paa at stifte et Metropolitansæde i Nidaros, maatte i det væsentlige de samme Hensyn gjøre sig gjældende i 1163 for Sveriges Vedkommende. Og denne Formodning vinder meget i Styrke netop derved, at der intet specielt Ærinde kan paavises, som Legaten kan have havt at udføre i Norge, medens man derimod med Bestemthed ved, at Kong Karl Sverkerssøn ved dette Tidspunkt stod i Underhandlinger med Pave Alexander III om et saa høivigtigt Anliggende som Oprettelsen af en egen svensk Kirkeprovinds[2]. Den Forskjel bliver der rigtignok mellem Nicolaus og Stephanus,

[1] Saaledes af P. A. Munch, N F H. II S. 929 i Noten.
[2] Jfr. Reuterdahl, Swenska Kyrkans Hist. I S. 513 ff.

at den første selv indviede den ældste Erkebiskop af Nidaros, medens Stephanus ikke forrettede den tilsvarende Høitidelighed i Sverige og selve Erkebispesædets Indstiftelse først skede Aaret efter hans Besøg, nemlig i 1164. Men Grunden til, at Stephanus ikke kunde befatte sig med personlig at indsætte den ældste Erkebiskop af Upsala i Embedet, var jo den, at Retten hertil ifølge Kardinal Nicolaus's Løfte tillaa Erkebiskopen af Lund som Sveriges Primas, og før denne kunde indvie en svensk Erkebiskop, maatte Pavens Stiftelsesbulle foreligge, hvilken atter først kunde udfærdiges, naar den udsendte Legats Indberetning om Forholdene var indkommen. Det passer derfor netop fortræffelig med Omstændighederne, at Stephanus's Besøg i Norden falder i 1163, Indvielsen af den ældste upsaliensiske Erkebiskop i 1164. Forøvrigt kan det mærkes, at heller ikke den pavelige Stiftelsesbulle for den norske Erkebispestols Vedkommende udfærdigedes før en rum Tid efter Modtagelsen af Legaten Nicolaus af Albanos Indberetning, nemlig senhøstes 1154. Men da dennes Mandat bl. a. var gaaet ud paa, hvis han dertil fandt Forholdene opfordrende, selv at indvie den nye Erkebiskop, kunde her Legatens Besøg og Embedets Besættelse falde Sted samtidigt.

At Stephanus, naar han først var kommen til Sverige, tiltraadte Hjemreisen over Norge, falder det endnu mindre vanskeligt at motivere. Det maa nemlig erindres, at Pave Alexander III, til hvem de nordiske Riger, ligesom England, Frankrige og Spanien havde sluttet sig, i Aarene 1162—65 opholdt sig i Frankrig, og at det omtrent maa have været en Umulighed for en af ham udsendt Legat at tage Landveien til eller fra Skandinavien over Tydskland, med hvis Keiser (Frederik Barbarossa) Alexander laa i ligefrem Krig, og som havde

erklæret sig for Modpaven Victor IV. Men var Veien over Tydskland ham afskaaren, maatte det just falde Stephanus bekvemt at lægge den over Norge, fra hvis af udenlandske Fartøier stærkt besøgte Havne, Oslo, Tønsberg og navnlig Bergen, der ud paa Sommeren altid var god Skibsleilighed at finde over til England eller Flandern. Ligeledes lader det sig antage, at Opreisen til Norden er foregaaet tilsjøs vesterfra, nemlig med det første passende Fartøi om Vaaren og da vistnok først til Danmark, hvor Legaten neppe har kunnet undlade trods eller maaske netop paa Grund af Erkebiskop Eskilds langvarige Fravær ved Kurien at forhandle om det under hans Primat henlagte nye Metropolitansæde i Sverige. At Stephanus forøvrigt ved Siden af sin Reises Hovedøiemed paa svensk Grund tillige har havt i Opdrag at knytte de tre skandinaviske Riger og saaledes ogsaa Norge endnu fastere til Pave Alexanders Sag og maaske i Forbindelse hermed at aftale den bedst mulige Ordning for Peterspengenes Indsendelse, er ligeledes høist sandsynligt, om det end intetsteds direkte antydes. Men Benedict af Peterborough's Angivelse om Legatens Mission [ogsaa] til Norge kan muligens pege i en saadan Retning.

X. Tidsregningen 1163—64.

Det bliver nu min Opgave nøiere at eftergaa de af Munch og Storm paaberaabte Omstændigheder, som skulde bringe os til for de her omhandlede Aar 1163—64 at foretrække Snorres Tidsfølge for Fagrskinnas.

Munch's Hovedgrund til for disse Par Aar at forlade sidstnævnte Sagas Tidsangivelser, dem han ellers regelmæssig ofrer Lovord, er ikke ganske klar. Han antyder egentlig kun (N F H. II S. 925 og 929—30 i Noterne), at Fagrskinnas Fremstilling vilde føre til Vanskeligheder, medens „de større Kongesagaers“ d. e.

Snorres Tidsregning, „som man Skridt for Skridt kan følge“, vinder hans Bifald, „saa rimelig end“ hin „kan synes“. Ikke desto mindre gaar han, som allerede ovenfor paapeget, med Hensyn til et af de allervæsentligste Led i Begivenhedernes Række, nemlig Erling Skakkes Besøg i Nidaros Vaaren før Kroningssommeren, over til Fagrskinnas Beretning, hvilken han her finder „øiensynligt rigtigere“ (l. c. S. 930 Note 1).

Gustav Storm gjør sig ikke skyldig i en saadan Inkonsekvents som at tage noget ud af Snorres og noget ud af Fagrskinnas Ordning af Begivenhederne. Han stempler tværtimod ved Hjælp af direkte Anførsler Fagrskinnas Beretning som indeholdende „aabenbare Modsigelser“ (Snorre Sturlasøns Historieskrivning S. 201). Undersøger man imidlertid nærmere, hvori disse Selvmodsigelser skulde bestaa, saa støder man ogsaa hos Storm paa en Fortolkning af Fagrskinnas Kap. 268, der allerede findes fremsat hos Munch (l. c. S. 929—30 i Noten), men som trods de to Historikeres betydelige Autoritet maa betegnes som fuldkommen vilkaarlig. Da det paatagelig er denne deres fælles Forstaaelse af dette Led i Fagrskinnas Fremstilling, der har hindret dem begge fra at faa det rigtige Blik for Brugbarheden af nævnte Sagas Tidsregning ogsaa i de os her vedkommende Aar, bliver jeg nødt til at give en kort Redegjørelse for de Hændelser, som fylder Aarene 1163—64, idet det først heraf kan sees, hvilken Stilling særskilt de i Fagrskinna Kap. 268 omtalte Begivenheder indtager saavel i denne Sagas egen Fortælling som overhovedet i Forhold til hinanden.

Fagrskinna giver først i Kap. 264—66 en sammenhængende Beretning om Erling Skakkes Krigsforetagender mod den efter Markus paa Skog opkaldte Oprørs-

flok „Markusmændene“. Ifølge samme tilbringer Erling Julen (1162—63) i Tønsberg og slaar derpaa i denne Bys Nærhed paa Re i Begyndelsen af Fasten (20de Februar) Flokkens fornemste Høvding, Sigurd af Reyr, som selv falder, hvorimod Erling vender tilbage til Tønsberg. Om Vaaren („*um várit eptir*“) drager saa Markus og hans gjenværende Følge gjennem Indlandsbygderne ned til (det sydøstlige) Viken, hvor de skaffer sig Fartøier. „Om Høsten efter, da Erling spurgte dette, farer han østefter“ og træffer Flokken i Konghelle. Markusmændene flygter da ud paa den store Ø Hisingen, hvor de faar Tilløb af Befolkningen. Erling, som fandt det klogest at undgaa en Kamp paa selve Øen, nøiede sig med at gribe deres Fartøier og blev indtil videre siddende rolig i Konghelle, afventende, at Levemaaden ude paa Hisingen skulde blive trang og Markusmændene derved tvinges til at søge over paa Fastlandet igjen. Dette skede da ogsaa snart, og Erling samlede derfor til Beskyttelse mod dem Mandskab fra de omliggende Hereder I Begyndelsen af Vinteren, d. e. vel senest omkring 1ste November, drog han saa med en større Styrke ud paa Hisingen for paa et sammenkaldt Thing at lade Bønderne stande til Rette, fordi de havde ydet Markusmændene Hjælp. Han opnævnte 12 af dem til at indfinde sig Ugen efter i Konghelle, hvor de skulde modtage Besked om den Bod, han i den Anledning vilde forlange. Da de kom, krævede han 300 Stykker Kvæg, hvilket Hisingboerne fandt for drøit. Da der desuden kort efter indtraadte stærk Frost, hvorunder Erlings Skibe frøs inde i Elven, foretrak de at trodse ham og afgav intet Kvæg. Hermed gik det til over Julen, som Erling tilbragte i Konghelle. Men Dagen efter femtende Dag Jul (altsaa den 9de Januar 1164) gjorde Erling et Herjetog ud paa Øen for at straffe

Indbyggerne og brænde deres Huse. Markus og hans Flok, som Erling øiensynlig ikke havde anseet sig stærk nok til at binde an med i dens Smuthuller, tog derimod Veien nordover til Oplandene, hvor de opholdt sig nogen Tid for derfra ad Indlandsveie at drage til Nidaros. Her udraabtes Flokkens Kongsemne, den unge Sigurd Markusfostre, paa Ørething til Konge og fik Tilløb af mange dygtige Mænd. Ud paa Vaaren („*er á leið várit*") valgte Flokken imidlertid Sjøveien sydover langs Kysten. Samme Vaar (1164) gjorde Erling Skakke sig færdig til at drage vestover med en større Flaade.. Ifølge Sammenhængen i Sagaens Beretning maa det have været hans Hensigt at tilintetgjøre Markusmændene i et Sjøslag eller i det mindste berøve dem de i Nidaros forskaffede Fartøier. Han kom dog ikke længere end til den nordlige Del af Viken, d. v. i denne Forbindelse nærmest sige Omegnen om og Farvandet vestover fra Tønsberg, og blev her liggende „en stor Del af Sommeren" veirfast for Modvind. Kun en Del af sit Mandskab kunde han (paa lettere Rofartøier) sende til Bergen for at styrke Forsvaret af denne vigtige By. Da Markusmændene nordfra kom paa Høide med Bergen, dristede de sig dog ikke derind, men satte videre sydover, indtil de paa Lister fik sikker Underretning om, at Erling laa i Viken med en stor Flaade, rede til at tage imod dem. De vendte følgelig atter om, men troede sig under disse Omstændigheder stærke nok til at vove et Angreb paa Bergen. Ved Indseilingen mødtes de imidlertid af en overlegen Flaade under Befaling af de i Bergen værende Lendemænd, et Syn, som strax splittede Flokken. En stor Del af den blev dog greben og dræbt, og deriblandt var baade den unge Kong Sigurd og hans Fosterfader Markus. Mellem dem, som undkom, var en storættet Thrønder, Lendemanden Frederik Køna.

Han og hans Ledsagere flygtede først til Danmark eller Gautland, men begyndte derpaa at herje i det østlige Viken. Da Erling, som fremdeles opholdt sig i Tønsberg, fik Kundskab herom, drog han østover for at lede dem op. Han stødte ogsaa paa dem og lykkedes at bemægtige sig to af Fartøierne. Ombord paa det ene befandt sig den nævnte Thrønder, hvem han paa en lidet ærefuld Maade lod henrette, — hvad der i høi Grad bidrog til at forbitre Stemningen mod ham i hele Thrøndelagen, hvis Befolkning jo allerede tidligere var Erling og hans Søn lidet huld.

Dette er altsaa Hovedtrækkene i Fagrskinnas Berettelse om Erling Skakkes Kampe med Markusmændene. Som man vil se, er den vel sammenhængende og i alle Enkeltheder meget rimelig. Heller ikke kan der være Tvil om, at Sagaen — omend med adskillige Forkortelser — har hentet hele Fortællingen fra den for os tabte Del af Morkinskinna, hvilken Saga lige fra Aar 1035 er dens væsentlige Kilde, „saa at lange Stykker er ordret afskrevne"[1]. Det er netop Morkinskinnas Fremstillingsmaade, som fremtræder i Fagrsk. Kap. 264—66, idet disse Kapitler udgjør en særskilt „*þáttr*" om Markusmændene, hvori kun medtages, hvad der staar i Forbindelse med dette Emne, medens andre i Tid samtidige eller mellemkommende Begivenheder ikke deri berøres. Og at der just i denne *þáttr* er udeladt Ting, som ikke direkte havde noget med Markusmændene at gjøre, faar man tydeligt for sig, naar man lægger Mærke til, hvorledes Beretningen, som ellers i disse 2 Aar giver saa god Rede for Erlings Gjøren og Laden fra Julen 1162 indtil ud paa Høstkanten 1164, dog ganske slipper ham under

[1] G. Storm, Snorre S. 43.

de mange Maaneder fra Begyndelsen af Fasten 1163, da han slog og fældede Sigurd af Reyr paa Re, og indtil samme Aars Høst, da han drager til Konghelle, hvor Markusmændene imidlertid havde sat sig fast. Kun saameget ser vi, at med dem har Erling i dette Sommerhalvaar ikke videre beskjæftiget sig. Grunden hertil er heller ikke vanskelig at forstaa. Efter det blodige Nederlag, han havde tilføiet Flokken paa Re, hvor endog, som sagt, deres egentlige Leder, Sigurd Jarl, var falden, maatte han kunne paaregne et Pusterum i Kampen mod dem.

Spørgsmaalet bliver følgelig, hvad Erling, ifølge Fagrskinnas Forudsætninger forøvrigt, har foretaget sig i disse 7 Maaneder fra Slutningen af Februar, indtil vi i Begyndelsen af Oktober eller maaske lidt før træffer ham i Konghelle. En nærmere Undersøgelse af de følgende Kapitler giver Svar herpaa. Efter med Kap. 266 at have afsluttet Beretningen om Markusmændene, gaar Sagaen nemlig fra Kap. 267 af over til at behandle et andet Emne, nemlig den rent politiske Side af Kong Magnus's og hans Fader Erling Skakkes Stilling i disse Aar. Denne Stilling bestemtes hovedsagelig ved to Hensyn, der indbyrdes greb over paa hinandens Omraade, det ene til Kong Valdemar af Danmark, det andet til den norske Geistlighed og dens Erkebiskop. Sin Redegjørelse for de herved fremkaldte Forhold begynder Fagrskinna i Kap. 267 ved at gaa helt tilbage igjen til Aaret 1161, da Erling Skakke sammen med sin til Konge netop udraabte unge Søn foretog sin skyndsomme Færd til Valdemar og mod dennes Løfte om Bistand afstod ham hele Viken til Lindesnæs. Derpaa omtales, i umiddelbar Tilslutning hertil, de Forhandlinger, som denne Aftale i de følgende Aar gav Foranledning til, og som foreløbig endte med, at Erling afviste Kong Valdemars Fordring

paa Viken og derfor af Danskerne stempledes som den, der havde brudt svoren Ed. Disse Forhandlinger maa følgelig henlægges til de samme Aar, hvis Krigsbegivenheder Sagaen har fortalt i Sammenhæng i de forudgaaende Kapitler.

Saa følger i det os her særlig vedkommende Kap. 268 Beretningen om, hvad der ledede til Overenskomsten mellem Erkebiskop Eystein og Erling om Kong Magnus's Kroning. Paany gaar her Sagaen tilbage i Tiden for at faa med, hvad der i dens Forfatters Øine hører sammen. Først meddeles det altsaa, som i forrige Afsnit omhandlet, at Legaten Stephanus ankom til Norge en Vinter efter Kong Haakon Hærdebreds Fald, d. e. i 1163. Umiddelbart efter Omtalen af Legaten og hans Modtagelse af „Kong Magnus og Biskopen", fortsætter Kapitlet saaledes: „Da [d. e. paa det Tidspunkt, da Legaten indtraf] var Eystein Erkebiskop. Eystein drog i sit Stifts Forretninger (*i sýslu sína*) nord til Haalogaland. Da henvendte han sig til Bønderne om, at de skulde øge den Ret og Sagøre, som skulde erlægges til Biskoppen. Og fordi Biskop Eystein var en meget veltalende Mand og ættstor samt baade formuende og vennesæl . . ., saa fik det Fremgang, som han krævede, idet det hos Bønderne udvirkedes, at al den Sagøre, som han havde at oppebære, skulde være i sølvvurderet Mynt. Men før var Biskopens Sagøre saadan som Kongens Lovøre, og der bliver en Halvdels Forskjel mellem disse Myntkurser. Men skjønt der var ingen paa Bøndernes Side til at modsætte sig dette, saa blev Erling derover meget misfornøiet[1] med alle de Mænd, som understøttede denne Sag. Og om Vaaren efter kom Erling Skakke nord til Kjøbstaden

[1] Det i Sagaens oldnorske Text udfaldne Ord er tydeligvis *ofokka*.

[d. e. Nidaros]; da klagede mange Mænd til ham over dette. Erling gav herpaa intet Svar, men hørte paa, hvad Folk sagde. Men da han kom paa Samtalemødet [nemlig med Erkebiskopen], da talte de om meget og mangt, som vedkom Landsstyrelsen.“ Derpaa beretter Sagaen videre, hvorledes Erling strax bragte den nye Sagefaldskurs paa Bane og deraf tog Foranledning til at foreslaa et Kompromis mellem sine egne og Erkebiskopens Interesser.

Det er i den her gjengivne Sammenhæng, at Munch og Storm er enige om at forstaa Tidsangivelsen angaaende Erlings Ankomst til Nidaros „om Vaaren efter“ derhen, at det bliver Vaaren efter den i Kapitlets første Begyndelse omtalte Indtræffen af Legaten Stephanus til Norge. Da den sidste indfandt sig „en Vinter efter Kong Haakons Fald“ (1163), saa vilde efter en saadan Fortolkning Erlings Vaarbesøg i Nidaros falde 1164, og Storm vilde isaafald have Ret i at finde en Selvmodsigelse i Fagrskinnas Tidsregning, idet den under nævnte Forudsætning vilde lade Erling Vaaren 1164 samtidig være „syd og nord i Landet“[1], nemlig baade i Nidaros og først i Konghelle, senere paa sin Flaade liggende for Modbør i Viken paa Vei til Bergen (jfr. ovenfor S. 89).

Men i Virkeligheden siger Fagrskinna intet saadant. Det er Vaaren efter Vedtagelsen af den sølvvurderede Sagøre i geistlige Sager, at Erling kommer til Nidaros. Saa staar der. Men hvad der ikke staar noget om, er, at Erkebiskopens foregaaende Forhandling med Bønderne om dette Anliggende fandt Sted samme Aar, som Legaten ankom. Der siges, som ovenanført, i Kapitlets Begyndelse kun, at Eystein paa dette

[1] Storm, Snorre S. 201; jfr. Münch l. c. S. 930 i Noten.

Tidspunkt var Erkebiskop. Og naar der saa umiddelbart gaaes over til at redegjøre for Forhandlingerne om Sagefaldskursen, saa sker dette uden enhver Tidsangivelse[1]. Det meddeles alene, at Eystein drog op til Haalogaland og der bragte Spørgsmaalet fore, men i hvilket Aar dette skede, oplyses i denne Forbindelse ikke. Af den Omstændighed, at Haalogalandsreisen omtales lige efter Legatens Ankomst, at drage den Slutning, at det er Sagaens Mening, at Reisen foregik enten efterat eller i det mindste i samme Aar, som Legaten indtraf, er ligesaa utilstedeligt, som om man af den Omstændighed, at Legatens Ankomst omtales efter Forhandlingernes Afbrydelse mellem Erling og Kong Valdemar, eller Erlings Danmarksreise (i 1161) efter Markusmændenes endelige Tilintetgjørelse, vilde slutte, at Sagaen ved denne Ordning af sine Meddelelser tillige vilde have angivet den fremadskridende Tidsfølge i Begivenhederne. Som allerede fremhævet er ikke Fagrskinnas Udarbeidelse anlagt paa at følge Rækken af de indtræffende Hændelser kronologisk Aar for Aar. Naar den optager et nyt Emne, gaar den tilbage til dets Begyndelse. Saaledes ogsaa med Kroningsforhandlingerne. Historien om dem tager sit Udgangspunkt i Erkebiskopens Reise til Haalogaland, da han først fremkom med sin Anmodning til Bønderne om bedre Kurs paa Sagøren.

At de hidhørende Sætninger i Kap. 268 altsaa ikke tør opfattes som indeholdende en Angivelse af Aaret

[1] Jeg finder her til Læsernes Orientering at burde hidsætte Kapitlets Begyndelse i Originaltexten: „*Einum vetri eptir fall Hákonar konungs kom i Noreg Stefanus legáti; var hánum vel fagnat af hendi Magnúss konungs ok biskups. Þá var Eysteinn erkibiskup. Eysteinn fór i sýslu sína norðr á Hálogaland. Þá leitaði hann við bændr* . . .“ etc.

for Haalogalandsreisen, fremgaar da ogsaa af Kapitlets øvrige Indhold, som i modsat Fald vilde bringe en haandgribelig Selvmodsigelse. I sin Slutning henlægger Kap. 268 nemlig, som tidligere omhandlet, Kroningen til den Sommer, da Kong Magnus ifølge næste Kapitel var 7 Vintre gammel, hvilket vil sige 1163. Gaar man herfra tilbage i Kapitlets Meddelelser, kommer man først til Erlings Besøg i Nidaros samme Aars Vaar og derpaa til Erkebiskopens Forhandlinger med Bønderne det foregaaende Aar, som følgelig bliver 1162. Dermed er det saaledes tydeligt nok givet, at Sagaen ikke kan tilsigte at henlægge disse Forhandlinger til Tiden efter eller samtidig med Legatens Ankomst; thi ifølge Kapitlets egen Anførsel indtraf denne først Aaret efter Kong Haakons Fald, d. e. 1163.

Ad denne Vei faar vi da tillige fuld Besked om, hvad Erling ifølge Fagrskinnas udtrykkelige Angivelser foretog sig i Løbet af de 6—7 Maaneder, under hvilke han efter Slaget paa Re fandt det ufornødent at beskjæftige sig med Markusmændene. Forbinder vi nemlig Sagaens tvende hidhørende Afsnit, det ene om Kampene med nævnte Flok, det andet om Kroningen og hvad dertil førte, saa fremgaar, at det just var dette halve Aars Rolighed efter Slaget paa Re, som Erling benyttede til at drive Underhandlinger med Erkebiskopen i Nidaros og derpaa til at forberede og afholde Kroningen og Rigsmødet i Bergen. Under eller lige efter dette har han imidlertid faaet Efterretning om, at Markusmændene paany var begyndt at vække Uro, dennegang østligst i Viken, og saa er han da ilet til Østlandet for at gjøre det endelig af med dem, hvilket dog ikke lykkedes ham, idet de først næste Aar (1164) efter sit vellykkede Tog til Throndhjem led sit afgjørende Nederlag udenfor Bergen mod Lendemændenes Flaade.

Er der fra kritisk Synspunkt intet af Betydning at indvende mod denne Fagrskinnas Gruppering af Begivenhederne, bliver der saa meget mere at sige paa Snorres. Den væsentligste Forskjel mellem begge Fremstillinger kan i Korthed angives derhen, at de efter Slaget paa Re bytter de to Aars Begivenheder om, idet Snorre henlægger Markusmændenes endelige Nederlag til 1163 og Kroningen med Rigsmødet til 1164, medens Fagrskinna gjør det omvendte. Men ogsaa inden disse saa ulige Hovedrammer er Billedernes Enkeltheder nok-saa forskjellige.

Navnlig er det hos Snorre et meget fremspringende Træk, at han ganske sløifer Erling Skakkes Reise til Nidaros Vaaren før Kroningen og de der om denne stedfundne Forhandlinger, hvilke han til Gjengjæld lader foregaa i Bergen lige før selve Høitidelighederne. Dette er imidlertid en aabenbar Feil. Landets første Kongekroning og det dertil knyttede, yderst vigtige Rigsmøde kan ikke være dumpet ned fra Skyerne. De forudsætter nødvendigvis meget alvorlige og indgaaende Forhaands Underhandlinger, hvis Resultat Sammenkaldelsen af et Kroningsmøde er blevet. Munch erkjender da ogsaa som sagt (N F H. II S. 930 Note 1) Nødvendigheden af paa dette Punkt at forlade Snorres og følge Fagrskinnas Beretning. Men han kommer derved tillige i direkte Strid med Snorres Angivelse af, at Erling tilbragte Vaaren før Kroningen i Tønsberg[1]. Ogsaa Keyser[2] paaberaaber sig Fagrskinnas Vidnesbyrd for, at der fandt Underhandlinger Sted før Mødet og i Nidaros; men ganske vilkaarlig sammenblander han Erlings Besøg i Throndhjem

[1] Snorre, Magnus Erlingssøns Saga Kap. 21.
[2] Kirkehistorie, I S. 237—38 i Noten.

Forsommeren 1162 efter Slaget ved Sekken, da Stillingen endnu langtfra var moden til Underhandlinger som de omtalte, med det Vaarbesøg, som Erling ifølge Fagrskinnas udtrykkelige Beretning gjorde sammesteds 1163.

Antager vi derimod med Munch, at det maa have sin utvilsomme Rigtighed med Erlings og Erkebiskopens Underhandlinger i Nidaros Vaaren før Kroningen, og forkastes dermed Snorres Paastand om, at Erling nævnte Vaar opholdt sig længe i Tønsberg, saa befrir vi os samtidig fra en anden grov Usandsynlighed i Snorres Fremstilling. Ifølge denne skulde nemlig Erling, inden han Vaaren i Kroningsaaret fra Konghelle naaede frem til Tønsberg, underveis have ladet dræbe den ovennævnte thrønderske Lendemand Frederik Køna og dennes Ledsagere. Nu er det ganske vist saa, at Snorre ikke tænker sig Erling samme Vaar begive sig til Throndhjem. Men han lader dog ialfald Erling i dette Aar træde i fortrolige Forhandlinger med Erkebiskopen, selv en af de ypperste Repræsentanter for det mægtige og indbyrdes nær forbundne thrønderske Ættearistokrati, om Kroningen og Overenskomsten mellem Kongedømmet og Erkebispestolen. Hvorledes er det muligt at forestille sig, at Erling Skakke, der samtidig med at være en voldsom Herre, naar han ansaa det nødvendigt, dog tillige var en smidig Statsmand, der ved flere Leiligheder udviser en ikke almindelig politisk Kløgt, skulde have gjort sig skyldig i en saa haandgribelig Dumhed som at lade en af Thrøndelagens populæreste Aristokrater henrette paa en særlig beskjæmmende Maade just i det Øieblik, da Udsigten til en Overenskomst som den nævnte begyndte at dæmre? Hvad enten man med Fagrskinna henlægger Underhandlingernes Indledelse til Nidaros eller med Snorre til Bergen, maatte det paa det heromhandlede Tidspunkt være

særdeles magtpaaliggende for Erling ikke at støde Erkebiskopen fra sig. Men det maatte gjøre det næsten umuligt for den thrøndersk fødte Erkebiskop og Biskop i Throndhjems Stift at nærme sig Erling, efterat denne med Haan havde taget Livet af en Lendemand, der var Svigersøn i Thrøndelagens mægtigste Ætt og kunde regnes som et Slags fjernere Paarørende af Erkebiskopen selv[1].

Ogsaa i Anledning af Frederik Kønas Henrettelse er derfor Fagrskinnas Tidsangivelse langt at foretrække. Den henlægger den til over et Aar efter Kroningen, nemlig Høsten 1164. Paa dette Tidspunkt var Erlings Stilling en helt anden. Forliget med Erkebiskopen var da forlængst afsluttet og effektueret. Sønnen Magnus var Norges „første kronede Konge", og det gjaldt endnu blot at udrydde de sidste spredte Lævninger af Markusmændenes Flok. At Erling da har kunnet anse ubøielig Strenghed for den bedste Politik ligeoverfor fremdeles ulmende Oprørslyster og særlig ligeoverfor Thrønderne, der samme Aar havde opirret ham saa stærkt ved at yde Markusmændene Bistand, det lader sig forstaa og er i fuld Overensstemmelse med hans Karakter. Heller ikke behøvede han da længer at frygte Erkebiskopens Tilbagetræden; thi Hierarkiet havde ved Kroningen og de Aftaler, der gik forud for denne, en Gang for alle bundet sin Sag saa stærkt til Erling og Magnus, at selv ikke Drabet af en fornem Thrønder mere kunde løse Baandene.

Nærmere beseet er der imidlertid ogsaa andre Enkeltheder i Snorres Skildring af Erlings Kampe med Markusmændene, som er lidet sandsynlige eller indbyrdes sammenhængende.

---

[1] Frederik Køna var gift med en Datter af Guthorm paa Rein, som igjen var en Firmenning af Erkebiskop Eystein, idet de begge nedstammede fra Kvinder af Giskeætten.

Allerede den Omstændighed, at Snorre lader Markusmændene saa hurtig forvinde det betydelige Nederlag paa Re og Tabet af sin virksomste Høvding, at Erling endnu selvsamme Vaar nødes til at binde an med dem paany og det paa et fra den forrige Slagplads saavidt fjerntliggende Sted som Konghelle, er mistænkelig. Fagrskinna giver derimod, som vi saa, Flokken over et halvt Aar til igjen at komme til Kræfter og trække saa mange nye Folk til sig, at Erling finder det Umagen værd selv at rette et nyt Slag mod dem. Værre er det dog, at Snorre splitter Erlings Sammenstød med Hisingboerne paa to forskjellige Besøg i Konghelle. Først lader han Markusmændene Vaaren 1163 flygte ud til Hisingen og faa Tilløb af Øens Beboere, ved hvilken Anledning Erling nøier sig med at tage deres Skibe. Da saa Markusmændene atter stryger nordover (samme meget begivenhedsrige Vaar!), gjør Erling ligedan uden dengang at bryde sig mere om de opsætsige Bønder paa Hisingen. Men da han om Høsten har erfaret Flokkens endelige Undergang og dens „Konges“ Henrettelse ved Bergen, drager han selv paany til Konghelle i det, som det skulde synes, lidet rimelige Haab der at træffe Markusmændenes sidste flygtende Rester. Disse finder han rigtignok (og rimeligt nok!) ikke. Men til Gjengjæld husker han nu paa Hisingbøndernes tidligere Opsætsighed og foretager i Løbet af Høsten og Efterjulen — en lang Tid for ham at tilbringe i en Udkant af Riget, naar han intet andet havde at gjøre dernede end at tage Hævn over Bønderne paa Hisingen! — de Skridt mod dem, som Fagrskinna lader ske, ganske vist paa samme Tidspunkt, men i umiddelbar Tilslutning til Øboernes Tagen Parti for Markusmændene og vel at mærke før disses Nederlag i Bergensleden. Det kan ikke nægtes, at Erlings prompte Afstraffelse af

Bønderne, som den fremstilles i Fagrskinna, meget mer ligner den Erling, vi ellers kjender, end at han, som Snorre fortæller, uden særlig Grund skulde have opsat Hævnen til en senere Leilighed, om hvilken han ved sin første Afreise ikke kunde vide, enten den vilde komme snart eller silde. Tilføies bør det ogsaa, at Erling ved de to Besøg, Snorre lader ham gjøre i Konghelle, nemlig Vaartiden 1163 og Høst og Vinter 1163—64, ikke udretter det ringeste mere, end Fagrskinna magelig skaffer Plads for under det ene Besøg, den kjender, og hvilket altsaa i Tid falder sammen med det sidste hos Snorre opførte.

Foruden Kampene med Markusmændene og Forhandlingerne om og i Anledning af Kroningen er der imidlertid, som allerede kortelig berørt, endnu et tredie Led, som hører ind i disse Aars Tidsregning, nemlig Forholdet til Kong Valdemar af Danmark.

Som nævnt omtaler Fagrskinna Forhandlingerne med ham i et mellemkommende Kapitel (267), der ingen Tidsangivelser indeholder, og som heller ikke følger dem længere ned end til den første, af selve Thingalmuen i Viken besluttede og iværksatte Afvisning af Valdemars Krav paa denne Landsdel. Kapitlet ender med den Bemærkning, at den danske Konge efter Modtagelsen af denne Besked „blev ilde tilfreds, ansaa det for Fiendskab og kaldte Erlings Mænd og hans Søn for Edsbrydere“. Erling (og Magnus?) havde jo nemlig under sit korte Besøg hos Kong Valdemar i 1161 bekræftet Afstaaelsen af hele Viken til Lindesnæs med sin Ed.

Beretningen om dette Anliggende gjenoptager Fagrskinna derpaa i det ganske korte Kap. 269, hvor Sagaen efter en eneste Linies Omtale af Kroningsceremonien i nye Ordelag gjentager Slutningsbemærkningen i Kap. 267, idet det heder, at „Valdemar Danekonge nu var stor Uven af

Erling, fordi han havde svoret Loved og dog brudt hele deres Overenskomst". Paa samme Tid, som dette viser, at det er Sagaens Forudsætning, at Fiendskabet mellem Erling og Valdemar først traadte frem for Alvor efter (eller i Forbindelse med) Kong Magnus's Kroning, skjønnes det ogsaa, at Fremstillingen overhovedet her er en stærk Forkortelse af en Forfatteren foreliggende udførligere og mere sammenhængende Beretning, hvilken ikke kan have været nogen anden end den for os tabte Del af Morkinskinna. Ved denne Sammendragning af en adskillig vidtløftigere Redegjørelse er Fagrskinnas Kompilator kommet i Skade for at hidsætte sin Forgjængers Bemærkning om Erlings Edsbrud og Valdemars Vrede herover paa to Steder, nemlig som sagt i Slutningen af Kap. 267 og i Kap. 269, paa det sidste Sted mere forkortet end paa det første. Dette er det nødvendigt at være opmærksom paa, fordi det deraf fremgaar, at Beretningen i Kap. 267 om det Svar, som Erling „tilsidst" („*at lyktum*") gav Valdemar, kronologisk skyder ned forbi det i Kap. 268—69 omtalte, d. v. s. Forhandlingerne om Kroningen og denne selv. Ligeledes har der ved Sammendragningen indsneget sig en liden Uklarhed i de første Ord af det derpaa følgende Kap. 270. I umiddelbar Tilslutning til den korte Anførsel i Kap. 269 om Kroningen og Kong Valdemars Uvenskab med Erling begynder nemlig Kap. 270 med at fortælle, at „Høsten efter, men dog efter Vinterens Indtrædelse" („*um haustit eptir ok þó öndverðan vetrinn*") ankom der til Throndhjem Udsendinge fra den danske Konge. Ved første Øiekast skulde det nu synes, som om denne „Høst" og „Vinter" var den lige efter Kroningen følgende[1]. Men saa er det ikke. Be-

[1] Jeg hidsætter vedkommende Ytringer i Fagrskinna: Kap. 267 i Slutningen (efter at have berettet om Thingalmuens

tydningen af Ordene „Høsten efter" er her ikke „samme Høst", men „næste Høst", og denne Tidsangivelse har ikke oprindelig knyttet sig til Kroningen, men til det Tidspunkt, da Valdemar modtog Erlings afvisende Svar og i den Anledning erklærede ham for „Edsbryder". Thi som strax skal vises, indløb dette Svar til Valdemar først langt ud i Oktober Maaned og „Høsten efter" bliver da „den følgende Høst" (altsaa 1164). Dette fremgaar da ogsaa sikkert nok som Sagaens egentlige Mening af dens Fortsættelse af Beretningen i Kap. 271—72. Ifølge Kap. 272 tilbringer nemlig Erling Skakke Vinteren efter den Høst, da Valdemars Udsendinge indfinder sig i Throndhjem, selv i Bergen. Men da han ifølge Sagaens ovenfor drøftede Kap. 264—66 tilbragte Vinteren 1162—63 i og ved Tønsberg og Vinteren 1163—64 i og ved Konghelle, kan Sagaen med den Vinter, den derpaa lader ham opholde sig i Bergen, alene sigte til Vinteren 1164—65, hvilket forsaavidt da ogsaa stemmer med Snorres (og Munchs) Tidsregning.

Nærmere Rede paa de hidhørende Omstændigheder

Vægring ved at hylde Kong Valdemar og „*tvískipta Noregi*"): „*Erlingr veitti þau andsvör at lyktum, at alt landsfólk reis á móti ok neitaði at ganga undir Danakonung; bauð hánum sína vináttu ok fégjafar, en kvazk eigi mega ráða við landsfólkinu at skipta hánum af landinu. En er Danakonungr spurði þat, þá líkaði hánum illa, ok galt fyrir fjándskap, ok kallaði Erlings menn ok sun hans eiðrofa*" (her maa forøvrigt øiensynlig oprindelig have staaet „*Erling ok menn hans ok sun hans*").

Kap. 269 (i sin Helhed): „*Vígsla Magnúss konungs var gör, ok var han þá 7 vetra gamall. Valdimarr Danakonungr var nú mikill úvinr Erlings, fyrir því, at hann hafði svarit lagaeið ok þó öllu þeirra sáttmáli brugðit.*"

Kap. 270 (Begyndelsen): „*Um haustit eptir ok þó öndverðan vetrinn kómu til Þrándheims menn Danakonungs með bréfum . .*".

faar man nemlig først hos Snorre. Hvorvidt denne blot gjengiver Morkinskinnas Beretning i uforkortet Helhed, omend øiensynlig omredigeret i hans egen Fremstillingsform, eller han tillige har havt andre, optegnede eller mundtlige Kilder, er ikke ganske klart. I ethvert Fald tjener hans Meddelelser kun til at supplere Fagrskinnas, men modsiger dem, naar de forstaaes som ovenfor skeet, ikke, — naturligvis med de Undtagelser, som følger af, at Snorre feilagtig henlægger Kroningen til 1164.

Snorres Beretning gaar ud paa, at da Kong Valdemar havde faaet at vide, at Magnus nu var Enekonge i Norge og Oprørsflokkene ødelagte, sendte han Erling og Magnus Brev og Budskab, der mindede dem om Overenskomsten af 1161. Det er tydeligt, at Snorre ved denne Ødelæggelse af Oprørsflokkene selv sigter til Markusmændenes endelige Nederlag udenfor Bergen, der jo af ham henlægges til Aaret før Kroningen. Men forkastes i dette Punkt Snorres Tidsregning, maa selvfølgelig ogsaa denne hans Forudsætning bortfalde. Sammenhængen maa have været en anden. Ligesom Erling Skakke personlig, efter hvad vi har seet, betragtede Markusmændenes Nederlag paa Re i Februar 1163 som saa afgjørende, at han ikke videre ænsede dem, før de ud mod Høsten satte sig fast i Konghelle, maa Valdemar have opfattet Stillingen i samme gunstige Lys. Og saa har han da Sommeren 1163 ladet sine Udsendinge afgaa til Erling. Formentlig er han dertil bl. a. ogsaa bleven drevet ved de Rygter, som han har hørt om den forestaaende norske Kongekroning, en Høitidelighed, der som den første af sit Slags i det skandinaviske Norden ikke har kunnet undlade at gjøre en vis Opsigt. Snorre lader forstaa, uden udtrykkelig at sige det, at de danske Sendemænd

9*

traf Erling og Magnus i Bergen[1]. De blev nemlig af Erling opfordrede til at følge med ham „østover til Viken om Høsten", forat han og de i selve den omspurgte Landsdel kunde erfare Bøndernes Mening. Men dette Ophold vestenfjelds, hvorfra Erling „om Høsten" vender tilbage til Viken, kan alene have været det samme, som udfyldtes ved Kroningshøitidelighederne og Rigsmødet; thi noget andet Sommerbesøg af Erling i det vestlige Norge med efterfølgende Høstreise „østover til Viken" kjender Snorre ligesaa lidt som Fagrskinna til i det heromhandlede Tidsrum. Derfor omtaler da ogsaa Snorre de danske Sendebuds Forhandling med Erling umiddelbart efter at have redegjort for Kroningen, og før han lader Erling forlade Bergen og atter drage østover.

Det maa følgelig erkjendes at staa fast, at det var Kroningssommeren 1163, at Kong Valdemars Sendebud

---

[1] Saxo (ed. Müller II P. 793) kjender intet til disse Udsendinge fra Kong Valdemar til Erling, men sammenblander dem med de hemmelige Udsendinge (*tacitæ legationes*), som Vinteren før det danske Krigstog til Viken i 1165 havde i Opdrag at undersøge Stemningen i Norge, og som er identiske med de ovenfor omtalte, der kom til Throndhjem. Derimod oplyser han (ib. P. 786 cfr. 793), at der ved Tiden før Kongesønnen Knud Valdemarssøns Fødsel og Daab (i 1163) ankom norske Sendebud til Kong Valdemar med Anmodning om Hjælp mod Erling, efterat først en lignende Anmodning forgjæves var bleven rettet til den svenske Kong Karl (Sverkerssøn). Heraf fremgaar altsaa, at Markusmændene efter sit Nederlag nævnte Aar paa Re ved Udsendinge først har søgt svensk og siden dansk Hjælp. Selvsagt kunde imidlertid Kong Valdemar ikke intervenere i Norge, inden han havde forvisset sig om, hvorledes Erling agtede at opfylde Overenskomsten af 1161, og saaledes er da Afsendelsen af de Mænd blevet besluttet, som traf Erling i Bergen og først senhøstes kan være vendt tilbage til Danmark med Beskeden fra Borgarthing.

ankom til Erling, just som denne paa det ivrigste var ifærd med at forberede eller iværksætte sin Søns Indvielse til „den første kronede Konge i Norge". Men herved falder der atter et skarpt Lysstreif over Øieblikkets meget indviklede politiske Situation. Det var ikke nok med, at de forbundne Parter, Erling og Erkebiskop Eystein, havde at forlige Kongedømmets, Kirkens og Lendemandsaristokratiets indbyrdes ret stridende Interesser, repræsenterede som disse var ved den kongelige Formynders, Episkopatets, Ættehøvdingernes og de forskjellige Landsdeles hinanden modsatte Sympathier og Fraktioner, samtidig med at der paa den anden Side ogsaa maatte regnes med Paven og hans paatageligvis uventet tilstedekomne Legat, hvilken af nødvendigt Hensyn til Kurialpolitiken — ikke mindre end til Stemningen i Folkets brede Lag — maatte holdes i Uvidenhed om den egentlige Mening med den hele Overenskomst, Kongedømmets Lensunderkastelse under den lokale Erkebiskopsstol. Til alt dette, som var mere end tilstrækkeligt, sluttede sig nu tillige det i en betrængt Stund besvorne Løfte om Afstaaelsen af Rigets sydostlige og vel allerede dengang folkerigeste og mest velstaaende Fjerdedel til den danske Konge. I Sandhed, Barnekongen Magnus's Krone kunde i Landsfolkets Øine have syntes noget for dyrt kjøbt, hvis alle disse Indrømmelser og Prutninger var blevet fuldt aabenbare og forstaaede.

Men Erling og Eystein viste sig den overordentlig vanskelige og spændende Situation voxne. Vi har allerede seet, hvorledes de ligeoverfor baade Legaten og den norske Almenhed satte den nye Thronfølgelov og den med samme nær beslægtede Kroningsed i Stedet for det ikke offentliggjorte Underkastelsesdokument. Ligeoverfor de danske Underhandlere blev nu Erlings Forhold ligesaa diploma-

tisk og tvetydigt. Istedetfor med et barsk og uforsigtigt Nei at afvise Kong Valdemars Fordring paa Viken gav han hans Sendemænd et Svar, hvis Fornuftighed der ikke godt kunde indvendes noget mod, nemlig at det til syvende og sidst maatte komme an paa Indbyggerne i angjældende Landsdel selv, hvorvidt de vilde hylde Danmarks Konge som sin. Han, Erling, kunde ikke gjerne paatage sig at tvinge dem dertil. Men han skulde, i Henhold til sit edelige Løfte, forelægge dem Sagen paa et i den Anledning sammenkaldt Thing, og hvis Sendemændene vilde vente, indtil dette ud paa Høsten kunde træde sammen, saa var de velkomne baade til i Mellemtiden at overvære hans Søns høitidelige Kroning til Konge, hvorved denne hans Værdighed vilde faa et nyt og urokkeligt Grundlag, og til at ledsage ham selv, Erling, østover til Thingstævnet med Vikens Bønder. Omtrent saaledes maa ifølge Snorre Svaret have været formuleret. Erling vandt derved Tid ikke alene til at ordne alt med Hensyn til Kroningen og Rigsmødet, uden at den danske Konges Krav deri indblandedes, men ogsaa til i Stilhed og underhaanden at forberede Almuen østover paa, hvad den, naar Thinget mødte, burde erklære sig for. Det hele giver overhovedet et meget oplysende Vidnesbyrd om Erlings politiske Kløgt. Sagen løb da ogsaa af, som han havde forudseet og vistnok ogsaa foranstaltet: fra det for Anledningen sammenkaldte Borgarthing, hvor Almuen paa det bestemteste vægrede sig ved at lade sig afstaa til Danmark, vendte de danske Udsendinge med uforrettet Ærinde tilbage til sin Konge, der nu fra sit Standpunkt ikke uden Grund betragtede Erling som den, der havde brudt sin Ed.

Efter Afholdelsen af det nævnte Thing for Viken lader Snorre Erling vende tilbage til Bergen og der til-

bringe Julen og Vinteren. Denne Frem- og Tilbageflakken en og samme Høst tvinges Snorre til at antage derved, at han henlægger Kroningen til 1164; thi det er samtlige Sagaers rigtige Forudsætning, at det var Vinteren 1164—65, som Erling opholdt sig i Bergen. Fagrskinna derimod, som lader Kroningen foregaa i 1163, behøver ikke at tænke sig Erling foretage en saa usandsynlig Tilbagefærd samme Høst, idet den jo, hvad der klarlig er det rigtige, motiverer hans Afreise fra Bergen efter Kroningen i første Række ved de indløbne Efterretninger om Markusmændenes nye Opdukken, denne Gang ved Konghelle. Paa denne Reise fra Bergen østover i Hensigt at opsøge Oprørerne er det altsaa, at Erling har taget de danske Udsendinge med sig til det vistnok forud fra Bergen af ved Brev og Budskab sammenkaldte Borgarthing. Da Erling, ligeledes ifølge Fagrskinna, i Begyndelsen af Vinterhalvaaret („*öndverðan vetrinn*"), altsaa senest vel omkring 1ste November, fra Konghelle gjorde sit første Straffetog ud paa Hisingen, medens Beretningen tillige forudsætter, at han da allerede havde opholdt sig nogen Tid, f. Ex. et Par Uger, i Byen, maa han tænkes at være kommen derned omkring Midten af Oktober og at have afholdt det omtalte Borgarthing omtrent en Uge forud. Paa den anden Side kan Thinget neppe heller være bleven holdt synderlig tidligere; thi først henimod Midten af September kan Erling formodes efter Rigsmødets Afslutning at have kunnet tiltræde Reisen østover fra Bergen (jfr. ovenfor S. 45).

Saaledes har da heller ikke Kong Valdemars Sendemænd før tidligst ved Midten af Oktober kunnet være vendt hjem til Danmark. Det Svar, de bragte ham, huede ham, som vi saa, ingenlunde; men naar Snorre forudsætter, at han endnu samme Høst sendte nye Folk,

denne Gang dog i Hemmelighed og Pilegrimsklæder, afsted til Norge, saa er det atter hans Henlæggelse af Kroningen til 1164, som nøder ham hertil. Det er nemlig en given Sag, at Kong Valdemars første Tog til Viken falder i 1165. Da det indledes med den nævnte hemmelige Sendelse til Throndhjem, og denne foregik samtidig med, at Erling og Magnus tilbragte Vinteren i Bergen, hvilket var Tilfældet 1164—65, blev der for Snorre ingen anden Udvei end at lade Valdemar strax efter Modtagelsen af sine fra Kroningen og det paafølgende Borgarthing hjemvendende Udsendinge gjøre det næste Forsøg. Derfor stryger han ogsaa i sin Fremstilling Fagrskinnas Oplysning, at det var om „Høsten“ „i Begyndelsen af Vinterhalvaaret“ („*öndverðan vetrinn*“), at Danekongens Mænd og Brevskaber kom til Throndhjem; thi aldenstund det officielle Gesandtskab til Norge først paa dette Tidspunkt kunde være vendt tilbage til Danmark, blev der ikke Tid for det følgende hemmelige til at komme afsted og naa helt op til Nidaros i den sidste Halvdel af den samme Oktober Maaned. Istedet siger Snorre derfor, at Udsendingerne drog didop „den Vinter“. Forkaster vi derimod ogsaa i saa Henseende hans kronologiske Arrangement, kommer vi til det langt rimeligere Resultat, at den beregnende og forsigtige Valdemar har seet Tiden an en Stund, inden han tog et nyt Skridt, og at han først iværksatte et saadant, da han havde Grund til at tro, at det vilde lykkes bedre end det forrige. Antager vi altsaa, at hans Sendemænd til Erling er komne tilbage engang i Oktober 1163, og at han efter Markusmændenes endelige Nederlag udenfor Bergen Sommeren 1164 paany har modtaget enkelte af dem som Flygtninge — Frederik Køna og flere andre siges jo udtrykkelig efter Slaget først at være tyede ned til Dan-

mark eller Gautland (Fagrsk. Kap. 266) — samt af dem har faaet nye Opfordringer til at gribe ind i de norske Anliggender, og forudsætter vi videre, at han dernæst ud paa Eftersommeren samme Aar er bleven underrettet om Erlings da stedfundne, hensynsløse Aflivelse af den nævnte thrønderske Stormand — fra Viken tyede de overlevende Markusmænd paany ned til Danmark —, saa har vi aabenbart den rigtige Forklaring af, at Valdemar netop valgte dette Øieblik til at foretage det i sig selv meget paafaldende Skridt at henvende sig til de steileste Uafhængighedsmænd af alle Nordmænd, nemlig Thrønderne. Han har tydeligvis beregnet eller faaet sig indgivet, at Frederik Kønas Henrettelse vilde sætte Thrøndelagen i Fyr og Flamme, og har besluttet sig til at smede Jernet varmt. Han ændrede følgelig sin Holdning derhen, at han ikke længer lagde an paa Afstaaelsen af Viken, men søgte ved Hjælp af Thrøndernes hævdvundne Indflydelse paa Thronfølgen at sikre sig Overherredømmet over hele Riget, idet han stillede i Udsigt et Slags Underkonge („Landshøvding") af thrøndersk Ætt. Hans Udsendinge, der ifølge Fagrskinnas, sikkerlig efter Morkinskinna afskrevne Tidsangivelse maa være ankomne til Nidaros i Tiden omkring 1ste November, fandt da ogsaa Stemningen deroppe saa ophidset, at de fik høre de stærkeste Trudsler mod Erling. „Vovede han sig til Throndhjem, skulde han aldrig komme udenfor Agdenæs igjen med Livet"[1].

Hvorledes det saaledes sammenbryggende Uveir mellem Kong Valdemar og Thrønderne paa den ene Side og Erling paa den anden i Løbet af 1165 videre udladede sig, Erlings vellykkede Tog til Nidaros og Valdemars

[1] Snorre, Magnus Erlingssøns Saga, Kap. 25 jfr. med Fagrsk. Kap. 272.

mislykkede til Viken o. s. v., hører imidlertid ikke ind under Behandlingen af den Opgave, jeg i foreliggende Studie har søgt at løse. Kun forsaavidt har jeg maattet beskjæftige mig med dette Mellemværendes indledende Optrin, som disse falder ind og maa anvises sin rette Plads i de af mig kronologisk belyste Aar 1163—64.

Til Slutning finder jeg det rigtigt at hidsætte i ordnet Rækkefølge de historiske Begivenheder, jeg saaledes har bestræbt mig for at bringe i den indbyrdes rette Sammenhæng. Som gjentagende fremhævet stemmer den af mig anvendte Tidsregning helt med Fagrskinnas, medens den ganske afviger fra Snorres. At jeg til behørig Forstaaelse fremstiller Sagernes Forløb saaledes, som jeg i Henhold til den ovenfor leverede Bevisførelse maa tænke mig dem, og derved ikke godt kan undgaa tillige at anvende en og anden Formodning, vil forhaabentlig ikke svække Indtrykket af Redegjørelsens Paalidelighed i Hovedtrækkene.

1161. Vaar. Magnus Erlingssøn udraabes i Bergen, 5 Vintre gammel, til Konge; hans Fader Erling Skakke tager umiddelbart efter med den unge Konge og sine nærmeste Partifæller sin Tilflugt til Kong Valdemar af Danmark, som lover ham sin Bistand mod Aftrædelse af Viken til Lindesnæs, et Vilkaar, der af Erling bekræftes med hans Ed.

1162. Vaar. Kong Haakon Hærdebred falder mod Magnus og Erling i Slaget under Sekken. Umiddelbart efter aflægger Magnus og Erling et kort Besøg i Nidaros, hvor Magnus vistnok udraabes til Konge paa Ørething, men hvor Stemningen dog viser sig ham og hans Fader saa fiendtlig,

at Opholdet indskrænkes saavidt muligt. Samme Aar udraabes paa Eidsivathing af Kong Haakons Tilhængere med Sigurd Jarl i Spidsen Sigurd Markusfostre til Konge.

1162. Sommer. Erkebiskop Eystein foretager sin første Visitatsreise til Haalogaland, med hvis Bønder han aftaler en Forhøielse af Sagefaldskursen i geistlige Bødesager, en Indrømmelse, som Almuen i det egentlige Thrøndelagen kan sees senere paa Aaret at have tiltraadt. Erling yttrer ved Underretningen herom sin Misnøie, vistnok ikke mindst fordi den erkebiskoppelige Sagefaldskurs og dermed selve Bødebeløbene blev de dobbelte af de Kongen tilkommende.

—„— Jul. Erling og Kong Magnus i Tønsberg.

1163. 20de Februar. Slag paa Re, hvor Markusmændene lider et stort Nederlag og deres ledende Høvding Sigurd Jarl falder. Nogle Dage efter (27de Februar) dræbes en anden af Hovedmændene for Flokken, Lendemanden Eindride unge.

—„— Omkring 1ste Marts[1] drager Erling Landeveien

[1] Stort tidligere kan han ikke godt være kommen afsted, da han jo maatte have adskilligt at varetage efter Slaget og inden sin Afreise. Fagrskinna, som her er vor eneste Kilde, idet Snorre bare afskriver dens Ord, siger da ogsaa, at efter Slaget *„hvarf Erlingr aptr með sínu liði ok settisk i Túnsbergi. Sjau nóttum siðar tóku þeir Erlings menn Eindriða unga; var hann drepinn ok öll hans skipsókn“* (Kap. 265). Af det sidste at slutte, at Erling da allerede var afreist, er neppe tilstedeligt, idet Erling jo kan have sendt sine Mænd ud for at gribe Eindrides Skib uden selv at deltage i denne Expedition. Paa den anden Side opgiver Fagrskinna i Kap. 268, at Erling kom op til Nidaros „om Vaaren“, og da det ligner Erling at tage

til Nidaros i den Hensigt at benytte Markusmændenes Ødelæggelse som Udgangspunkt for et Kompromis mellem Erkebiskopens og hans egne Interesser. Sin Søn, den unge Konge, medtager han kun til Oslo, hvor han overgiver ham i Biskopens Varetægt.

1163. 23de Marts, første Paaskedag. Underhandlingerne i Nidaros mellem Erling og Erkebiskopen er da saavidt fremskredne, at Erling som et Slags Fæstepenge finder sig i at undertegne et Privilegiebrev, hvorved der tilstaaes Erkebispestolen visse økonomiske Fordele. Forhandlingerne afsluttes med en Aftale om, at Erkebiskopen til Sommeren (formodentlig St. Olafs Dag den 29de Juli) skal krone Kong Magnus i Bergen, mod at denne til Gjengjæld tager sit Rige til Len af Landshelgenen, samt at et Møde af Rigets geistlige og verdslige Høvdinger i den Anledning sammesteds skal indkaldes. Efter Opnaaelsen af dette foreløbige Resultat begiver Erling sig formentlig sydover langs

---

Beslutninger og iværksætte dem lige hurtigt (jfr. f. Ex. hans øieblikkelige Reise til Danmark efter Sønnens Udraabelse til Konge i 1161), tør det antages, at han ikke har ventet mere end netop nødvendigt, før han drog afsted. Hertil maatte desuden to andre Omstændigheder opfordre ham. Da han ifølge den hele Sammenhæng tog Landeveien til Throndhjem, har han visselig foretrukket at benytte Vinterføret, inden Førefaldet længere ud paa Vaaren gjorde Reisen besværlig. Da desuden Paasken i 1163, som alt nævnt, indtraf saa tidligt som 23de Marts, og det var naturligt, at han før Høitidsdagenes Indtræden ønskede at være fremme, har han vistnok beregnet de halvtredie Uger, som Reisen omtrent vilde tage, fra omkring 1ste Marts.

Kysten til Bergen og opholder sig derpaa formentlig Resten af Vaaren og Sommeren vestenfjelds, beskjæftiget med at forberede Kroningen og at forhandle om Vilkaarene derfor med sine nærmeste Tilhængere blandt det vestenfjeldske Lendemandsaristokrati.

1163. Vaar. Markusmændenes bedste Udsigt til at gjenoprette Nederlaget paa Re maatte øiensynlig søges i Throndhjem, hvor Stemningen var Erling og Magnus fiendtligst, og hvorhen de da ogsaa næste Aar med stor Fremgang tyede hen. Naar de ikke desto mindre Vaaren 1163 valgte at drage gjennem de østlige Indlandsbygder ned til Kysten af Ranrike, maa en medbestemmende Grund hertil have været, at Erling ved sin hurtige Beslutning om for sit Vedkommende at drage til Nidaros og søge Forhandling med Erkebiskopen er kommet dem i Forkjøbet og har afskrækket dem fra at ty nordover, saameget mere som Erling neppe i saa urolige Tider er reist uden at omgive sig med et paalideligt Krigerfølge. Nede ved Kysten skaffer Markusmændene sig Skibe, paa hvilke de Sommeren over formentlig driver Sjørøveri i de nærmeste Farvande. I Forveien har de sendt Bud til Kong Karl Sverkerssøn af Sverige med Anmodning om Bistand, og da de af ham faar Afslag, til Kong Valdemar af Danmark med lignende Bøn.

—„— Forsommeren. Den pavelige Legat Stephanus af Orvieto („*de urbe veteri*“) ankommer, formentlig fra Sverige, til Oslo, hvor han modtages af Kong Magnus og Biskopen. Han opfordres og

erklærer sig villig til at deltage i de forestaaende Kroningshøitideligheder i Bergen.

1163. Juli. Kong Magnus, Biskopen af Oslo, Legaten og de øvrige søndenfjeldske Deltagere i Rigs- og Kroningsmødet i Bergen begiver sig derhen. Her indtræffer ligeledes Erkebiskopen og de øvrige norske Biskoper samt den nyvalgte Biskop Brand af Hole, der maa afvente en passende Leilighed til at kunne blive indviet. Samtidig indfinder sig i Bergen Udsendinge fra Kong Valdemar af Danmark med Krav paa Afstaaelsen af Viken.

—„— 29de Juli, St. Olafs Dag. De underhaands Forhandlinger angaaende Overenskomsten mellem Kongedømmet og Kirken, Kongens Kroningsed, Thronfølgeloven, Formen for Legatens Deltagelse i Kroningsceremonien o. s. v., viser sig sandsynligvis at trække i Langdrag, hvorfor Kroningen maa udsættes til

—„— 10de August, St. Laurentius' Dag, da den med stor Pomp finder Sted. Kongen krones af Erkebiskopen; men hans Ed, hvorved han forpligter sig til at ofre sin Krone til St. Olaf og til Opbevarelse i Nidaros Kristkirke, modtages af Legaten Stephanus. Samtidig undertegnes i Hemmelighed af Erling, Kong Magnus og Erkebiskopen et af den sidste personlig opsat latinsk Dokument, hvorved Kong Magnus tager sit Rige til Len af St. Olaf og erklærer, at Kronens Ofring just skal tjene som det ydre *„perpetuæ subjectionis testimonium“*. I samme Dokument optages desuden et Løfte fra Kongens og hans Hirdmænds Side,

der maa være bleven gjentaget offentligt, og som gik ud paa, at der skulde erlægges Tiende af Krongodsernes Afkastning og Hirdmændenes Lønninger. For sin Del skjænkede Erling Gods til Oprettelse af Halsnø Augustinerkloster. — Strax efter Kroningen har formentlig Legaten forladt Bergen og Landet tilsjøs.

1163. August og første Uge af September. Rigsmøde i Bergen, hvor der under Ledelse af Erkebiskopen vedtages en Række betydningsfulde Ændringer i Kristenretterne, Ægteskabslovgivningen og enkelte Punkter af den verdslige Ret. Blandt de sidste er ogsaa den nye yderst vigtige Thronfølgelov, hvis Hovedindhold dog maa være bleven underhaanden drøftet og fastslaaet ved de mere personlige Underhandlinger før Kroningen.

—„— 8de September, Mariemesse. Biskop Brand af Hole indviet. Han og hans ligeledes tilstedeværende Landsmand Jon Loptssøn maa af Mangel paa Skibsleilighed til Island saavidt sent paa Aaret beslutte sig til at tilbringe Vinteren i Bergen.

—„— Henimod Midten af September maa de forskjellige Deltagere i Kroningen og Rigsmødet, med Undtagelse af den unge Konge selv, være afreist fra Bergen, deriblandt ogsaa Erling Skakke, som har modtaget Underretning om, at Markusmændene efterhaanden har trukket Folk til sig igjen og har sat sig fast i Konghelle. Med Erling følger tillige de danske Udsendinge østover.

—„— Første Halvdel af Oktober. Borgarthing afholdt

til Behandling af Kong Valdemars Krav paa Viken. Dette afslaaes, hvorpaa hans Udsendinge vender hjem.

1163. Omkring Midten af Oktober. Erling indtræffer med en Hærstyrke i Konghelle. Markusmændene tyr ud paa Hisingen. Da det her snart blir smaat for Mad, tager de atter over til Fastlandet, hvor de holder til oppe i Skovegnene mod Grændsen af Sverige.

—„— Omkring 1ste November. Erling drager ud paa Hisingen og stævner Bønderne til sig i Konghelle. Paa Mødet ilægger ham dem en drøi Bod i Kvæg.

—„— Omkring Midten af November. Stærk Frost, som bevirker, at Erlings Skibe fryser inde, hvoraf Hisingboerne benytter sig til at unddrage sig Kvægets Udredelse.

—„— Jul. Erling i Konghelle, Kong Magnus i Bergen.

1164. 9de Januar. Erling foretager et Straffetog ud paa Hisingen.

—„— Vinter. Markusmændene tyr nordover til Oplandene og efter nogen Tids Forløb videre til Nidaros, hvor Sigurd Markusfostre udraabes til Konge og faar Tilløb af mange og tildels anseelige Mænd. De skaffer sig desuden en Flaade.

—„— Vaar. Efter Isløsningen forlader Erling med sine Skibe Konghelle i den Hensigt at drage til Bergen. Han hindres imidlertid herfra ved stadig Modvind, som opholder ham i Farvandet mellem Tønsberg og Lindesnæs. Dog faar han sendt en Del Rofartøier op til Bergen.

1164. Forsommer. Markusmændene paa sin Side tager senere ud paa Vaaren[1] Sjøveien sydover forbi Bergen, men vender paa Lister om af Frygt for Erlings Flaade, møder derpaa i Bergensleden Lendemændenes Flaade og adsplittes. Deres Konge og hans Fosterfader Markus tages tilfange. Frederik Køna og andre Markusmænd flygter til Danmark og Gautland, hvorfra de herjer i Viken.

—„— Sommer og Eftersommer. Erling i og ved Tønsberg. Her erfarer han, at Frederik Køna med Fæller herjer i det østlige Viken. Han begiver sig da med sine Skibe „østover“ for at lede dem op, træffer dem, fanger nogle og lader dem, deriblandt Frederik Køna selv, henrette. De gjenlevende Markusmænd tager atter sin Tilflugt til Danmark.

—„— 29de September, Mikkelsmesse. Sigurd Markusfostre og Markus henrettede ved Bergen[2].

---

[1] Fagrskinna siger: „*er á leið várit*“, Snorre: „*er sumraði*“. Formentlig betegnes ved begge Udtryk et og samme Tidspunkt, Overgangen fra Vaar til Sommer, d. e. omkring Begyndelsen af Juni. Snorre lader derhos Markusmændene give sig Tid til paa Veien sydover langs Kysten at aflægge Besøg i Land for at sætte sig i Besiddelse af Kongedømmets Indkomster. Deres Ankomst udenfor Lister og Tilbagefærd derfra kan derfor neppe sættes tidligere end til Begyndelsen af Juli. Faa Dage senere falder derpaa deres Flaades Adsplittelse og Sigurds og Markus's Tilfangetagelse.

[2] At Henrettelsen fandt Sted paa Mikkelsmessedag, oplyser Snorre, Magnus Erlingssøns Saga Kap. 18, og der er ingen Grund til at betvile, at han for denne Dagsangivelse har havt sikker Kilde, maaske endog Morkinskinna, om han end beregner Aaret urigtigt. Naar det forøvrigt af den sammentrængte og

1164. Høst. Efterretningen om Frederik Kønas særlig vanhæderlige Henrettelse fremkalder i Throndhjem udbredt Forbitrelse.

I Danmark, hvorhen Beretningen bringes ved de flygtende Markusmænd, bevirker den, at Kong Valdemar beslutter sig til at afsende hemmelige Bud til Thrønderne med Forslag om Samvirke og Underkastelse.

—„— Omkring 1ste November ankommer disse hemmelige danske Udsendinge til Nidaros, hvor de tilbringer en Del af Vinteren og finder villigt Øre hos adskillige.

—„— Jul. Erling og Kong Magnus i Bergen.

1165. Vaar. Erlings Straffetog til Nidaros.

—„— Sommer. Kong Valdemars første Tog til Viken.

Til Afslutning af dette Forsøg paa at korrigere den hidtil almindeligvis befulgte Tidsregning for de heromhandlede to Aar bør det Spørgsmaal ligeledes fremkastes, hvorfor vel Snorre har foretaget de ovenfor paatalte Ændringer i Fagrskinnas, d. e. uden al Tvil ogsaa Morkinskinnas, Ordning af Begivenhederne, stemmende som denne tillige var med et Par Tidsangivelser i Sverres Saga. Svaret kan neppe blive andet, end at han hertil maa være bleven forledet ved visse Misforstaaelser og Feilerindringer, hvis Rigtighed han personlig har ment

---

vistnok ogsaa her stærkt forkortede Fremstilling i Fagrskinna nærmest synes at fremgaa, at Henrettelsen fandt Sted lige efter Tilfangetagelsen, saa viser nævnte Dato, at saa ikke kan have været Tilfældet. Det siger sig desuden i Grunden selv, at Erlings egen Afgjørelse af de to betydningsfulde Fangers Skjæbne maatte afventes, inden Henrettelsen kunde foregaa. Men Erling færdedes, som nævnt, i Tønsberg og deromkring.

at kunne stole paa. Gustav Storm bruger i sin Bog om Snorres Historieskrivning (S. 201) det Udtryk, at Snorre „ved, at Kong Magnus blev kronet, da han havde baaret Kongenavn i 3 Aar og var 8 Aar gammel, altsaa Sommeren 1164“. Men dette har han netop ikke vidst; thi de ham foreliggende Sagaberetninger sagde, at Magnus's Alder dengang var 7 Aar, og at han var 5 Aar, da han fik Kongenavnet. Hine Snorres Angivelser beror derfor paa falsk Beregning, ikke paa Kundskab. Og det samme gjælder hans hele Omkastning af Begivenhederne i de 2 Aar. Den er en eneste sammenarbeidet Vilkaarlighed, foranlediget ikke ved, hvad han vidste, men ved, hvad han troede at vide. Grunden til, at han saaledes troede at vide bedre Besked, end de ældre Sagaer gav, maa derimod øiensynlig være den af Storm (sstds S. 202) anførte, nemlig at han som Hjemmelsmand for, hvad der knyttede sig til Kroningen, stolede paa sin ved Høitideligheden tilstedeværende Pleiefader, Jon Loptssøn, saavelsom paa sin egen Erindring om, hvad denne en Menneskealder, før Snorre selv førte Magnus Erlingssøns Saga i Pennen, havde berettet ham. At der paa denne Maade i Snorres Hukommelse kan have indsneget sig en og anden Feiltagelse, har vi ovenfor S. 42 havt et lidet, men for det hele Emne ingenlunde uvigtigt Exempel paa, idet Brand Sæmundssøn ikke, som Snorre mente at vide, kan have været tilstede ved Kroningen som indviet, men kun som udvalgt Biskop. Lignende mindre Misforstaaelser kan dels Jon, dels Snorre selv paa andre Punkter i Løbet af den lange Tid, som hengik mellem 1163 og Tiden omkring 1240, være blevne Offer for. Hvad der imidlertid mere maa lægges Snorre til Last, er, at han har anseet sig berettiget til i Henhold til disse sine blot subjektivt sikre Erindringsmomenter at omarrangere de ældre

Sagaers hele Tidsfølge for de to Aar 1163—64. Dette viser, at Snorre overhovedet som Kilde maa benyttes med udpræget Forsigtighed. Han var efter sin Tids Leilighed en kritisk anlagt Beretter, og han søgte saavel at finde som at fremstille Sammenhængen mellem Begivenhederne. Men hans Kritik opererede med altfor snævre Forudsætninger til, at Efterverdenen skulde føle sig bunden ved den, og lykkedes det ham end, som navnlig hans i sit Slags ypperlige Olaf den helliges Saga vidner om, at give sin Fremstilling en høist bestikkende Form, saa er det desto usikrere, om den herigjennem fremtrædende Opfatning ogsaa i alle Dele virkelig er den rette.

XI. Lensunderkastelsens Eftervirkninger.

Den tyske Retshistoriker og Kanonist Professor Philip Zorn har i sin Bog „Staat und Kirche in Norwegen" (1875) med Klarhed og Styrke gjort opmærksom paa den særegne Interesse, som i kirkehistorisk Henseende knytter sig til den middelalderske Kamp i Norge mellem verdsligt og geistligt Høvdingedømme. Medens i sydligere Lande den verdslige Konge- og Lensstat og den kanonisk-hierarkiske Kirkestat allerede træder fiendtligt op mod hinanden paa Tidspunkter, da de endnu begge er ufærdige, og idet de begge fortsætter og fæstner sin Udvikling under hinanden aftvungne gjensidige Lempelser, sker Sammenstødet i Norge mellem to fuldt færdige Systemer. „Da Kristendommen modtoges i Norge, var de pseudoisidoriske Forfalskninger allerede blevet et uudskilleligt Led i Kirkens Ordning, og med tvingende Nødvendighed lagde sig fra da af den romerske Kirkes Tyngdepunkt over i det Ydre, i Forfatningen." Paa den anden Side „finder vi allerede i den tidlige Middelalder Retten

i det germaniske Norden mærkværdig fuldendt. I den juridiske Tankes Præcision og Grundprincipernes Klarhed staar det germanske Nordens Retsbøger langt over de tilsvarende Retsoptegnelser hos sydgermaniske Stammer. Trods Nordboernes Karaktertilbøielighed for Overskridelser af enhver Art og i Særdeleshed for vild Næveret dannede dog Rets- og Statsordenen allerede tidlig det faste Grundlag for det nationale Liv" (l. c. 275—76).

Denne Opfatning er i mine Øine utvilsomt rigtig. Det er Brydningen mellem Stat og Kirke, som forlener Norges Historie i det 12te og 13de Aarhundrede med mere end lokal Betydning. Ved derimod at lægge Hovedvægten paa Udviklingen af Forholdet mellem Kongemagt og Aristokrati har P. A. Munch og Ernst Sars[1] stillet de kraftigst fremtrædende Linier i Skyggen og udhævet andre, som i Henseende til historisk Aktualitet blot var af anden Rang, omend deres historiske Indflydelse inden Landet selv i Længden blev virksom nok, efterat Kampen mellem Stat og Kirke i Virkeligheden havde ført til Kirkens Nederlag og derved skaffet de rent statlige Udviklingsmomenter et bredere Leie til at rulle henover og — at rinde ud igjennem i den bare Afmagt.

Men for denne halvandet Aarhundredes staaende Strid mellem Kongestat og Kirkestat danner Landets første Kongekroning og den derunder stedfundne Lensunderkastelse af Kongedømmet under Kirken baade Udgangspunkt og Program. Uagtet Enkelthederne i Overenskomsten øiensynlig ikke i alle Dele er naaet til Almenhedens Kundskab, ser vi dog, at den Grundbetragtning,

---

[1] Omend den sidste med bedre Afveining af de forskjellige Momenter; jfr. dog ikke mindst hans „Udsigt" II, S. 155 ff.

hvorpaa den hvilede, bliver Geistlighedens Fælleseie. Da en norsk Klerk i Tiden mellem 1180 og 1190 forfatter en kort Redegjørelse for Norges geografiske og ældste historiske Forhold (den saakaldte Historia Norvegiæ) med Dedikation til en engelsk Erkediakon[1], undlader han ikke med et vist Eftertryk at betegne Olaf den hellige som *„perpetuum regem Norvegiæ“* [2], en besynderlig Titulatur, hvis Mystik umiddelbart synes hentet fra Lensunderkastelsesdokumentets egne Ord, naar det lader Kong Magnus udtale: *„Deo . . me cum regno in perpetuum et glorioso martyri regi Olao . . . regnum assigno Norvegiæ et huic regno . . . velut eiusdem gloriosi martyris possessioni hereditarie sub eius dominio tanquam suus vicarius et ab eo tenens possidebo.“* Og hvor udbredt og langvarig den herigjennem udtrykte Opfatning var, ser man deraf, at endnu den opbevarede Gildeskraa for et unævnt „Olafsgilde“ i Gulathingslagen (nærmest Søndhordland) fra Tiden 1250—1300[3] høitidelig forsikrer om den hellige Olaf, at han *„er bæþe lans konungr var ok laga“*, d. e. „baade vor Landskonge og vor lovlige Konge“. Saameget mindre kan det da forundre, at Lovtexter, der redigeredes enten i umiddelbar Tilslutning til Kroningsaftalen eller senere af Erkebiskop Eystein selv, kan benytte Udtryk som „at søge nord til den hellige Kong Olaf“ (d. e. at drage til Nidaros, — se Thronfølgeloven[4]), eller at visse Bøder skal

---

[1] Se G. Storm Monumenta Historiæ Norvegiæ, Pag. XXIII.

[2] Ib. S. 109.

[3] Norges g. Love V S. 7—11, særlig § 45; jfr. om Skraaens Alder Pappenheim, Ein altnorw. Schutzgildestatut (1888), Maurers Anmeldelse deraf i Krit. Vierteljahresschrift N. F. XII, S. 216 ff., min Anmeldelse i Tidsskr. f. Retsvidenskab, 1889, S. 497, samt G. Storm, N. g. L. V, Pag. IV.

[4] At Udtrykket ogsaa er gjentaget i den senere Thronfølgebe-

deles ligt mellem „den hellige Kong Olaf“ og „den jordiske Konge“ (Frost. II 10, endnu gjentaget i Erkebiskop Jons Kristenret Kap. 13—14). Omvendt klinger det næsten som en forarget Indsigelse mod den hele Betragtningsmaade, naar Afskriveren af den Membran af Erkebiskop Jons Kristenret, som er bleven lagt til Grund for Udgaven i Norges g. Love II, i Kap. 13 ombytter Lovens oprindelige Betegnelse af den verdslige Kongemagts Repræsentant som „den jordiske Konge“ med „Norges Konge“.

Det er derfor mod denne principielle og i sine Konsekventser meget vidtrækkende Opfattelse af Landshelgenen som den „lovlige“ „Landskonge“ og *„perpetuus rex Norvegiæ“*, hvis paa engang mystiske og praktisk materielle Magtfylde forlanges udøvet gjennem og af Rigets Erkebiskop, at det norske Kongedømme siden 1163 uafladelig maa værge sig. Og ligesaa uafladelig og ihærdig søger Geistligheden paa sin Side at arbeide for og underholde en saadan Fiktion. Ved Kroningen i 1163 var denne Betragtningsmaade, som vi saa, endnu ganske nyfødt, og hvad den indebar, har neppe for de verdslige Høvdinger, som var med paa at akceptere den, staaet fuldt klart. Men for Erkebiskop Eystein selv og efterhaanden for andre logisk anlagte Hoveder blandt Geistligheden har Opfatningen af Hellig Olaf som den egentlige Overkonge i Landet, af hvem dette kun toges i Len af den „jordiske“ Konge, dannet den dybere liggende Hovedhjørnesten i den hele kirkelig-hierarkiske Politik.

---

stemmelse, der findes i Járnsíða Kap. 10 og Landsloven II 6, har mindre at sige, da denne kun for Kongehusets Uddøen gjældende Valgforskrift, saavidt muligt er en simpel Omredaktion af Thronfølgeloven af 1163.

I Begyndelsen blev dog Konsekventserne ikke dragne med nogensomhelst Uforsigtighed. Eystein var en ligesaa rolig, som naar det gjaldt, energisk Prælat, og ligeoverfor Erling Skakke og Kong Magnus behøvede han overhovedet ikke at aflægge Fløielshandskerne. Han nøiede sig i Tidsrummet efter Kroningen med under eget Tilsyn at lade omredigere Frostathingsloven og særlig dens Kristenret i Overensstemmelse med de kirkelige Krav, som han ansaa modne til Gjennemførelse. Men ganske anderledes blev Stillingen, da det efter Sverres Fremtræden i 1176 viste sig, at Overenskomsten mellem Stat og Kirke i ham havde fundet en baade principielt uforsonlig og krigersk overlegen Modstander. Fra dette Øieblik af tager Geistligheden Parti i de norske Thronkrige og senere endog selve Ledelsen. Og Virkningerne af denne Indgriben fra den indflydelsesrigeste og mægtigste Samfundsklasses Side lader ikke vente paa sig. Medens indtil da de norske saakaldte „Borgerkrige" havde indskrænket sig til en Række tildels med lange Mellemrum opdukkende Feider mellem Kongehusets Medlemmer og disses Hirdflokke og personlige Tilhængere, hvorved Landets Indbyggere i det store hele havde staaet som mere eller mindre interesserede Tilskuere, og den almindelige Velstand neppe led synderligt Afbræk, forvandledes Kampene nu til en staaende politisk Partistrid, hvori det gjaldt noget meget mere end Personerne[1]. Hvor uadskilleligt Geistligheden havde knyttet sin egen velbevidste Interesse til Kong Magnus's Sag, viste sig allerede i 1180, da hans gjentagne Nederlag tvang ham til at flygte til Danmark. Thi samtidig flygtede Erkebiskopen til England, hvorfra han slyngede Banstraalen mod Sverre,

---

[1] Jfr. Sars, Udsigt II, S. 151—52.

og blev borte i 3 Aar. Han vendte først tilbage, da Sverres fortsatte Seire havde reduceret Kong Magnus's Parti til en „Flok“, hvis Udsigter til at vinde Bugt med Modkongen mere og mere var forsvundne. Som saa mangen anden klog Kirkefyrste før og efter ham fandt Eystein det under disse Omstændigheder raadeligst at bøie af og indtil videre finde sig i den faktiske Stilling. Men hvor principielt alvorlige og dybtgaaende Modsætningerne var blevne, fik man se, strax han var afløst af en ny og yngre Metropolitan, hvis hierarkiske Sindelag ikke tillod ham at slaa af paa de Fordringer, som nu engang var blevne den norske Kirkes[1]. Erkebiskop Erik tiltraadte efter at være vendt tilbage fra Rom med Pallium Bestyrelsen af sit nye Embede 1189, formentlig om Vaaren, og allerede Sommeren 1190 flygtede han efter et i saglig Henseende overmaade karakteristisk Sammenstød med Kong Sverre paa Frostathing ud af Landet, det han ikke atter betraadte før efter 12 Aars Forløb og efter Kongeskifte. Og den ydre Foranledning til dette voldsomme Brud, det, som i Erkebiskopens Øine bragte Bægeret til at flyde over, var Kong Sverres bestemte Forlangende om, at Erkebiskopens Følge skulde indskrænkes til de 30 Mand og 12 hvide Skjolde, som den gamle Lov fra Tiden før 1163 havde tilladt ham at have. Som ovenfor saaes, var imidlertid dette Punkt et af de mest ømtaalige, som havde været under Forhandling mellem Erling Skakke og Erkebiskop Eystein, men som var blevet ordnet til den sidstes fulde Tilfredshed under Erlings Paaskeophold i Nidaros før Kroningssommeren. Erkebiskopens Ret til frit at omgive sig med saa stort et Krigerfølge, som han

[1] Jfr. med det følgende L. Daae, Erkebiskopperne i Nidaros, i Heggtveit's, „Trondhjem i Fortid og Nutid“, S. 95 ff.

selv vilde, var just et af de mest iøinefaldende Vidnesbyrd om, hvilken forbedret og ophøiet Stilling Overenskomsten af 1163 havde indrømmet Landets geistlige Overhoved, ligesaa vist som at en tvungen Afknapning her vilde være en aabenbart ydmygende Erkjendelse fra Metropolitanens Side af, at denne Overenskomst ikke længer ligeoverfor Kongemagten lod sig gjennemføre. Men dette var kun et af Stridsemnerne. Allerede Aaret iforveien (1189) havde Sverre bragt paa Bane det ligesaa farlige Tvistepunkt fra Erling Skakkes Tid angaaende den erkebiskopelige Sagefaldskurs, hvilket i sin Tid jo netop havde givet Foranledning til det hele Kompromis mellem Erling og Eystein, d. v. s. mellem Stat og Kirke. Og allerede ved denne Leilighed Aaret forud havde Kong Sverre paa det utvetydigste vægret sig ved at anerkjende en Tøddel af, hvad Erling i sin Tid paa dette som paa andre Punkter havde indrømmet. Alt, hvad i saa Henseende var forekommet, betegner han som „Ulov“, der alene skyldtes en Usurpators Udnævnelse af sin egen til Thronen ganske uberettigede Søn til Konge. Med andre Ord, den nye Adkomsttitel til Thronen, som Erling havde søgt at erhverve for Magnus ved at lade denne kirkelig krone, bestred Sverre ligefrem og energisk Gyldigheden af. Han havde forresten allerede udtalt sig tydeligt nok herom endnu i Kong Magnus's levende Live. Gjentagende havde han, som af Sverres Saga sees (f. Ex. i Gravtalen over Erling), fremhævet det ifølge Landets fremdeles gjældende Ret ulovlige i Erlings og Magnus's hele Stel og Styre. Ligeoverfor Erkebiskop Erik indtog han nu som sagt det samme principielle Standpunkt, og Striden antog derfor hurtig den alvorlige Karakter af, hvad der overhovedet forfatningsmæssig skulde anerkjendes som Lov og Ret i Landet. Erik, der forøvrigt allerede ved sin første Tale som hjemkommen Erkebiskop

fra Koret i Kristkirken havde vendt sig direkte mod Birkebeinernes Parti og herved neppe undladt at fremholde just den retlig-principielle Side af Sagen, fremlagde paa Frostathinget 1190 den af Erkebiskop Eystein redigerede Lovbog, Guldfjæren, hvori hele den nye Statsskik med Thronfølgeloven af 1163 i Spidsen, Sagefaldskursens Fordobling i geistlige Sager, Ubegrændsetheden af Erkebiskoppens Følge o. s. v. var lovfæstet. Herimod satte Sverre den gamle Lovbog, Graagaasen, som indeholdt „Sankt Olafs Lov", men intet af alt dette. Overfor hinanden er derfor Statsfyrstens og Kirkefyrstens uforligelige Standpunkter saa principielt klare, som en efterfølgende Historieforskning kun kan ønske det. Der er ingen Tvil mulig om, at her stod den nye, gjennem Overenskomsten med Kirken grundlagte Statsorden af 1163 mod Landets gamle nedarvede, der var grundlagt paa Odelskongedømmet. Kun et Moment, men rigtignok det i selve Principet allervæsentligste, træder heller ikke ved Sammenstødet i 1190 frem i fuldt Dagslys. Den hemmelige Lensunderkastelse fra Kongedømmets Side under St. Olaf har heller ikke Erkebiskop Erik vovet offentlig at paaberaabe sig uden gjennem dens materielle Konsekventser. Dertil har han — og med fuld Ret — ikke fundet Øieblikket endnu inde.

Men den i 1190 gjenoptagne Konflikt skulde faa meget værre Følger end Erkebiskopens Flugt til Danmark. Efter nogle faa Aars Forløb, hvorunder den øvrige Del af det norske Episkopat øiensynlig søgte at indtage en forsigtig mæglende Stilling, og som Sverre paa sin Side bl. a. anvendte til at lade Biskoperne krone sig — klarligen i den Hensigt dermed i Almenhedens Øine at afkræfte den idelige Fremholdelse fra hans Modstandere af det ved Kroningen skabte nye Retsgrundlag for hans uret-

mæssige Forgjænger Magnus —, saa Erkebiskop Erik sig ud paa Sommeren 1194 istand til at forkynde Pavens Bansættelse af Kong Sverre[1]. Og efterat derpaa ogsaa de øvrige Biskoper, som nu ikke længer vovede at skille Lag fra Erkebiskopen, havde forladt Riget, stiftedes saa Forsommeren 1196 efter Erkebiskopens egen Tilskyndelse[2] Baglernes, efter „Bispestaven“ udtrykkelig opkaldte Parti med en paastaaet Søn af „Norges første kronede Konge“ som Thronprætendent og med Biskop Nicolaus af Oslo som den virksomme Leder. Herved tog Geistligheden et skjæbnesvangert Skridt videre i den Retning, hvori Fastholdelsen af Principerne af 1163 uvilkaarlig maatte drive den. Under Kampene mellem Magnus og Sverre og senere navnlig ved Reisningen af „Kuvlungernes“ i 1188 atter ødelagte Flok havde den meget bestemt taget Parti[3]. Nu stiftede den selv Parti — ikke af Hensyn til det valgte Kongsemnes Ret — thi at deres saakaldte Konge, Inge, i Virkeligheden ligesaalidt som Efterfølgeren Erling Steinvægg var Søn af Magnus Erlingssøn, tør man vel gaa ud fra —, heller ikke for at sikre Liv, Lemmer og Gods for visse gjenlevende fornemme Tilhængere af Magnus eller andre af Sverres Modkonger — thi Sverres Færd havde noksom vist, at et alvorligt søgt Forlig med ham af hvilkensomhelst Aristokrat kunde erholdes. Derimod var det med det af hele Situationen tydeligt betegnede Formaal at kjæmpe for den af Episkopatet forfægtede

---

[1] At Efterretningen herom ikke kan være naaet Norge før Kroningen, derom se Munch (l. c. III, S. 279), hvis Anførsler i den Anledning neppe lader sig afvise.

[2] „*Til þeirar ferðar réð Eirikr erkibyskup*“, Sverres Saga Kap. 127 (Ungers Udgave).

[3] Særlig blandt „Kuvlungerne“, d. e. „Munkekutteflokken“ fandtes flere af Erkebiskop Eysteins nærmeste Slægtninge.

hierarkiske Statsskik, at „Bispestavens“ Parti skabtes. Af denne Grund erklæredes ogsaa dets to første Konger at være Sønner just af Kong Magnus, den egentlige og oprindelige Repræsentant for Kongedømmets Kapitulation. Og nøiagtig ind i samme Tankeforbindelse hører det, at Pave Innocents, netop paa det Tidspunkt, da Baglerne syntes at have en vis Udsigt til at vinde Overmagten i Norge (1198), støttede dem med Kirkens stærkeste Magtmidler: fornyet Bansættelse af Kong Sverre og Interdikt over hans Rige. Det er den samme forenede Mobilisering af alle det timelige og det aandelige Sværds Ressurcer, som vi kjender fra Kirkens forbitrede Kampe med de tyske Keisere. Baglerne er forsaavidt Norges Guelfer. Betænker man nu, hvilke Lidelser og Ulykker Baglerkrigene bragte over Norge, hvor dybt og ødelæggende de greb ind i Samfundsliv og Folkets Velfærd, erindrer man saadanne oprivende Træk og Begivenheder som f. Ex. Bergenssommeren 1198 med Bergens Brand, den store Bondereisning i Viken mod Kong Sverre og Slaget paa Isen ved Oslo i Marts 1200, den langvarige Beleiring af Borgen ved Tønsberg 1201—2 eller Blodbrylluppet i Nidaros Vaaren 1206, saa vil det erkjendes, at Geistlighedens Magtbegjær blev Norge dyrt, og at den Sædernes Forvildelse og den fornyede Opaling af Folkets endnu kun halvt udslukkede Vikingedrifter, som den blodige Borgerkrig medførte, danner et stort Fradrag i de Fortjenester, den katholske Kirke indtil da havde indlagt sig af de nationale Kulturfremskridt. Paa den anden Side maa det imidlertid heller ikke oversees, at Datidens hierarkiske Bestræbelser for Paver, Biskoper og Munketheologer var en ideel Livssag, som de haardnakket troede paa og ofte personlig bragte de største Ofre. I Virkeligheden tørner derfor i Kampene mellem Bagler og Birkebeiner de samme

to uforsonlige Livssyn og Samfundsopfatninger mod hinanden, som længere syd repræsenteres af Guelfer og Ghibelliner. At anskue dem alene under Synspunktet af lokale norske Sammenstød, fremkaldte ved alle Slags tilfældige, indre Modsætninger mellem Personer, Samfundsklasser og Landsdele, er at berøve disse oprørt voldsomme Stridigheder den historiske Baggrund, som tilkommer dem, og uden hvilken de pragmatisk ikke kan forstaaes. Det er at gjøre det uhjælpeligt smaat, som dog i Virkeligheden var et Led i Kristenhedens store Hele.

Ikke mindst faar man Syn for Rigtigheden af denne Opfatning, naar man mærker sig, hvorledes de samme Kampe modner en Personlighed som Kong Sverre og tvinger ham til at gjøre sig selv og Samtiden fuld Rede for, hvad han paa sin Side repræsenterer. Ligesom han fra sin første Optræden var paa det rene med og stadig i klare Ord fremholdt, at hans Sag var enstydig med Bevarelsen af Landets nedarvede Statsret i direkte Modsætning til den nye, i 1163 vedtagne, saaledes voxer under den uafladelige Strid for at hævde dette Standpunkt ogsaa hans Forstaaelse af, at hans Sag var enstydig med noget endnu meget mere, nemlig ikke alene med det norske Kongedømmes, men med Kongedømmets og Kongernes Sag overhovedet, i skarp Modsætning til Hierarkiets mere og mere ogsaa paa det verdslige Omraade omsiggribende Vælde. Dette videre og høiere Syn paa, hvad hans Kamp gjaldt, fremtræder i hans[1] berømte Stridsskrift mod Biskoperne, der paatagelig er forfattet i Tiden efter Kundgjørelsen af Pavens Banbulle, formentlig 1199

[1] At det er Kong Sverre selv, som er den egentlige Forfatter, omend maaske ikke netop Skriveren, af Skriftet, tillader hverken dets Indhold eller Form nogensomhelst Tvil om.

(se især dets 4de Spalte), med en logisk tilspidset Præcision og en Overbevisningens Styrke, som gjør det til det klareste og i ethvert Fald det tidligste Forsvar for den Statsopfatning, der i Middelalderens næste Aarhundreder arbeider sig frem ligeoverfor Kirkens Lære om det verdslige Sværd, og som bedst sammenfattes i Udtrykket „Kongedømmet af Guds Naade". „Kongedømmet er", heder det ligefrem i Skriftet, „oprettet ifølge Guds Bud, men ikke efter Menneskers Anordning, og ingen faar Kongedømme uden af Guds Vilje." Derfor er Kongen ogsaa Kirkens Overtilsynsmand: „Kongen er stillet over alle andre Værdigheder; thi Kongen skal her gjennem sin Styrelse holde Biskop og Erkebiskop til Retfærdighed, hvis de ikke selv vil varetage Retfærdighed." Ja, „selv om Kongerne vilde give denne Magt fra sig, saa kunde de ikke faa givet den fra sig, idet de nemlig skal være skyldige at holde de Eder, de har svoret Gud. . . Thi alle de Sager, som Gud har henlagt under Kongedømmet, kræver han af Kongen, at denne skal svare ham for, og det kan ingensomhelst berøve en anden, hverken givende eller modtagende, fordi saadant vilde være mod det, Gud har anordnet, og stik mod hans Bud. Men hvis der var Konger saa uforstandige, at de ikke kjendte disse (Guds) Skrifter, og havde de af den Grund bekræftet („*iattat*"), hvad de ikke havde Ret til at indrømme, og som det endog var Synd og Skyld for de andre at bede om, fordi det var mod Guds Anordning, saa blev allerede ovenfor vist, at hverken kunde hans (den eftergivende Konges) Begjæring eller hans Anordning eller Bekræftelse („*jattkvæði*") bestaa mod den guddommelige Anordning og hellige Bestemmelse".

Gjennem disse mere i sin Almindelighed udtrykte og derfor ogsaa paa de norske Forhold mere diskret

anvendte Betragtninger klinger, som det vil sees, de den samme principielle Afvisning som „Ulov“ af d Indrømmelser, der i Kong Magnus's Navn var bl vet gjort Kirken, som Kong Sverre allerede i sit først Møde med Erkebiskop Erik uden Prutningsmon havde ladet komme til Orde. Forskjellen er som sagt, kun, a han i Skriftet drøfter Spørgsmaalet som et, der angaar den hele Kristenhed og tager Sigte paa Guds egen Ord ning af alt Samfundsstyre. Men i Henseende herpaa indtager han da ogsaa et Standpunkt, der er saa diametralt modsat den middelalderske Kirkepolitik som vel muligt. Istedetfor at Pavedømmet forlangte den verdslige Magts og dens Repræsentanters Underordning under den kirke- lige, samt helst at denne fandt sit Udtryk i en ligefrem Lensunderkastelse af Kongerne under Paven, hævder Kong Sverre Kongedømmets direkte Afhængighed af og Ansvar for Gud uden nogen Mellemkomst af Pave og Kirke. Ja, han udtaler endog, som vi saa, ganske utvetydig, at i denne timelige Verden faar det blive den verdslige Magts Pligt og Ret at „holde Biskop og Erkebiskop til Retfærdighed“, d. e. at Kongen er Geistlighedens, ikke denne hans Overordnede.

Paany maa man da, som under disse norske Sammenstød mellem Stat og Kirke gjentagende tidligere, med Overraskelse spørge, hvorledes det gaar til, at disse udpræget klare Modsætninger saa pludselig og dramatisk fremtræder. Hvorfra har Kong Sverre sin for Datiden saa mærkelig klart udformede Lære om Kongedømmet af Guds Naade? De store sydeuropæiske Repræsentanter for denne Opfatning, en Keiser Frederik II, en Kong Philip den Smukke, tilhører jo det følgende Aarhundrede. Navnlig falder den sidstes paa hans Lovkyndiges („Legisternes“) Studium af Romerretten støttede, Optræden ligeoverfor Pave Bonifacius VIII og Pavens herved frem-

kaldte, i dette Emne saa berømte Bulle „*Unam sanctam*“, endog først i Aarene omkring Aaret 1300. Naar da Sverre her oppe i Norge et helt Aarhundrede forud og øiensynlig uden at kjende Romerretten kan gjøre gjældende et Statsmandsblik, der stiller sig i en saa skarp Modsætning til de kirkelige Synsmaader, hvori han selv med sin Klerkeuddannelse var opdraget, saa maa det ganske vist delvis tilskrives hans egen overlegne Personlighed og høit udviklede Dømmekraft. Men ogsaa om ham gjælder det dog, at han er et Barn af sin Tid og sit Land, og at den Udvikling og Modning, han har havt Anledning til at gjennemløbe, har været betinget af de Omstændigheder, som tvang ham fremad. Og først i Rækken blandt disse af ham haardnakket bekjæmpede Tidsmomenter staar da den ved Kroningsaftalerne i 1163 indledede Statsskik. Mod den og dens enkelte Følgesætninger tager han allerskarpest og allermest bestemt til Orde, og den er det derfor ogsaa, som har tvunget ham til at gjennemtænke Kongedømmets hele Theori og Retsgrundlag. Romerretten har han herved, som sagt, ikke kunnet drage sig til Nytte. Bologneserskolens Indflydelse var paa hans Tid endnu ikke naaet op til Norge. Men Bibelen og den kanoniske Ret stod ham til Raads, og af begge forstaar han paa sindrig, tildels næsten altfor advokatorisk Maade at sammenstille en Række Udtalelser til Fordel for, hvad han vil bevise. Selve Opfatningen har han derimod — selvfølgelig — ikke hentet fra disse kirkelige Kilder. Han anvender dem kun i udstrakt Maalestok til Forsvar for sin Synsmaade, fordi det maatte være hans Opgave at overbevise sin Samtid og sine Tilhængere om dennes Forligelighed med Kristendommen. Ham selv er tværtimod hans Statsretsopfatning medfødt. Han har overtaget den i og med Odelsretten til Riget, og han har blot behøvet under

Tidens og Omstændighedernes Tryk at bringe den videre frem til fuld Klarhed og Selvbevidsthed. Men dette vil jo igjen sige, at i hans Person og Standpunkt er det den nedarvede oldnorske og derigjennem tillige oldskandinaviske og oldgermaniske Samfundsopfatning, som træder op mod den romerkirkelig-hierarkiske. Det er med andre Ord to ulige Kulturstrømninger, som mødes under Birkebeinernes og Baglernes Kampe, og just derfor bliver Sammenstødet saa voldsomt og forbitret. Professor Zorn har Ret i, at det var to færdige Systemer, som heroppe røg sammen i Brydning[1].

Baglerne tabte imidlertid tilsidst. Den oldnorske Samfundsbygning var endnu stærk nok til at holde sig oppe et Par Aarhundreder. Men Geistligheden gav sig derfor ingenlunde for det første. Hele det 13de Aarhundrede ud igjennem gaar dens Krav fra Landets første

[1] Naar Sars, Udsigt II, S. 155—56, fremhæver, at heller ikke Baglerne, bortseet fra, at de „stundom slog om sig med store Ord om, at de kjæmpede ifølge Pavens Bud, og at alle Birkebeiner var bansatte“, „udmærkede sig ved sin Devotion“, og i det hele taget i adskillig Grad søger at udslette de principielle Modsætninger mellem de Stridende, saa har han derimod kun forsaavidt Ret, som den store Mængde paa begge Sider naturligvis til dagligdags mere spurgte efter sine egne nærliggende personlige Motiver end efter de stats- og kirkeretlige Synsmaader, som de i Virkeligheden repræsenterede. Men saa vil jo Tilfældet — tildels bortseet fra de egentlige fanatiske Religionskrige — være i enhver politisk Kamp og var det navnlig ogsaa i Middelalderen. Dertil kommer, at Sverres Saga, som er vor vigtigste Kilde til Baglernes Historie ingenlunde kan ansees som noget upartisk historisk Dokument — tværtimod! —, og at det overhovedet ikke var dens Sag at gjøre Rede for de fornuftige og principielle Grunde, som kunde være de ledende ogsaa hos Sverres Modstandere.

Kongekroning ved vigtige Leiligheder igjen og søges opfriskede. Efter Baglernes Nedlæggelse af Vaabnene i 1208 første Gang allerede i 1212. Det var denne Gang den noksaa uklare Stilling ved Kong Inge Baardssøns Hof, som skaffede forønsket Anledning. Kongens ældre, som bekjendt paa Fædrene Side svenske Halvbroder, Haakon Galen, gjorde som Søstersøn af Kong Sverre Fordring paa at dele Riget med den til dette ikke nærmere berettigede Inge. Forsaavidt afvist, „fandt han paa en anden Udvei“, der øiensynlig blev indblæst ham fra geistlige Hold. Haakon havde en ægtefødt Søn, medens Inges eneste Søn var frillebaaren. Med kraftig Bistand af Sverres tvende Hovedmodstandere, den gamle, aftraadte Erkebiskop Erik og Biskop Nicolaus af Oslo, den nye Erkebiskop Thore samt Biskopen af Bergen — et for Leiligheden sammenkaldt Bispemøde, der viser, hvor magtpaaliggende Sagen var Episkopatet —, lykkedes det Haakon at faa drevet igjennem paa Ørething, at Kong Inges egen Søn, som uægte født, i Henseende til Thronarvefølgen skulde staa tilbage for Haakon selv og hans ægtefødte Søn. Hierarkiets Hensigt med at tage sig saa ivrig af dette Anliggende er tydelig nok. Thi den eneste Lov, som foreskrev ægte Fødsel som Betingelse for at kunne bestige Thronen, var Thronfølgeloven af 1163, og naar det altsaa lykkedes paa selve Ørething, Hyldingsthinget for det hele Land, at faa denne Lov paany anerkjendt i et saa vigtigt Punkt som det nævnte, sagde det sig selv, at den dermed ogsaa var erkjendt gyldig for sit øvrige Indholds Vedkommende. Beregningen var saameget klogere, som Thingbeslutningen i Taushed forbigik den opvoxende Kongesøn af den gamle kongelige Mandsstamme, Haakon Haakonssøns Odelsret til Kongedømmet. Dermed syntes der at aabne sig en sikker Udsigt til, at Haa-

kon Galen, naar han med Tiden skulde forsvare sin Throne ligeoverfor Haakon Haakonssøn og dennes utvilsomt af et stort Parti støttede Paaberaabelse af de gamle Arvefølgeregler, vilde blive nødt til — en ny Magnus Erlingssøn — helt at kaste sig i Geistlighedens Arme og søge sin Støtte i Aftalerne af 1163. Som det af Sagaberettelserne fremgaar, forstod da ogsaa Tilhængerne af Odelskongedømmet meget vel det Nederlag, deres Opfatning ved det omhandlede Forlig paa Ørething mellem Kong Inge og Haakon Galen havde lidt. Fortællingen om den gamle Birkebeiner, som meddelte den unge Haakon Haakonssøn, at man idag paa Thinget havde fradømt ham hans Fædrearv, er herfor tilstrækkelig betegnende. I ethvert Fald havde Biskoperne ved denne nye Intrige efter Evne sat en Splid i Gang blandt Kongehusets Ætlinge, som med Tiden kunde kaste Landet op i nye Kampe og give Anledning til Fiskeri i oprørt Vand. Lykkeligvis raadede ikke de, som her spaaede. Haakon Galen døde allerede i Januar 1214, og Kong Inge overlevede ham i flere Aar.

Ved sidstnævntes Død i April 1217 var Erkebiskop Guthorm, den femte Indehaver af denne høie Stilling, fraværende, hvorfor det lykkedes Tilhængerne af Odelsarvefølgen at faa Haakon Haakonssøn paa Ørething udraabt til Konge. At Geistlighedens egentlige Thronkandidat derimod var Kong Inges efterlevende Halvbroder, Skule af Rein, fremgik imidlertid af forskjellige Omstændigheder, ikke mindst deraf, at der ogsaa til hans Fordel særlig paaberaabtes hans ægte Fødsel. Da den unge nyudraabte Konge Aaret efter igjen kom til Nidaros, nægtede Erkebiskopen ham da ogsaa ligefrem og, som han selv udtrykkelig oplyste, efter Samraad med Rigets samtlige Biskoper, at yde ham de en Konge tilkommende Hædersbevisninger,

under Paaskud af, at det var tvilsomt, om han som uægte overhovedet var Søn af Kong Haakon Sverresøn. Ved Hjælp af denne Holdning fra Episkopatets Side lykkedes det derfor i de følgende Aar at holde Thronfølgespørgsmaalet under idelig Diskussion, der rigtignok indtil videre afsluttedes paa et Rigsmøde i Bergen 1223, hvor paa den ene Side Skule Jarl fik sig overladt Landets nordlige Trediedel som Len, medens paa den anden Side Mødet bestemt anerkjendte Kong Haakons udelte Ret til selve Kongedømmet. Men Geistlighedens Utilfredshed med Sagernes Gang fremtraadte atter meget krast ved Erkebiskop Guthorms Død i Begyndelsen af 1224 og Valget af en Kongen særlig fiendtlig stemt Efterfølger. Heller ikke hjalp det stort, at den valgte efter Kongens Anmodning af Paven erstattedes med en Slægtning af Erkebiskop Eystein; thi ogsaa denne sjette Erkebiskop kastede snart Masken og deltog med Iver i de stadige Intriger til Fordel for Skule. Et nyt Erkebispeskifte, der efter faa Aars Forløb fulgtes af endnu et, bidrog vistnok en Tidlang til, at de hierarkiske Bestræbelser traadte noget i Baggrunden, omend Erkebiskop Eysteins i 1229 stedfundne Anerkjendelse som Helgen ikke just pegede paa nogen Villighed til at opgive det af ham indtagne Standpunkt. Men eftersom Forholdet mellem Kongen og Hertug Skule ud gjennem Trediveaarene stadig forværredes og endelig i 1239 ledede til, at den sidste lod sig give Kongenavn paa Ørething, var Nidaros Korsbrødre blandt dem, som han hyppigst raadførte sig med (Haakon Haakonssøns Saga, Ungers Udgave, Kap. 206), og nogle af dem „læste op Bøger for ham“ for at bestyrke ham i hans Paastand paa at have Ret til Kongedømmet i Norge. De Bøger, hvortil her sigtes, kan kun have været Afskrifter af de Lovbøger, hvori Thronfølgeloven af 1163 var optaget, og

da navnlig Erkebiskop Eysteins „Guldfjæder"; thi alene ifølge Loven af 1163 kunde Skule som ægtefødt Broder af den sidst afdøde Konge tillægges et Fortrin fremfor den af selve Odelskongestammen udsprungne, men uægtefødte Haakon Haakonssøn. Uagtet den daværende Erkebiskop Sigurd selv, som Søn af en gammel Birkebeiner, personlig synes at have holdt sig undaf disse nye og for Landets Fred saa farlige Makinationer, var det dog ogsaa nu fra geistlige Hold, at Skules uudslukkelige Ærgjerrighed stadig pustedes op, og at det sidste blodige Afsnit i de norske Thronstridigheders Historie fremkaldtes. Navnlig var øiensynlig den meget formaaende Prælat, Abbed Bjørn i Nidarholms Kloster, Skules fornemste Raadgiver og Sufflør[1].

Ogsaa denne Gang røvede imidlertid Døden Geistligheden dens Thronprætendent. Skule dræbtes som bekjendt lige udenfor Nidaros den 24de Mai 1240. Men om Hierarkiet end derved nødedes til at ændre Taktik og for Eftertiden at knytte sine Forhaabninger til Indrømmelser fra Kong Haakons egen Side, saa har vi ovenfor seet, at det ikke opgav Tanken paa ved given Leilighed paany at fremholde Kroningen af 1163 som retsstiftende for Forholdet mellem Stat og Kirke. Leiligheden kom, da Kong Haakon i 1245 gjenoptog Forhandlingerne om sin Kroning. Den Afvisning, som Biskopernes Krav paa, at han til Gjengjæld skulde sværge „Magnus Erlingssøns Kroningsed", fra Kongens Side mødte, og som gjentoges for Legaten Vilhelm af Sabina umiddelbart før Kroningen i 1247, er imidlertid ovenfor S. 95—96 i anden Forbindelse med tilstrækkelig Udførlighed omtalt.

[1] Om de hidhørende Begivenheder jfr. især Munchs Fremstilling, hvis Opfatning af Enkelthederne vistnok er rigtig.

Med denne sidste Episode var dog til Gjengjæld de geistlige Forsøg paa at hævde Aftalerne af 1163 som statretlig bindende for Kongedømmet i Virkeligheden afsluttede. Da de under Kong Magnus Lagabøters Forhandlinger med Erkebiskop Jon Raude af den sidste paany trækkes frem og nu for første Gang under offentlig Paaberaabelse ogsaa af selve Lensunderkastelsen, saa sker det i den øiensynlige Hensigt fra Erkebiskopens Side alene at anvende dem som Skræmmeskud og Prutningsmon, hvorved han haaber at bringe Kongedømmet til at gjøre andre, virkelig opnaaelige og derfor mere reelle Indrømmelser. Disse Forhandlinger og den voldsomme Fornyelse af Striden mellem Staten og Kirken, som de fra 1280 af fremkaldte, hænger saaledes kun fjernere sammen med Emnet for den foreliggende Afhandling og kan her forbigaaes. Men at de gamle hierarkiske Krav paa Kirkens Overhøihed over Stat og Konge dog ogsaa har givet sig visse Udtryk under denne nye Kirkestrid, synes man med Sikkerhed at kunne slutte af den ellers ret uforklarlige Omstændighed, at Norges verdslige Magthavere endnu saa sent som i 1297 fandt sig opfordrede til at benytte den da opstaaede Uenighed mellem Erkebiskop Jorund og hans Domkapitel til at paatvinge den vanskeligt stillede Metropolitan Titel og Værdighed af Jarl. Hensigten med paa denne Maade at gjøre Erkebiskopen til svoren Lensmand af Kongen kan nemlig kun have været nu endelig en Gang for alle at faa slaaet en Pæl gjennem den Statsbetragtning, der omvendt vilde gjøre Kongen til Vasal under den Landshelgenen repræsenterende Erkebiskop. Og det var vel at mærke ikke blot den daværende Erkebiskop personlig, som denne Underkastelse under Kongedømmets Overhøihed skulde gjælde for. Meningen var paatagelig, at Erkebiskopens Jarleværdighed skulde

blive staaende institutionel Regel[1]. Dette frafaldtes rigtignok allerede ved næste Ledighed i Metropolitanembedet, idet Kong Haakon V ved en særskilt „pragmatisk Sanktion" af 13de Januar 1310 „ophævede og kasserede" den erkebiskopelige Lenspligt. Men just af denne høitidelig udfærdigede Renunciation fra Kongedømmets Side fremgaar det, hvor alvorlig Erkebiskopens Lensuderkastelse, da den skede, var bleven opfattet, og hvor megen Vægt derpaa fra de verdslige Magthaveres Side var bleven lagt. Den afsluttede da ogsaa med endelig Virkning Rækken af de hierarkiske Bestræbelser for stadig at holde Mindet om Kongedømmets engang anerkjendte Lensafhængighed af Kirken friskt.

At hint ydmygende Skridt af Erkebiskop Jorund ikke vandt Bifald i de geistlige Kredse, forstaar man imidlertid ikke blot deraf, at den allerførste Leilighed, som frembød sig, benyttedes til at faa Erkebiskopens Jarleværdighed afskaffet igjen, men ogsaa af den Forvanskning af det i den modsatte Retning gaaende Lensunderkastelsesbrev af 1163, der paa denne Tid — som af G. Storm godtgjort — maa være udført. Erkebiskop Jorund's Nedværdigelse til Kongens lensunderkastede Mand viste sig først rigtig belyst, naar den sammenlignedes med hans store Forgjænger Eysteins Tilegnelse af Lensoverhøiheden over det samme norske Kongedømme. Derfor drog Jorunds stridbare Modstandere i Domkapitlet frem af Metropolitansædets Arkiv det Dokument, som indeholdt Vidnesbyrdet om en saadan Kapitulation fra en forudgaaende Konges Side. Men da Dokumentet i deres Øine samtidig altfor stærkt fremhævede Erkebiskopens personlige

---

[1] Jfr. min Afhandling om „Throndhjems politiske og statsretslige Forhold i Sagatiden" i Heggtveit's „Throndhjem i Fortid og Nutid" S. 49—50.

Lederstilling og Høvdingeskab, medens det intetsomhelst indeholdt, som kunde tjene til at styrke Kannikerne i deres Strid med sin Erkebiskop, blev det dem en nærliggende Fristelse at lempe en Del paa Udtrykkene for at give at forstaa, at de store Indrømmelser ligeoverfor Kirken og Hierarkiet ikke væsentlig gjaldt Erkebiskopens vexlende Person som saadan, men Nidaros Metropolitansæde som kirkelig Institution, hvorunder foruden Erkebiskopen ogsaa som fuldt delagtigt Led indgik Domkapitlet selv. Overhovedet bør det udtrykkelig siges, at jo mere man arbeider sig ind paa den ene Side i Falsariets Enkeltheder og paa den anden i Kannikernes forbitrede Optræden ligeoverfor Erkebiskop Jorund, des mere træffende erkjender man Storms Indpasning af det for Efterverdenen i Afskrifter reddede forfalskede Aktstykkes Tilblivelse i den ved de sidstnævnte Rivninger fremkaldte Situation.

Den saaledes foretagne omfattende Forfalskning af Dokumenterne fra Paasken og Sommeren 1163 er imidlertid kun de sidste svage Efterdønninger af den vældige Brydning, det norske Samfund som umiddelbar Følge af de i de ægte Dokumenter nedlagte Aftaler tidligere havde maattet stride sig igjennem. Disse Aftalers Betydning for Rigets egen Historie er den, at de indfører Kirken som den mægtigste Faktor i den verdslige Statsret, at de derved dels forgifter dels direkte fremkalder de blodigste og langvarigste Afsnit i Borgerkrigene, og at de længe gaar som den ledende røde Traad gjennem de følgende Sammenstød og Forhandlinger mellem Stat og Kirke. Først fra 1310 af indtræder der ved Kongens Opgivelse af sin jævnførelsesvis ganske nylig erhvervede Lensoverhøihed over Erkebispestolen endelig en Ligevægt, som dog kun overfladisk skjuler Kongedømmets principielle

Seier og Kirkens statsretlige Nederlag. Verdenshistorisk betragtet danner det norske Hierarkis Kamp for at hævde Erkebiskopens og Landshelgenens Lenshøihed over Kongedømmet et integrerende og jævnførelsesvis tidlig udformet Led i Middelalderens staaende Strid mellem Stat og Kirke. Den afføder i saa Henseende ikke alene fra verdslig Side Kong Sverres Stridsskrift mod Episkopatet, vistnok det mest programatisk tilspidsede Manifest, som den middelalderske Statsopfatning har rettet mod Kirkepolitiken, men ogsaa fra modsat Side Erkebiskop Eysteins kirkehistorisk seet ligesaa mærkelige, lokale Anvendelse og Overførelse af de pavelige Overhøihedskrav paa Landets egen Erkebiskop som umiddelbar Repræsentant for dets Nationalhelgen. Det sidste var et hierarkisk Alternativ, hvortil der andetsteds savnes ethvert Sidestykke, og som i Virkeligheden indeholdt et skjult Frafald fra Kuriens egen Politik, hvilket rigtignok, saaledes som Omstændighederne udviklede sig, kun beholdt theoretisk Interesse, men som under andre Forhold ogsaa havde kunnet føre til Sammenstød af meget praktisk Art.

Efterskrift.

1. Til Side 32. Samtidig med de første Afsnit af denne Afhandling fremkom i Tidsskriftets 1ste Hefte af nærværende Bind tillige Prof. Dr. Ludv. Daaes Belysning af Spørgsmaalet om Kong Sverres kongelige Byrd. Herunder har den høit ærede Forsker bl. a. fundet Leilighed til at rette væsentlige Indvendinger mod den (oprindelig af Munch, men derpaa videre) af G. Storm udformede Mening, at Oversigten hos Benedict af Peterborough over Norges Historie i det 12te Aarh. skulde skrive sig fra Erkebiskop Eystein. Som ovenfor S. 32 sees, har jeg indskrænket mig til at referere den paa usikre Enkeltheder indgaaende Gjætning, hvori Storm har iklædt denne sin Opfatning, uden at jeg har ud-

talt nogen Tilslutning til den. I Virkeligheden maa jeg erklære mig enig med Prof. Daae i, at de af ham anførte Modbemærkninger omstøder Storms Formodning, dog kun forsaavidt angaar Formen for Erkebiskopens Andel i Fremkomsten af den nævnte historiske Oversigt. Nogen saadan politisk-historisk Rapport til den engelske Konge, som Storm formoder, har ikke Sandsynligheden for sig. Derimod maa ogsaa jeg fastholde, at den Omstændighed, at den i det engelske Skrift leverede Oversigt over Norges senere Historie just afsluttes med Erkebiskop Eysteins Flugt til England i 1180, uden hverken at omtale hans Tilbagereise i 1183 eller at føre den sammenhængende Fremstilling af de norske Begivenheder frem til et mere afgjørende Led og Tidspunkt, ganske umiskjendelig tyder paa, at disse Efterretninger hidrører enten fra Erkebiskopen personlig eller fra en af hans betroede Ledsagere, medens de omvendt af Hensyn til den samme Afbrydelse midt i Begivenhedernes Rækkefølge i mine Øine umulig kan have staaet i en efter sin Plan fuldstændig Norgeshistorie som Historia Norvegiæ. I Modsætning til Storm tænker jeg mig dog vedkommende Nordmands Beretning heller afgiven mundtlig end skriftlig til den engelske Nedtegner deraf. Navnlig synes mig derved lettest at forklare baade den Forveksling af Slægtskabsforholdene inden det norske Kongehus i Begyndelsen af Aarhundredet, som har indsneget sig, og ligeledes den af Daae S. 25 paatalte Angivelse om Thronprætendenten Eystein Meylas ægte Fødsel.

2. Til Side 46. Jeg er senere bleven opmærksom paa, at G. Storm selv tidligere, nemlig i Indledningen til hans Udgave af „Monumenta Historica Norvegiæ“ (1880), Pag. XXX, har udtalt den Opfatning, at Angivelsen bl. a. af „St. Laurits Dag“ „synes at stamme fra ældre skriftlig Kilde“.

3. Ved en Misforstaaelse er enkelte Henvisninger til Afhandlingens forudgaaende Ark meddelte i Overensstemmelse med en foreløbig anvendt Paginering, hvorfor følgende Rettelser bedes bemærkede:

S. 64	i Noten:	„S. 21“	læs:	S. 49.
- 69	L. 14 f. o.:	„S. 50“	„	S. 78.
- 73	i Note 2:	„S. 5“	„	S. 33.
- 93	L. 10 f. n.:	„S. 89“	„	S. 117.

STIFTAMTMAND CHRISTIES UNGDOMS-KJÆRLIGHED.

AF

DR. YNGVAR NIELSEN.

De Læsere af Historisk Tidsskrift, der har bemærket de Linier af Stiftamtmand W. F. K. Christies Dagbog fra 1815, i hvilke han omtaler sit Møde med Justitsraad L. G. Heramb og dennes Hustru (Række IV, Bind I, S. 99), vil erindre, at Christie omtaler Fru Heramb som sin *sandeste Inclination*. I Noterne til denne Dagbog (S. 196 flg.) er der meddelt en Del Oplysninger om Heramb og Frue. Gjennem Velvillie af Fru Statsraadinde Ida Konow, f. Boisen, er det nu muligt yderligere at supplere disse efter en haandskreven Bog, forfattet af hendes Moder, Fru Eline Birgitte Boisen, f. Heramb, under Titelen: *„Hvad jeg oplevede indtil mit 15de Aar“*. Fru Boisen var selv født paa Kongsberg 27de Juli 1813 og døde i 1871. Hun sees at have bevaret en levende Erindring om Bergstaden og om Livet der, skjønt hun allerede ved Niaarsalderen forlod Norge og fulgte sin Moder, som da var bleven Enke, til Danmark.

Det var denne Moder, Ursula Christiane Grønlund, hvis Skjønhed og Ynde havde vundet Christies Hjerte, og det Brud, der indtraf i deres gjensidige For-

hold, kan ialfald have medvirket til, at Christie i 1808 tabte Lysten til at forblive i Danmark, hvor der for ham utvivlsomt ellers vilde have aabnet sig en Løbebane, der kunde været et Sidestykke til Brødrene Colbjørnsens. Det kan saaledes nærmest have været et Tilfælde, der bevirkede, at han siden ofrede sig for Norge, sit Fødeland, og at Norge i 1814 kunde nyde den store Fordel at have en saa fremragende Statsmand i Spidsen for det første overordentlige Storting.

Men derfor kan det ogsaa have Interesse for Historien at blive noget bekjendt med den unge Dame, der var en saadan Mands sandeste Kjærlighed, og hvem han ikke glemte, uagtet hun ikke havde knyttet sin Skjæbne til hans.

Det lille haandskrevne Hefte med Datterens Optegnelser fører Læseren ind i et velstaaende borgerligt Hjem i Kjøbenhavn henimod det 18de Aarhundredes Slutning, — et Hjem, der aabnede sig for mange, ikke mindst for de Studerende ved Universitetet. Husherren var Kjøbenhavns Underfoged, Anders Grønlund, Indehaver af et paa den Tid ingenlunde uvigtigt Embede. Han havde ægtet en rig Bryggerfamilies eneste Datter, Malle Birgitte Aistrup. Hun synes paa sin Side at have været en original Dame, der med Stolthed holdt paa sin egen og sin Stands Borgerære. Begge øvede de meget godt, og i deres gjæstfrie Hus maa Christie antages hyppig at have færdets. Han havde der Anledning til at træffe adskillige mærkelige Mænd. Willemoes, den unge Helt fra 2den April 1801, var en af disse. Han antoges at sværme for en af Husets Døtre, Nelly Grønlund, der imidlertid døde ganske ung.

Moderen havde allerede for sit eget Vedkommende ment, at hun selv ved at ægte en Embedsmand havde

fjernet sig for meget fra den Sfære, hvor det var hendes Stolthed rettelig at høre hjemme. For Døtrenes Vedkommende haabede hun derfor, at de skulde knytte sin Fremtids Skjæbne til næringsdrivende borgerlige Mænd. Med den ældste, Maren Grønlund, gik det ogsaa efter Bestemmelsen, da hun ægtede en ung Tømmermester West, Kaptein i Brandkorpset. Men allerede den anden Datter, Marie Grønlund, blev gift med en Søofficer, Bull. Nelly døde, forinden hun havde havt Anledning til at forloves eller giftes med Willemoes. Saa var der Christiane Grønlund. Om hende heder det i det foreliggende Manuskript af hendes Datter:

„Onkel Bull var ikke yndet af min Bedstemoder paa Grund af alle de Uheld, han havde med Penge, der aldrig vilde blive hos ham. Hun gjorde eller rettere fornyede det Løfte, hun allerede engang havde gjort og maattet bryde med Tante Marie, at ingen Embedsmand, navnlig ingen Militær maatte blive hendes Svigersøn. Uheldigvis faldt min Moders Øine paa en ung Sekretær, ved Navn Christie, ogsaa en Nordmand. Men Bedstemoder fik ham fjernet betids nok — Gud ved, ved hvilke Midler — og da flere Aar var gaaet, og Moder ikke hverken saa eller hørte noget til ham, saa —“.

Efter disse Oplysninger ser det ud, som om der ikke kan have været nogen formelig Forlovelse. Christie har været stærkt indtaget i den unge Dame. Men det hele er blevet forpurret ved andres Indgriben. Christie har ikke faaet Anledning til at erklære sig, og han har tilsidst draget bort. Saa valgte hans Ungdoms Elskede en anden, uden dog at glemme sin første Kjærlighed. Tiltrods for Moderens Ønsker blev ogsaa denne anden en Embedsmand, ja, en Officer, og han var dertil en Nordmand, en Bondegut fra Hedemarken.

Christiane Grønlund var en Skjønhed. Gjennem Familieforbindelser blev hun indført i Kredse, der ellers efter den Tids Begreb skulde have ligget adskillig over en Underfogeds og en Bryggers sociale Stilling, og hun vakte, hvor hun kom, megen Opsigt ved sit skjønne Ydre. Hos Svogeren West gjorde hun Bekjendtskab med Lars Gudbrand Heramb, en Officer, der var fjorten Aar ældre end hun selv. Om ham heder det i samme Manuskript:

„Han var født paa en Gaard oppe i Gudbrandsdalen [ɔ: paa Hedemarken, i Ringsaker], der hed Heramb, og han selv hed Lars Gudbrand Heramb. Som anden Søn, der i Norge kun faar lidet eller intet, da den ældste arver Gaarden med alt, — blev han sat i Kjøbmandslære i Christiania. Dette Liv huede ham imidlertid ikke, og han flygtede, uden sine Forældres Vidende, til Kjøbenhavn, fremstillede sig for Frederik den Sjette, der var en stor Soldaterven, med saadan Raskhed og Ligefremhed og bad om at maatte blive Militær, saa denne ikke alene sørgede for hans Undervisning, men beholdt ham senere ved sit eget Regiment i 20 Aar — altid i stor Yndest. Som Lieutenant fremstillede han sig for sine Forældre, fik ikke alene Tilgivelse, men en Broder endog med sig til Kjøbenhavn, der ogsaa blev Militær og døde som Oberst i Kjøbenhavn, uden at have forladt Danmark ved Adskillelsen fra Norge.“

Efter sit Giftermaal traadte Heramb ud af Hæren, med Majors Karakter, og blev derpaa udnævnt til Overbestyrer af Magasinerne paa Kongsberg, med Titel af Justitsraad. Han havde her en god Gage. Men det ser ud, som om han har været udsat for lignende økonomiske Fortrædeligheder som de, der paa samme Tid rammede mange andre norske Regnskabs- og Oppebørselsbetjente.

En Reise, han i 1819 foretog til Danmark, har, som og-saa antydet i Manuskriptet, sikkerlig staaet i Forbindelse dermed. Han forblev i Embedet til sin Død i 1823, men havde dog da tænkt paa at flytte til Danmark, saa-snart han kunde faa ordnet sine Forhold i Norge.

Familien var allerede om Sommeren 1822 sendt til Kjøbenhavn, hvorhen Faderen senere skulde komme efter. Men i Julen blev han syg og døde i Begyndelsen af det paafølgende Aar. For de Efterladte var dette et meget haardt Slag, idet de økonomiske Forhold i den første Tid ingenlunde var af de bedste, og de havde til en Begyndelse adskilligt at gjennemgaa.

Vistnok i det Haab at skulle bringe noget bedre Orden i Affærerne, foretog Fru Heramb nogen Tid efter en Reise til Norge. Det ser dog ud, som om hun tillige dermed har forbundet en Tanke paa at kunne træffe Christie, hvis Ry hun sikkerlig maa have kjendt. Men det kan være tvivlsomt, om hun har opnaaet dette. Reisen bragte hende i alle Tilfælde kun nye Skuffelser, saa at hun blot kom mere nedslaaet tilbage, end hun havde reist ud. Livet havde overhovedet bragt hende Modgang og Sorger. Navnlig efter Tilbagekomsten fra Norge var hun syg og nedbrudt, og hendes sidste Leveaar synes at have været en eneste Række af Lidelser, under Sygdom og trange Kaar. Hun fik i Danmark en liden Enkepension og modtog derhos Understøttelse af Frederik VI, der synes paa hende og hendes Børn at have overført den Interesse, som han, efter Beretningen, skal have næret for hendes Mand, medens han stod i Militærtjenesten.

Det samme Hefte har i sin Tid ogsaa været benyttet som Kilde ved en Levnetsbeskrivelse af F. E. Boisen, men har der nærmest kun givet Anledning til

Misforstaaelser, med Hensyn til L. G. Herambs Stilling i Norge. Det fremstilles, som om denne ved sin Optræden paa Kongsberg i 1814, da han som gammel Soldat og Officer deltog i Arbeidet med at oprette og exercere en almindelig Folkevæbning, skulde have paadraget sig „den svenske Regjerings“ Misfornøielse, og som om dette havde medvirket til at drive ham bort fra Norge. Noget saadant kunde aldrig tænkes. Hvad der voldte Heramb Vanskeligheder, var alene hans økonomiske Forhold og de forskjellige Hindringer, som i Aarene 1814—1820 bragte mange norske Oppebørselsbetjente i en pinlig Stilling. I Finansdepartementets Arkiv forekommer jævnlig Herambs Navn. Men man faar af de derværende Akter nærmest det Indtryk, at han er bleven behandlet med adskilligt Hensyn, og at Departementet har søgt at lette ham i hans Vanskeligheder. Til en Forfølgelse fra den norske Regjerings Side kan der ialfald ikke mærkes noget Spor. Det tillodes ham jo at reise udenfor Landet for at søge Hjælp i Danmark. Heramb blev behandlet ganske som de mange andre, om hvem Departementet havde Grund til at forudsætte, at de uden egen Skyld var komne i en saadan Stilling. Disse Embedsmænd, der gjennem ugunstige Tidsomstændigheder kom op i vanskelige pekuniære Forhold og ikke kunde holde de offentlige Oppebørsler i Orden, var altfor talrige; men det var urigtigt at lægge Ansvaret for haardt paa dem. I de allerfleste Tilfælde lykkedes det ogsaa at faa rettet paa deres Stilling gjennem lempelige Forholdsregler. Hvis derfor Heramb var forbleven i sit norske Embede, og hvis han ikke var bleven bortreven ved en tidlig Død, er det at antage, at der ogsaa med ham var bleven truffet en heldig Ordning, hvorved Enhver havde faaet Sit og Ingen havde lidt Uret.

Vi ved jo af Statsraad P. Chr. Holsts efterladte Optegnelser, at ogsaa han i sin Embedstid som Foged havde bitre Oplevelser og ikke helt kunde tilsvare de Forpligtelser, han i denne Tid havde overfor Staten. Han kom paa en mindelig Maade bort fra det hele og havde ingen blivende Uleilighed. Som det var med ham, gik det med mange. Den milde Finansstyrelse lod ingen hæderlig Mand komme i alvorlige Ubehageligheder, naar han viste ærlig Villie til at skaffe Staten, hvad dens var.

Hvad Christie selv angaar, da forblev han ugift gjennem hele sit Liv. Han antog sig Forsørgelsen af to Sønner, som var Frugten af en tidligere illegitim Forbindelse. Han lod disse komme til sig i Bergen fra Danmark og gav dem en udmærket Opdragelse. Begge blev i sine Stillinger anseede og almenagtede Mænd.

Maaske har det været Tanken paa disse Sønner, der afholdt Christie fra at udtale sine Følelser for den unge Jomfru Grønlund. Han skal — saa fortælles der — engang have sonderet, hvorvidt hun overhovedet kunde tænke sig den Mulighed, at ægte en Mand, der allerede havde to naturlige Børn. Hun skal da, uden at ane, hvem det var, der sigtedes til, have svaret, at saadant vilde være utænkeligt for hende. Med saadan Besked skal Christie have trukket sig tilbage, uden at blive forstaaet af den anden Part.

Af Christies Dagbog fra 1815 sees, at det ikke har manglet paa Forslag til ham om at indtræde i Ægteskab. Men han har ikke villet høre derpaa. Han havde i disse samme Aar, i hvilke hans politiske Stormandsstilling blev grundet, ogsaa ved sig meget af Levemanden. Han nød Livet med dets materielle Glæder og havde derhos rigelig Anledning til at tilfredsstille denne Lyst. Hans repræsentative Stilling i Samfundet paalagde ham

megen Deltagelse i officielle Festligheder, hvorhos ikke mindre hans selskabelig anlagte Natur ligesaa i Privatlivet gjorde ham til en kjær Gjæst, hvem mange ønskede at se ved sit Bord. Christies elegante Skikkelse, hans djærve Humor, hans vovede *Brandere* og *Kjeldermænd* og hans slagfærdige Vid gjorde ham ogsaa i det selskabelige Liv til den samme fremragende Personlighed, som han var paa Stortingene og i sin offentlige Virksomhed forøvrigt.

TIL HANS EGEDES HISTORIE.

AF

D. THRAP.

Det var i 1708, Hans Egede begyndte at tænke paa Grønlænderne, om hvilke han tidligere havde læst. Af Bøger, han har læst, nævner han „Noriges Beskrivelse“, som ene kan betyde Jonae Rami bekjendte Bog. Om Grønland og Grønlændere findes i denne intet uden en kort Bemærkning om Grønlands Opdagelse og Bebyggelse. Egede kjender til, at man fra Dronning Margaretes Dage har glemt Veien til Grønland. Paa Egedes Tid var den kjendt, men det kan ikke have været længe. 1652 maa den endnu have været ukjendt i Danmark og Norge[1]. Egede siger i sin Relation intet bestemt om, at han tænkte sig Muligheden af at finde Efterkommere af de gamle Normænd paa Grønland, men han maa have havt en uklar Forestilling om Folk deroppe, som har levet paa Rester af gammel Kristendom og Kultur, men var blevne forvildede — maaske i Lighed med de abyssiniske Kristne. Noget saadant maa være faldt ham i Tanker, naar han antager muligt, hvad han citerer efter en Forfatter ved Navn Blefken.

Efter denne fortæller han, at der i 1546 paa Island har været en grønlandsk Munk, uden at han

---

[1] N. Rigsregistr. X, 417.

videre spørger, om dette kan have været muligt. Vi fandt Ditmar Blefkens lille Beskrivelse — 73 Sider 12mo — af Island trykt 1607 og fandt heri alt, hvad der vides om Manden, hvis Skildring af Island og Forholdene deroppe er nøktern og vistnok i det hele troværdig. Da 2 Skibe fra Hamburg 1563 skulde seile til Island, maatte en Prest følge med, og som saadan fik Ditmar Blefken Ansættelse. Hvor han var fra, og hvor han havde studeret, siges ikke. De kom til Island 17de Juni 1563. Blefken maatte blive deroppe paa Grund af Krigsurolighederne i de nordiske Lande og Farvand, og imens havde Befalingsmanden paa Island faaet den Tanke at sende et her liggende Orlogsskib paa Opdagelse til Grønland, som geografisk sammenblandedes med Novaja Zemblia, hvorfra man tænkte sig at finde Vei „over det Tartariske Hav til det Kinesiske Rige“. 31te Marts 1564 seilede Skibet med en Besætning af 64 Mand (Danskere og Islændere) til Grønland, men hvorhen de har lagt Kursen, kan ikke tydelig sees. Allerede 16de Juni maatte de vende tilbage, da de ingen Vei kunde komme for Is. Iland havde de været — som det synes — paa Novaja Zemblia eller en anden Ø paa den Kant. Blefken blev siden paa Island til 1567, da han seilede til Lissabon i den Tanke at finde et Skib til Ostindien, som ikke lykkedes. Han kom over til Nordafrika og blev Tjener hos en europæisk Renegat, var her i 5 Aar, kom saa til Wien, hvor han skulde redigere sin Islands-Beskrivelse, men dertil fik han ikke Tid. 1582 var han i Bonn, hvorfra han drog til Cölln for at finde Forlægger. Paa Veien faldt han mellem Røvere, der lod ham ligge — efter hvad de troede — død. Han kom dog atter op, var 1588 paany i Bonn, og her fandtes Manuskriptet, som Røverne havde taget, i et forladt Hus, og han fik

det tilbage. Han siger, at det indeholder intet eller dog meget lidet af, hvad han har hørt, men hvad der findes, er det, han har seet med egne Øine. Vi skal hidsætte af Bogen, hvad der vedkommer Grønland og Grønlændere:

— — — Der var paa Island i et Kloster Helgafjeld en blind Munk, som levede der i Elendighed. Han var født paa Grønland, havde mørk Farve, bredt Ansigt. Befalingsmanden bød, at han skulde føres til ham (Blefken), for at han kunde faa høre noget sikkert om Grønland. Han sagde, at der paa Grønland var et Kloster, der bar Thomas' Navn, hvori han som Yngling af Forældrene var tvungen til at lade sig optage. 30 Aar gammel var han af Grønlands Biskop bleven tagen med paa Reise til Nidaros til Erkebiskopen. Paa Tilbageveien var han af den grønlandske Biskop efterladt her i Klosteret. Dette sagde han var skeet i Aaret 1546. Han sagde, at Grønland blev saaledes kaldet „antiphrasticos“, fordi der sjelden eller aldrig grønnes, og der er kun Vinter hele Aaret undtagen Juni, Juli, August, saa de neppe kan blive varme, om de end er klædte i Skind. I Husene har de runde Træstykker, som de bearbeider med Fødderne for Varmens Skyld. Her er Overflod af Fisk, hvide Bjørne og Ræve, „*Pigmæos et Monocerotes*“. Munken fortalte her mærkelige Ting. I St. Thomae Kloster, hvor han havde levet, var en Kilde med kogende Vand, der i Stenrender førtes til Munkenes Celler og varmede dem. Vandet kunde bruges til Kogning. Klosterets Mure var af Pimpsten tagne fra et Bjerg i Nærheden, ligt Hekla, men naar man gød hint kogende Vand paa Pimpstenen, fik de en blød Masse, som de brugte til Kalk. — — — Han kunde lidt Latin, men talte med mig ved Tolk. Pygmæerne, sagde han, havde fuldstændig

menneskelig Skikkelse bedækkede med Haar og Skjæg. Imidlertid manglede meget af det menneskelige, og deres Tale lignede Gaaseskrig. Abbeden havde taget en af hvert Kjøn ind i Klosteret og underholdt dem godt, men de var og blev kun *bruta animalia* og levede i Mørke. Den omtalte Krig mellem dem og Tranerne kjendte han ikke til. Levemaaden paa Grønland var lig den islandske. Man levede af Fisk, da man ikke havde Kvæg. Strax ved Island begynder *Oceanus Hyperboricus* og skyller op til Grønland og Pygmæernes Egn, hvilken de nu kalder Nova Zembla, og Ishavet har der en Bugt, kaldet det hvide Hav, og her er Stræder, gjennem hvilke man seiler ind i det Schytiske Ocean, naar Isen tillader. Landshøvdingen havde et dansk Orlogsskib, der overvintrede ved Island, men da han hørte af Munken om hine Steder, Stræderne og den korte Vei til Riget China, fik han den ærgjerrige Tanke at aabne for sin Konge en Vei gjennem hine Stræder og al denne Is over det Tartariske Hav til det Kinesiske Rige, hvilket andre tidligere forgjæves havde forsøgt.

31te Marts 1564 bød han da, at Skibet skulde seile, og jeg maatte være med for at give nøiagtig Underretning. Der var 64 Dansker og Islændere ombord, og 20de April kom vi til et Forbjerg paa Grønland, men der var ingen Havn, ingen Ankerbund og saadan Mængde Is, at vi ikke vovede os nærmere til det klippefulde Land. 24 Mand gik vi i Baad for at undersøge. Det var Vindstille. Halvdelen blev ved Baaden, de øvrige gik med mig iland paa Undersøgelse. Baadmandskabet havde gaaet lidt omkring og fandt saa en liden Mand, halvdød („*examimem*"), skjægget, med en liden Baad og et Fiskeredskab af Ben med en Snor af Skind. Til Baaden var bundet 4 Blærer, formodentlig for at

holde den oppe. Dette Fartøi, der kun lidet ligner vore, sendte Landshøvdingen til Kongen af Danmark. — — — De vandrede nu om i 3 Dage uden at finde Spor af Mennesker, skjød en Isbjørn og sendte Skindet til Kongen af Danmark. Der blæste nu op en Storm, og de maatte tilbage til Skibet og seilede nu mod Sydsiden af Øen lige til Pygmæernes Egn eller Nova Zembla, for at de gjennem Stræderne kunde komme ind i det Schytiske Ocean, hvorfra man skulde kunne komme ind i *„regnum Chynae“*. Men Isen hindrede dem, og 16de Juni vendte de tilbage til Island.

Hvor meget Hans Egede har troet af denne Historie, siger han ikke, men at han har været sikker paa, at en Grønlænder af europæisk Race har været paa Island i Christian III.s Dage, fremgaar tydelig nok af hans Relation. Den Beskrivelse, som Blefken her giver — Grønlænderen er Munk, forstaar Latin — tyder jo paa alt andet end en Vildmand. Men ellers maa Egedes kritiske Sands have været lidet vaagen overfor den hele Fortælling. Det maa jo synes underligt, at han, som kjender til, at Veien til Grønland var glemt siden Dronning Margaretes Dage, ikke skulde vide, at der ingen Biskop havde været beskikket for Grønland siden Midten af 15de Aarhundrede, da Biskop Andreas blev indviet (1460), men aldrig saa Landet. Vi bortser her fra Vincentius Kempe, der blev indviet 1520, da Erik Walkendorph vilde udruste et Skib for at finde Grønland. Maaske kan Egede have vidst om denne Bispevielse 1520 uden at have kjendt til, hvad dermed stod i Forbindelse, og saaledes kan Tanken om, at Grønland 1546 har havt sin Biskop, have staaet for ham som en Mulighed. Den fabelagtige Fortælling

om Klosteret paa Grønland, dets Varme-Indretning o. s. v. har han som vel de aller fleste paa den Tid taget til Indtægt som fuld Sandhed. Egedes dybe Kjærlighed og kristelige Medlidenhed med de ukjendte, forladte og forglemte Grønlændere — hvad Slags Folk de nu monne have været — har bragt ham op i en enthusiastisk Stemning, hvori han med Lethed kunde tro alt, hvad der om disse kunde stille sig for ham som muligt.

Blefkens hele Bog giver Indtryk af Paalidelighed. Hans Beskrivelse over Island er fri for Overdrivelser, og man tør neppe tænke sig, at han har lavet en Historie om en Grønlænder for derved at give Bogen større Tiltrækning. Han maa have havt for sig en Mand, med hvem han talte pr. Tolk. Blefken har spurgt paa Latin, og Manden har svaret paa — sit eget Sprog, der ikke kan have været Islandsk, thi dette maatte Blefken nu kjende saa vidt, at han kunde høre, om der blev talt paa dette eller et andet Sprog. Eller — har det maaske været en Idiot, der talte i uartikulerede Lyd, hvilke saa af Tolken, der kan have været en Spektakelmager, blev omsat paa Latin til fabelagtige Fortællinger om det ukjendte Land? Har det virkelig været en Munk og en Udlænding, saa kan der vel altid være en Mulighed for, at han oprindelig har hørt hjemme paa det hvide Havs Kyst, at han under Fiskeri er fordreven vestover og er kommen iland paa Island.

Hvad her fortælles om Pygmæer og Monocerotes, skal vi ikke indlade os videre paa, da det intet har med Hans Egede og hans Tanker om Grønlænderne at bestille. Om „Monoceros“ (Narhvalen) maa man paa den Tid have havt overtroiske Tanker. Blefken fortæller

nemlig, at en Hamburger, Conrad Bloem, 1561 opholdt sig paa Island hos Biskopen paa Skaalholt for at lære Sproget og gjøre Forretninger. Biskopens Fiskere havde fundet „et uskadt Horn af Monoceros“ i Isen, drevet hid „fra Grønland, som man maa antage, da Monocerotes skal findes der“. De bragte det til Biskopen i den Tanke, at det maatte være en Hvaltand, hvad ogsaa denne tænkte. Conrad Bloem fik den. Han havde andre Tanker om den og solgte den i Antwerpen for nogle Tusind Gylden. Da Kongen af Danmark fik vide dette, forbød han Tydskerne herefter at overvintre paa Island. Det maa vel have været Overtro, der satte Narhvalen sammen med Pygmæerne. Dens Vaaben havde virkelig saa stor Værdi, at det kunde betales med Tusinder. Herom udførligt i Brehms „Die Säugethiere“. Leipzig 1877. I. S. 713 ff.

BIDRAG TIL OPLYSNING OM BEFOLKNINGS-FORHOLDENE OG ALMUENS ØKONOMISKE STILLING I BOHUSLEN FØR AFSTAAELSEN 1528—1658

AF
OSCAR ALB. JOHNSEN,
CAND. MAG.

I rigsarkiverne i Christiania og Kjøbenhavn samt i forskjellige svenske arkiver har nærværende forfatter foretaget en del undersøgelser angaaende jordegodsets historie i Bohuslen i den tid dette landskab endnu var i norsk besiddelse. Herunder har jeg havt anledning til at iagttage flere andre, dermed beslegtede forhold, og paa grundlag af nogle af disse iagttagelser har jeg i det følgende søgt at bygge en fremstilling af befolkningsforholdene og, i forbindelse dermed, af almuens økonomiske stilling i det nævnte landskab i aarhundredet nærmest før afstaaelsen. Nu gjælder det ganske vist for hele landets vedkommende, at vor viden paa disse punkter er noksaa ringe; men dette har, merkelig nok, dog i særlig grad været tilfældet med Bohuslen. De mange svenske bidrag til dets historie befatter sig ikke med disse forhold, og de norske og danske historikere, der har skrevet om folkemængdens bevægelse i Danmark og Norge i ældre tid, har næsten ganske forbigaaet Bohuslen. En redegjørelse for folkemængdens bevægelse i Norge indtil 1658 maa dog, for at være fuldstændig, nødvendigvis have dette landskab med, og allerede af den grund vil en nærmere undersøgelse deraf være paa sin plads. Men en saadan undersøgelse henter speciel interesse fra den omstændighed, at Bohuslen i egenskab af vort mest udsatte grænselandskab og paa grund af ustadigheden i en for landskabet meget vigtig næringsvei (fiskeriet) i

henseende til befolkningsforholdene og almuens økonomiske stilling, var ganske særlige vilkaar undergivet. At Bohuslen nu for os nordmænd er et afhugget lem, bør ikke mindske vor interesse for sagen. Landskabets ældre historie er og bliver jo dog en del af vort lands egen, og vi maa ikke glemme, at det var vore landsmænd i Bohuslen, som gang efter gang tog af for de værste stød hver gang fienden truede vort fædreland i fortiden.

*

Det første krav, man bør stille til en undersøgelse af den art som den her foreliggende, er, at den er bygget paa et brugbart og nogenlunde fyldigt materiale. Vi skylder derfor, før vi skrider til besvarelsen af vor opgave, at gjøre rede for de hovedkilder, som ligger tilgrund derfor. Nogen interesse tør en saadan redegjørelse have ogsaa af den grund, at kun lidet af dette materiale hidtil har været benyttet af norske historikere; det meste deraf sees at være ukjendt ogsaa for de svenske specialforskere, der har viet Bohuslens historie et mere indgaaende studium.

Det materiale, hvorpaa vi bygger, bestaar væsentlig i forskjellige jordebøger, regnskaber og skattemandtal fra det 16de og 17de aarhundrede. Hvad jordebøgerne angaar, saa skriver allerede J. F. Hellberg[1], og efter ham Holmberg og Brusewitz[2] o. a., at den første jordebog over lenet oprettedes i aaret 1574. Nu findes der ganske vist i Kungl. kammararkivet i Stockholm en jordebog over B. fra dette aar, men paastanden om, at dette skulde være lenets første jordebog, gjendrives allerede derved,

[1] Joh. Fredr. Hellberg: Afhandling om Hemmannen uti Bohus Län och de Grund-Räntor, som af dem hittils utgådt och ännu utgöras. Uddevalla 1827.

[2] Holmberg: Bohusläns Historia och Beskrifning, 2. opl. ved Brusewitz I, 313.

at der i lensstyrelsens arkiv i Göteborg findes en endnu ældre, nemlig fra 1573, og denne er hidtil af alle interesserede blevet antaget, vel ikke for den først oprettede, men dog for den ældste existerende jordebog over B.[1] Det er den dog ikke uden for de to nordre fogderiers (Nordvikens og Søndervikens) vedkommende. For de tre søndre fogderier (Hisingen, Indland, Ordost og Tjørn) findes der nemlig i rigsarkivet i Kjøbenhavn en endnu noget ældre jordebog, nemlig fra aaret 1568[2]. Denne er forskjellig fra alle lenets øvrige jordebøger deri, at der i den efter hvert sogn angives 1, 2 eller 3 bønder som hjemmelsmænd for mandtallet. Forøvrigt er afvigelserne mellem disse ældre jordebøger meget smaa. I det danske rigsarkiv findes desuden fuldstændige jordebøger over Bohus len for aarene 1580—81, 1585—86[3], 1593—94, 1596—97, 1601—02[4], 1604—05, 1611[5]—19, 1623—24 og 1625—26. Efter 1625—26 findes i det danske rigsarkiv ingen fuldstændig jordebog over lenet[6]; derimod findes i

[1] Sml. C. O. Arcadius: Om Bohusläns Införlifvande med Sverige s. 38, indtaget i „Bidrag til Kännedom om Göteb. och B.läns Fornminnen och Historia“ III.

De to jordebøger af 1573 og 74 blev sommeren 1902 med H. M. Kongens tilladelse udlaant til rigsarkivet i Christiania, hvor nærværende forfatter har studeret dem og besørget den ældste afskrevet for kildeskriftsfondet.

[2] Den bærer paaskriften: „Jorboggen aff Bahüs“.

[3] Fra 1589: Jordegods i Bohus len og Viken, som Henr. Gyldenstjerne til Aagaard solgte kongen.

[4] Fra 1603—04 haves en jordebog over Dragsmark klosters gods.

[5] Fra 1615—16: Register over odelsbønderne i Bahus len og Viken og deres afgifter samt register over bortforlenet, øde forskattet og afsagt gods.

[6] Fra 1634 haves en jordebog over Vrem, adelig sædegaard i Kville sogn, Nordvikens fogderi.

Kgl. kammararkivet i Stockholm en tydeligvis yngre med denne nøie overensstemmende jordebog, den saakaldte originaljordebog, paa grundlag af hvilken den ældste svenske j. over lenet (for 1659)[1] er oprettet.

Jordebøgerne er tillige regnskaber over den visse rente og blev som saadanne indsendte til rentekammeret i Kjøbenhavn sammen med særlige regnskaber for den uvisse rente og „extracter og forklaringer", hvor indtægts- og udgiftsposterne er samlede og ordnede paa en nogenlunde overskuelig maade. I arkivet er de sidstnævnte dokumenter (regnsk. over den visse r. samt extr. og forkl.) samlede under fællesnavnet regnskaber. Det ældste af disse, der dog kun indeholder extr. og forkl., er fra 1587; derefter haves fuldstændige, hvor altsaa ogsaa regnsk. for den uvisse rente er opbevaret, for aarene 1601—02, 1603—05 og siden i fortløbende række fra 1610—18/3 1658.

Det for vort øiemed allervigtigste materiale byder dog extraskattemandtallene. Disse indeholder mandtal over alle, der betaler eller skylder at betale de extraordinære skatter[2]. Det ældste af dem findes i det danske Geheimearkiv og gaar for Bohuslens vedkommende

---

[1] Opbevares — i noget defekt tilstand — i lensstyrelsens arkiv i Göteborg.

[2] Disse maa ikke, saaledes som den svenske historiker, C. O. Arcadius, har gjort i sin førnævnte doktorafhandling, regnes til den uvisse rente. Denne var nemlig ikke extraordinær, og den extraordinære skat (ialmindelighed kaldt sølvskatten, kongsskatten eller pengeskatten, senere unionsskatten og kontributionen) var ikke uvis. I regnskaberne adskilles de ogsaa skarpt fra den uvisse rente (ɔ: gaardfæstning, sagefald, landbohold, forbrudt og arveløst gods samt vrag).

tilbage til aaret 1528[1]. Det omfatter dog kun de tre søndre fogderier i lenet (Hisingen, Indland, Ordost og Tjørn) og er, saavidt vides, for B.s vedkommende det eneste fra det 16de aarh. bevarede specificerede mtl.[2]. Først for aaret 1610—11 findes atter skattemandtal for Bohuslen og derefter for hvert aar til $^{18}/_{8}$ 1658, kun med en eneste undtagelse, nemlig for skatteaaret 1613—14.

Foruden disse hovedkilder har vi til denne undersøgelse benyttet ogsaa adskillige andre arkivaria, som vi ikke finder det fornødent her at opregne, saameget mindre, som de hver gang vil blive anført i noter under teksten.

At et materiale som det ovennævnte overhovedet egner sig til grundlag for undersøgelser af den art som den, der her skal foretages, derfor tør der foreligge en garanti allerede i den omstændighed, at flere og det endogsaa betydelige og kritisk arbeidende forskere med held har benyttet saadanne kilder i lignende øiemed. Blandt dem maa vi især nævne J. E. Sars, der væsentlig paa grundlag af skattemandtal har beregnet folkemængdens bevægelse i Norge fra det 13de til det 17de aarhundrede[3], og J. A. Fridericia, der bygger sine undersøgelser af

---

[1] Nylig trykt i Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarh. (4 b. 1ste hefte), ved H. J. Huitfeldt-Kaas. I det norske rigsarkiv haves en afskrift af A. Larsen. Desuden har Sars leveret et uddrag deraf i Meddelelser fra det norske Rigsarkiv I, s. 184.

[2] Derimod findes en summarisk opgivelse af mandtallet fra tiden omkring 1570 i et i Geheimearkivet bevaret aktstykke, overskrevet: „En kort sum, hvad hvert Len udi Norge renter, udi penge overslaget", se Norske Saml., afd. 4 fasc. 2. I afskrift i rigsarkivet. Refereret af Sars, N. Hist. Tidsskr. 2 r. 3, s. 344 ff.

[3] N. Hist. Tidsskr. 2 r. 3, s. 281 ff. Bohuslen er ikke medtaget i denne beregning.

Kjøbenhavns befolkningsforhold i det 17de aarh.[1] for e væsentlig del paa skattelister og delvis ogsaa har benytte skattemandtal af omtrent samme art som de af os anført til en fremstilling af Danmarks landboforhold i det 17de aarh.[2] Den sidste af de nævnte forskere har mere end nogen anden gjort skattemtl. til gjenstand for en kritisk vurdering. Heldigvis er det saa, at de vigtigste af de indvendinger han reiser mod de danske skmtl. ikke rammer mtl. for Bohuslen. Disse lader os nemlig ikke saaledes som de danske i sin helhed[3] i stikken, naar det gjælder at finde antallet af adelens ugedagstjenere, og om der end kan være adskillig forskjel paa de ældste og de senere skattemandtals affattelsesmaade, er uligheden dog af den art, at den kun kan besværliggjøre, ikke umuliggjøre deres anvendelse[4]. Samtlige mtl. fra 1610—58 deler skatteyderne i kategorier efter arten og størrelsen af den skat de betaler. Derfor stilles odelsbønderne altid for sig, fordi de ikke som de øvrige betaler et bestemt fastslaaet

[1] D. Hist. Tidsskr, 6 r. 2 b. s. 219 ff.

[2] D. Hist. Tidsskr. 6 r. 2 b. s. 532 ff. Af andre forfattere kan nævnes Fr. Hammerich (se D. Hist. Tidsskr. 3 r. 2 b. s. 37 ff.) og kammerraad C. Christensen (Agrarhistoriske studier I, aktst. s. III, ff.), der begge har lagt Dureels lister til grund for historisk-statistiske undersøgelser af Danmarks tilstand umiddelbart før enevældets indførelse. Nu indeholder Dureels lister intet andet end kopier af opgjørelserne i danske og norske skattemtl., som det er lykkedes Dureel at komme i besiddelse af. Disse stammer dog ikke, saaledes som de to nævnte forfattere og andre med dem (jfr. N. Hist. Tidsskr. 2 r. 3 b. s. 295 i. f. og Aschehoug: Statsforf i Dm. og N. indtil 1814, s. 426, note 1) har troet, fra tiden omkr. 1650, men fra aarene 1612—13, hvilket først er konstateret af Fridericia, se D. Hist. Tidsskr. 6 r. 2 b. s. 471 f.

[3] Jfr. D. Hist. Tidsskr. 6 r. 2, s. 474.

[4] Jfr. D. Hist. Tidsskr. 6 r. 2, s. 532.

beløb, men en vis del (1/4, 1/3, 1/2, 2/3) af oppebørselen af sit odels-, kjøbe- eller pantegods. I de ældste mtl. stilles ligeledes alle krone- og leilændingebønder i en rubrik for sig, da de betaler en og samme skat, større end den husmænd, bakkesiddere, strandsiddere, haandverkere o. a. betaler. Disse sidstnævnte slaas sammen eller adskilles i forskjellige grupper efter skattebrevets lydelse eller efter deres evne til at betale skat. Der skjelnes altid skarpt mellem tjenestekarle (for fuld løn) og tjenestedrenge (for halv løn), og antallet af skuder eller sauger, hvoraf der betales særlige skatter, anføres stedse i egne rubriker.

I de senere mtl. er specifikationen meget finere. Opsiddere paa halve-, fjerdings- eller endog ottingsgaarde, der før har skattet som husmænd og derfor er blevet slaaet sammen med dem, skatter nu i forhold til sine gaardes størrelse 1/2, 1/4 etc. af hel gaards skat og stilles i særskilte rubriker. Dette er i nøie overensstemmelse med skattebrevene og staar tillige i nøie forbindelse med den sterke tilvekst af mindre gaardbrugere og tilbagegangen i antallet af fuldgaardsbønder.

Hvad nu paalideligheden af skattemtl. angaar, saa er det at sige, at den ialfald for den tid vi har anledning til at benytte dem, ikke godt kan være større. De er forfattede af lokalkjendte mænd, der stod til ansvar for en paa disse punkter meget nøieregnende øvrighed. Hver gang skatten udskrives, og det vil sige mindst en, ofte flere gange hvert aar, blir de prøvede og enhver forandring i antallet af skatteydere eller i deres retslige stilling opnoteres omhyggeligt af lensmændene og fogderne, som derhos optager thingsvidner paa, at den foretagne ændring i mandtallet er i overensstemmelse med de faktiske forhold.

Hvad nu jordebøgerne angaar, saa er disses værdi naturligvis størst for jordegodsets historie. Man kan af

dem finde ikke alene gaardenes antal, men ogsaa deres fordeling mellem krone, adel, geistlighed og selveiere. Imidlertid tilføies ogsaa her regelmæssig navnet paa opsidderen eller, om de er flere, navnene paa opsidderne, og de vil derfor kunne yde os en vigtig hjælp der, hvor skattemtl. mangler eller af andre grunde slaar feil. Vel er det saa, at den ene jordebog ofte blev afskrevet efter den anden gjennem aarrækker, indtil den blev forældet og ofte afveg temmelig meget fra virkeligheden. I saadanne tilfælde kan man ikke stole paa jordebøgerne, med mindre man ogsaa er i besiddelse af de kontrollerende tillæg til dem, som registre over kjøbt, forbrudt etc. samt bortforlenet, bortmageskiftet, øde, forskattet eller afsagt gods. Men saadanne rettelser af jordeb. haves for B.s vedkommende helt fra aaret 1585—86, og dertil kommer, at vi i den omstændighed, at jordebogen af 1568 anfører hjemmelsmænd, som bevislig lever ved denne tid og endnu længe derefter, har en borgen for, at dennes affattelsestid ikke ligger langt tilbage for det nævnte aar, hvis den ikke er ny fra 1568, hvilket vi af flere grunde er tilbøielig til at antage.

Regnskaberne viser os det samlede udbytte af skatterne og er derfor et yderst vigtigt og uundværligt middel til belysning af almuens ydeevne til forskjellige tider. De indeholder desuden en mængde oplysninger, særlig i vedlagte bilag etc., som nærmere forklarer og udfylder de nøgne resultater, hvortil sammenlægningen af jordebøgernes og mandtallenes tusender af enkeltoplysninger fører os.

Det første fuldstændige bohuslenske extraskattemandtal stammer, som allerede anført, fra aaret 1610.

Extraskatten, eller som den med populære navne kaldtes: kongsskatten, sølvskatten, pengeskatten, udskreves ved denne tid hvert aar[1]. Odelsmændene giver 1/4 af sine gaardes visse rente; krone- og leilændingebønder (paa fulde (hele) gaarde) 1 rdl. hver, mindre gaardbrugere og husmænd hver 1/2 rdl. Det samme giver tjenestekarlene, der tjener for fuld løn, medens tjenestedrengene, som tjener for halv løn, kun skatter 1 ort. Strandsidderne giver gjerne „efter yderste formue“; af haandverkere opføres kun skræddere og skomagere, hver for 1/2 rdl. Fritaget for skatten er adelens ugedagstjenere, hvis tal dog endnu er lidet.

I det følgende betragter vi befolkningsforholdene i hvert af lenets 5 fogderier, idet vi, til forklaring deraf, i korthed angiver disses størrelse og vigtigste naturlige betingelser.

Hisingen. Dette var det mindste af de gamle bohuslenske fogderier. Det omfattede ikke hele øen Hisingen, men kun det nuværende Vestra Hisings härad[2] med et samlet areal af 175,11 km.² samt Skurdalsbygden tvers over for Bohus fæstning paa østsiden af Gøtaelv (nu Skårdal i Vestergötland). Øen var frugtbar og forholdsvis tæt befolket; skoven maa allerede nu have været sterkt medtaget, da der aldrig tales om sauger eller om udførsel af tømmer, saaledes som tilfældet er med de øvrige af lenets fogderier. Af skatteyderne i 1610 var: 225 krone- og leilændingebønder, 11 ødegaardsmænd, 61 husmænd, 14 udroerskarle, alle bosat i Økerö sogn, 2 tjenestedrenge for fuld og 6 tjenestedrenge for halv løn.

[1] Sml. kvittancer, inventarielister og forleningsbreve 1606—58. Kjbh. rigsarkiv.

[2] Sognene Lundby og Tuve (Östra Hisings härad) var siden den første norsk-svenske unionstid i svensk besiddelse.

Odelsbønder, haandverkere eller egentlige strandsiddere nævnes ikke i listerne. 11 bønder i Skurdalsbygden var som „Bahus daglige træl" fritagne for skat. I fogderiet fandtes ingen adelig sædegaard og saaledes heller ingen adelens ugedagstjenere. Forarmede personer, som paa grund af sin fattigdom ingen skat har kunnet betale, opføres ikke. Derimod ligger fire gaarde øde, og to er bortforlenede til lensmanden og fogden og bruges af dem.

Indland. Indland er det største af de tre sydlige fogderier; det talte i nyere norsk tid 19 sogne med et samlet areal af 1034,19 km.[2]. Det var ved denne tid overmaade rigt paa skov, især af gran og furu. Jorden er idethele mindre god end paa Hisingen og øerne. Af skatteyderne i 1610 var 875 krone- og leilændingebønder, 446 ødegaardsmænd eller husmænd, klasser, som her er slaaet sammen, da de betalte samme skat. Af tjenestedrenge findes i fogderiet i dette aar ikke mindre end 121, hvoraf 40 for fuld og 81 for halv løn. Der er 21 haandverkere (skræddere og skomagere); 5 personer eier skuder og betaler derfor 1½ rigsdaler hver i skat. Endelig findes i fogderiet 11½ flomsauger, om hvilke det udtrykkeligt heder, at de er byggede for kort tid siden og netop er komne i brug. Der er paa disse i det forløbne aar (1609—10) tilsammen skaaret 216½ tylvter 2 deler, hvoraf den tiende part som sedvanligt gaar til kronen. I fogderiet er der 3 sædegaarde, Strøm, Restenes og Aagaard med tilsammen 11 ugedagstjenere (henholdsvis 5, 3, 3), der ligesom alle andre ugedagstjenere i lenet er fri for skatten[1].

[1] I hele Bohuslen, ikke alene i Viken (sml. T. H. Aschehoug: Statsf. i N. s. 410 f. og Saml. til N. F. Sprog og Hist. III, 441), men ogsaa i de tre søndre fogderier var samtlige adelige sædegaardes ugedagstjenere gjennem hele det 17. aarh. fuldstændig fri for de extraordinære skatter (sml. N. R. R. 6, 73

Ordost og Tjørns fogderi, to store øer adskilt fra fastlandet ved dybt indtrængende fjorde. 10 sogne, hvoraf 3 paa Tjørn og 7 paa Ordost. Det samlede areal er 559,91 km.[2]. Øerne er, som Bohuslen forøvrigt, bjergfulde; men jorden i dalene er overordentlig frugtbar. Begge øer var i ældre tid bevokset med skov lige til sjøkanten[1]; men allerede ved begyndelsen af det 16de aarh. har skoven, især paa Tjørn, været sterkt medtaget og har væsentlig indskrænket sig til øernes østligste del[2]. For Ordost og Tjørn opføres i mtl. 1610 ialt 848 skatteydere, deraf 414 krone- og leilændingebønder, 178 hus- og ødegaardsmænd, 15 tjenestedrenge for fuld og 40 for halv løn, 9 skræddere og skomagere samt 192 strandsiddere. Derimod er der kun en eneste flomsaug, nemlig paa gaarden Søbben i Torp sogn i den nordøstligste del af Ordost. Fogderiet har 4 adelige sædegaarde, som alle holder sine ugedagstjenere fri for skat, nemlig Sundsby[3] med 12, Odsnes[4] med 6, Aggervig[5] med 5 og Moland[6] med 9 ugedagstjenere[7].

Sønderviken, 13 sogne med et samlet areal af 1293,89 km.[2]. Fogderiet var endnu i begyndelsen af det

(28/10 1628), hvor det heder, at adelens ugedtj. i B. „af Arilds Tid" har været fri for skat).

[1] Sml. Bidrag til Kännedom om Göteborgs och B. Fornm. och Hist. II, s. 289 og Holmberg, 2 opl. I, 211.

[2] Sml. opgaverne over flomsauger i fogderiet.

[3] Paa øen Mjørn, Valle sogn, Tjørn.

[4] I Stenkirke s., Tjørn, nu Olsnäs, siden reduktionen 1694 kronehemman.

[5] Paa Tjørn.

[6] I sognet af samme navn paa Ordost.

[7] De anføres alle i skattemandtallene under en fælles rubrik, saalydende: „Adelens Ugedagstjennere som y Sognitt Hosz denom Boendis ehr, hvilken dj wnderdanigste aff kong: May: er Begierendis frij fore kongskadt, som de til detz haffdt haffuer".

17de aarh. overordentligt skovrigt og udmerkede sig, ligesom Nordviken, især ved sine store, prægtige egeskove. Peder Claussen priser dem[1], og endnu i 1656 beskriver Arent Berentsen Viken som et land med „vitlløftige“ skove og stor udskibning af master, spirer, bjelker, planker osv.[2]. Denne beskrivelse, som vilde passet endnu ved 1610, var, da Arent Berentsen skrev det, allerede noget overdreven, hvad vi ved leilighed skal vise i det følgende.

I modsætning til de øvrige mtl. for 1610 skiller Søndervikens allerede nu mellem hele og halve gaarde. Kun opsiddere paa hele (fulde) gaarde, der opføres til et antal af 579, giver fuld skat (1 rdl.). Opsidderne paa halve gaarde slaaes sammen med ødegaardsmænd, husmænd og inderster til et samlet antal af 501, der kun betaler 1/2 rdl. hver i skat. Antallet af tjenestedrenge er trods den større folkemængde noget mindre end paa Ordost og Tjørn, nemlig tils. 51, deraf 10 for fuld og 41 for halv løn. Af de øvrige skatteydere er 17 skræddere eller skomagere og 65 strandsiddere, der giver efter formue, omtrent 1 rdl. hver. Endelig betales der skat af tils. 26 sauger, 2 rdl. af hver, undtagen af en, der nylig er taget i brug og derfor slipper med 1 1/2 dlr. Desforuden betales som sedvanlig ogsaa en tiendepart af skørselen.

Medens mtl. for de tre søndre fogderier slet ikke nævner odelsbønder, opføres i Sønderviken 8 saadanne, der hver giver 1/4 af oppebørselen. Fri for kongs-

---

[1] Noriges og Omliggende Øers sandfærdige Bescriffuelse s. 32: Haffuer den Egn oc saa herlige Skoufue / med ald den herlighed der met folger: met Olden til deris Suin / met atskillig Vilt at slaa oc skiude / baade Diur oc Fugle: Med Ladning / som er Bielcker / Spirer / Master / Bord / Knapholt / Baandstager / etc.

[2] Danmarkes oc Norigis fructbar Herlighed S. 272—73.

skatten er 26 ugedagstjenere under Aaby[1], om hvilke det karakteristisk nok heder, at de „haffue for derris Armod saa och store egt (ɔ: kjørsel) og daglig arbeide thill Aaby gaar inthett wdgiffuedt i solskatt“[2].

Nordviken, det største i udstrækning af B.s fem fogderier, 12 sogne med et samlet fladeindhold af 1399,48 km.[2]. Skovmængden var her ligesom i Sønderviken meget stor. Fordelingen af skatteyderne var i 1610 som følger:

Krone- og leilændingebønder: 610, hus- og ødegaardsmænd: 496, tjenestedrenge for fuld løn samt løsarbeidere[3]: 62, tjenestedrenge for halv løn: 71, haandverkere: 16, strandsiddere og udroersfolk: 36, odelsbønder: 57. Fri for skat er 19 ugedagstjenere under sædegaarden Vrem[4] i Kville sogn. Endnu er der dog i Nordviken 5 gaarde, hvoraf ingen kongsskat betales. Af disse er en (Masleberig) øde, en (Tingvald) bruges af sognepresten, hr. Peder i Naverstad, og tre gaarde i Tanum (de to gaarde Lyngby samt gaarden Hersjø) er af kongen forlenet til lagmanden.

Antallet af skatteydere over hele lenet fordelte sig saaledes paa de forskjellige klasser, som følger:

Odelsbønder (kun i Sønder- og Nordviken) .	65
Krone- og leilændingebønder	2703
Halvgaardsmænd, hus- og ødegaardsm. . . .	1703
Tjenestedrenge for fuld løn[5]	129
Tjenestedrenge for halv løn	239

[1] I Tossene sn., var fogderiets eneste sædegaard.

[2] Tør vise, at adelen ikke behøvede at mangle paaskud til at holde sine ugedagstjenere fri for de overordentlige skatter, selv om der manglede kongelig tilladelse dertil, sml. noterne s. 196 f.

[3] „løse karle, der nogen næring og embeder bruger“.

[4] Eneste sædegaard i Nordviken.

[5] Deriblandt nogle løsarbeidere.

Haandverkere (ɔ: skræddere og skomagere) .	63
Skuder (kun paa Indland) 5	
Strandsiddere	311
Flomsauger 65½	
	= 5213

Antallet af personer, fritagne for kongsskat, fordelte sig som følger[1]:

Adelens ugedagstjenere	93
Bahus' trælbønder	11
Opsiddere paa bortforlenede gaarde, hvoraf der ikke er udskrevet skat	7

Udtrykket odelsbønder er optaget efter skattemtl. Hermed menes dog kun dem, det være sig bønder, borgere eller embedsmænd, der bygsler jord bort og oppebærer landskyld og bygselafgifter derfor, derimod ikke de bønder, der ikke eier mere end den gaard de selv bruger[2]. Disse er slaaede sammen med krone- og leilændingebønder og skatter som dem. Det samme gjælder de jorddrotter, hvis eiendom er saa liden, at fjerdeparten af oppebørselen ikke naar det beløb, der er fastsat for en krone- eller leilændingebonde paa fuld gaard. I saadanne tilfælde skulde odelsmanden betale skat som en saadan[3]. Endelig betaler de odelsmænd, der tillige er gaardbrugere, skat som leilændinger af de gaarde, de selv bruger, og bliver saaledes opført i skattelisterne to gange.

Spørgsmaalet om antallet af odelsbønder er altsaa trods skattemtl.s opgaver uløst. At der virkelig fandtes

[1] Her er kun medtaget bønder, ikke prester etc., der har gaarde skattefrit og selv bruger dem.

[2] Sm. skattebreve af 2. juni 1647, N. R. R. VIII. 494 f. og 20. decb. 1655, N. R. R. XI, s. 429. Aschehoug: N.s statsf. indt. 1814, s. 425 og 426 note 1.

[3] Se N. R. R. III, s. 2 o. fl. st.

saadanne over hele lenet, derom tør vi ikke nære nogen tvivl. Det fremgaar allerede af en række kjøbe- og pantebreve fra denne saavelsom en ældre og senere tid[1], og desuden kan vi ved at sammenligne jordebøgerne med skattemtl. endog finde antallet af virkelige odelsbønder, idet j. stadig opfører skattegods ved siden af krone-, kloster-, odels- og biskops-, kirke- og prestegods i de aller fleste af lenets sogne. Endelig findes der fra aar 1615 et fuldstændigt „register over odelsbønderne i Bohuslen og deres afgifter“[2]; efter dette var i det nævnte aar antallet af odelsbønder i lenet tilsammen 1410, hvoraf paa Hisingen kom 102, paa Indland 341, paa Ordost og Tjørn 217, i Sønderviken 368 og i Nordviken 382.

Ved en nærmere undersøgelse af det nævnte register over odelsbønderne vil man dog finde, at en del af de deri opførte odelsmænd har solgt eller pantet sit odelsgods til adelen, som i begge tilfælde nyder renten deraf. Disse odelsbønder er saaledes, selv om de fremdeles sidder paa gaarden, faktisk leilændinger og maa betale skat som saadanne. Endnu meget oftere forekommer det, at odelsbønderne kun er parthavere i sine gaarde, medens andre parter eies af kongen, adelen, kirker, prestebord, klostre eller andre priviligerede personer eller stiftelser i eller udenfor lenet. Dermed blev ikke alene odelsbondens eiendom, men i saare mange tilfælde ogsaa hans eiendomsret indskrænket. Thi naar en gaard var delt mellem flere eiere, indehavde efter norsk lov den største part-

[1] Göteborgs Musei arkiv (i Göteborgs stadsbibliotek) no. 1080, 1081, 1110, 1506 og Bihanget supl. no. 1. I lensstyrelsens arkiv i Göteborg: „Kopier af åkomsthandlingar till gods under Sundsby“ fra aarene 1587, 1588, 1591, 1593, 1596, 1632, 1638, 1639, 1640, 1649, 1650, 1651.

[2] B.l. og Viken: Jordebøger 1612—16, bilaget, rigsark. i Kjbhvn.

haver baade bygselen og retten til tagerne (første tage tredieaarstage) for hele gaarden. Var parterne lige skulde den bedre ɔ: den fornemste raade for bygse len[1]. Her var bonden i en uheldig stilling, da han j altid vilde blive den ringere, ikke alene ligeoverfor adelige eller geistlige medeiere, men ogsaa ligeoverfor medeiere af borgerstanden. Vanskeligst blev det dog for odels bønderne at hævde sin stilling ligeoverfor den største godseier: kronen. Denne oppebar efter reformationen bygselafgiften og tagerne, foruden af det egentlige krone gods, ogsaa af kloster- og biskopsgodset[2] samt af gaarde, jorder, enge, øer etc., som tilhørte kirkerne; selv oppebar disse kun landskylden[3]. Endelig tiltog kronen sig ret til at hæve bygselafgifterne ogsaa af saadanne dele af skattegaardene, som den var kommet i besiddelse af uden samtidig at blive største eller lige parthaver. Følgerne deraf lader sig let tænke. Eiede f. ex. kronen og kirken hver $^1/_4$ af en og samme skattegaard, blev hele gaarden forvandlet til kronegods. Bonden fik vel beholde landskylden af sin part, men maatte betale bygsel og tager ogsaa af denne[4]. Hans egen stilling har dermed forandret karakter, og hans gaard opføres fra nu af i jordebøgerne under kronegodset.

---

[1] Fr. Brandt, Forelæsninger over den norske Restshistorie, I, 300, cfr. Bidrag till Kännedom om G. og B.l.s Fornm. og Hist. III, 36.

[2] Sml. A. Taranger: Om eiendomsretten til de norske prestegaarde, s. 41.

[3] Sml. Bidrag til Kännedom om G. og B.l.s Fornm. og Hist. III, s. 45.

[4] Cfr. Register over odelsbønderne i B.l. og V., bilag til jordeb. 1615—16 i rigsark. i Kjbhv. samt Paus: Gl. Kgl. Forordn. og Privil. udg. for Kgr. Norge, Kjbhv. 1751: Fredr. III.s brev $^{10}/_5$ 1648.

En anden klasse af skatteydere, som kræver vor særlige opmerksomhed paagrund af den vekslende, men stedse merkelige rolle, den har spillet i dette landskabs økonomiske historie, er strandsidderne. Med strandsiddere forstaar skattemtl. folk, der er bosat ved kysten og ernærer sig frit med haandverk, handel eller fiskeri, men ikke samtidig er borger af kjøbstad, bonde (selveier eller leilænding), husmand med jord eller tyende. Fiskeri er naturligvis strandsiddernes hovedsagelige næringsvei; men der findes dog blandt strandsidderne baade skræddere, skomagere, smede, snedkere, bødkere, murmestere og kræmmere. De bor gjerne i klynger langs kysten og sedvanligvis paa punkter, som senere har udviklet sig til ret anseelige strandsteder eller i et enkelt tilfælde endog til en ikke ubetydelig kjøbstad.

De fleste af strandsidderne i lenet sees at være bosat paa Ordost og der særlig i Molands sogn. Først og fremst maa her nævnes Mollesund[1], hvor antallet af strandsiddere, der betaler skat, er 47; blandt dem er 5 haandverkere, nemlig 1 bødker, 2 skomagere, 2 skræddere og 1 murmester.

Et andet strandsted i samme sogn var Fiskebækkil (Fiskebeck kiill)[2] paa Skaftö ved Gulmarens indløb, ligeoverfor Lysekil, med 29 strandsiddere, hvoraf 8 haandverkere, nemlig 2 bødkere, 2 snedkere, 3 smede og 1 skrædder.

Næstefter disse kommer Guldholmen[3] med 24 strandsiddere. Desuden fandtes i Molands sogn ved samme

[1] Nu Mollösund, et fiskerleie med 1000 beboere; danner en kapelforsamling og egen kommune.

[2] Nu Fiskebäckskil, fiskerleie, handelsplads og badested; danner egen kommune. Indbyggerantal i 1900: 660; grunden tilhører „Kgl. og Hvitfeldska Stipendieinrättningen".

[3] Guldholmen paa Hermanös nordøstspidse, egen kapelforsamling. Indbyggerantallet aar 1900 var 724.

tid følgende mindre strandsteder: Rogaardsvik[1] med 13, Valderø[2] med 11, Kjellingsø[3] med 7, Elløs[4] med 5, Raøen[5] med 5 strandsiddere o. fl.

Paa Tjørn opføres strandsiddere kun i Kløvedals sogn, nemlig Limhold[6] med 3, Hærøen[7] med 3, Staffhuids Holm[8] med 2 samt Bjørnholm[9] med 3 skattebetalende strandsiddere.

I Sønderviken er Lysekil (Lysekiielld)[10] under gaarden Lyse i sognet af samme navn paa Stangenes det betydeligste strandsted med ialt 33 skatteydere, deriblandt 4 bødkere, 1 skrædder og 1 skomager. Nogle af dem bærer tyske navne. Ikke færre end 31 skatter mere end 1 ℛ: 1½, 2 eller endog 3 ℛ, saa de synes at være ganske velstaaende.

---

[1] Nu Rågårdsvik, fiskerleie under gaarden Fossa paa Skaftö; havde i 1900 40 huse med 130 personer.

[2] Vallerö syd for Hermanö, danner sammen med Käringö o. fl. egen kapelforsamling.

[3] Nu Käringö, syd for Hermanö, eget municipalsamhälle. Folkemængde ca. 580 (170 vaaningshuse).

[4] Ellös, handelsplads og badested paa gaarden Fintorps gamle eier i Tossene sn., 120 vaaningshuse, 700 pers.

[5] Råön, fiskerleie paa øen af samme navn mellem Lafö og Hermanö, 18 vaaningshuse, 84 pers.

[6] Nu Limhall, lidet strandsted under gaardene Sunna og Vik, 38 pers.

[7] Nu Herrön, fiskerleie og handelsplads paa øen af samme navn, 47 v.huse, 211 pers. Herrön tilhører Kgl. og Hvitf. Stip.inr.

[8] Nu Staffansholmen, fiskerleie paa holmen af s. n. under gaarden Sunna, 9 vaan.huse, 22 pers.

[9] Nu Björholmen, et fiskerleie paa øen af s. n., tilh. Kgl. og Hvitf. Stip.inr., 30 vaan.huse, 130 pers.

[10] Lysekil har i 1900 opnaaet stads- og stapelstadsrettigheder; indbyggerantal 3195.

Paa Sotenes ligger Hunnebostrand[1] med 10, Malmøen[2] med 7 (deribl. 1 snedker, 1 bundtmager, 1 skomager), Ulborgshavn[3] med 6 og Buholtstrand[4] med 2 skatteydere.

Strandsidderne i Nordviken bor alle i Tanum og Kville skiberier (ɔ: skibrheder, svarer i Viken til herreder[5]); af strandsteder er her kun nævnt følgende: Brevik[6] med 9, Risøen[7] med 6 og Grebystad[8] med 3 skatteydere.

*

De ovenfor givne oplysninger stammer, som allerede anført, fra et og samme aar, nemlig skatteaaret 1610—11. Forud for dette tidspunkt ligger en fredstid paa hele 40 aar, en tid, hvorunder bønderne uforstyrret har kunnet arbeide sig frem til velstand uden at forulempes af altfor store skatter, udskrivninger, indkvarteringer eller fiendens herjinger. Det er derfor paa forhaand al grund til at tro, at bøndernes stilling nu har været — relativt seet — endog meget god. De mange flomsauger paa Indland[9]

---

1 Fiskerleie og handelssted i Tossene sn., 167 vaaningshuse, ca. 1000 pers.

2 Malmön, fiskerleie paa den østre side af øen af s. n., eget municipalsamhälle, 180 vaan.huse, 748 pers.

3 Ulebergshavn, fiskerleie og stenhuggeri under gaardene Nedre og Øvre Uleberg i Tossene sn., 51 vaan.huse, 300 pers.

4 Bovallstrand, fiskerleie og badested paa gaarden Fintorps gamle eier i Tossene, 120 vaan.huse, 700 pers.

5 Sml. P. A. Munch: Norge i middelalderen, s. 197, og N. Hist. Tidsskr. 2. r. 6 b., s. 337 fl.

6 Brevik, et ubetydeligt strandsted paa gaarden Svenneby i sognet af samme navn i Kville herred.

7 Nu Resö, en ø under Lurs sogn i Tanum, 347 pers.

8 Nu Grebbestad, strandsted paa gaarden Søndre Grebys og Rörviks mark i Tanum.

9 Paa Indland er der betalt tiende af tils. 140½ tylvt og 8 deler,

og i Viken og skørselen derpaa viser os, at der drevet en ganske livlig trafik med deler (planker) og rimeligvis i meget større maalestok med uskaaret tømmer. Tømmertrafiken har givet bønderne penge mellem hænderne, og vi ser da ogsaa, at de i ganske stor udstrækning, størst i Nordviken, mindst paa Hisingen, har havt raad til at holde tjenestedrenge og tjenestekarle[1]. Endelig bestyrkes vi i formodningen om, at der ved dette tidspunkt hersker jevn velstand i lenet og ringe fattigdom, ikke mindst af den omstændighed, at der ikke i mtl. for 1610, saaledes som senere saa almindeligt i skattemtl. baade fra Bohuslen og andetsteds[2], er anført nogen liste over forarmede, der ingen skat har kunnet give. Saadanne har altsaa ikke eksisteret i den udstrækning, at det har havt nogen betydning for det forventede udbytte af skatten. De skattepligtige har paa alle punkter og over hele linjen evnet at opfylde sin skattepligt. Dette gjælder vel i sin fulde udstrækning kun de egentlige bønder. Strandsiddere og bakkesiddere o. a. yder jo i regelen intet bestemt beløb, men kun „efter formue". Men alle de skattepligtige blandt dem ɔ: alle de, der som saadanne er op-

---

i Sønderviken 525 tylvter d. og i Nordviken 820 tylvter d. Prisen pr. tylvt i B. var ved denne tid 3 ort = $^3/_4$ rdl. Den ene sag paa Ordost har derimod ikke skaaret mere, end hvad der har været benyttet paa eierens grund, og giver derfor ingen tiende. Saadan gives nemlig kun af tømmer, som sælges (i regelen til hollænderne).

[1] Peder Clausen meddeler, at bønder i B. drev handel, ikke alene med tømmer, men ogsaa med „Queg Slacter, Tallig, Huder". Han skildrer idethele disse egne som særlig begunstigede af naturen og anmerker udtrykkelig, at der her fandtes „skjønne og velbygde Huus, Kircker oc Prestegaarde oc rijge Prestegield".

[2] Sml. J. A. Fridericia: Danm.s landboforh. i det 17. aarh. D. Hist. Tidsskr., 6 r., 2 b., s. 474.

taget i listerne, har ydet noget. Har en eller anden af dem ganske manglet penge, saa har de andre skudt sammen for ham efter regelen: „den rige hjælpe den fattige". Et ganske fortræffeligt bevis paa den almindelige velstand ved denne tid er endelig de mange haandverkere, som ernærer sig rundt om paa landsbygden eller ude blandt strandsidderne.

Om vi saaledes end af alle de nævnte omstændigheder maa kunne slutte, at befolkningens økonomiske stilling ved begyndelsen af det 17de aarh. har været jevnt god, paa mange steder endog meget god, har der dog paa den anden side heller ikke hersket den overflødighed, som de store sildefiskerier fra tid til anden i en fart kunde frembringe, især blandt kystbefolkningen i lenet. Det sidste store sildefiskeri var ophørt allerede 1587. Den store elendighed, dets pludselige ophør til en begyndelse maa have afstedkommet blandt den da overtalrige strandsidderbefolkning, bortryddedes naturligvis efterhaanden ved fraflytning. De som blev igjen, levede af det almindelige fiske og andet tilfældigt erhverv, vel i nødtørftige, men neppe i egentlig slette kaar.

En klarere belysning og større historisk interesse vil dog vore oplysninger fra det givne tidspunkt faa ved at sammenlignes med lignende oplysninger fra andre tidspunkter. Vi vil da først gaa tilbage i tiden til det 16de aarh., hvor vi straks træffer paa det ældste skattemandtal, som overhovedet kjendes for B.s vedkommende, nemlig mandtallet af 1528. Dette omfatter imidlertid kun Hisingen, Indland samt Ordost og Tjørn, medens begge Vikerne mangler. Mandtallet fordeler sig paa de tre fogderier saaledes:

Hisingen	270
Indland	716

Ordost 359 }
Tjørn 191 } 550

= 1536[1]

Under sammentællingen er ligesom i den af J. E. Sars i „Meddelelser fra det norske Rigsarkiv“ foretagne samtlige opførte personer medregnede. Herved er dog at bemerke, at en flerhed af de opførte navne i originalen er understrøgne og derfor rimeligvis skal udgaa[2]. Understrøgne er paa Hisingen 34, paa Indland 41 og paa Ordost og Tjørn 20 eller tilsammen 95 navne. Grunden til, at de skal udgaa, kan alene være den, at skatten for deres vedkommende bortfalder, i enkelte tilfælde maaske fordi deres indehavere er døde, men oftere vel derfor, at de er udskrevne i kongens tjeneste eller er saa haabløst forarmede, at de maa udgaa af listerne. Ved mange af dem er ogsaa anmerket pauper eller nichil habet (!). Enkelte kan det ogsaa være, som paa grund af sin stilling er fritaget for skat, men som feilagtig er optaget i mandtallet. I ethvert fald kan disse ikke medregnes i antallet af de skattepligtige, medens de derimod maa tages hensyn til, naar det gjælder spørgsmaalet om den voksne og erhvervsdygtige befolkning.

Endvidere er det at merke ved mandtalslisterne for B. af 1528, at der ogsaa ved en stor del af de ikke understrøgne personer er antegnet: pauper eller (sjeldnere) nichil habet. De fleste af disse har rimeligvis intet betalt eller ialfald et meget lidet beløb, men maa selvfølgelig ikke desto mindre blive staaende i mtl. som skattepligtige.

---

[1] Sml. Meddel. fra det norske Rigsarkiv I, s. 192 ff. Her er summen feilagtig udregnet til 1 4 4 6.

[2] Sml. Norske regnsk. og jordeb. 4 b. 1 h. s. 166.

Den væsentligste forskjel mellem mtl. fra 1528 og de fra det 17de aarh. er, at det første ikke klassificerer skatteyderne. Der er neppe heller andre end bønder blandt dem. Ialfald kan det ikke af stedsnavnene bevises, at strandsiddere er medtaget i mtl.

At Viken ikke er medtaget i mtl. af 1528 har sin gode grund deri, at dette ved den tid var i svensk besiddelse[1]. Det er os dog ikke bekjendt, at der findes noget tilsvarende mandtal for de to nordre fogderier i svenske arkiver. Derimod opbevares i Kgl. kammararkivet i Stockholm et regnskab over den visse og uvisse indkomst samt udgifterne for Viken i aarene 1527—30[2]. Regnskabet er summarisk ført og intet mandtal vedlagt og giver saaledes ikke direkte oplysning om befolkningsforholdene; men nogen forestilling derom kan man maaske dog faa deraf ved at sammenligne udbyttet af skatte- og ledingspenge fra disse aar med opgaverne i regnskaber fra aarhundredets sidste halvdel. Nu var udbyttet af skatte- og ledingspengene af Viken for 1528 ca. 420 ℔; men for aarene 1527 og 29[3] betydelig mindre, saa det gjennemsnitlige aarlige udbytte deraf i disse aar kun bliver ca. 367 ℔.

Dette omfatter dog kun 8 af Vikens 9 herreder, da Sørbygden var bortforlenet til Herman skriver og derfor ikke er taget med i Jakob Krummes regnskab. I aaret 1573 beløb skatte- og ledingspengene for hele Viken sig til ca. 510 ℔ og i 1574 til omtrent samme beløb. Trækkes herfra den del, der falder paa Sørbygden, nemlig ca. 65 ℔, bliver tilbage for de samme 8 herreder,

---

[1] Gustav Vasa holdt Viken mellem aarene 1523—32.

[2] Jakob Krummes regnskab for Viken, „Foghternes Regenscaper anno mdxxx", 599—633. — Regnsk. er fortiden under trykning i Norske regnsk. og jdb. ved H. J. Huitfeldt-Kaas.

[3] For aaret 1530 er ingen saadanne opbevaret.

der er anført i Jakob Krummes regnskab, ca. 445 ℔[1], hvad der sammenlignet med udbyttet fra aarene 1527—29 jo nok tør antyde en forøgelse af bøndernes antal i de mellemliggende aar. Forøgelsen er neppe saa stor som det større skatteudbytte synes at vise, da der jo kan være flere tilfældige aarsager, som spiller ind og øger forskjellen; men at den er der, er ikke alene i og for sig sandsynligt, det bestyrkes ogsaa deraf, at en saadan forøgelse for de tre søndre fogderiers vedkommende ved en sammenligning mellem jordebøgerne af 1568 og 1573—74 bestemt lader sig paavise, hvad vi i det følgende vil forsøge. For enhedens skyld lægges j. 1573 til grund; men hvor den er defekt, er j. 1574 fulgt, og hvor j. 1568 har afvigende opgaver, er disse tilføiet i parenthes.

Hisingen.

Sogn	Skatte-bønder	Krone-bønder	Forings-bønder	Bønder paa kirke- og preste-gods	
Seve . .	29 (31)	25 (22)	30 (27)	1 (4)	
Kongelv	6 (7)	14	4	„	
Bjørland	28 (29)	8 (3)	18	„ (2)	
Torsland	9 (10)	9 (7)	3	„ (2)	
Bakke .	20	8 (10)	5 (6)	1	
Økerø . .	5	15 (10)	„	„ (3)	
	97 (92)	79 (68)	60 (58)	2 (11)	= 238 (229)

[1] I disse beregninger er for overskuelighedens skyld de mindre summer (skilling, denarius, album) afrundet til nærmeste høiere eenhed.

Tjørn.

Sogn	Skatte-bønder	Krone-bønder	Forings-bønder[1]	Bønder paa kirke- og prestegods	
Valle . .	24 (23)	6 (4)	25	„	
Stenkirke	29	17	48 (50)	„	
Kløvedal.	25	3	3	„	
	78 (77)	26 (24)	76 (78)	„	= 180 (179)

Ordost.

Sogn	Skatte-bønder	Krone-bønder	Forings-bønder	Bønder paa kirke- og preste-gods	
Lange-land . .	28	10 (8)	3	„	
Stale . .	21	8 (9)	11	3	
Torp . .	9	7	„	„	
Mykleby	19	19 (16)	6	„ (1)	
Røre . .	22 (20)	8 (3)	11 (12)	„ (5)	
Moland .	35 (33)	18 (17)	17 (18)	„	
Tegneby	27	26	12	2	
	161 (158)	96 (86)	60 (62)	5 (11)	= 322 (317)

[1] Under dette navn (efter jordebøgerne) er samlet alle bønder paa adels-, kloster- og biskopsgaardene, der af de sedvanlige jordebogsafgifter til kronen kun svarer foringen.

Indland.

Sogn	Skatte-bønder	Krone-bønder	Forings-bønder	B. paa kirke- og presteg.	
Karby .	39 (43)	8 (10)	5	„	
Ytterby.	6 (5)	22 (21)	16 (8)	7 (13)	
Romeland . .	13 (14)	38 (41)	8	9	
Harestad . .	7	15	6	2	
Torsby .	42	13	11	„	
Løkke .	7 (5)	20 (18)	6 (7)	„ (2)	
Holte . .	8 (10)	14 (10)	20	„ (4)	
Solberg .	29 (33)	36 (31)	9	„ (6)	
Jørland.	14 (13)	33 (37)	11	3	
Spekerød . .	25	7	8 (6)	„ (1)	
Uklum .	17 (16)	11 (9)	10 (9)	„ (1)	
Norum .	16 (15)	17 (18)	2	2	
Ødsmal .	20 (24)	13 (10)	15 (16)	„	
Hjertum	27 (30)	17 (21)	17 (19)	„	
Vesterland . .	41 (15)	(23)	13 (14)	„ (3)	
Forshelle . .	20 (32)	(9)	14	„	
Risterød	11 (10)	1	6 (5)	„	
Ljung . .	17 (15)	8 (9)	1	„	
Grinderød . .	13 (11)	5 (6)	„	„	
	372 (365)	278 (309)	158 (161)	23 (46)	= 831 (871)

= 1571 (1599)

Sønderviken.

Sogn	Krone- og skattebønder	Forings-bønder	B. paa kirke- og presteg.
Ryr	25	4	1
Beve	14	1	„
Herrestad	40	6	„
Skredsvik	34	2	3
Bokones	22	3	„
Høgnos	13	„	„
Bru	51	11	„
Brastad	43	10	1
Lyse	42	„	„
Svarteborg	29	13	1
Tose	17	4	„
Haaby	17	4	„
Fos	37	15	„
Tossinge (Tossene)	34	13	3
Askum	28	15	1
Berfendal	4	7	3
Krokstad	51	2	„
Sande	13	„	1
Hede	15	2	„
	527	130	14 = 673

Nordviken.

Sogn	Krone- og skattebønder	Forings-bønder	B paa kirke- og presteg.
Kville	96	21	„
Vrem	13	3	„
Sveneby	22	10	„
Botne	16	4	„
Mo	17	„	„
Naverstad	47	1	„
Lur	22	4	„
Tanum	129	42	„
Hogdal	12	11	„
Lomeland	6	6	„
Nessine	16	„	„
Ske	3	36	„
	399	138	„ = 537

= 1210,

og for hele lenet: 2781 (2809).

I 1573 er mange navne udeladt, maaske undertiden fordi man i øieblikket ikke har kjendt dem, men troligt ogsaa af den grund, at mange bønder er omkomne under krigen eller er dragne fra gaardene ud til kysten for at deltage i det store sildefiske, som ved denne tid paagik[1]. Sjeldnere er saadanne udeladelser i j. 1568; denne er i alle tilfælde den paalideligste, fordi den efter hvert sogn anfører sine hjemmelsmænd for mandtallet. Forøvrigt gjælder det som en almindelig regel i endnu høiere grad om jordebøger end om skattemtl., at de snarere nævner

[1] Disse tilfælde kan ikke altid adskilles fra dem, da samme person bruger to gaarde.

for faa personer end for mange. Hvad nu skattemandtallet af 1528 angaar, saa er det sandsynligst, efter hvad vi har seet, at summen 1536 er noget for høi, medens paa den anden side 1441, som er den sum, der fremkommer, naar de understrøgne navne ikke medregnes, er noget for lav. Men i alle tilfælde viser denne statistik, at tallet af bønder i søndre B. er øget i de 40 aar, som ligger mellem 1528 og 1568, og som vi i det foregaaende har seet, er der grund til at antage en lignende stigning ogsaa for Vikens vedkommende.

Sammenligner vi nu opgaverne fra 1568—74 med de fra 1610, vil vi finde en yderligere stigning, hvis størrelse dog er vanskelig at bestemme nøiere, da halvgaards- og ødegaardsmænd i mtl. af 1610 kun delvis er regnet sammen med de egentlige bønder (odelsb. og krone- og leilændingeb.), medens en anden del er slaaet sammen med husmænd, inderster eller bakkesiddere.

*

Ingen af vore kilder har hidtil givet os nogensomhelst oplysninger om strandsidderforholdene i det 16de aarh., og dog vil det være af den største interesse at kjende dem, særlig under det store sildefiske 1556—87. Den kundskab, som haves derom, stammer væsentlig fra spredte oplysninger i regjeringsskrivelser[1] samt Peder Clausens skildring i hans Norges og omliggende øers beskrivelse[2]. Fuldstændigt kjendskab til bebyggelsen og befolkningsforholdene ved Bohuslenskysten i denne tid er neppe heller muligt at erholde, da de vigtigste kilder, deriblandt skattemtl. fra den tid, ikke er bevarede. Men takket være et heldigt tilfælde kan vi dog for en liden, men meget vigtig del af den bohuslenske kyst give nøi-

[1] N. Rigs-reg. I, s. 311, 318, 389 o .f., 437, 485 o. fl. II, 45 o. fl.
[2] Side 25 f.

agtige oplysninger om bebyggelsesforholdene ved 1589 eller det aar det store fiske pludselig ophørte. I dette aar solgte nemlig Henrik Gyldenstjerne til Aagaard[1] alt sit gods i Bohuslen til kongen, deriblandt ogsaa de to gaarde Lyse i sognet af samme navn samt Hundebogaard i Askum sogn, med underliggende strandsteder, hvoraf de vigtigste var Lysekil og Hundebostrand. Her saavelsom paa flere andre mindre steder stod der endnu i 1589 et stort antal boder og huse, som var opført under sildefisket[2], og hvoraf der da betaltes en aarlig leie til grundeieren af 1 dlr. for hver. Nu indtoges i Bohuslens jordebog af 1589 og senere en sammenhængende fortegnelse over alt det af H. G. kjøbte gods[3] og derunder ogsaa fuldstændige lister over boderne og deres eiere, rigtignok med den anmerkning, at den aarlige grundleie (1 dlr. pr. bod aarlig) ikke mere indkommer, formedelst den aarsag, at samme „boder ikke mere bruges, siden den sildfiskende er afslagen“. Disse lister tør dog give det allerpaalideligste vidnesbyrd om strandsidderforholdene under det store sildefiske, og vi skal derfor meddele dem i uddrag.

Hundebostrand. Her er opført 71 strandsiddere, som alle er eiere af boder; de fleste har kun 1; men de andre har 2, 3 eller 4, ja en endog 7 boder. Ved haandverkerne er deres særlige haandtering vedføiet. Af de 71 er saaledes 1 tømmermand, 1 slagter, 1 bundtmager,

[1] Forlenet med Bohus fra 1574, død sammesteds 1592.

[2] Om de boder og huse, som byggedes rundtom paa den bohuslenske kyst under det store sildefiske i det 16de aarh., siger Peder Clausen i sin „Norigis Beskriffuelse“, at de var to eller tre loft høie og saa store, at man i hvert kunde tørke henved 14 lester sild paa engang.

[3] Godset bestod i en mængde gaarde over hele lenet; kjøbesummen var 6170 rdl.

5 bødkere, 1 smed, 1 teltmager, 1 kok, 3 skomagere og 1 graver. Det samlede antal boder er 117. Af eierne, som sees at være fra forskjellige kanter baade inden- og udenfor lenet, hører 3 hjemme i Oslo, 9 i Fredrikstad, 1 i Tønsberg, 1 paa Moss, 1 i Malmø, 1 i Aalborg.

Lysekil. Her er der ialt 199 boder, der er anførte i tre afdelinger, saaledes: Først 117 boder uden nærmere betegnelse, fordelt mellem 50 eiere, af hvilke ikke mindre end 11 er bødkere, medens 4 er skræddere, 1 skomager og 1 tømmermand. En anden del, nemlig ialt 68, er samlet under fællesbetegnelsen: „Kiøbmandsboder i forne Lyszekill". Som eiere af disse nævnes 34 personer, af hvilke 5 er fra Flensburg, 5 fra Aalborg, 3 fra Kjøbenhavn og forøvrigt fra forskjellige andre danske steder, forsaavidt hjemstavn er opgivet. Kun 6 af kjøbmandsboderne eies af adelsmænd, begge fra Bohuslen, nemlig Børge Green (1 bod) og Peder Bagge til Holm (5 boder).

De gjenværende 13 boder betegnes som kramboder. Af eierne (ialt 10) er 1 fra Marstrand og 1 fra Aalborg. En bærer et hollandsk navn (Diderich van Dam).

Desuden laa under gaarden Lyse ogsaa følgende under fiskeriet bebyggede strandsteder:

Stangesund[1]: 9 boder, hvoraf 12 kjøbmandsboder, 7 eiere.

Skibsholmen[2]: 16 boder og 2 „Fangboder", som kun skatter 1/2 dlr. hver. Der er 14 eiere, hvoraf 6 fra Flensburg, 5 fra Aalborg og 1 fra Kjøbenhavn.

Saltøen[3]: 52 boder, deraf 45 kjøbmandsboder med

[1] Rimeligvis yderst ude paa odden af det nes, hvorpaa Lysekil ligger, ligeoverfor Stångskär.

[2] Nu Skeppsholmen straks vest for Lysekil.

[3] Saltön ligger i sundet udenfor Trättebergskilen, nord for Lysekil.

30 eiere, af hvilke omtr. halvparten er bosat i Danmark. Af de øvrige 7 boders 5 eiere synes en at være hollænder (Johannes van der Oste) og eier alene de 3.

Det samlede antal boder under gaardene Lyse og Hundebogaard er saaledes 400, der eies af 224 personer. Vi skal ikke indlade os paa heraf at beregne antallet af de mennesker, som under sildefisket boede paa de nævnte steder, da vi jo ikke ved, hvormange der gjennemsnitlig gaar paa hver bod. De oplysninger, jordebogen af 1589 giver os for nogle faa punkters vedkommende, taler uden nogen kommentar tydelig nok om det liv og den virksomhed, som har hersket paa den bohuslenske kyststrækning under det store sildefiske i det 16de aarhundrede.

*

Naar vi nu fra vort udgangspunkt (aaret 1610) gaar fremover i tiden istedetfor tilbage, kan vi bygge paa et langt rigere og fuldstændigere materiale, idet vi fra nu af indtil 1658 har en næsten fortløbende række skattemtl., der igjen suppleres ved jordebøger, regnskaber, quittancer og en mængde breve. Allerede af den almindelige historie kan vi slutte, at tiden fra 1610 indtil afstaaelsen maa have været en mindre lykkelig tid for dette grænselandskab end de nærmest forud liggende decennier. Thi i de 48 aar mellem 1610 og 1658 var der ikke mindre end 4 krige, hvoraf ialfald de to direkte rammede B., og det paa den allerføleligste maade.

Værst i saa henseende var krigen 1611—13, hvorunder lenet midtvinters (febr. 1612) herjedes paa den mest barbariske maade af svenskerne under Jesper Mattsson Cruus (Brændefeiden). Allerede af et brev fra Christian 4 til lensherren Sten Matssøn (Laxmand)[1], hvori

[1] Lensherre paa Bohus 1606—13.

han fritager de ved krigen forarmede for skat, fremgaar det, at der er mange bønder rundt om i lenet og særlig paa Hisingen, hvis „huse og gaarde med næsten alt, hvad de havde, af vore og Rigens fiender er afbrændt“[1]. Om udstrækningen af brændefeidens ødelæggelser faar vi dog intet bestemt at vide, hverken i dette brev eller i andre trykte kilder[2]; derimod giver regnskaberne over skatterne 1612 de aller nøiagtigste oplysninger herom, hvilke vi paa grund af deres betydning for denne undersøgelse her skal meddele i uddrag, idet vi vælger at gaa den omvendte vei af fiendens, begynder nordenfra og trænger sydover.

Nordviken. Her er ingen gaarde brændt af fienden[3]. Derimod ligger 28 skatte- og kronegaarde øde paagrund af, at bønderne blev ihjelslagne i Nylødøse[4].

Sønderviken. Her er brændt

i Krokstad sogn	28	gaarde
- Sande s.	10	—
- Bokenes s..	29	—
- Ryr s.	25	—
	= 92	gaarde.

Indland:

i Karby s.	40	gaarde
- Romeland s.	50	—
Transport . .	90	gaarde

[1] Norske Rigsregistranter IIII, s. 477 ($^{16}/_{11}$ 1612).

[2] Sml. Loccenii Hist. Suecana, Strøms annot., Holmberg: I, 140 (2. opl.), og Sveriges Historia från äldsta Tid till våra Dagar, b. IIII (af Weibull og Höjer) s. 39.

[3] Beretningen om, at brændefeidens ødelæggelser ogsaa strakte sig til Nordviken, „lige til Fredrikstads porte“ (sml. Holmberg, 2 opl. I, 140), er altsaa feilagtig.

[4] Her blev nemlig 300 nordmænd dræbt inde i kirken, hvorpaa byen blev afbrændt.

Transport . .	90	gaarde
i Ytterby sogn	27	—
- Harestad s.	1	—
- Torsby s.	11	—
- Holte s.	36	—
- Solberg s.	54	—
- Jørland s.	45	—
- Spekerød s.	19	—
- Norum s.	31	—
- Ødsmal s.	27	—
- Forshelle s.	19	—
- Risterød s.	9	—
- Ljung s.	20	—
- Grinderød s.	12	—
- Hjertum s.	15	—
- Vesterland s.	34	—
	= 450	gaarde.

Værst er der saaledes herjet i Karby, Romelands, Solbergs og Jørlands sogne, hvor der kun er henholdsvis 15, 24, 26 og 22 gaarde igjen.

Ordost og Tjørn:

i Valle s. . . .	10	gaarde	
- Stenkirke s. . .	1	—	(nemlig Fosse).
- Langeland s. .	19	—	
- Mykleby s. . .	1	—	(neml. Søltenes).
	= 31	gaarde.	

Desuden er husene brændt for 20 husmænd og 1 skomager i Valle og Langelands sogne.

Hisingen. Her kan tallet paa de brændte gaarde ikke angives, da hele fogderiet var fritaget for skat i aarene 1611, 1612 og 1613. Det er derfor al grund til at tro, at det i modsætning til de øvrige fogderier er

blevet fuldstændig afbrændt, rimeligvis allerede i begyndelsen af krigen eller paa samme tid, som byerne Lødøse og Konghelle gik op i luer. Denne antagelse bekræftes, foruden af kongens skaanselsbreve[1], ogsaa af regnskabet for 1614, hvor det uden indskrænkning heder om Hisingen, at det „af rigens fiender blev afbrændt".

Brændefeidens ødelæggelser frembragte en pludselig og voldsom forstyrrelse af lenets økonomiske forhold, hvad der tydeligst viser sig i det sterkt reducerede udbytte af alle skatter og afgifter. Hvad kongsskatten angik, kunde man beraabe sig paa kongens fritagelsesbrev[2], og man nøiede sig derfor med at opkræve den af de bønder, der ikke havde faaet sin eiendom ødelagt af fienderne[3]. Værre var det med hensyn til jordebogsafgifterne (vis og uvis rente), som stadig behøvedes til lenets administration og almindelige forsvar. Trods udpantninger i stor maalestok var det i aarene 1612 og 13 ikke muligt at erholde endog tilnærmelsesvis de sedvanlige beløb, hvad enten det gjaldt penge eller naturalia[4]. Merkelig er det dog, hvor hurtig folket kom til kræfter igjen efter det svære slag. Værst var det i selve ulykkesaaret 1612. Med freden det føl-

[1] N. R.-R. IIII, 477 (1612) og 504 (1613).
[2] N. R.-R. IIII, 477.
[3] Til sammenligning anføres udbyttet af kongsskatten for

	1610	1612
Hisingen . . .	274 rdl.	—
Indland . . .	1179 rdl. 1 ort	515 dlr. 1/2 ort
Ordost og Tjørn	593 1/2 rdl. 1/2 ort	450 rdl.
Sønderviken .	973 1/2 rdl. 6 β	809 rdl. 1/2 ort 8 β 12 d.
Nordviken . .	1037 1/6 dlr. 1 ort 2 β 1 alb.	913 dlr. 1 1/2 ort.

[4] Regnskaber 1612—13, rigsarkivet, Kjbhvn.

gende aar begyndte det straks at rette paa sig. Husene byggedes hurtig op igjen, og allerede i 1614 er udbyttet saavel af kongsskatten som af de ordinære skatter lige stort som i 1610. Nogen varig knæk har saaledes brændefeiden ikke tilføiet almuen; denne var i forveien saa vidt økonomisk underbygget, at den kunde bære den, og tyngedes endnu ikke af urimelig store skatter. Disse begynder først med krigen i 1625—29. I de mellemliggende fredsaar synes lenets tilstand idethele at have været jevnt god; velstanden er neppe saa god som før krigen, men heller ikke daarligere, end at skatten stadig kommer regelmæssig ind. Folkemængden øger sterkt, særlig antallet af halv- og ødegaardsmænd samt husmænd, inderster, bakkesiddere, samt af adelens ugedagstjenere, især paa Ordost og Tjørn. Derimod er tallet paa tjenestedrenge i sterk og stadig nedgang over hele lenet. Til oplysning om bevægelsen inden de forskjellige klasser hidsætter vi følgende opgaver over skatteyderne i aarene 1614, 1620 og 1625, idet vi for overskuelighedens skyld ogsaa medtager opgaverne fra 1610.

	1610	1614	1620	1625
Odelsbønder	65	75	109	112
Krone- og leilænd.bønder[1]	2703	2690	2756	2734
Halv- og ødegaardsmænd, husmænd og inderster .	1703	1416	1852	1802
Tjenestedrenge for fuld løn	129	176	93	32
Do. for halv løn	239	?	136	104

[1] I N. og S.viken væsentlig kun opsiddere paa hele gaarde (589 i S. og 591 i N.), i de tre søndre fogderier derimod ogsaa medregnet ops. paa halve- og tredingsgaarde (sml. N. R.-R. VI, s. 126 (11/8 1629)).

	1610	1614	1620	1625
Skræddere og skomagere	63	17	28	34
Eiere af skuder (jagter) .	5	?	2	2
Øboer og strandsiddere .	311	?	336	254
Flomsauger	65½	69½	35½	54
Adelens ugedagstjenere .	93	„	„	107[1]

Vi ser af de ovenstaaende opgaver, at krigen har havt tilfølge en almindelig synken i skatteydernes tal i 1614; men derefter følger indtil 1620 en endnu sterkere opgang; nedgangen i 1625 har sin grund i udskrivningen og er altsaa kun tilsyneladende[2].

Aaret 1625 betegner et vendepunkt i lenets økonomiske historie. Indtil da maa vi antage, at almuen idethele har havt det taalelig godt, bortseet fra den øieblikkelige forstyrrelse, som Brændefeiden hidførte, og som vi har seet temmelig hurtig blev forvundet. Men fra 1625 begynder de store og stigende skatter i forbindelse med krigens øvrige tyngsler og ulykker at udmarve almuen for tilsidst at styrte den i den yderste elendighed. Allerede i aarene 1625—32 steg kongsskatten til det tre- og firedobbelte af hvad den før havde været. Den kunde derfor ikke indbetales paa engang, men maatte fordeles paa to eller flere (indtil 4) terminer. Samtidig blev det nødvendigt at dele skatteyderne i flere klasser efter deres forskjellige ydeevne. Saaledes beklagede bønderne paa Indland, Hisin-

[1] De gamle ugedagstjenere under Aaby gaard, som nu tilhørte kronen, har betalt skat som krone- eller leilændingebønder og er følgelig regnet sammen med dem.

[2] Tabellen er udregnet efter kvittancer i Kjøbenhavns rigsarkiv. Fuldtallige opgaver fra 1625, udregnede efter skattemtl., findes side 240—41.

gen, Ordost og Tjørn sig over, at de, som sad paa halv og tredings gaarde, skulde give lige skat med dem, de indehavde fulde gaarde, hvorpaa Christian 4 i et brev til lensherren, Jens Sparre[1], befalede denne at lade dem lægge i skat „eftersom gaardene er til“[2]. Denne befaling efterfulgtes over hele lenet. Bønderne deltes i klasser efter deres gaards størrelse og godhed og betalte derefter 1/1, 3/4, 1/2, 1/3, 1/4 eller endog kun 1/8 af fuldgaards skat.

Skjønt denne deling jo var retfærdig og paa grund af de øgede byrder tillige nødvendig, føltes den dog — maaske i de fleste tilfælde — som en tyngsel for de mindre gaardbrugere. I Sønderviken og Nordviken havde nemlig disse hidtil sluppet med husmandsskat, men maatte herefter betale i forhold til sine gaarde, hvad der regelmæssig førte til en forøgelse af skattebyrden. For en mindre del var dette ogsaa tilfældet med de smaa gaardbrugere i de tre søndre fogderier. Hertil kom, at man fra 1628 forhøiede skatten for alle bønder ved sjøsiden med ca. 1 1/2 rdl. for hver hel gaard og for de mindre gaarde i forhold dertil[3].

Til trykket af de stigende skatter kom ogsaa udskrivningerne til krigen. Disse gaar vistnok særlig udover strandsidderbefolkningen (cfr. tabel s. 222 f.), men rammer ogsaa jordbruget; saaledes var der i aaret 1629 af samtlige tjenestedrenge i lenet kun en eneste tilbage; heller ikke bønderne slap helt fri for den; i 1628 var der paa Hisingen 11 og i Nordviken 23 bønder paa hele, halve, tredings eller fjerdings gaarde, som ingen skat gav, fordi de i det foregaaende aar var udskrevet i kongens tjeneste til baadsmænd, og endnu ikke var hjemkomne.

---

[1] Lensherre i B. mellem aarene 1618—32.

[2] N. R.-R. VI, s. 126.

[3] Sml. skattebrevet 18/2 1628, N. R.-R. VI, s. 16.

Følgerne af udskrivningerne og de store skatter, hvortil ogsaa kom misvekst paa sæden og dyrtiden under krigen, viste sig i en begyndende *forarmelse* blandt befolkningen. Fra nu af vedlægges der mandtallene fra de forskjellige fogderier lister over *forarmede personer*, der enten slet ingen skat har kunnet betale („slet forarmede") eller bare en del af skatten. Kun mtl. for Hisingen mangler endnu saadanne lister; men til gjengjæld forringes her udbyttet derved, at en mængde gaarde, der hidtil er blevet regnede for fulde, aarligaars maa nedsættes til halve eller tredinger. Hvad de øvrige fogderier angaar, er tallet paa de forarmede lavest i Nordviken, hvor det i 1629 beløb sig til 89; men heraf var rigtignok ikke mindre end 40 indehavere af fulde gaarde. Samme aar var antallet af slet forarmede personer paa Indland 258 og paa øerne 178, men paa begge steder væsentlig kun husmænd og bakkesiddere. De egentlige bønder, og særlig fuldgaardsmændene, har idethele formaaet at betale skatterne uden afkortning, men kun med stor vanskelighed, idet udpantninger har maattet anvendes i en udstrakt maalestok. Ogsaa tjenestekarlenes forsvinden maa for en del tilskrives bøndernes fattigdom. Saaledes forklarer en række thingsvidner i Ordost og Tjørns fogderi i aaret 1629, at ingen bonde har „raad til at holde nogen dreng videre end hans egne børn formedelst denne dyre tid og store misvekst paa korn og mange store besværinger de fast over deres formue er med beengstiget etc.". Mest synes dog Sønderviken at have lidt under de onde tiders tryk. Allerede i 1628 laa her 13 gaarde øde og 12 sauger ubrugte; i det følgende aar har 55 bønder paa grund af sin fattigdom maattet yde „efter formue" ɔ: det er ikke lykkedes at udpante mere af dem end en brøkdel af skatten. Antallet af *slet forarmede* er ved samme tid

335, hvoraf dog de allerfleste er husmænd og bakkesiddere. Det følgende aar er disse tal endda meget betydelig forøget. Under saadanne omstændigheder var det jo paa ingen maade muligt at bringe udbyttet af skatten op til det forventede beløb, og fogden, der jo skulde svare for slotsherren, forlangte i 1629 af lagrettemændene i fogderiet et thingsvidne om almuens tilstand. Sex og tyve lagrettemænd i S. forklarer da i en skrivelse til slotsherren[1], at de har „befundet saa ganske stor armod iblandt almuen udi Søndervigen, saa de samtlige mestendels er forarmede, saa at den ene ikke kan hjælpe den anden“. Og om de mange, der enten slet ikke eller kun delvis har kunnet betale sin skat, heder det: „Thi det de her til dags haver givet i skat, har de laant og borget en 2 eller 3 aars tid, som endnu er ubetalt, som muligt sent eller aldrig bliver betalt.“[2]

Først i 1633 sank kongsskatten atter ned til sin gamle størrelse, 1 rdl. af fuld gaard for krone- og leilændingebønder og for odelsb. $^1/_4$ af deres visse indkomst. Men til gjengjæld for denne lettelse indførtes flere andre extraordinære paalæg, hvoraf hvert enkelt vel var mindre end kongsskatten, men som tilsammenlagt føltes trykkende nok.

Allerede i 1627 paalagdes garnisonsskatten[3] med $^1/_2$ dlr. af hver hel gaard, 1 mark af hver halv og $^1/_2$ mark af hver ødegaard. Bønderne i søndre Bohuslen (Hisingen, Indland, Ordost og Tjørn) slap dog med halv

---

[1] Thingsvidnernes erklæringer, bilag til extraskattemtl. 1629, rigsarkivet i Kjøbenhavn.

[2] Udbyttet af extraskatten samme aar var 9175$^1/_2$ rdl. 12$^1/_2$ β 4 d., i aaret i forveien (1628): 11992 rdl. 2 β 4 d.

[3] Enkelte af fogderne kalder den Gaardesundsskatten (!).

skat paagrund af deres arbeide til Bohus fæstning[1]. I samme øiemed paalagdes ogsaa en indirekte skat, nemlig af hver tønde malt 4 β danske og af hver tønde norsk øl 8 β d. i accise. Denne rammede dog især kjøbstæderne. I 1628 kom til de øvrige skatter ogsaa en kvægtiende[2] „til officererne paa landet deris besolding" og udgik med 1/2 rdl. af hver hel gaard, 1 mark af hver halv etc. Den indbragte i aaret 1629 ialt 1182 1/2 dlr. og kan ikke sees at være opkrævet senere. I aarene 1635 og 1636 paalagdes endelig en „pendingskat til Bahus' slots og fæstnings reparation", af hver hel gaard 60 β danske[3].

Om alle de nævnte afgifter gjælder det, at de for B.s vedkommende kun udskreves af gaardene, medens strandsidderne gik fri for dem[4]. Dette var imidlertid ikke tilfældet med baadsmandsskatten[5], der i B. udskreves fra og med 1636 med 1/2 rdl. af hele og halve gaarde, 1/2 ort af fjerdings- og ødegaarde, samt af strandsidder og øboer efter formue. Denne skat vilde regjeringen ikke have betragtet som en ny afgift, men som en slags erstatning for „forskaansel" med hensyn til udskrivning af baadsmænd i fredstid.

Fra og med 1638 begynder endelig de saakaldte unionsskatter[6], der udskrives af lenet og dets kjøbstæder „Till Grenndtzernis Forsichring", som det saa smukt heder. Unionsskatten, der udgives regelmæssig to gange om aaret, var dog intet andet end et nyt navn paa

---

[1] Se N. R.-R. V, s. 602 f. (4/6 1627).
[2] N. R.-R. VI, 28 og 135.
[3] Forordn. af 29/4 1635, se N. R.-R. VII, s. 40 (29/4 1635).
[4] Derimod betaltes Garnisonsskatten i Bergenhus og Trondhjems len ogsaa af strandsiddere. N. R.-R. VI, s. 603.
[5] Sml. N. R.-R. VII, 20 og 116 f.
[6] Sml. N. R.-R. VII, 425 f.

den gamle kongsskat. Den nye betegnelse benyttes stadig i kongens og lensherrens skrivelser; men fogderne bruger endnu helst de gamle kjendte betegnelser (kongsskatten, sølvskatten, pengeskatten). Det velklingende navn og den smukke begrundelse var imidlertid et godt paaskud til midt under freden at forhøie skatten, som nu straks

Fordelingen af skatteydere i aaret 1640.

	Hisingen	Indland	Ordost og Tjørn	Sønderviken	Nordviken	
Odelsbønder	„	11	11	8	160	
Opsiddere paa hele gaarde	145	409	285	562	594	
Do. paa $^{3}/_{4}$ gaarde .	1	20	„	1	„	
Do. paa halve gaarde	72	261	108	400	„	
Do. paa $^{1}/_{4}$ gaarde .	5	„	52	„	124	
Hus- og ødegaardsmænd .	141	356	„	172	105	
Husmænd, inderster og bakkesiddere		299	51	„	54	
Tjenestedrenge for fuld løn	„	„	„	„	„	
Do. for halv løn	14	4	21	7	7	
Skræddere og skomagere .	„	„	3	13	6	
Strandsiddere	54	„	131	93	51	
Flomsauger	„	12	„	$12^{1}/_{2}$	16	
	432	1372	665	$991^{1}/_{2}$	1117	$= 1577^{1}/_{2} \div 40^{1}/_{2} = 4537$
Adelens ugedagstjenere .	„	18	70	„	35	= 123
Bahus' slots do. .	„	25	„	„	„	= 25
						Slet forarmede . 227

stiger til det tre- og firedobbelte for endelig at kulminere i krigsaarene 1644 og 45, da unionsskatterne afløstes af den store 12 dalers kontribution[1].

De store skattebyrder lammede almuens evne til at reise sig igjen efter nedgangen under krigen i 1620-aarene. Man ser det bedst deraf, at listerne over forarmede aldrig mere helt svinder fra mtl., og at bønderne heller ikke under freden, da tilgangen paa arbeidsfolk dog er stor nok, ser sig istand til at holde mandlig tjenestehjælp. Endnu i 1640 er der ikke en eneste tjenestekarl for fuld løn i hele lenet og kun 53 drenge for halv løn. Ligeledes bør man merke sig det lave tal paa skræddere og skomagere, nemlig kun 24 for hele lenet mod 63 i 1610. Ogsaa hvad folkemængden idethele angaar, tyder skattemtl. hen paa en nedgang. Foruden af de store pengeskatter trykkedes almuen ogsaa af andre tyngsler, saaledes tvunget arbeide, dels til slottet[2], dels paa kronens avlsgaarde[3], eller med at hugge, fremføre og lade den ved, som aarlig gik af lenet til Kjøbenhavn[4]. Allertyngst føltes maaske det saakaldte egt eller skydspligten. Ikke alene kronens udsendinge, embedsmænd og bestillingsmænd havde ret til fri skyds, men ogsaa adelen, og det ligesaavel af odelsbønderne som af sine egne og kronens bønder[5].

Alt dette føltes haardere nu, da bondens kaar var blevne saa daarlige, at han ikke havde raad til at holde ordentlig tjenerhjælp. Det gik tilbage med gaardsdriften,

---

[1] N. R.-R. VIII, 320 f. o. fl. st.

[2] Det gjaldt kun bønderne i de tre søndre fogderier.

[3] Gjælder væsentlig bønder paa Hisingen og Indland.

[4] Gjælder særlig bønderne i Nord- og Sønderviken.

[5] Sml. Handlingar til 1662 års Kgl. kommission i Bohus län, fogdarnes förklaringar i Kgl. kammararkivet, Stockholm.

og saugerne maatte nedlægges den ene efter den anden, dels vel fordi skoven minkede, men ogsaa fordi der ikke var hænder til at passe dem paa en saadan maade, at det kunde betale sig at give skat og tiende af dem. Almuen i B. befandt sig derfor nu i en i økonomisk henseende svækket tilstand og havde liden kraft til at staa imod det nye stød, som krigen i aarene 1643—45 bragte. Det var tre ulykker, som rammede landskabet under denne krig: *kontributionen*, indkvarteringen og fiendens plyndringer.

Hvad nu den første angik, kontributionen, saa er det under de økonomiske forhold, hvorunder almuen i B. nu befandt sig, ingenlunde for sterkt at kalde den en ulykke. Den udskreves første gang i skatteaaret 1644—45 med 12 rigsdaler paa hver hel gaard, 6 rdl. paa hver halv, 3 rdl. paa hver fjerdings- og ødegaard. Haandverksmænd, øboer og strandsiddere etc. skal give efter evne, forsaavidt de ikke er udskrevne til krigstjeneste. Af hver bækkesaug skulde gives 10 rdl. Adelens ugedagstjenere gik fri ogsaa for denne skat, ligesaa presterne, fogderne, skriverne og lensmændene for sine gaarde. Paa Hisingen, som allerede ved denne tid var udplyndret af svenskerne, lykkedes det ikke at faa fuld skat af nogen; bønderne maatte betale „efter yderste formue", og den rak for ingens vedkommende høiere end til 6 rdl. Udbyttet af hele fogderiet af denne store skat beløb sig derfor ikke til mere end $601^{1}/_{2}$ rdl., og da aaret efter (1645—46) den samme skat paalagdes, kunde man ikke trods en gjennemført udpantning af bøndernes sidste eiendele bringe beløbet høiere op end til 350 rdl. Til sammenligning hidsættes her udbyttet af kontributionen i de forskjellige fogderier for begge de nævnte aar:

	1644—54	1645—46	
Nordviken . . .	7295 rdl.	7191½ rdl.	
Sønderviken . .	6772½ „	6567½ „	
Indland	6158½ „ 1 ort	4710 „	
Ordost og Tjørn	3769½ „ 8 β	3896 „	
Hisingen	601½ „	350 „	
	24597 rdl. 1 ort 8 β	22715 rdl.	= 47512 rdl. 1 ort 8 β

I de samme aar udgik rostjenestepenge[1] med ½ rdl. af hver tønde landskyld af odels-, kjøbe- og pantegods (kun i begge Vikerne). I 1645 toges ogsaa den halve del af kirkernes indkomst[2], og endelig opkrævedes i dette aar ogsaa en hovedskat af personer over 15 aar[3]. I alt udpressedes i disse to aar af almuen i Bohuslen blot i extraordinære skatter 52 395 rdl.

I det følgende skatteaar (1646—47) nedsattes kontributionen til 6 daler, som dog paa statholderen Hannibal Sehesteds forestilling om den bohuslenske almues store armod blev nedsat til det halve (3 rdl. af hver fuld gaard)[4]. Men isteden paabydes ogsaa denne gang flere nye afgifter,

[1] Svarer nærmest til odelsskatten, sml. N. R.-R. VIII, 496.

[2] Den halve del af kirkernes indkomst beløb sig til 688 rdl. 2 β ½ alb.

[3] Den indbragte:

i Nordviken:	349 rdl. 1 ort 10 β
- Sønderviken:	397 „
- Indland:	468½ rdl.
- Ordost og Tjørn:	388 rdl. 26 β
- Marstrand:	290 „
- Kongelv:	79 „ 8 β
	= 1972 rdl. 20 β

Hisingen og Oddevald, der var brændt af fienden, er ikke medtaget i regnskaberne.

[4] N. R.-R. VIII, 469 (19/1 1647).

nemlig skydsfærdspenge[1], fodernødspenge[2] og udskrivningspenge[3]. Den første af disse afgifter blev paalagt som en erstatning for fritagelse for skydsfærd og skulde betales med 1 rdl. af hele gaarde og af de øvrige i forhold dertil. Lettelsen var dog liden, idet der forbeholdtes slotsherren, hans og kronens tjenere og betjente og rigets høie embedsmænd skyds ligesom forhen. Kun bispen og lagmændene bevilges en vis sum aarlig mod at opgive sin ret til skydsfærd. Hvad adelen angaar, heder det i den kongelige forordning kun, at „den af deres egne tjenere selv maa opberge en rdl. for skydsfærds afskaffelse og derhos af dem skydses“. At den virkelig mistede sin ret til at forlange fri skyds af de øvrige bønder, fremgaar imidlertid endnu tydeligere af adelsprivilegierne af 1646 og 1648[4]; men ikke desto mindre vedblev adelen i Bohuslen — trods forordningerne — faktisk ogsaa senere at nyde fri skyds af bønderne paa sine reiser i lenet[5]. Endelig forblev bønderne nu som før forpligtede til at fremføre kronens skatter, told og anden rettighed gjennem lenet uden nogen godtgjørelse.

Tiltrods for, at den lettelse, almuen havde opnaaet, saaledes var liden nok og kronens udlæg rigelig godtgjordes ved skydsfærdspengene, tog regjeringen dog deraf anledning til at paalægge ogsaa en anden af de nævnte afgifter, nemlig fodernødspengene. Allerede den 19.

---

[1] N. R.-R. VIII, 432 ($^{17}/_{7}$ 1646).

[2] N. R.-R. VIII, 437 ($^{19}/_{7}$ 1646).

[3] N. R.-R. VIII, 417 f. ($^{11}/_{7}$ 1646).

[4] Sml. Aschehoug: Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814, s. 407, note 1 og N. R.-R. IX, 152. I det sidste privilegiebrev (1648) bevilges den norske adel atter ret til fri skydsfærd, „Baahuslen til Svinsund alene undtagen“.

[5] Fogdarnes förklaringar, Handl. till 1662 års Kgl. komm. i Bohus län. Kgl. kammararkiv, Stockholm.

juli 1646 udstedtes saaledes en kongelig forordning om, at kronens jordebøger skulde „forbedres med en halv daler, hel daler eller mere efter gaardenes leilighed for fornød af føde“[1]. Trods forordningen blev imidlertid denne skat ikke indskrevet i jordebøgerne; den blev betragtet og ført til regnskab som en extraordinær afgift og bortfaldt ved Christian 4.s død.

Hvad udskrivningspengene angaar, saa var det baadsmandsskatten i noget forstørret skikkelse. Den paabødes for skatteaaret 1646—47 med 1 rdl. af hver gaard, mod at soldaterne skulde være fri for udskrivning. Almuen synes imidlertid at have opfattet dette som et tomt paaskud, da soldaterne allerede var hjemvendte, og man mente, at kronen hverken behøvede eller ønskede at udskrive soldater paa dette tidspunkt; den gjorde derfor forestillinger mod den, og da dens armod nu var saa stor, at en udpantning af pengene neppe vilde lønne møien, maatte denne afgift opgives. De penge, man i skatteaaret 1646—47 formaaede at skrabe af lenet i form af extraordinære skatter, androg tilsammen til 12461 rdl. 12 β, hvoraf 1322 rdl. 20 β var rostjenestepenge. Det følgende aar (1647—48) udgik atter kontributionen med 6 daler af hver hel gaard og indbragte sammen med de mindre afgifter tils. 14827 rdl. 17 β, hvori rostjenestepengene er iberegnet[2].

I 1648 døde Christian 4, og i det følgende skatteaar (1648—49) udskreves kun kontributionen, som nu nedsattes til 4 rdl., og rostjenestepenge af odels-, kjøbe- og pantegods, dog ikke af adelens.

---

[1] N. R.-R. VIII, 437.

[2] Derimod ikke skatten af tienden (ialt 64 rdl.), som paabødes for hele landet 12/6 1647 med 4 rdl. af hver kronens eller kirkens tiende, N. R.-R. VIII, 533.

Medens almuen saaledes udmarvedes ved de ma og store skatter, rammedes den ikke mindre haardt andre ulykker. Under krigen plyndrede fienden Hising og Indland og brændte byerne Kongelv og Oddeval men endnu meget værre var de stadige gjennemmarsch af egne soldater og indkvarteringen, der rammede h lenet og blottede almuen endogsaa for det allernødv digste. For at gjøre ulykken fuldstændig indløb aar 1646 med kvægpest og misvekst paa sæden, saa elendi heden, der allerede var over al beskrivelse, trods frede blev, om muligt, endnu større.

De bedste oplysninger om den bohuslenske almue tilstand i denne tid giver de lange lister over slet fo armede samt lagrettemændenes vedføiede forklaringer. Vi gjengiver derfor nogle af disse i uddrag:

Nordviken. Her afkortedes af den store kontribution 1644—45 ialt $1007^{1}/_{2}$ rdl. for øde gaarde og forarmede personer, og af kontributionen 1646—47 ialt: $1145^{1}/_{2}$ rdl. Samme aar forklarer lagretten, at almuen i fogderiet er „storlig forarmet“. Som aarsag dertil angives: Mangfoldig indkvartering, store kontributioner og misvekst. Den største part af bønderne resterer endnu paa forrige aars kontribution, samt paa fodernødspengene og skydsfærdsdaleren og kan ikke paa nogen maade tilveiebringe den; der findes heller ikke i bondens bo noget at „udværdere“.

Sønderviken. I 1644—45 afkortes 1458 rdl., der svarer til skatten for $121^{1}/_{2}$ fuldgaarde. En del af bønderne havde faaet sine gaarde afbrændt af fienden, en del var paa anden maade udplyndret. Resten var geraadet i armod formedelst de store skatter og den megen indkvartering af egne krigsfolk, hvorunder „selv høet og kornet paa marken er fortæret af hestene“ osv. Skjønt

krigen var ophørt allerede i 1645, og skjønt kontrib. 1646—47 blev saa betydelig nedsat, steg dog afkortningen til 1947 rdl. Lagrettemændene forklarer, at de hos den største del af almuen har fundet stor „armod og fattigdom“, hvortil aarsagerne er de samme her som i Nordviken. Almuen skylder endnu for en stor del af forrige aars kontribution samt paa fodernødspengene og skydsfærdsdaleren.

Ordost og Tjørn. Fogden, lensmanden og 12 lagrettemænd har i skatteaaret 1644—45 draget om i det ganske fogderi i hver mands gaard for at udværdere af bondens bo den paabudne kontribution, „eftersom en part den modvillig indeholder og ikke vil udgive“. Hos 84 bønder har der imidlertid ikke været noget at erholde. I 1645—46 gjentog det samme sig, og ligesaa det følgende aar. Afkortningen paa kontrib. var dog liden her i forhold til de øvrige fogderier og naaede i 1646—47 kun 204 rdl. 1 ort for øde og forarmet gods[1]. Men da man samme aar opkrævede udskrivningspengene, fandtes efter lagrettens egen erklæring intet at udværdere. Grundene til almuens fattigdom angives at være: daarligt aar, sygdom paa kvæget, indkvarteringen under krigen og de store skatter.

Indland. Afkortningen for øde og forarmet gods 1644—45 var 1300 rdl.; deraf faldt ikke mindre end 336 rdl. paa Karby sogn, hvor $^1/_3$ af skattegodset var øde eller slet forarmet. I en erklæring fra lagrettemændene, dat. $^{10}/_{10}$ 45 forklares, at krigsfolket har været indkvarteret der paa $1^1/_2$ aars tid, baade rytteri, dragoner og soldater, som har fortæret bøndernes hø saavelsom deres korn og andet forraad. Værst er det i Karby

[1] For adeligt gods etc. afkortedes i det samme fogderi 423 rdl. ($70^1/_2$ gaarde, 6 rdl. af hver).

prestegjeld, hvor ikke alene bondens grøde er fortæret, men ogsaa hans fæ og husgeraad er ham frataget. Mange er udplyndrede, eller mændene er blevet ihjelslagne af svenskerne forleden sommer, og deres kvinder ladte tilbage i den yderste armod.

Hisingen. Udbyttet af kontrib. for aaret 1646—47 var 180 rdl. 8 β; afkortningen beløb sig til 1051 rdl. 1 ort 16 β. Indtægten af skydsfærdspengene s. aar var $87^1/_2$ rdl. 1 ort og afkortningen 84 rdl. 1 ort. Til nærmere oplysning om tilstanden i dette fogderi, uden tvil det haardest medtagne af alle fogderier i lenet, gjengiver vi følgende erklæring af thingsvidnerne efter dens ordlyd:

„Claus Nielsen i Berbye, Sorenskriffuer paa Hiiszingen, ...[1] Eedsoren Laugredtzmend Her samme stedtz Giørrer Witterligt /: Aar Effter Gudsbiurd 1647 den 28 Aprilis paa Bierbye Ting Offueruærendis Welacht Anders Johansen, Slodtzfougit paa Bahuus och Ridefougit paa Hiisszingen, Haffuer Ladet Effter Hanns Maytz. Udgangne Breff paabiude Her aff Fougderiet aff Huer gaard En Rixdlr. for Soldatters Udskriffuelse, Item En Rxdr. udi fornøedspenge /: som nu skulle Udleggis /: Huor till Menige almue suaret alle och Ennhuer, att de erre saa forarmet, at dè samme toe Rdr. aff gaardene Icke kand formaae Eller tilweye bringe før Effterskreffne tilfald Dennem er tilføyet udj forleden feijde /:

Backe sougen, Er Ifrarøffuit alt deris quæg udj dette Hele sougn, Huusene som Duede Noget er aff Fienden Nedbruet och offuerført till Gottenborg och Hospitalett,

Skeltorp, En Heel gaard slet affbrent, Tagene En Heel gaard affbrent,

Congelff Sougn och Schaardall Er Ifrarøffuet deris quæg och formue, Item Huusene Mestendeelen Nedbruet

[1] Her navngives 7 lagrettemænd, alle fra Hisingen.

och fort i fiendens Leyer, Huis Ringe, smaa shouff der fandtz, Er Nedhugget och ført i Leyeren,

Høyen, En Heel gaard, Oxehauffuen, en fierdings gaard, Er slet affbrent,

Seffue Sougn Er och mest deris quæg i fraroffuit, Tagene paa de Huuse, som duede Noget, Er affbruet och ført i Leyerenn, Schriffuergaarden, Lensmandsgaarden, Schollisroed, Toffter, Giøbaasz, En gaard i Tagene, er affbrent, Prestegaarden Udspoleret och Tagene affbruet,

Biorland och Torsland Sougner mistedj quæg, Wdj Øchrøe sougn mistede mesten deelen baade quæget och alle deris klæder, Och En deel aff deris Schuder och baader, Menns offuer alt Landet er Deris Hester, Øger, faar, Suin och sligt quæg Dennem gandske frapløndret.

Foruden alt dette maatte de siden giffue Mange Penge i brandskatt, sampt korn och fisk, forend de maatte bliffue Ved Huusene och Nære sig paa Landet med Hustruer och børn, Och Huis Ringe boeskab och formue de kunde Haffue, Haffuer de Indfort Under Festningen i Kongelff I den Mening det der skulle befries, Er da aff den gruelige Ildebrand bleffuen gandske Opbrent, saa de J alle Maader er geraadet udj stor Armod och Elendighed.

Nu offuer alt /: disz Wehr /: Er Misuext paa Sæden offuer det Heele Land, saa det som bleff Udsaaet i forgangen Aar, bleff Icke uden Nogen Ringe Hauffre Igien, som Voris gunstige Herr Slodtzherre Nochsom er beuist.

Tilmed Er nu En Fæisiuge kommen paa quæget Her paa Landet, saa at quæget er Uddøet Mange steder, och siugdommen Endnu mechtig grazserer, /: Huilchet Gud Naadelig affuerge /: Saa almuens armod Er større och Merre paa dissze steder, End di kand Andrage.

Dette at Wære Almuens største och Sandferdi klagemaall och Elendighed Hoesz den gunstige och Milde Høye Øffrighed att Andrage Om forskonelse paa begge forne Rxdr aff gaarden, bekiender Wij med Woris Zigne ter der Undertrocht."

8 segl[1].

Kun langsomt arbeidede almuen sig ud af den dybe elendighed, hvori den ved krigen og den graadige beskatning var sunket. Endnu i 1650 indberetter lagrettemændene fra Ordost og Tjørn, at en stor del af gaardene i fogderiet ligger ganske øde; af de øvrige har den største del kun „saaet halvparten og en del mindre". Om bønderne paa Hisingen heder det endnu det følgende aar, at de ikke har korn at saa og „ikke heller kvæg til at gjøde jorden".

Skatterne var, omend nedsatte[2], dog altid større end almuens ydeevne og maatte jevnlig udpantes, hvad der igjen hindrede bønderne i at reise sig igjen efter ulykkerne. Agerbruget var kommet i forfald og vedblev at give ringe udbytte. Med tømmerdriften var det saagodtsom slut. Af de mange sauger fra 1610 var der i 1657 ikke en eneste tilbage, som kunde tages skat af. Almuen og regjeringen havde i forening plyndret skovene.

---

[1] Bønskriftet er indleveret til den daværende lensherre paa Bohus, Iver Krabbe, som har forsynet det med sin underskrift.

[2] Kontributionen nedsattes ved Fredrik 3.s tronbestigelse til 4 rdl. og gik senere ikke derunder. Derimod forhøiedes den i aaret 1655—56 til 5 og i krigsaaret 1657—58 til 6 rdl. Foruden kontrib. paalagdes ogsaa nogle mindre afgifter, saaledes i 1653—54 Skjærbaadspengene med 12 β af hver fuld, 8 β af hver halv gaard. Det følgende aar opkrævedes 1 rdl. af hver fuld gaard til fæstningens reparation, og i krigsaaret 1657—58 paalagdes foruden kontrib. ogsaa den saakaldte „tredalers skat", der udgik med 1 rigsort af hver fuld gaard maanedlig.

Hisingen, Ordost og Tjørn var nu omtrent skovløse trakter, og selv de herlige, rige løvskove i Vikerne var for en stor del ruinerede. Allerede i 1639 var hassel, or og birk forsvundet af Nordvikens skove, og samme aar erklærer lagrettemændene i Sønderviken, at hassel- og egeskovene der er udhuggede[1].

Da endelig danskerne den 18. mars 1658 overgav slottet og lenet til svenskerne, forlod de et forarmet landskab og en udpint almue, som ingen grund kunde synes at have til at modsætte sig den nye tingenes tilstand eller ønske sig de gamle forhold tilbage.

For at lette oversigten samles resultaterne af denne undersøgelse af skattemandtallene i de omstaaende tabeller. De har ligesom disse bidrag idethele til hovedøiemed at vise fordelingen af befolkningen mellem de forskjellige livsstillinger inden lenets 5 fogderier i aarhundredet før afstaaelsen. Men tabellerne vil desforuden ogsaa i nogen grad kunne tjene som et barometer paa folkemængdens bevægelse i det hele, omend kun et ufuldkomment. Særlig bør det bemerkes, at der under den store forarmelse efter krigen i 1643—45 udelodes af listerne en hel del personer, væsentlig strandsiddere, forarmede husmænd, haandverkere o. l., som det ikke var muligt at presse nogen skat af. I 1657 var ogsaa en del saadanne personer udskrevne til krigstjeneste. Man bør derfor gaa ud fra, at tallene paa strandsiddere, husmænd, bakkesiddere etc. i opgaverne fra dette aar gjennemgaaende er for lave.

Før vi forlader dette emne, er der dog endnu et vigtigt spørgsmaal at stille: Er det muligt af de vundne resultater at udfinde ogsaa den samlede folkemængde i lenet? Hertil er at svare, at en saadan beregning kun kan føre til et omtrentligt resultat; men selv et saadant

[1] Bilag til regnskaber for B. og V. 1638—39.

	Hisingens fogderi							Indlands fogderi						
	1528	1568	1573	1610	1625	1640	1657	1528	1568	1573	1610	1625	1640	1657
Odelsbønder[1]	„	„	„	„	„	„	13				„	„	11	21
Krone- og leilænd.bd.: Opsiddere paa hele gaarde	236 (270) skattepligtige	229 bønder	238 bønder	236 skatteyd. b., deraf 225 for fuld grds skat, resten ødegrdsm.	225 bønder med fuld grds skat	145	130	675 (716) skattepligtige	871 bønder	831 bønder	846 bønder m. fuld grds skat	874 b. med fuld gaards skat	409	346
Ops. paa trefjerdings gaarde						1	3						20	„ 42
Ops. paa halve gaarde						72	75						261	283
Ops. paa fjerdings grd.						5	14						„	187
Ops. paa ottingspladser						„	„						„	84
Hus- og ødegaardsmænd				61 husmænd	145	141	15				446	462	356	23
Fattigere husmænd, inderster, bakkesiddere					„							40	299	
Tjenestedrenge for fuld løn				2	5	„					40	5	„	
Tjenestedrenge for halv løn				6	13	4					81	30	4	
Strandsiddere (og udrorskarle paa Hisingen)				14	18	54	29				„	„	„	
Haandverkere (skræddere og skomagere)				„	„	„					21	„	„	
Skuder				„	„	„					5	2	„	
Flomsauger				„	„	„					11½	19	12	
Adelens ugedagstjenere				„	„	„					11	18	18	?
Bahus slots ugedagstjenere				11	?	?					„	„	25	?

[1] I lenets 3 søndre fogderier opføres odelsbønderne aldrig tillige blandt krone- og leil[illegible]

	Ordost og Tjørns fogderi							Søndervikens fogderi					Nordvikens fogderi				
	1528	1568	1573	1610	1625	1640	1657	1573	1610	1625	1640	1657	1573	1610	1625	1640	1657
Odelsbønder				„	„	11	6		8[1]	56[2]	8[1]	318[3]		57[4]	56[5]	160[6]	308[7]
Krone- og leilænd.bd.: Opsiddere paa hele gaarde						285	285		579	589	562	524		610	591	594	529
Ops. paa trefjerdings gaarde		496 bønder	502 bønder	414 bønder m. fuld gaards skat	455 bønder m. fuld gaards skat	1	„	505 bønder			1	„				„	„
Ops. paa halve gaarde						108	90			546	400	183	537 b.	496	532	„	142
Ops. paa fjerdings grde	530 (550) skattepligtige					52	55		501		„	161				124	
Ops. paa ottings pladser											„	7				„	
Hus- og ødegaardsmænd											172					105	127
Fattigere husmænd, inderster, bakkesiddere				178	156	51	34			258		136				54	
Strandsiddere				192	95	134	110		65	98	93	?		36	43	51	
Tjenestedrenge f. fuld løn				15	1	„	„		10	4	„	„		62	17	„	„
Tjenestedrenge f. halv løn				40	22	21	„		41	10	7	„		71	29	7	„
Haandverkere (skræddere og skomagere)				9	4	3	„		17	14	13	?		16	?	6	„
Flomsauger				1	1		„		23	18	12½	„		30	19	16	„
Adelens ugedagstjenere				32	57	70	92		26	?	?	56[8]		24	32	35	?

1 Opføres alle tillige blandt leilændinger.
2 Af disse opføres 14 tillige blandt leilændinger.
3 Af disse opføres 157 tillige blandt leilændinger.
4 Af disse opføres 42 tillige blandt leilændinger.
5 Af disse opføres 40 tillige blandt leilændinger.
6 Af disse opføres 77 tillige blandt leilændinger.
7 Af disse opføres 135 tillige blandt leilændinger.
8 Nemlig 11 til Dragsmark kloster, de øvrige til Aaby.

er af værd, naar intet bedre haves. Vi maa imidlertid for at kunne gjøre slutninger om hele folkemængden først samle tallene paa skatteyderne.

I mandtallet af 1528 opførtes ialt for de tre søndre fogderier 1536 pers.[1], sandsynligvis alle bosiddende bønder. I 1568 fandt vi antallet af bosiddende bønder i den samme del af lenet at være 1596 og i 1573: 1571. I det sidstnævnte aar var antallet af bosiddende bønder i begge Vigerne: 1210, og saaledes over hele lenet 2781. Af det før nævnte i Geheimearkivet bevarede aktstykke fra tiden omkring 1570 (side 191, note 2) opgives mandtallet for Bohuslens vedkommende til 3184; men dette omfatter tydeligvis ikke blot bønderne, men ogsaa tjenestedrenge, haandverkere og strandsiddere etc. I den følgende fredstid steg antallet af skatteydere raskt og var i aaret 1610 naaet til 5213 og steg yderligere, omend sagte, indtil 1625, da det samlede antal skatteydere var 5393[2]. Senere gik det imidlertid tilbage, og i 1640 var det kun 4537, som igjen i 1657 var dalet til 4428. Vi har her kun taget hensyn til de virkelige skatteydere, medens ugedagstjenere, slet forarmede o. a., der ingen skat har betalt, er sat ud af betragtning.

Nu vil det straks falde i øinene, at disse tal ikke uden videre kan betragtes som et barometer paa folkemængdens bevægelse. Det vilde ikke lade sig gjøre at finde et forholdstal mellem skatteyderne og folkemængden, som vilde kunne benyttes i samtlige tilfælde; det vilde, om man forsøgte, vise sig, at variationerne blev altfor svimlende. Dette følger ogsaa ganske naturligt deraf, at antallet af skatteydere er afhængigt, ikke alene af folkemængden, men ogsaa af de økonomiske forhold. Naar

---

[1] Deraf rimeligvis kun 1441 skattepligtige, se side 207 f.

[2] Efter de fuldtallige opgaver side 240—41.

velstanden stiger, optages i mandtallene et større antal personer i forhold til folkemængden, end tilfældet er i daarlige tider.

Tabeller over skatteyderne er derfor et godt middel til at maale velstanden[1]; de viser derhos befolkningens fordeling paa de forskjellige livsstillinger og över de forskjellige distrikter; men til en beregning af den virkelige folkemængde er de lidet skikkede af den grund som ovenfor anført.

En paalideligere faktor vil vi maaske finde ved at borteliminere „odelsbønder“, strandsiddere, inderster, bakkesiddere, haandverkere og andre fluctuerende elementer og kun holde os til de virkelige gaardbrugere, ikke alene de skattebetalende, men ogsaa dem, der som slottets eller adelens ugedagstjenere er fri for skat. Navnet „krone- og leilændingebønder“ bør ikke vildlede nogen; thi under denne rubrik opfører mandtallene, som anført, alle egentlige gaardbrugere, der ikke af en eller anden grund er fri for skat. Vi finder da:

i Søndre B. (Hisingen, O. og Tj., Indl.) 1528: 1441—1536 eller ca. 1500 bønder
i Søndre B. (Hisingen, O. og Tj., Indl.) 1568: 1596 „
i — —„— 1573: 1571 „
i Nordre B. (begge Vikerne) 1573: 1210 „
i hele Bohuslen i aar 1573: 2781 „

Skattemandtallene for 1610 opfører ialt 3786 egentlige bønder; dog er tallet noget for høit, da en del husmænd og inderster etc. i Nord- og Sønderviken er regnet sam-

[1] Dog maa man tage i betragtning, at undertiden, især i krigstid, optages som skatteydere en hel del personer, der ellers er skattefri. Heri har man for en væsentlig del at søge grunden til den sterke tiltagen i antallet af odelsbønder for aarene 1625 og 1657.

men med bønderne. Det samme gjælder ogsaa, omend mindre udstrækning, skattemandtallet af 1625, der i opfører 3919 bønder. I aaret 1640 opføres kun 3189 og 1657 kun 3140 bønder; men her er tallene i begge tilfælde lave, idet mange bønder paa mindre gaarde, paa grund af forarmelse, i listerne er slaaet sammen med hus- eller ødegaardsmænd og tildels med strandsiddere; paa den anden side er dog for aaret 1657 nogle saadanne i Nordviken medregnede (jfr. tabellerne).

Trods disse uregelmæssigheder er det alligevel tydeligt, at vi her har en mindre vekslende og paalideligere faktor at regne med end med antallet af skatteydere; det gjælder bare at kjende forholdet mellem antallet af bosiddende bønder og den samlede befolkning.

Sars har i sine beregninger af folkemængdens bevægelse i Norge efter dansk mønster antaget forholdet 1 til 10[1].

Dette forholdstal er saaledes prøvet baade i Danmark og Norge til beregning af folkemængden i denne periode og paa begge steder fundet antageligt. Imidlertid vil dets paalidelighed naturligvis variere efter forholdene paa de forskjellige steder. Det vil saaledes mange steder vise sig for høit, vistnok især i tyndt befolkede indlandsdistrikter. For Bohuslens vedkommende skulde man dog snarere mene, at det er for lavt, da der her lever en ikke ubetydelig strandsidderbefolkning, der er temmelig uafhængig af den egentlige bondestand. Da tallet imidlertid i det store og hele for Norges vedkommende snarest er noget for høit[2], bliver vi alligevel staaende derved. Multipliceres nu antallet af bønder til enhver tid med det nævnte forholdstal, findes, at søndre B. i aaret 1528

[1] N. Hist. Tidsskrift 2 r. 3, s. 350.
[2] Jfr. N. Hist. Tidsskr. 2 r. 3, s. 350 note 1.

havde en folkemængde paa ca. 15 000. Antages det, at forholdet mellem folkemængden i nordre og søndre B. har været omtrent det samme i 1528 som senerehen, har der i begge Vigerne i det nævnte aar levet ca. 11 000 mennesker, og hele lenets folkemængde ved denne tid bliver altsaa ca. 26 000.

Multipliceres derpaa ogsaa de øvrige opgaver over böndernes antal med 10, fremkommer følgende tal:

i 1573: 27 810
- 1610: 37 860
- 1625: 39 190
- 1640: 31 890
- 1657: 31 400.

Naar de forskjellige anførte omstændigheder stadig haves for øie, vil man ved betragtningen af disse tal komme til følgende resultat:

I tiden 1528—1573 har lenets folkemængde gaaet frem fra ca. 26 000 til henimod 30 000, idet opgaverne fra 1573 gjennemgaaende maa betragtes som for lave. Fra 1573 til 1610 har fremgangen utvilsomt været adskillig større, omend ikke saa stor, som tallene synes at angive, idet vi her springer fra et tal, der er noget for lavt, til et, der er noget for høit; men alligevel kan folkemængden ved 1610 neppe have været mindre end 35 000. I 1625 er den snarere noget over, i 1640 og 1657, da tallene igjen er for lave, vistnok igjen ca. 35 000 eller muligens noget derunder.

Som resultat af det hele tør med utvilsom sikkerhed fremgaa, at folkemængden har steget i det sidste hundredeaar før afstaaelsen; men stigningen falder næsten udelukkende paa hundredeaarets første halvdel (tiden indtil Kalmarkrigen). I aarene 1610—1640 er saaledes fremgangen ringe, og i tiden fra 1640—1657 spores endog til-

bagegang. Ved afstaaelsen havde lenet en folkemængde paa ca. 35 000, byernes indbyggere dog ikke medregnet.

Denne beregning bekræftes af kopskatlisterne fra 1645[1]. Kopskat betaltes nemlig

i Nordviken	af:	4517	personer
- Sønderviken	„	4610	—
- Indland	„	6125	—
- Ordost og Tjørn	„	4505	—
	tils.	19 757	personer.

Af Hisingen betaltes ingen kopskat. Lægger vi nu til de 19 757 personer, der har betalt kopskat, 50 % for personer under 15 aar[2] og 5 % for dem, der som soldater eller slet forarmede gaar fri for skatten[3], og anslaar vi endvidere Hisingens folkemængde ved denne tid til noget over 2 500, findes den samlede folkemængde i Bohuslen at have været noget over 33 122 eller henved 35 000, kjøbstædernes indbyggere fremdeles ikke medregnet.

Kjøbstæderne i Bohuslen var tre, nemlig Marstrand, Kongelv og Oddevald. Af disse var Marstrand ubetinget den største og rigeste. Langt derefter kom Kongelv, og mindst var Oddevald, som ogsaa var den yngste af de tre kjøbstæder. Allerede det aarlige udbytte af sisen vidner sterkt om den store forskjel mellem dem. Dette var i aaret 1574 af Oddevald 33 mrk. penge, af Kongelv 339½ mrk. og af Marstrand 1986½ mrk.[4]. I skatteaaret 1629—30 af Marstrand: 18 rdl. 3 mrk. 4 β, af Kongelv 13 rdl.

---

[1] I rigsarkivet i Kjbh.

[2] Sml. N. Hist. Tidsskr. 2 r. 3, s. 289.

[3] Dette procenttal er noget høiere end det sedvanlige, men tør ikke destomindre paa grund af lenets forarmede tilstand ved denne tid være lavt nok.

[4] Bohus lens jordebog 1574, Kgl. kam.-ark., Stockholm.

og af Oddevald 10 rdl. 44 β. Samme aar fordeltes den extraordinære skat[1] saaledes for de tre byer:

Marstrand	500 rdl.
Kongelv	100 „
Oddevald	50 „

Et lignende forhold gjenfindes ogsaa senere. I 1632 udskreves en skat af tjenestekarle i byerne, og det viste sig nu, at Kongelv kun havde 3 tjenestekarle (for fuld løn), Oddevald 7, deraf dog 5 for halv løn, medens der i Marstrand var tils. 38, af hvilke ikke mindre end 20 tjente for fuld løn. Der var i byen ialt 20 personer, der hver havde 1, 2 eller 3 drenge.

Under heldige omstændigheder vilde vi have kunnet bestemme indbyggerantallet nogenlunde nøiagtigt i aaret 1645, da kopskatten udskreves; men desværre er mandtallet kun for Kongelvs vedkommende bevaret. I dette opføres ialt kun 254 personer, der tils. har betalt 79 rdl. 8 β eller gjennemsnitlig næsten 30 β hver[2]. En del af borgerskabet — der antydes ikke hvor stor — kunde imidlertid intet betale, da byen under krigen var nedbrændt. Oddevald, som ogsaa var brændt under krigen, betalte ingen kopskat[3]. Fra Marstrand indkom derimod ikke mindre end 290 rdl. Hvis man ogsaa her gjennemsnitlig kan regne 30 β paa hver skatteyder, vil disses antal have været ca. 928 pers. Lægges hertil 50 % for pers. under 15 aar og 3 % for dem, der intet betalte, skulde indbyggerantallet i Marstrand ved denne tid have været ca. 1420. Imidlertid betaltes kopskatten gjerne efter evne. Velhavende folk gav ofte flere daler, og da Marstrand ved denne tid var en forholdsvis velstaaende by, er det rimeligt, at 30 β er for lavt regnet, hvorved tallet 1420 atter vil blive for høit. Det er saaledes ikke muligt heraf at fastslaa folkemængden i de tre byer; men vi vil maaske ikke være langt fra sandheden, om vi antager, at Kongelv ved denne tid ikke havde mer end 500 indb., Oddevald noget mindre og Marstrand ikke over 1400.

---

[1] Forskjellig fra den gamle byskat, som af Marstrand og Oddevald betaltes i fisk og kun af Kongelv i penge.

[2] Paa rigsdaleren regnedes ved denne tid 96 β. Sml. Scharling: Om Pengenes synkende Værdi.

[3] Regnskaber 1645, rigsark., Kjbh.

NORDMÆND OG SKRÆLINGER I VINLAND

AF

DR. YNGVAR NIELSEN

---

1. **Indledning.** — I Mai 1904 blev jeg anmodet om at holde et Foredrag ved den da forestaaende fjortende internationale Amerikanist-Kongres i Stuttgart, og for at kunne imødekomme det saaledes ytrede Ønske bestemte jeg mig til at forsøge med en fornyet Undersøgelse af Spørgsmaalet om vore Forfædres Opdagelser i Amerika. Netop ved en Sammenkomst som denne maatte det være af en særlig Interesse at kunne sammenstille og kritisk prøve, hvad der haves af Kilder for dette Afsnit af Norges gamle Historie, og uagtet der for denne, ingenlunde lette Opgave kun var levnet knap Tid, tog jeg saaledes hurtigst muligt fat paa Arbeidet med dens Løsning. Hvad der staar i Forbindelse med Amerikas første Opdagelse ved Søfarere fra Norge og fra Norges gamle Bilande, har i de sidste Aar oftere været behandlet. Navnlig er derved at erindre Dr. Gustav Storms Undersøgelser over Vinlandsfærderne. Men det lod sig dog formode, at der ikke med disse i alle Dele var sagt det sidste Ord om Emnet. Det viste sig da ogsaa, trods Tidens Knaphed, at saa kunde ske, og — hvad der vel ligeledes kan have sin Interesse allerede at nævne her — det hændte tillige, at omtrent samtidig fire Forskere i fire

forskjellige Lande, ganske uafhængig af hinanden, i et enkelt Punkt kom til væsentlig det samme Resultat, der igjen afveg fra, hvad der tidligere antoges at være opnaaet.

Det Foredrag, som jeg holdt paa Tysk ved Kongressen i Stuttgart den 19de August 1904, vil antagelig senere hen blive trykt i Kongressens Forhandlinger. Men da disse neppe vil komme i Hænderne paa synderlig mange norske Læsere, har jeg tænkt, at det kunde være hensigtsmæssigt at behandle samme Emne ogsaa i en særskilt norsk Afhandling og da tillige derved at anvende det supplerende Stof, hvilket jeg var saa heldig at erholde i Stuttgart, ved Samtaler og Diskussioner med andre af Kongressens Deltagere, som var specielt sagkyndige. For en Del har jeg ogsaa kunnet erholde nærmere Underretninger om disses Meninger gjennem senere vekslede Breve. Der er her saa megen forskjellig Viden, som udkræves, at det i særlig Grad gjælder om at erhverve kritiske Oplysninger fra de mest sagkyndige Hold, og det har vist sig, at mine Forgjængere i disse samme Undersøgelser tildels har udtalt sig med altfor stor Sikkerhed om Spørgsmaal, som i Virkeligheden endnu ikke var løste. Materialet er i sig selv meget indskrænket, og det er forsaavidt forholdsvis let at samle og overse. Det tillader forskjellige Behandlingsmaader, eftersom man lægger Hovedvægten paa den ene eller anden Side. Hvad der for min Undersøgelse har Vægt, er den historiske og den ethnografiske Side. Forsaavidt denne sidste angaar, da har den endog en ganske særegen Vægt, idet de Sammenstød mellem de norske Grønlændinger, der vilde kolonisere det nyfundne Vinland, og dettes oprindelige Beboere, hvorom den islandske Tradition vidste at berette, er de ældste Oplysninger, som overhovedet haves om Amerikas gamle Befolkning. Saaledes har det en stor

Betydning at vinde en paalidelig Forklaring af, hvad d kan ligge i disse Oplysninger, der bliver et ethnograf Dokument af høit Værd.

Men ogsaa den anden, den historiske Side byd paa en usædvanlig Interesse.

Vinlandsfærderne er en fastslaaet historisk Kjend gjerning. Men der spørges ved dem endnu om no andet og noget mere. Den sikre Tradition beretter k om ganske faa Opdagelsesreiser, og hvis vi holder dertil, — alene dertil, maa vi nøies med at sige, at der blev gjort en enkelt Opdagelse, og at den ved disse Reiser vundne Kundskab nok blev indregistreret i Literaturen, men at den ikke fristede nogen til at følge efter i de samme Spor. Men dette lyder dog ikke sandsynligt; en Opdagertrang som den, der i det tiende og ellevte Aarhundrede raadede i Norge og i de norske Kolonier, maa — synes det — nødvendig have drevet andre ud, og der mangler da heller ikke Antydninger om en saadan Mulighed. Jeg kommer i det følgende ogsaa til at dvæle ved dem.

Grønlands og Amerikas første Opdagelse (985—1000 e. Chr.) staar for mig som et enkelt Led i den store almene Bevægelse, der gjennem flere hundrede Aar havde grebet alle de skandinaviske Folk, — ja ogsaa andre germaniske Stammer, der levede ved Søen nær ind paa disse. Det var en almindelig nordgermanisk Expansion, med en tilsvarende Kraftudfoldelse og Anspænding. Endnu ind i det ellevte Aarhundrede har der mellem Nordsøfolkene hersket en saadan Bevægelse, der lod dem sætte sig de fjernestliggende Maal. Der berettes om Tog mod de mest ukjendte Egne, der var fyldte med de Rædsler, som en middelaldersk Fantasi overhovedet kunde udfinde, og disse Beretninger lader sig ikke uden videre afvise.

Det ser ud, som om der bag alle Overdrivelser skulde eller kunde ligge en ægte historisk Kjerne. Saaledes kan selv de mere fabelagtige Beretninger fra hine Dage om Opdagerfærder og de Æventyr, som udstodes paa dem, give Bidrag, ialfald til at forstaa Tidsalderens almindelige Tankegang. Adam af Bremens næsten mere end fantastiske Fortælling om de frisiske Sømænds dristige Færd ind imod Isens Regioner er i denne Henseende oplysende. Saaledes bliver det intet Under, at ogsaa Beretninger om de vovelige Færder til Amerika paa lignende Maade kan have modtaget udsmykkende, sagnmæssige Tillæg, som den moderne Kritik vil anse det nødvendigt at bortskjære, forinden det kan afgjøres, hvad der er det ægte, helt paalidelige Grundlag.

---

2. **De sikre Vinlandsfærder.** — Gustav Storm har i 1887 gjennem sine Studier over Vinlandsreiserne[1] netop udført et saadant kritisk Sigtningsarbeide af de literære Kilders gjensidige Værd og prøvet dem, den ene mod den anden. Det er ikke her Tanken at optage denne Del af hans Resultater til fornyet Undersøgelse. Hans Arbeider gik ud paa at fastslaa, hvad der var ægte islandsk Tradition, og hvad der maatte komme i anden Række, som senere Tildigtning.

Nævnte Tradition fandt Storm opbevaret i *Íslendingabók,* i en gammel islandsk Jordbeskrivelse og i *Kristnisaga.* I anden Række satte han derefter Sagaen om Erik den Røde, og først efter denne mente han at kunne finde Plads for den saakaldte *Grœnlendingaþáttr.*

[1] Trykt i Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie, 1887, S. 293—372. En engelsk Oversættelse af den samme Afhandling er trykt i Mémoires de la Société Royale des antiquaires du Nord, 1884—89, S. 307—370.

Som Kontrol og som Sikkerhed for, at Beretningerne om Vinland tilhører den virkelige Historie, have den tyske Historiker Magister Adam af Bremen (ved Aar 1070), som havde hørt den danske Konge, Svend Estridssøn fortælle derom. Adam staar helt uafhængig af de islandske Sagafortællere og er derhos den ældste Forfatter, som hentyder til de samme Begivenheder. Hans Beretning viser desuden, at Vinlandsfærderne var kjendt over hele den skandinaviske Verden, og at de i Samtiden maa have vakt en ikke ganske ringe Opsigt. Saaledes har Adams Skildring, hvor kort den end er, sit store, selvstændige Værd. Jeg skal senere søge at vise, at der af den kan udvindes megen Viden om Vinland, naar den sees i Sammenhæng med de Forhold, hvorunder den er skreven, og de Tendenser, der var bestemmende for dens Forfatter.

Gangen i de omhandlede Opdagelsesreiser kan i al Korthed gjengives som følger:

Erik, kaldet den røde, forlod, med sin Fader Torvald, Jæderen og udvandrede til Island. Senere drog han ud for at finde det Land, som Gunbjørn Ulfssøn havde seet, da han var dreven ud i Vesthavet. Erik fandt ogsaa dette Land og seilede langs dets Kyster. Han grundede der et nyt Hjem, ved Eriksfjorden paa Bratteli, og da han senere kom paa Besøg til Island, gav han, for at vække Forhaabninger, det nyfundne Land Navn af Grønland. Paa Latin blev dette *Viridis terra*, og Landets Beboere kaldtes *Viridenses*.

Saaledes var Grønland opdaget (Aar 985) og blev efterhaanden koloniseret.

Det næste Skridt var Opdagelsen af det amerikanske Kontinent, som ikke længe lod vente paa sig. Eriks Søn af hans Ægteskab med Tjodhild, en Datter af Jørund,

var Leif, kaldet den lykkelige. Under et Ophold i Norge blev han omvendt til Christendommen, og da han derefter i Aaret 1000 skulde drage tilbage til Grønland, blev han af Storm forslaaet mod Syd, og der fandt han *Vínland hit góða*. Om Høsten naaede han dog til Grønland.

Naar Leif gav sit nyfundne Land Tilnavnet af *hit góða*, da var dette neppe andet end, hvad der ogsaa ellers forekommer, at et Land, nærmest en Ø, har faaet en saadan Betegnelse for at afvende alle onde Varsler. Efter Peder Claussøn Friis's Fortælling vilde de norske Søfolk ikke nævne Jomfruland ved dets rette Navn, før de havde passeret denne Ø, men kaldte det Landet gode, „hvilken Superstits de og observerer med flere Orter“. I Nordland forekommer den Dag idag Navnet Landegode paa den bekjendte Ø udenfor Bodø.

Leif havde underveis reddet et helt Mandskab fra et forlist Skib. Om det var fra Norge eller Island, og hvor det agtede sig hen, siges overhovedet ikke. Men dette, at Vinlands første, tilfældige Opdager saaledes paa sin farefulde Færd, i Storm og Uveir, støder paa et Vrag, med Besætningen endnu ombord, tyder paa, at det i de Dage ikke har været en enestaaende Færd, paa hvilken han havde givet sig ud. At Leifs og det forliste Fartøi skulde have været de eneste Skibe, som færdedes i denne Del af Atlanterhavet, synes heller ikke at kunne fastslaaes som en sikker Kjendsgjerning. Vi kjender jo ialfald endnu et forlist Skib fra disse samme Kanter, det hvis Kjøl blev fundet i 1003 under den amerikanske Kyst og gav Anledning til, at det første norske Stedsnavn, *Kjalarnes,* fæstedes paa denne[1].

---

[1] Storm har, S. 23, Note 1, tænkt sig den Mulighed, at den omhandlede Skibskjøl kunde have tilhørt et af de Skibe, som Erik den røde havde mistet paa sin Færd til Grønland Aar 985.

Det viste sig snart, at Opdagertrangen ogsaa havde fulgt de norske Kolonister til Grønland, og at den blev vakt gjennem Leifs mere tilfældige Fund. Allerede 1001 gik en Expedition ud fra Grønland for at opsøge det Land, som Leif havde fundet. Leifs Broder Torstein var Fører paa Færden, og mellem Deltagerne fandtes ogsaa begges Fader, Erik. Men Vinland blev ikke gjenfundet paa denne Reise, og om Høsten vendte Expeditionen tilbage til Grønland med uforrettet Sag.

Heldigere var da en følgende Expedition i 1003. Denne ledede af Islændingen Torfinn Karlsevne og udførtes med 3 Skibe og 140 Personer. Det blev paa denne Reise forsøgt at grundlægge en Koloni paa det nyfundne Vinland, hvor Expeditionens Medlemmer forblev indtil 1006. I denne Tid havde de at bestaa Kampe med de Indfødte og drog tilsidst efter tre Aars Forløb tilbage til Grønland. Man havde paa denne Reise fundet tre Lande, Helleland, Markland og Vinland, hvilke Storm identificerer med Labrador, New Foundland og Nova Scotia. Han har antagelig deri fuldstændig Ret. Ialfald er der hidtil ikke givet nogen bedre Forklaring.

---

3. **Vinland og Kirken.** — Fra Aar 1006 er den islandske Tradition taus om videre Kolonisationsforsøg paa Vinland. Men de samme Navne og Lande forekommer dog ogsaa senere hen nogle Gange nævnt i Kilderne. Aar 1121 gjorde Biskop Erik Gnupssøn fra Grønland en Reise til Vinland, fra hvilken han sandsynligvis aldrig er vendt tilbage. Som det staar for mig, kan det være, at der maa lægges en ikke ringe Vægt paa Omtalen af denne Reise.

Hvad der sikkert vides om denne Biskop Erik, er ikke meget, — kun dette, at han var en Islænding, at

an var den første Biskop paa Grønland, hvorhen han om 1112, og at han 1121 drog ud for at søge Vinland. Vi kan dertil føie to nogenlunde sikre Slutninger, at han r bleven viet til Biskop i Lund, hvis Domkirke fra 1104 ar Metropolitankirke for Sverige og for Norge ligesaavel om for Danmark, og at han ikke kom tilbage fra sin Reise, da Grønlænderne senest i 1123 satte sig i Bevægelse for at faa en ny Biskop, og da en saadan indviedes i 1124.

Storm har i denne Sammenhæng gjort opmærksom paa noget, som vel fortjener at paaagtes og overveies. Han siger (S. 26): „kort efter dette Erkesædes Oprettelse sees en stærk Bevægelse at være opstaaet for at indrette nye Bispesæder „paa Havets Øer"; saaledes i 1106 i det nordlige Island og omtrent samtidig paa Færøerne, saa at hertil naturligen ogsaa knytter sig Bispestolen paa Grønland". Videre har Storm ikke udført denne Tanke. Men det ligger dog nær at vove et Forsøg paa at tage den i sin videre Sammenhæng, og da først at se den i Forbindelse med de kirkelige Tendenser, der kommer tilsyne gjennem Adam af Bremens Beretning.

Jeg spørger: Naar den nyoprettede danske Erkestols første Indehaver aabner sin Virksomhed med disse Foranstaltninger til at underlægge sig Havets Øer, — har da ikke dette været med den Bevidsthed, at han her var Arvtageren efter de nordiske Kongerigers tidligere Metropolitan, den bremen-hamburgske Erkebiskop?

Den Interesse, hvormed Bremerkanniken Adam omtaler de til Norge hørende *„ei uberømte Øer"*, og den Bestemthed, hvormed han fastholder Paastanden og Kravet paa, at disse henhører under hans Erkebiskops Overhøihed, er i denne Henseende at mærke, og det er i den nærmeste Forbindelse med disse, han omtaler Vinland,

der for ham ogsaa staar som en Ø. Det maa og herved haves for Øie, at det er den danske Konge, h mundtlige Meddelelse er Kilden for, hvad Adam her h at anføre. Baade denne sidste og Erkebiskopen af Bre har havt sin Opmærksomhed henvendt paa alle disse Ø med Vinland.

Men kan saa ikke dette forklare den Raskhed, m hvilken den nye Erkebiskop af Lund, der havde overta alle Bremens Krav i denne Henseende, netop kastede s ind i Arbeidet for at hævde sin Høihed over de sam Havets Øer? Der er en tydelig Overensstemmelse mel lem Adam af Bremens Skildring og den nye Erkebisko Arbeide med at hævde sit aandelige Supremati ove Øerne. Til den ene Side præciseres den oprindelig Metropolitans Krav. Adams geografiske Interesser naa akkurat saa langt som disse; han tør da heller ikke lad noget Land være uomtalt af de Strækninger, over hvilk hans Erkebiskop vilde hævde den geistlige Høihed. Til den anden Side ser vi, at den nye Erkebiskop i Lund, de tre nordiske Kongerigers geistlige Herre, begynder sin Virksomhed med at udstrække sin Haand over de Øer, som var befolkede fra Norge, og at han dermed glider ind i sin Forgjængers Prætensioner og Planer. Under disse indgaar Grønland, og der hører ligeledes Vinland med.

Adams geografiske Begreber om de Lokaliteter, han nævner, var forvirrede og uredige. Men hans Tanke med at tage dem med i sin Beskrivelse, er klar nok. Idet han gjengiver, hvad Danekongen havde at meddele om Vinland, har han ganske sikkert dermed forbundet et Haab om, at dette fjerne Land ogsaa kunde trækkes med ind under hans Erkebiskops Missionsvirksomhed.

Saa maa det ogsaa falde helt naturlig, at Erkebiskopen af Lund indvier en Biskop over Grønland, og det bliver da ingen Tilfældighed, at denne samme Biskop foretager en Færd til Vinland, om hvis Øiemed der ikke vel kan være Tvivl: — det maa have været en Missionsreise. Men Erik Gnupssøn havde ikke Leifs Lykke. Han vendte aldrig tilbage. Hvis han har naaet frem, da er dette at beklage. Selv den mest kortfattede Annalnotits derom vilde da havt sin store Interesse.

Forinden jeg gaar videre, vil det endnu være nødvendigt at nævne de Tvivl, som er reist angaaende hans Stilling som Grønlands første Biskop.

Professor Finnur Jónsson har i Registret (S. 516) til Udgaven af *Hauksbók* (Kjøbenhavn, 1892—1896), hvor Erik (S. 501) nævnes som Grønlands første Biskop, betegnet ham som „foregiven Biskop til Garðar i Grønland“. I Fortalen til samme Udgave betegner han Erik som „den første (og tvivlsomme)“ i Rækken af de gamle Biskoper over Grønland. Gustav Storm har ikke havt saadanne Tvivl, og jeg kan heller ikke slutte mig til disse, men opfatter Erik Gnupssøn — *alias* Erik Upsi — som en historisk Personlighed. Der er Samstemmighed mellem de islandske Annaler[1], *Landnámabók*[2] og de gamle Biskopslister[3], deriblandt ogsaa en, som er optagen i *Hauksbók*. Dertil stemmer jo det, som ovenfor er udviklet angaaende hans Reises Sammenhæng med den nye Erkebiskops antagelige Planer, vel overens med den Omtale, der netop ved denne Tid vies ham af de islandske

---

[1] Islandske Annaler indtil 1578, udg. ved Dr. Gustav Storm (Christiania 1888), S. 251; 19, 59, 112, 252, 320, 473.

[2] Íslendingasögur, I (Kjøbenhavn, 1843), S. 46.

[3] P. A. Munch, Samlede Afhandlinger, II (Christiania, 1874), S. 592, 594.

Annalister, og gjør det end mere sandsynligt, at det he er foregaaet, som de har beskrevet hans Ankomst t Island og hans Afreise derfra til Grønland. Han passe nøiagtig ind i hele den kirkepolitiske Situation, som for laa ved den Tid, da han blev udnævnt og optog Plane om den Missionsfærd, fra hvilken han aldrig kan vær vendt tilbage[1].

---

4. **Muligheden af andre Vinlandsfærder.** — Efte 1121 er de islandske Kilder længe tause om de Lande der var fundne paa Amerikas Østkyst. Men i 134 nævnes det atter, at der kom et lidet Skib til Straum fjorden paa Island, som havde været i Markland og side var blevet forslaaet af Uveir og havde lidt Havari, bl. a ved at miste Ankeret[2]. Dette er imidlertid den sidste Gang, en saadan Notits forekommer i Annalerne.

Naar de overmaade knappe Kilder saaledes to Gange nævner de amerikanske Lande, og naar disse, som det fremgaar af Beretningen hos Adam af Bremen, i anden Halvdel af det 11te Aarhundrede, har været kjendt i Danmark, ikke alene i Norge med dets Bilande, — da synes det rimeligt, at der ogsaa til andre Tider gjennem Middelalderen har været Forbindelser mellem Norge, Island, Grønland og saavel Markland som Vinland. Det modsatte, at der ikke oftere skulde været gjort Forsøg paa at *leita Vínlands,* vilde vel nærmest været utænkeligt. Opdagertrangen, den æventyrlige Udvandringslyst, sad fremdeles for dybt igjen hos Nordmændene saavelsom hos de fra dem udgaaede Beboere af Havets Øer, til at

[1] I sin Afhandling om den grønlandske Kolonis Historie i Letterstedtske Forenings Tidsskrift, 1893, S. 542 flg. nævner Finnur Jónsson overhovedet ikke Erik i Rækken af de grønlandske Biskoper. Jeg mener, at den hele kirkelige Situation gjør det berettiget at sætte ham som første Biskop.

[2] Islandske Annaler, S. 213, 403.

Ingen skulde have vovet sig ud for at søge Markland og Vinland.

Med Bestemthed ved vi, at de grønlandske Kolonister foretog meget lange Reiser langs Grønlands Vestkyst. Det er en Tilfældighed, at en kort almindelig Notits herom er bevaret[1]. Men fordi der savnes en saadan om Færder langs Amerikas Østkyst, er det ikke givet, at der ikke tillige har været flere dristige Sømænd, som har faret ogsaa ad den Vei. Langt mod Nord, paa Grønland, under 72° 55′ n. Br. er der fundet en Runesten, som er reist af middelalderske Fangstmænd[2]. Men saa kan det heller ikke forbause, om der en vakker Dag ogsaa paa Amerikas Fastland mod Syd, eller paa en af de ved dette liggende Øer, blev gjort et lignende Fund, der vidnede om tilsvarende Expeditioner i disse Strøg, udgaaede fra Grønland, Island eller Norge. En saadan Mulighed er ialfald ikke helt udelukket.

---

5. **Runestenen fra Hønen.** — Saafremt det altsaa kan forudsættes, at Vinlandsfærderne ikke er ophørte fra 1006, skjønt der ikke i Sagaer eller Annaler nævnes videre derom, da vil dog hovedsagelig det ellevte Aarhundrede være det Tidsrum, hvori det vil være mest rimeligt, at saadanne Reiser er udførte. Som allerede nævnt, var det ved Aar 1070, at Adam af Bremen i Danmark fik Meddelelser om Grønland og Vinland, og der er Mulighed for, at vi ogsaa har andre Beretninger fra samme Aarhundrede. Disse Beretninger vilde derhos, hvis de kan fastslaaes som sikre,

[1] Hauksbók (Kjøbenhavn 1892—1896), S. 500.

[2] Her kan bl. a. henvises til Dr. William Thalbitzers Skrift, The Eskimo language, S. 23—25 (i Meddelelser om Grønland, XXXI).

have den yderligere Interesse, at de fortalte om el ukjendte Tog over Havet mod Vinland, — og det ove kjøbet om Tog, der var udgaaede fra selve Moderland Norge, ja, fra dettes østlige Landskaber.

Vi har nemlig — dog kun i Afskrift fra det 1 Aarhundrede — en Indskrift paa en Runesten fra Hø der endnu var at se i Aarene 1820. Denne Ru indskrift er tydet af Professor Sophus Bugge i h Skrift Hønen-Runerne fra Ringerike (Christia 1902). Hvis hans Læsning er rigtig, — og der sy ikke at foreligge nogen Grund til at bestride endog Sa synligheden deraf — da er her bevaret en overmaa interessant historisk Efterretning. Vi har i disse Ru en norsk Beretning om en umiddelbart fra Norge s udgaaet Reise til eller mod Vinland. Saa meget stærk maa imidlertid Beklagelsen formes over den Vandalis der har kunnet tillade, at netop denne Sten skulde bl ødelagt eller bragt af Veien paa en saadan Maade, den vanskelig kan ventes at komme frem igjen. D Kopi, hvorefter nu Stenens Indskrift alene kjendes, bl tagen i 1823 af L. Klüwer. Bugge læser Rune saaledes:

Út ok vítt ok þurfa
þerru ok áts
Vínlandi á ísa
í úbygð at kómu;
auð má illt vega,
[at] døyi ár,

af hvilke Linier han giver følgende Oversættelse: „D kom ud [i Havet] og over store Strækninger o trængende til Klæde at tørre sig paa og til Ma bort imod Vinland op paa Ise i Ubygden. Ond kan tage Lykken bort, saa man dør tidlig.“

Bugge antager, at Indskriften stammer fra Tiden mellem 1010 og 1050.

Hønen ligger paa Ringerike, i Norderhov Hovedsogn, tæt ved Kirken og tæt op til den gamle middelalderske Storgaard *Þornberg,* nu Tanberg. Hvis Indskriften er rigtig læst og rigtig tydet, maa Stenen være reist til Minde om en ung Mand, der havde deltaget i en Færd over Atlanterhavet, og paa denne med Skibet var bleven forslaaet hen i ukjendte Egne mellem Grønland og Vinland, hvorfra han ikke var vendt tilbage. Denne ukjendte unge Mand maa i Hjemmet have tilhørt en høibyrdig Slægt. Ellers var der visselig ikke bleven reist nogen Sten til hans Minde. Af saadanne Ætter havde Ringerike flere. Efter den Plads, hvor Stenen senest fandtes, ligger det af disse nærmest at tænke paa den Æt, der boede paa Þornberg, og som i Historien kjendes under Navn af Þornbergmændene. Har den før 1050 i sin Midte talt en Vinlandsfarer, da kan deri sees et andet Udslag af den samme æventyrlige Aand, som kom tilsyne hos Ættens sidste mandlige Medlen, Jarlen Hr. Alf Erlingssøn, der døde 1290.

Som vi nu staar, uden den Sten, der bar denne mærkelige Indskrift, henvises vi alene til Gjætninger. Om disse end muligens kan antages at ligge Virkeligheden nær, saa bygger de dog altfor meget paa Fantasier til at kunne indregistreres som historiske Kjendsgjerninger. Vi faar haabe, at endnu ikke alle Muligheder er afstængte for at gjenfinde en Sten, hvortil der knytter sig en saadan Interesse.

Men saafremt der i det ellevte Aarhundredes første Halvdel fra Norge virkelig er udgaaet en Expedition mod Vinland, i hvilken ialfald én fornem ung Mand fra Ringerike har taget Del, og af hvis Deltagere ialfald nogle er

komne tilbage og har kunnet berette om den Møie, de havde havt at udstaa, — da er det ikke vel muligt at overse, at der tillige foreligger en anden Beretning om et Søtogt til fjerne Have, rigt paa Besvær og Fare, — et Togt, der blev udsendt, ja ledet af en berømt historisk Personlighed, der selv var Ringeriking. I ethvert Fald maa det erkjendes, at der her foreligger et mærkeligt Sammentræf.

---

6. **Harald Haarderaades Oceanfærd.** — Den navnkundige historiske Personlighed fra Ringerike, til hvem der ovenfor er sigtet, er selve Norges, i 1066 afdøde Konge, Harald Haarderaade, — en Skikkelse, hvis Vikinge- og Æventyrernatur vel skulde passe for en af de lange Færder over ukjendte Have, helt ud i det fjerneste Fjerne.

Det har længe været kjendt, at Kong Harald har gjort et dristigt Søtogt, som dog løb uheldig af. Men jeg tror at kunne gjøre det høist sandsynligt, at dette hans Togt maa eie en ganske særegen Mærkelighed, og at netop denne ellers lidet paaagtede og neppe fuldt vurderede Bedrift er egnet til endmere at fremhæve, hvilken stort anlagt Personlighed denne Konge var.

For mig staar det saa, at Harald Haarderaade med sit Tog ud paa det store Ocean har villet søge mod Vinland, og hvis dette viser sig grundet, da kastes der et mærkeligt Lys over ham. Hans kongelige Skikkelse vokser til imponerende Maal. Harald, som har kjæmpet paa Sicilien, i Afrika og i Levanten, som har været i Jerusalem og i Konstantinopel, som har draget gjennem Rusland, — han har da ogsaa ført en norsk Flaade over Atlanterhavet, for første Gang i Verdenshistorien. I den hele Middelalder skal der vanskelig kunne paavises nogen Mand, som har

ret videre om end han. Det vilde derhos være en Misendelse af Harald, om man i dette store Foretagende alene de se et Udslag af ubændig Higen efter Æventyr, af rang til spændende Bedrifter, uden Maal eller Med. Han r havt sine Planer af en helt anden og dybere Art. Toget iver dermed et Udslag af den Trang efter Udvidelse od Vest, over Havet mod fjerne Øer og Lande, som et af de mest betegnende Træk for det gamle norske ældes Politik, — vi kan maaske ogsaa tillægge for dets egenters kirkepolitiske Holdning.

Ogsaa her er det Adam af Bremen, som er vor Kilde. Han har i sit store Værk bevaret Efterretningen m, at Kong Harald foretog en æventyrlig og farefuld ærd langt ud paa Oceanet. Efter Textens hele Sammenhæng maa det vistnok ligeledes kunne ansees for sandsynligt, at det ogsaa i denne Forbindelse var den danske Konge, Sven Estridssøn, som var den vigtigste Hjemmelsmand for Mag. Adams Viden. Kong Sven var, blandt Harald Haarderaades Samtidige, netop en af dem, der kjendte ham bedst, og som ogsaa med størst Opmærksomhed vil have fulgt hans Færd. En Beretning, der kan forudsættes at stamme fra en saadan Kilde, maa regnes som korrekt; ialfald i sin Kjerne vil den levere sikre historiske Kjendsgjerninger.

I dette Tilfælde har Mag. Adam øiensynlig ogsaa havt Adgang til at kontrollere den danske Konges Fortælling gjennem Beretninger fra andre danske Mænd, hvilket laa saa meget mere nær, som Harald paa sit Tog var ledsaget af en høibyrdig dansk Mand, og dette saaledes har været velbekjendt i Danmark[1].

[1] Muligheden af danske Vinlandsfærder bliver saaledes heller ikke udelukket. Men med det foreliggende Materiale kan derom for Tiden intet videre siges.

Det er paa to Steder, Mag. Adam i sit berømte Værk kortelig ofrer denne Begivenhed en Omtale.

Bog IV, Kap. 11 er af disse Steder det første i Rækken. I det forudgaaende, tiende Kapitel er der efter Eginhard givet en Oversigt over de nordlige Have, hvori medtages saavel Østersøen som Atlanterhavet, og som afsluttes med en Omtale af Orknøerne, Irland, Skotland og hinsides Norges Klipper, Øerne Island og Grønland: „der ender det Hav, som kaldes det mørke.“

Saa fortsættes der i Kap. 11: „Men hvad han (ɔ: Eginhard) taler om den samme Bugt af ubekjendt Længde, det viste sig nylig ved de meget tapre Mænds Udforskning, Ganund Ulf, de Danskes *satrapa* og Harald, Nordmændenes Konge, som, paa en meget anstrengende Færd og med megen Fare for sine Fæller, undersøgte dette Havs Størrelse og tilsidst kom tilbage, bøiede og overvundne af Vindenes og Sørøvernes dobbelte Angreb.“

Derefter træffes i Kap. 38 det andet Sted:

„Dette prøvede nylig Nordmændenes meget erfarne Fyrste, Harald, som, idet han undersøgte Udstrækningen af det nordlige Ocean med Skibe, endelig, idet han vendte sine Spor tilbage, med Nød og Neppe slap uskadt bort fra Afgrundens umaadelige Svælg.“

Det kan ikke være tvivlsomt, at begge disse Steder har Hentydning til en og samme Begivenhed, og tiltrods for de fantastiske Tillæg, hvormed Beretningen er udstyret, foreligger der ingen Grund til at drage dens Hovedindhold i Tvivl. Indenfor den udsmykkende Indklædning ligger der en paalidelig og sikker historisk Kjerne.

Som Mag. Adams Ord foreligger, giver de tillige Anvisning til at drage Slutninger om de Egne, hvorhen det farefulde Tog har gaaet.

Allerede i Kap. 11 peges der mod Island og Grønland. Men endnu tydeligere fremgaar det af Kap. 38, at Færden over det nordlige Ocean har gaaet i vestlig Retning. Thi i dette Kapitel oplyses først udtrykkelig, at ogsaa Vinland laa som en Ø i *dette Ocean* eller i *det nordlige Ocean.* Dermed bydes der et vigtigt Holdepunkt. Yderligere følger Omtalen af Kong Haralds Tog umiddelbart ovenpaa de korte, men saa meget indholdsrigere Linier om Vinland og om Havet deromkring. Udtrykket, *det nordlige Ocean* er i sig selv uklart og ubestemt. Saa meget mere Grund er der til at lægge Vægt paa Omtalen af Vinland i Forbindelse dermed. Det ellevte Aarhundredes geografiske Forestillinger var yderst uklare, og som Helhed taget er det System, som Adam af Bremen giver tilbedste i sin Forklaring over det indbyrdes Forhold mellem de nordlige Have, meget forvirret. Dette gjælder navnlig hans Begreber om, hvad der var Vest, Nord og Øst. Men desuagtet er det tydeligt, at han i Kap. 38 tænker sig Kong Haralds Maal mod Vest, i Retningen af Vinland, og Kap. 11 modsiger ikke dette.

Bag (*post*) Vinland — saa sagde den danske Konge til Kanniken fra Bremen: „findes der ikke mere beboeligt Land i dette Ocean; thi alt, hvad der ligger yderligere, er opfyldt af utaalelig Is og uendeligt Mørke.“ Efter at have gjengivet denne Ytring, anfører Mag. Adam et Udsagn af Marcianus om det *faste Hav* hinsides Thule og fortsætter umiddelbart efter med den Oplysning, at det var dette, Kong Harald havde faaet prøve — som ovenfor gjengivet. Altsaa var det mod Havet bag Thule (Island) og endnu mere bag Vinland, han styrede hen. Saaledes forstaaes, hvad det gjaldt, — ikke noget arktisk Hav eller Land, men det endnu halvt ukjendte Vinland.

Hvis denne Formodning holder Stik: at Harald med sit Togt i *det nordlige Ocean* har havt til Hensigt at opsøge Vinland, der for ham, ligesaa vel som for Mag. Adam og dennes Hjemmelsmand, Danekongen, har staaet som en af Havets Øer, da er det rimeligt, at han har seilet ud fra de Norge underlagte skotske Øer. Fra dem har han seilet mod Vest, men uden at træffe Land, og er saa af Storm og Taage bleven tvungen til at vende om. Forsaavidt der paa det ene Sted hos Adam af Bremen tales om Sørøvere, da kan dette nærmest henlægges til Hjemreisen, da kun Rester af Flaaden var tilbage.

Til Island kan Kong Harald overhovedet ikke have kommet hen. Derom vilde de islandske Sagaskrivere ikke have tiet, — og allermindst overfor en Konge, der satte saa megen Pris paa deres Landsmænd som netop Harald Haarderaade. I dette Punkt er Kongesagaernes Taushed overbevisende. Derimod kan der i en anden Henseende ikke udledes noget af den Taushed, som de iagttager overfor Kongens hele Oceanfærd. Denne er ikke nævnt i nogen Saga. Der findes i disse ikke engang den svageste Hentydning til, at noget saadant har været kjendt.

Men saa siger rigtignok Heimskringla, at det meste af Kongens berømmelige Gjerninger er uskrevet, og det vides fra andre, ikke-norske Kilder, at Sagaskriverne har ladet uomtalt Træk og Begivenheder, som maa regnes at være særlig oplysende om hans Politik og om hans Optræden for øvrigt. Navnlig gjælder dette hans Operationer i Norges keltiske Bilande. Det skal desuden straks nedenfor blive paavist, at Traditionen om en farlig Oceanfærd, udført af Harald Haarderaade, antagelig i Norge bevaredes gjennem Aarhundreder.

Medens Sagaerne hovedsagelig dvæler ved de resultatløse Kampe med Danmark og ved de indre norske

Livninger, som stod i Forbindelse med disse, er de aldeles tause om hans Arbeide for at hævde sit Riges gamle Magtstilling i Vesten, helt indtil det sidste Tog, der endte med den ulykkelige Kamp ved Stanford Bridge i 1066. For øvrigt er Haralds Politik overfor de vestlige Bilande ligesom gleden ud af den Tradition, som Sagaerne giver os. Navnlig har disse helt forbigaaet hans Udsendelse af sin egen Søn Magnus med en Flaade til de skotske Øer og lige til Wales. Harald har netop været meget beskjæftiget med Orknøerne, og saafremt han har udsendt sin Flaade for at finde Vinland, da kunde disse Øer for ham byde det mest naturlige Udgangspunkt for en saadan Reise.

Den Slutning, som her er bragt ind, at Harald med sin Oceanfærd har havt Tanke paa at finde Vinland, og hvad der laa bag denne formodede Ø, er ny. De Forfattere, som tidligere har skrevet derom, har samtlige tænkt sig Færden mere vendt mod det virkelige, astronomiske Nord, og ud derfra har de saa sat den forskjellige Maal. De har imidlertid alle været enige om, at Beretningen ubetinget har indeholdt en historisk Kjerne. Hvad de har havt af Usikkerhed og Tvivl, har udelukkende gjældt enkelte Sider af en rent underordnet Art, og hvorpaa der for selve Hovedsagens Vedkommende ikke kan lægges nogen større Vægt. Nogen Enighed om et bestemt Maal har der dog tidligere ikke været, om end alle tænker sig dette henlagt mod det virkelige Nord, medens ingen har havt Øie for den Mulighed, som dog skulde ligge nærmest efter Ordlyden af Adam af Bremens Text.

P. A. Munch[1] mente saaledes i sin Tid at kunne anse det som givet, at Harald Haarderaade havde fore-

[1] Det norske Folks Historie, II, S. 269 flg.

til Behandling
Viken. Dette
dinge vender hje
1163. Omkring Midten af
med en Hærstyrk
dene tyr ud paa
blir smaat for
Fastlandet, hvor
egnene mod Græn
—„— Omkring 1ste Novem
Hisingen og stævn
helle. Paa Mødet
Bod i Kvæg.
—„— Omkring Midten af N
bevirker, at Erling
Hisingboerne beny
Kvægets Udredelse.
—„— Jul. Erling i Konghe
1164. 9de Januar. Erling
paa Hisingen.
—„— Vinter. Markusmænde
dene og efter nog
Nidaros, hvor Sigu
til Konge og faar
anseelige Mænd.
Flaade.
—„— Vaar. Efter Isløsnin
sine Skibe Konghel
til Bergen. Han
ved stadig Modvind
vandet mellem Tøn
faar han sendt
Bergen.

es
er
ar

len-
den,
nod-
giske
olitik,
. 16),

Men.
, naar
Havets
Planer,
kopen af

ndvendes,
en svag
at Haralds

vovelige Oceanfærd vakte en saadan Opsigt i hans eget Land, at Traditionen derom antagelig kan spores i Norge hele 250 Aar efter hans Død. Endnu i første Halvdel af det 14de Aarhundrede maa der være fortalt om denne Færd.

Vor Viden herom skyldes et Indskud i Adam af Bremens Værk, der i et enkelt Haandskrift er føiet til, umiddelbart efter Beretningen om Harald Haarderaades Færd i Kap. 38, og som har følgende Indhold[1]: „Dette sagde ogsaa en vis anseet Kartheuser til den, som skriver nærværende, og det er Sandhed. Dette Sted kaldes i deres Sprog *Ghinmendegop.* Men Ridderen, Kongens Høvedsmand kaldtes *Olyden Helghesson,* men Sømanden *Gunnar Raswen.*" Den anseede Kartheuser maa efter Haandskriftets Alder have levet i det 14de Aarhundrede og kan have hørt hjemme i Danmarks eneste Kartheuserkloster, i Aarhus[2]. Han maa en Tid have opholdt sig i Bergen, hvor han har hørt Fortællingen om den samme Bedrift, der nævnes hos Adam af Bremen. Herom har han da atter fortalt efter sin Hjemkomst og har derved givet Anledning til det Indskud, som vi her har for os.

Den *Gunnar Raswen,* som nævnes i dette, er en vel kjendt Mand, Hirdmand hos Kongerne Haakon V Magnussøn og Magnus Erikssøn, — som boede i eller ved Bergen og flere Gange omtales i Kilderne fra den Tid, og som to Gange havde været paa Island i offentligt Hverv. Hans virkelige Navn var *Gunnar rásveinn,* og han levede endnu 1329[3]. Men dette gjør det vel mere end sandsyn-

[1] Jeg følger her G. Storms Læsemaade i Arkiv för nordisk filologi, VI, 341.
[2] Jeg slutter mig til Storms, paa anf. St. fremsatte Grunde.
[3] Björgynjar kálfskinn, pag. 33 og 103; Diplomatarium Norvegicum, II, No. 169 og 172; Islandske Annaler,

ligt, at vi ligeledes bag det andet, øiensynlig meget forvanskede Navn, har at se en virkelig historisk Personlighed. Jeg tror ogsaa at kunne paavise, hvem han har været.

I 1325 var Ridderen, Hr. Guthorm Helgessøn Sysselmand i Bergen[1]. Han var altsaa, som det heder i Kartheuserens Beretning: *miles, capitaneus regis*, og Faderens Navn var Helge. Vanskeligheden skulde da alene ligge i Fornavnet. Hvis denne lader sig bortrydde, og hvis det kan antages, — hvad jeg her maa tro gaar an uden Betænkelighed — at Navnet Guthorm gjennem de mest vilkaarlige Forandringer er blevet bortgjemt i Formen *Olyden*, da er Forholdet greit. Den danske Munk har da ved Aar 1325 i Bergen truffet sammen med den norske Ridder og den norske Hirdmand, der for ham har bekræftet Paalideligheden af, hvad Adam af Bremen berettede om Harald Haarderaade. Han har endvidere af dem hørt, at det Sted, hvortil denne naaede, og hvor han af Mørke, Taage og Uveir blev dreven tilbage, var den gamle Mytologis *Ginungagap*, der efter Middelalderens geografiske Begreber formentes at tilhøre Virkelighedens Verden.

Ialfald synes ikke Indskuddet at kunne fortolkes anderledes end, at de to Navne, som deri forekommer, maa have været Navnene paa den anseede Kartheusermunks Hjemmelsmænd, der i Norge havde fortalt ham om Kong Haralds Færd til det, man den Gang mente at kunne identificere med Ginungagap.

Helt anderledes har Gustav Storm tænkt sig Forholdet. Efterat han har gjort Rede for Gunnar *rásveinns* Stilling som en af Historien vel kjendt Personlighed, fortsætter han[2]:

udg. ved G. Storm, S. 345; P. A. Munch, Det norske Folks Historie, anden Hovedafdeling, I, S. 25 flg.

[1] Diplom. Norveg., I, No. 179.

[2] Arkiv för nordisk filologi, VI, 342.

„Grunden til, at en Person fra 14de Aarhundrede er optaget i en Beretning om Harald Haarderaade, kan vel være at søge i hans Tilnavn *rásveinn*, der vistnok ogsaa rigtig oversættes *nauta* (af *rá*, Skibsraa); han vilde altsaa passende kunne bruges i en Fortælling om Farer paa Søen. Deraf tør man maaske slutte, at vi i Scholiet har et Brudstykke af en uhistorisk Digtning fra 14de Aarhundrede om et Søtog paa Harald Haarderaades Tid.“ I Overensstemmelse dermed tænkte Storm sig Navnet Olyden Helghesson som et for den romantiske Fortællings Behov digtet Navn.

Noget saadant lader sig imidlertid ikke udlede af den foreliggende Text, og det forekommer ligetil utænkeligt at forudsætte en i Bergen velbekjendt Personlighed, hvis Minde ovenikjøbet bevaredes gjennem et af ham i den derværende Christkirke oprettet Alter, kun nogle Aartier efter sin Død optagen i en uhistorisk, romantisk Fortælling, der skulde foregaa i Harald Haarderaades Dage.

Hvad det anførte Indskud viser, er noget helt andet. Der kan ikke derfra udledes noget om en yngre, uhistorisk Digtning. Derimod maa der, endnu saa langt ned som 1320-Aarene, i Bergen have været en sikker Tradition om Harald Haarderaades store Oceanfærd. Sandsynligheden er da for, at de opgivne Hjemmelsmænd har havt sin Viden fra et gammelt, nu tabt historisk Skrift, der har ladet det store Tog stanse, i hvad det 14de Aarhundredes uklare Geografi kaldte *Ginungagap*.

Hermed har det visselig ikke været Tanken at fæste dette oprindelig mytologiske Navn til en bestemt Lokalitet. Den svenske Forfatter, E. Svensén[1] kan forsaavidt ikke

[1] Svensk historisk Tidskrift, IX (1889), S. 137. Smlgn. Storm, anf. St., VI, S. 348.

helt have Ret, naar han i Almindelighed vil lokalisere Ginungagap til Strædet mellem Nova Scotia og New Foundland. Men det er en anden Sag, naar der spørges efter det Sted, hvor Harald Haarderaade maa have standset. Der byder netop New Foundlandsbanken sig frem, med sine af Strømmen opstaaede Brændinger, og for denne ene Færds Vedkommende turde en saadan Slutning ikke være misvisende. Svenséns Formodning kan meget vel passe til, hvad vort Indskud har at berette om det Ginungagap, som blev Grænsen for Harald Haarderaades Færd paa Atlanterhavet.

Det er to Nordmænd, som her var den danske Munks Kilde. Men det er muligt, at den geografiske Viden, som har ladet dem anvende det mytiske Navn for en enkelt Lokalitet, ved Aar 1325 ikke er hentet fra Norge. Skulde saa være Tilfældet, — skulde det være at forudsætte, at Ginungagap ved denne Tid var blevet et ukjendt Navn i Norge, kan det imidlertid ikke have nogen Betydning for os her. Thi Gunnar *rásveinn* var velkjendt paa Island, hvor han senest havde været 1319—20, og han har da havt denne mytisk-geografiske Viden fra et af sine Besøg paa Island.

Saa opstaar det Spørgsmaal, hvorvidt der kan tænkes noget Tilknytningspunkt mellem den Oceanfærd, om hvilken Runerne paa Hønen-Stenen maa antages at have fortalt, og den, som nævnes i Adam af Bremens Værk med det dertil knyttede Indskud. Sophus Bugge har selv afvist Muligheden af, at der her kunde være nogen Forbindelse. Men det var under den Forudsætning, at Harald Haarderaade havde stevnet mod Nord. Saafremt det erkjendes, at min Opfatning er rigtig, og at Kongens Maal var at søge i Vest, bliver Forholdet et helt andet.

Der er da intet til Hinder for at antage Muligheden af en Tilknytning mellem de to Begivenheder.

Thi da bliver det umuligt at overse det paafaldende Sammentræf, at i den første Halvdel af det 11te Aarhundrede to Mænd fra Ringerike har taget Del i en Vinlandsfærd, ovenikjøbet i en mislykket saadan. At der isaafald her foreligger en Sammenhæng, synes vanskelig at kunne benegtes, selv om det ikke dermed er afgjort, at de begge har været med netop paa den samme Færd.

Ifølge Sophus Bugge passer Runernes Karakter vel for Harald Haarderaades Regjeringstid, og forsaavidt ligger det jo nær at tænke paa den unge Ringeriking som Deltager i Haralds Tog. Men Harald Haarderaade var som Konge ingen Ven af sin egen Bygd. Han for netop haardt frem imod den, og der er ingen særlig Grund til at forudsætte, at han helst skulde have taget sine Ledsagere paa Vinlandsfærden fra Ringerike.

Indskriften fra Hønen kan ogsaa være ældre. Den kan stamme fra Jarlernes Styre eller fra Olaf den Helliges Dage. Men da har Harald ofte seet den i sin Barndom, medens han var hjemme hos sine Forældre, og hans æventyrlige Sind har da fæstet sig ved Tanken om Vinland. Lysten til ogsaa selv at komme derhen er da tidlig vaagnet hos ham.

Her er jeg atter inde paa Fantasiens Omraade. Det er dobbelt fristende at gjøre et Streiftog over paa dette, saalænge der endnu ikke er bragt fuld Sikkerhed for, at Runerne fra Hønen virkelig har været, som de blev aftegnede af Klüwer. Men da var det ogsaa at ønske, at der kunde gjøres nye Forsøg paa at faa Stenen bragt for Dagen.

I Øieblikket vil det neppe være muligt at række længere end her skeet. Men hvis de nu fremlagte Slut-

ninger kan staa sin Prøve, da er dermed aabnet et videre Syn paa Kong Haralds mærkelige Personlighed, og det vil da sandes, hvad der er sagt i Heimskringla, at det meste af hans berømmelige Gjerninger er uskrevet.

Fremdeles har en Løsning af dette Spørgsmaal en anden Interesse, forsaavidt det viser os Ufuldstændigheden af den islandske Tradition, som endog har kunnet tie angaaende vigtige og interessante Begivenheder i en norsk Konges daadrige Liv. Der er meget af Harald Haarderaades Historie, som altid vil blive ukjendt, — og dog lader det sig ane, bag det Slør, som for bestandig maa hvile over saa mangen en Daad og over saa mangen en dristig Plan af ham, at han har været en endnu interessantere og mærkeligere Skikkelse i vor Historie, end hvad der kan læses ud af de nu forhaandenværende Sagaer.

Endnu staar det tilbage at behandle et andet Punkt, — Vinlands og Marklands oprindelige Befolkning, og hvad den gamle islandske Tradition har at berette om dennes Nationalitet. For dette Punkts Vedkommende byder der sig frem en noksaa fast historisk Bund.

---

7. **Vinlands ethnografiske Forhold.** — Da de første Kolonister kom til Grønland, fandt de Landet ubeboet. Herom foreligger der sikre, utvetydige Vidnesbyrd. Men der var tillige forhaanden ligesaa uigjendrivelige Vidnesbyrd om, at der ikke kunde have hengaaet lang Tid, siden Grønland havde havt Beboere. Kolonisterne forefandt nemlig paa hele det Strøg, over hvilket de spredte sig, Redskaber, som disse havde anvendt, og de gjorde derom sine Slutninger.

Saaledes heder det i *Íslendingabók*[1], som stammer fra Tiden omkring 1120:

„*Þeir fundo þar manna vistir, bæði austr ok vestr á landi, ok keiplabrot ok steinsmíði, þat er af því má skilja, at þar hafði þesskonar þjóð farit, er Vínland hefir bygt, ok Grænlendingar kalla Skrælinga.*“

Her foreligger altsaa den sikre Efterretning, at der blev fundet opgivne Bopladser, og at der paa disse laa tilbage saavel Brudstykker af Skindbaade, som de Stenredskaber, der havde været benyttede af de Mennesker, som der havde levet. Forholdene i denne Del af Grønland har altsaa nøiagtig været, som de er den Dag idag i de nordligere Dele af Østergrønland, hvor norske Fangstskippere paa flere Punkter har stødt paa gamle, nu forladte Bopladser med tilsvarende Efterladenskaber fra en bortdragen eller uddød Befolkning.

Angaaende den Nationalitet, som Grønlands ældste Beboere tilhørte, kan der efter dette ikke være nogen Tvivl. Ligesom den Stamme, der nogle Aarhundreder længere nede i Tiden tog det samme Land i Besiddelse, har det været Eskimoer, hvem Kolonisterne altid har givet Navn af Skrælinger. Men i det 11te og 12te Aarhundrede kjendte Grønlands fra Norge stammende Befolkning alene saadanne i det yderste Norden, hvortil de paa den Tid havde trukket sig tilbage. I Historia Norvegiæ[2], der stammer fra Aarene 1180—1190, fortælles derom:

„*Trans Viridenses ad Aquilonem quidam homunculi a venatoribus reperiuntur, quos Scrælinga appellant*“,

og videre heder det om denne samme lille Menneskerase i samme Skrift:

---

[1] Íslendinga sögur, I, S. 9.

[2] Monumenta historica Norvegiæ, udg. af G. Storm, S. 76.

„— — *ferri metallo penitus carent; dentibus cetinis pro missilibus, saxis acutis pro cultris utuntur.*“

For Grønlands Vedkommende er altsaa Sagen klar, i Henhold til de her anførte Udsagn fra de ældste Kildeskrifter. Det indfødte Folk, med hvilket Fangstmændene stødte sammen i Norden, var en liden Rase, der ikke kjendte Metaller, men kun havde Redskaber af Ben og Sten.

Men disse Kildeskrifters Forfattere var heller ikke i Tvivl om, at de Eskimoer, som de vidste engang havde beboet hele Grønland, og som senere alene levede i de nordligste Dele af dette Land, atter var den samme Rase, som boede i Vinland. Den foran anførte Udtalelse fra Íslendingabók skulde synes at have en saadan Styrke, at den for altid maatte have afgjort Sagen.

Alligevel har Gustav Storm, i Strid med, hvad der saaledes foreligger, og i Strid med et andet Vidnesbyrd, som straks skal blive nævnt, ment at kunne hævde en helt anden Opfatning. Efter denne skulde de oprindelige Vinlændinger ikke have været Eskimoer, men Indianere. Han har for at kunne godtgjøre dette, holdt sig til nogle mindre væsentlige Ting, men aldeles seet bort fra den Beviskraft, som de gamle Kilders utvetydige Paastand nødvendig maatte have, og hvorved der ikke kan rokkes uden meget kraftige Grunde[1].

Her møder da først den Vanskelighed, som Storm havde at overvinde, i Beretningen om de indfødte Vinlændingers Møde med de norske Kolonister. Det heder i denne, at Vinlændingerne havde *húðkeipar,* og dette kan alene betyde: Skindbaade. Men dette er igjen en tydelig

[1] Jos. Fischer, Die Entdeckungen der Normannen in Amerika (Freiburg 1902), S. 63, holder paa den Antagelse, at Vinlændingerne tilhørte en indiansk Jægerstamme.

Tilkjendegivelse af, at de var Eskimoer, ikke Indianere. Forskjellen mellem disse tvende Raser er nemlig netop den, at den ene, Eskimoerne, overalt, hvor de har fremtraadt ved Havet, anvender Baade af Skind, medens den anden, Indianerne, ligesaa ufravigelig bygger sine Baade af Birkebark. Storm har ogsaa anerkjendt dette; — det er jo overhovedet en af de Kjendsgjerninger, som ikke lader sig afvise eller overse. Men han har troet at kunne komme bort derfra ved at henvise den gamle Sagaskrivers Omtale af *húðkeipar* til Misforstaaelsernes omfangsrige Verden og forklare „Skindbaade“ som et Udtryk, der helt urigtig skulde være indkommet i Stedet for Baade af Birkebark. Allerede det foran gjengivne Stykke af Texten i Íslendingabók skulde her være tilstrækkeligt til at advare mod enhver Tendens til at bortforklare nævnte Udtryk.

Men vi har flere Beviser. De *keiplabrot,* som de første Kolonister paa Grønland fandt paa de forladte eskimoiske Bopladser, kan alene have været Rester af Skindbaade. Andet var overhovedet ikke tænkbart paa Grønland. Da det udtrykkelig oplyses, at de Baade, som benyttedes i Vinland, var af samme Sort, maa disse have været af Skind.

Af alt, hvad der er anført, kan det sluttes, at disse Vidnesbyrd er afgjørende for Spørgsmaalet om det Folks Nationalitet, som ved Aar 1000 beboede Vinland; de var og de kan alene have været Eskimoer. Baadbygningens og Baadtypernes Forskjellighed har til alle Tider været et af de vigtigste Skillemærker mellem de eskimoiske og de indianske Stammer i det østlige Amerika. Baadtypen skifter der ufravigelig med Rasen. Man ser dette den Dag idag hos de Stammer af Eskimoer og Indianere, som lever ved Hudsonstrædet. Begge Raser lever og

færdes her om hinanden, men bevarer dog overalt sin særegne Baadtype. Eskimoen anvender uforandret sin *kajak* og sin *umiak*, medens Kanoen af Birkebark ligesaa sikkert benyttes af Indianeren. Af begge Raser anvendes den samme Form for deres Fartøier, som ellers er almindelig. Naar dette i vore Dage er gjennemgaaende fast Regel, maa det end mere have været det samme for 900 Aar siden, og jeg tror da med fuld Ret at kunne udtale,

at denne Oplysning om Skindbaadene, i og for sig, er et tilstrækkeligt Bevis for den Slutning, at de indfødte Stammer, med hvem de gamle norske Kolonister paa Amerikas Østkyst stødte sammen, var Eskimoer og ikke kunde være andet.

Storm mente, at der endnu gaves et Bevis for hans Paastand, at disse Stammer var Indianere, — nemlig Sproget. Der er nemlig bevaret fire Ord af det Sprog, som skal være talt af de paa Markland levende indfødte Stammer. Torfinn Karlsevne stødte ved sin Reise fra Vinland til Grønland i 1006 paa fem marklandske Skrælinger. Af disse lykkedes det for ham at fange to Børn, hvilke han tog med sig, og som senere lærte det norske Sprog. Om dem heder det nu: *Þeir nefndu móður sína Vethilldi ok föður Uvægi. Þeir sögðu, at konungar stjórnuðu Skrælingum, ok hét annarr þeirra Avalldamon, en annarr Valldidida.*

Navnene er ikke ganske ens gjengivne i de gamle Haandskrifter, og det maa haves for Øie, at saa længe som de har været opbevarede alene gjennem mundtlig Tradition, ligger den Mulighed meget nær, at de kan være noksaa meget forvanskede.

Storm har imidlertid forudsat, at de ikke har været eskimoiske. Han søger i dem et af de stærkeste Beviser

for Vinlændingernes indianske Herkomst. Men det er dette, som ikke slaar til.

I en Afhandling, der er trykt i Begyndelsen af 1904, har den franske Forsker, E. Beauvois[1], ment at knnne godtgjøre, at ialfald Navnet *Uvæge* var eskimoisk. Han henviste til det i vore Dage paa Grønland forekommende Ord: *uvek,* der betyder gift Mand. Intet kunde jo synes naturligere, end at den unge Skræling havde hørt sin Fader omtale med denne Betegnelse, og at han bagefter selv anvendte den om ham. I mit Foredrag i Stuttgart troede jeg uden Betænkelighed at kunne slutte mig til den af Beauvois fremsatte Formodning og gik ud fra, at dette Ord eller Navn maatte indeholde Bevis for de to Skrælingers eskimoiske Herkomst. Imidlertid gjorde under Kongressen Professor Dr. Franz Boas mig opmærksom paa, at dette alligevel ikke kunde være saa ligetil, efter den almindelige eskimoiske Talebrug, og at det Argument, som Beauvois mente at have fundet i Ligheden mellem Formerne *uvæge* og *uvek,* vanskelig lod sig opretholde.

Men til samme Tid havde den danske Videnskabsmand Dr. William Thalbitzer gjort de samme Spørgsmaal til Gjenstand for en nærmere Undersøgelse. Hans fortjenstfulde Arbeide over *The Eskimo language,* hvoraf vedkommende Ark allerede var trykt, forinden Kongressen blev afholdt, er efter denne udkommet om Høsten 1904. Han har, ligesom jeg, holdt sig til Beretningen om Skrælingernes *húðkeipar,* hvorom han siger: „Dette Punkt er altfor karakteristisk til at bero paa en Tilfældighed eller paa en Misforstaaelse.“ Dr. Thalbitzer har tillige anført

---

[1] Journal des Américanistes de Paris, 1904, No. 2.

forskjellige Vidnesbyrd om, at Sydgrænsen for den eskimoiske Bebyggelse paa Nordamerikas Østkyst før i Tiden har ligget betydelig længere mod Syd end i vore Dage. Han paaviser, at Eskimoerne har boet paa New Foundland, altsaa netop paa de gamle Kolonisters Markland, og han mener endog, ad sproglig Vei, gjennem Forklaring af lidt forvanskede Stedsnavne at kunne paavise sikre Spor af eskimoisk Befolkning i New Brunswick, altsaa nær ind paa Grænsen af selve Vinland og paa Sydsiden af St. Lawrence.

Ogsaa med Hensyn til de fire Ordformer hylder Dr. Thalbitzer den Opfatning, at Storm der har været for dristig med at henføre dem til et indiansk Sprog, — endog til et enkelt, bestemt, hvoraf der er bevaret nogle faa, ubetydelige Levninger, og at der ikke kan anføres nogen Grund for, at disse Ord ikke skulde være eskimoiske. Han mener, at der i de Ord, som repræsenterer de marklandske Skrælingers Sprog, er tilstede Elementer, som minder om moderne eskimoiske Ord. Saaledes er det, efter Dr. Thalbitzers Opfatning, hverken fra lingvistisk, geografisk eller historisk Side muligt at anføre nogen grundet Indvending imod den Slutning, at Skrælingerne i Vinland og Markland har været Eskimoer[1].

Hertil kan endnu føies, hvad Professor Boas anførte i den Diskussion, der fandt Sted efter mit Foredrag i Stuttgart[2], nemlig, at Gravfundene fra Nova Scotia og tilstødende Egne bestyrkede de Resultater, til hvilke jeg

---

[1] Ogsaa Finnur Jónsson, der skrev efter Storm, maa ansees i sin Fremstilling af den islandsk-grønlandske Kolonis Historie (trykt i Letterstedtske Forenings Tidsskrift, 1893) at gaa ud fra, at de vinlandske Skrælinger var Eskimoer. Se navnlig S. 534 og 554.

[2] Frankfurter Zeitung, 21. August 1904, No. 232.

var kommen ad historisk Vei, og at disse Resultate atter stemte med, hvad der nu almindelig antages af de amerikanske Ethnografer og Archæologer. Nova Scotias senere Indianerbefolkning var for øvrigt ingen ren Rase, men indeholdt en stærk Tilsætning af Eskimoer, hvilke ogsaa var et Vidnesbyrd, der talte til Fordel for min Slutning om en oprindelig eskimoisk Befolkning i Nova Scotia.

De Slutninger, som paa denne Maade gjøres, vil selvfølgelig have sin Betydning for Opfatningen af det nordlige Nordamerikas Befolkningsforhold i ældre og nyere Tid. I det hele taget er der flere interessante Spørgsmaal, som berøres af disse Undersøgelser. Da jeg 8de December 1904 i det geografiske Selskab holdt et Foredrag over dette samme Emne, gjorde Selskabets Formand, Professor Dr. Fridtjof Nansen opmærksom paa en vigtig Side derved — den nemlig, at den eskimoiske Befolkning, som har levet i Nova Scotia og New Brunswick umulig kan have havt sit Folks sædvanlige Levevis. Han mente, at deres Liv maatte have artet sig ligedan, som Tilfældet er hos en enkelt eskimoisk Stamme i Alaskas Indre.

Jeg er enig i denne Opfatning. Livet maa arte sig overmaade forskjellig paa Nova Scotia og i de Egne, hvor nu den eskimoiske Rase er henvist til at leve. Imidlertid har Eskimoen paa alle de Steder, hvor dette Folk er truffet, væsentlig været et Folk, der har taget sin Næring af Søen. Naar vi ser, at Nova Scotias gamle Eskimoer ligesaa vel som Nutidens Grønlændere anvendte Skind for Bygning af sine Fartøier, da behøver dette kun at have Hensyn til deres Transportbaade, til Konebaadene. Hvad der berettes om dem, indeholder ikke engang en Antydning af, at de kunde have anvendt Kajaker.

Dette er jo ogsaa en rimelig Sag, — en Følge af de forandrede ydre Vilkaar, hvorunder Nova Scotias Eskimoer var henviste til at leve.

For mig staar det saa, at disse har været den mod Syd længst fremskudte Gren af sin Rase, som har levet her ved Aar 1000, men senere igjen er dreven tilbage mod Nord for de fremtrængende Indianere eller maaske snarere er blevne optagne mellem disse og dermed har mistet sine Rasemærker og har antaget Indianernes Levevis.

Dr. H. Rink[1] søger Eskimoens oprindelige Hjem i Alaska, hvor han formoder, at de ligesom sine indianske Naboer oprindelig anvendte Baade af Birkebark, men at de, da de naaede Havet, ombyttede disse med Baade af Sælskind. De har saa paa en Vandring, der maa have taget Tusinder af Aar, spredt sig langs og rundt det nordamerikanske Kontinents nordlige Kyster, indtil de tilsidst naaede frem til Labrador og Grønland. I Beretningerne om de fra Grønland udgaaede Besøg paa New Foundland og Nova Scotia haves saa Beviserne for, at Eskimoerne fra Labrador videre har naaet over til disse Lande, hvor de helt naturlig maa have lempet sin Levevis efter Forholdene og tilsidst have smeltet sammen med Indianerne. Dette stemmer saaledes meget vel med, hvad jeg ovenfor har anført om Befolkningen paa Nova Scotia, med Professor Boas som min Hjemmelsmand.

Beklageligvis savnes der Adgang til nøiagtig at følge den videre Udvikling. Men det er neppe rimeligt, at den eskimoiske Befolkning længe har kunnet hævde sig som ublandet Rase under Naturforhold, der saa at sige tvang den til at aflægge sin fra Nord medbragte Levevis. Det kan ikke have taget lang Tid, forinden Indlandets

[1] The Eskimo tribes (Meddelelser om Grønland, Vol. XI, 1887), S. 4 flg.

Indianerstammer havde besat deres gamle Plads, og det er endog en Mulighed, at vi har et enkelt Træk, der kan antyde, at de er komne frem til Kysten, forinden de fra Norge og dets gamle Bilande udgaaede — frivillige eller ufrivillige — Vinlandsfærder helt var ophørte.

En saadan Mulighed er altfor interessant til at kunne lades uomtalt i denne Sammenhæng, og jeg skal derfor nærmere behandle den i et sidste Afsnit. Selv om den aldrig vil blive andet end en Mulighed, har den dog sin Betydning for de her omhandlede Spørgsmaal. Den bliver et nyt Led i Rækken af de indirekte Beviser for, at der i Norge og dets Bilande, maaske ogsaa videre, gjennem Middelalderen har været Kjendskab til Vinland, og at dette er bevaret gjennem enkelte Færder, eller Forsøg paa saadanne, udover de faa, der er historisk fastslaaede for alle Tider som uomstødelige Kjendsgjerninger.

---

8. **Norsk-islandsk Paavirkning paa Amerika?** — I sin nylig offentliggjorte interessante Afhandling om „Nordboernes gamle Boldspil" har Ebbe Hertzberg[1] paavist den mærkelige Overensstemmelse, som finder Sted mellem den i forskjellige Sagaer omtalte *knattleikr*, og et tilsvarende Spil, der har været anvendt af Indianerstammer i Canada og nu under Navn af *Lacrosse* ligeledes er blevet yndet af dette Lands britiske Befolkning. Han gjør nærmere Rede for den norsk-islandske Boldleg og for det canadiske Spil og paaviser, hvor stor Ligheden er. Fra det canadiske Spil kan der endog hentes nyttige

[1] Historiske Skrifter, tilegnede Prof. Dr. Ludvig Daae paa hans 70de Fødselsdag, 7. Decbr. 1904, S. 186 flg., navnlig S. 216 flg.

Vink til at forstaa, hvorledes den gamle *knattleikr* var anordnet. Derefter siger han:

„Forholder det sig saa, at det hos de canadiske Indianere nedarvede Boldspil kan benyttes til at udfylde Hullerne i vort Kjendskab til det gamle islandske, og viser det sig endog, at begge Lege i alt væsentligt maa have været identiske, kan man neppe heller afvise den Tanke, at der maa have været en nærmere historisk Forbindelse mellem dem, eller, skarpere udtrykt, at der her maa foreligge en middelaldersk Import gjennem Islændere og norrøne Grønlændere til de nordostlige amerikanske Kyststammer og fra dem igjen længere indover.“

Hertzbergs Oplysninger er mærkelige. Overensstemmelsen mellem de to Sorter Spil kan naturligvis være en Tilfældighed. Men den anden Mulighed, — at det nu saakaldte *Lacrosse*-Spil i Canada er opstaaet under Paavirkning af norsk-grønlandsk-islandske Forbilleder, ligger dog her meget nær. Hertzberg vil derfor regne med den meget nærliggende Sandsynlighed, „at Besætninger paa andre norske, islandske eller grønlandske Fartøier endog gjentagende ved ugunstige Veirforhold kan være bleven fordrevne til de nævnte Egne og som skibbrudne være komne i Land, maaske ogsaa førte langt ind i Landet, uden at det har været dem muligt at vende tilbage igjen eller lade høre videre fra sig“.

Videre siger han: „I Løbet af de følgende Aarhundreder er der i Sagaerne Gang paa Gang Tale om, at dette eller hint Fartøi, denne eller hin Mand blev borte paa Reisen til eller fra Norge og aldrig mere hørtes til. I et og andet Tilfælde opstod der paa Island selv, vel især naar der havde hersket stærke og langvarige nordlige og nordostlige Vinde, Formodning om, at Ved-

kommende kunde være havnet paa hine lidet kjendte Kyster langt i Sydvest."

Længere frem heder det atter: „Hvad man imidlertid end vil tænke om den enkelte Reise og om de mange ulige Skjæbner, som under en saadan kan have rammet det enkelte Skibsmandskab, synes dog saa meget uden Overdrivelse at kunne siges, at Sandsynligheden af, at en eller flere Nordboere nu og da i Løbet af det 10de til det 14de Aarhundrede kan have undgaaet Skibbruddets Farer og have fundet en mere eller mindre sikret Optagelse i de nordostlige Indianerstammer, i og for sig ikke er forsvindende ringe."

Som det vil sees, er dette Meninger, der saare vel passer sammen med, hvad jeg i de foregaaende Afsnit har udviklet angaaende Sandsynligheden eller Muligheden af flere og talrigere Vinlandsfærder end de, om hvilke der i Kilderne meddeles sikre Oplysninger. Fra mit Standpunkt er der overhovedet ingen principiel Indvending at gjøre mod, hvad Hertzberg i denne Sammenhæng har fremlagt.

Han omtaler Spillet kun som canadisk. Men det er langt mere udbredt, maaske til Stillehavets Kyster.

Men om det end har et meget videre Omraade, end han har forudsat, saa skal det dog oprindelig være kommet fra det egentlige Canada. Efter de nyere amerikanske Ethnografers Mening skal det netop have sit Hjem mellem de østlige Algonquinstammer, og da muligens endog i selve St. Lawrenceflodens Dalføre. Fra Algonquinstammerne bragtes saa dette Spil sydover til Huron-Irokeserne og videre til andre med dem sproglig beslægtede Stammer, som Tscherokeserne. Atter andre Algonquinstammer førte samme Spil mod Vest, hvor det fandt Indgang hos mange Stammer. Dette er en Teori, som er

fremsat af den nu afdøde, i sin Tid meget virksomme, amerikanske Forfatter, Dr. W. J. Hoffmann[1]. Han anfører dog ikke noget om de Grunde, hvorpia han bygger den. Teorien støtter unegtelig Hertzbergs Formodning.

Indianerne er i Almindelighed en Rase, som elsker Spil og Leg, og som driver saadanne med ren Lidenskab, der aldrig synes at kunne finde sin Tilfredsstillelse. Spillene griber ind i deres Tilværelse, hvad bl. a. finder sit Udtryk i den Maade, hvorpaa de blandes op i deres religiøse Begreber og bliver en Indledning til deres Kultus, ja, paa sin Maade en væsentlig Del af denne.

Dr. Hoffmann lagde i Slutningen af 80-Aarene og i Begyndelsen af det følgende Tiaar adskilligt Arbeide paa Undersøgelser over flere af de nordlige Indianerstammers religiøse Forestillinger, og han har fornemmelig beskrevet de store Kultusforeninger, som de forekom hos Ojibwa'erne og hos Menomini-Indianerne. Hos de første kaldes disse Selskaber *Midēwiwin*, hos de sidste *Mitäwit*, hvilke Ord han oversætter med *Grand medicine society*. Selskaberne bestaar af Medicinmænd eller Shamaner, Mænd som Kvinder, tildels af unge Gutter og Piger.

Iblandt deres Ceremonier møder man nu ogsaa det samme Spil, Lacrosse. Det synes, efter Dr. Hoffmanns Oplysninger at være mest udviklet og mest benyttet af Menomini-Stammen, der hører hjemme i Wisconsin, mindre derimod af Ojibwa'erne, der har sit Hjem i Minnesota, paa Grænsen af Dominion of Canada, ved den saakaldte Lake of the woods, hvor deres Hovedstyrke er samlet. I mindre Dele er de ogsaa i forskjellige *reservations* spredt

[1] Jeg henviser herom til Hoffmanns store Monografi over *The Menomini Indians* (fornemmelig S. 130 og 244), der er trykt i Fourteenth annual report of the Bureau of Ethnology, 1892—1893 (Washington, 1896).

omkring over andre Egne af Minnesota og Wisconsin. Endelig er ogsaa Spillet fra denne sidste Stamme bragt frem til Dakota'erne ved Øvre Missouri, hos hvem undertiden ogsaa Kvinderne kan være med som Deltagere. Men dette skal være et Vidnesbyrd om, at Spillet ikke er gammelt hos sidstnævnte Stamme, men at det er kommet til dem fra andre.

De af Dr. Hoffmann meddelte Beskrivelser er ikke tydelige, og jeg tør ikke paa Grundlag af dem udtale mig nærmere om Spillenes Identitet med dem, for hvilke Hertzberg har gjort nærmere Rede. Men jeg mener dog at kunne antage, at det ialfald i væsentlige Træk er det samme Spil, som vi har for os. I Værket over Menomini-Stammen leveres der et Par Afbildninger[1].

Sikre Resultater lader sig ikke tilveiebringe gjennem disse Oplysninger. Men det forekommer mig dog, som om de i en ikke ringe Grad maa vække forøget Interesse for de af Hertzberg opstillede Formodninger, og det af ham reiste Spørgsmaal er saa mærkeligt, at samme Emne vedblivende fortjener at være Gjenstand for en grundig videnskabelig Observation.

Et lignende Tilfælde med en ganske paafaldende Lighed er truffet paa Grønlands Østkyst. Den danske Expedition i 1883—85 forefandt her forskjelligt Legetøi, som frembød den mest iøinefaldende Overensstemmelse med lignende Gjenstande fra Europa. Denne Lighed er høist mærkelig.

---

[1] Dr. Hoffmann havde Forbindelser med det ethnografiske Musæum i Christiania, til hvilket han sendte flere Gaver, bl. a. af Gravfund fra *the cliff dwellers* og en Samling af smukt udførte Tegninger fra Alaska. Han arbeidede længe ved *Smithsonian institution* i Washington, men traadte tilsidst over i det praktiske Liv og blev amerikansk Konsul i Mannheim. I denne Stilling afgik han ved Døden i Slutningen af det 19de Aarhundrede.

Men det er umuligt at komme til nogen sikker Slutning med Hensyn til dens Oprindelse. Hvor fristende det end er, at tænke sig europæiske Skibbrudne, som er komne ind til Grønlands Østkyst, uden at kunne slippe bort derfra, og som da har lært de Indfødte sine Kunster, — saa er det mere end voveligt at anse dette for sikkert.

Men jeg tror ikke, fra noget andet Sted at have seet et Legetøi, anvendt af et Naturfolk, der ikke er berørt af nogen anden europæisk Kultur, af en saa udviklet Karakter og saa overensstemmende med, hvad Europa kan byde.

Ogsaa de i Træ udskaarne Kystkarter, der hjembragtes af den samme danske Expedition, har fremkaldt lignende Formodninger. Man har der henvist til den franske Orlogsbrig, *La Lilloise,* som i 1837 forsvandt, antagelig i Farvandet mellem Island og Grønland, og formodet, at nogle Sømænd fra denne havde reddet sig i Land og derefter henlevet Resten af sit Liv mellem Eskimoerne, hvem de saa kunde have lært en rudimentær Karttegning. Saavidt jeg ved, har dog ikke denne Formodning fundet nogen større Tilslutning, og den kan maaske nu betragtes som helt opgivet. Antagelig vil den vel heller aldrig kunne blive noget mere end en Gjætning.

En anden Sag er det med Legetøiet.

Det falder mig vanskeligt helt at afvise den Mulighed, at saa kunstfærdige og saa udviklede Stykker som disse skyldes direkte europæisk Paavirkning, der her neppe er tænkelig i nogen anden Form, end at den hidrører fra Skibbrudne, der har fundet Optagelse i Eskimoernes Samfund.

Det gaar med dette som med adskillige andre ethnografiske Spørgsmaal, at det bliver vanskeligt at optrække Grænsen mellem det, som er originalt, — spontant op-

staaet hos forskjellige Folk eller Raser, og hvad der skyldes den direkte Paavirkning og Efterligning[1]. Man vil dog ikke kunne negte, at saadan hyppig maa kunne tænkes at foreligge, selv om der ikke nu lader sig præstere et Bevis for, at saa forholder sig. Her kan meget vel tænkes at være en Parallel tilstede mellem det eskimoiske Legetøi fra Østgrønland og det indianske Spil, Lacrosse, — at de begge kan skyldes europæisk Paavirkning. Er det saa, da maa det indrømmes, at der kan være vægtige Hensyn for Haanden, der maa tale til Fordel for Rigtigheden af den Formodning om Slægtskabet mellem den norsk-islandske *knattleikr* og Lacrosse, som er fremsat af Hertzberg.

Man har jo gjentagne Gange tidligere ment at kunne finde Spor af en direkte norsk-islandsk Paavirkning paa Amerika. Men det har vist sig at være de rene Chimærer. Hertzbergs Formodning er ialfald bedre begrundet og kan have mere Sandsynlighed for sig. Hvad der i nærværende Afhandling er fremdraget, kan ogsaa nærmest kun tjene til at bestyrke den. Saaledes maa det kunne tænkes muligt, at den maaske i Tidens Løb endnu bedre vil kunne staa sin Prøve.

De tidligere fremsatte Formodninger om en amerikansk Ruins norske Oprindelse har vist sig urigtige. Det er kun en Bygning fra det 17de Aarhundrede, som ovenikjøbet ikke har noget ved sig, der skulde lede Tanken hen paa, at dens Bygmestere havde været af norsk

---

[1] Afbildninger af det paa Østgrønlands Kyst paatrufne Legetøi findes i Kommandør G. Holms Bog om Angmagsalikerne (Kjøbenhavn, 1887). I det ethnografiske Musæum findes en Del saadanne Stykker i Original, der er Gaver fra Danmark.

Oprindelse. Der findes desuden ikke i Norge eller i dets gamle Bilande noget Bygværk, som har Lighed dermed.

Man har paa samme Maade ment at have fundet paa amerikansk Jordbund en Sten, hvor det endog skulde være muligt at læse Navnet paa en kjendt norsk Kolonist i Vinland. Men den saakaldte *Dighton writing rock* har ingen Sammenhæng med de fra Norge og de norske Kolonier udgaaede Vinlandsfærder. Stenen er, med sine Figurer, et indiansk Mindesmærke, der over hele Amerika, ja, rundt om i den hele Verden har talrige Sidestykker. Figurerne er, hvad man almindelig betegner med Udtrykket Petroglyfer, indridsede Tegninger, der skyldes et Naturfolk. Vore egne Helleristninger hører med til denne Klasse af Kunstfrembringelser. Interessante Sidestykker findes i Nordafrika som i Sydafrika, og det ikke alene fra fjerne Tider, men for en Del ogsaa fra noksaa nærliggende Perioder. Amerikas Petroglyfer skyldes Indianerne og er af forskjellig Alder. Landets oprindelige Beboere fortsatte med Udøvelsen af denne primitive Kunst, ogsaa længe efter at den europæiske Indvandring til deres Land var kommen i Gang. Der er i Nordamerikas østlige Unionsstater Petroglyfer, der med størst mulig Sikkerhed kan henføres til det 17de Aarhundrede. Paa en af disse sees saaledes et Gevær, som bliver et godt Udgangspunkt for en videre Tidsbestemmelse.

Da Opmærksomheden først var bleven vakt og henledet paa de formentlige gamle norske Fund, ansaaes disse for ligesaa mærkelige som betydningsfulde. Bagefter kom der en saa meget stærkere Skepticisme, der paa sin Side gik til en modsat Yderlighed, saaledes at endog Muligheden af vore gamle Landsmænds Besøg og midlertidige Bosættelse paa det amerikanske Kontinent

blev helt benegtet. Heldigvis er senere denne videnskabelige Reaktion bleven overvunden, men har dog til en vis Grad efterladt en Tilbøielighed til at tvivle og til at reducere.

Med al Anerkjendelse af denne mere nøgterne Retnings Forsvarlighed og Berettigelse, tror jeg dog, der maa — som i denne lille Afhandling nærmere angivet — kunne aabnes Erkjendelse for det Factum, at der i den middelalderske Literatur foreligger adskillig flere Antydninger om transatlantiske Forbindelser fra hin Tid, end det tidligere er forudsat. Ialfald er Vinland ikke saa hurtig blevet forglemt, som det ellers skulde se ud, og der har længe været oppe Tendenser til at søge det igjen. Især synes der i denne Henseende at maatte lægges Vægt paa det foran omtalte Indskud i et enkelt Haandskrift af Adam af Bremens Værk.

Mellem Norge og Island vedligeholdtes der gjennem hele Middelalderen regelmæssige Forbindelser, og ligeledes længe mellem Norge og Grønland. Men dermed er det ogsaa givet, at der hyppig har været Anledning til at blive dreven ud af Kursen og paa ny opleve det samme Æventyr, som Leif Erikssøn havde Aar 1000, da Tilfældet bragte ham til Amerika og atter førte ham bort derfra. Han blev *den lykkelige*, som fandt hjem. Men hvor mange har der vel ikke været af *ulykkelige*, som enten fandt sin Død paa Bølgen eller dreves hen til Amerikas Kyster og der i gunstigste Fald nødsagedes til at henleve Resten af sit Liv mellem en indiansk Stamme?

Netop under dette Synspunkt ser jeg paa den af Hertzberg fremsatte Formodning. At afvise den som en blot og bar Fantasi vil ikke kunne gaa. Allerede deri,

at en anseet amerikansk Ethnograf har ment, at det indianske Spil, hvormed vi har at gjøre, paa amerikansk Bund stammer fra Strøg, der ligger meget nær Markland og Vinland, forekommer mig at være af Betydning som et nyt Sandsynlighedsbevis for Muligheden af en Forbindelse som den, der er angivet i Hertzbergs Afhandling.

31. December 1904.

SYSSENDALENS FØRSTE BEBYGGELSE

AF

O. OLAFSEN

Efter Folkesagnet skal Syssendalen have været bebygget „i gamle Dage“. Man vil paavise gamle Tomter; ja man viser endog Stedet, hvor en Kirke skal have staaet. Folkesagnet eller Folketroen gaar endnu videre. Man vil endog oppe paa selve Hardangervidden i henved 4000 Fods Høide over Havet paavise Mærker efter gammel Bebyggelse. Det sidste er imidlertid gjentagende blevet modbevist, og det kan man ogsaa antage for sikkert, selv om ingen Undersøgelse var anstillet, at Hardangervidden aldrig har været bebygget. Alt, hvad man har antaget som Mærker efter en saadan Bebyggelse, er kun Levninger efter Skyttere, Jægere, Støler og lignende. Det viser os, at Vidden i Aarhundreder og kanske Aartusinder har været traadt af Menneskefod, men heller ikke mere.

Om Syssendalen derimod kan det ikke paa Forhaand saa bestemt siges, at den ikke kan have været bebygget i ældre Tid, skjønt det maa forekomme enhver usandsynligt. Saavidt jeg ved, er alle, som maa antages at være meningsberettigede i et Spørgsmaal som dette, af den Mening, at Syssendalen er bebygget i de to sidste Aarhundreder. Nogen nærmere Udredning af Spørgsmaalet har jeg dog ikke seet, og dette vakte hos mig Lyst til

at anstille nærmere Undersøgelser om Tiden for Syssendalens første Bebyggelse.

Før Midten af det 17de Aarhundrede har ingen Bebyggelse her fundet Sted. Der nævnes i de ældre Skattemandtal aldrig nogen Gaard eller Beboer her, ligesaalidt som der i Diplomer eller andre Kilder findes noget Vidnesbyrd derom. Derimod har der været flere Støler her, og i Matrikulen opføres endnu nogle saadanne, som er særskilt matrikulerede, saasom: Aastedstølen, Staksseng, Fossli osv. Det var jo saa ganske naturligt, at man havde sine Støler her oppe; her var gode Havnegange, og Afstanden var ikke saa stor fra Bygdeu.

Den øverste Gaard i Eidfjord, som i ældre Tid var bebygget, er Maabø. Den nævnes rigtignok ikke hverken i Tiendemandtallet af 1521 eller i de nærmest følgende Mandtal. Men da Gaarden hørte til Halsnø Klostergods, synes det rimeligt, at den maa være fra Middelalderen, om det end ikke tør paastaaes med Sikkerhed. I Tiendemandtallet af 1657 opføres Gaarden med en Besætning af 1 Hest, 7 Storfæ og 14 Smaafæ, især Gjeder. Som en enslig liggende Fjeldgaard har vel Gaarden oftere ligget øde og er derfor ikke kommen ind i Skattemandtallene. I Skattemandtallene fra 1612 og 1619 regnes den blandt Ødegaarde.

Det synes, som om Syssendalen har tilhørt Maabø fra først af. I hvert Fald hørte den til Halsnø Klostergods, hvortil ogsaa Maabø hørte, og af hvad senere skal anføres, fremgaar tydelig, at ialfald en Del af den hørte under Maabø.

Første Gang at der tales om en Bebyggelse i Syssendalen, er i Sogneprestens Mandtal af 1664. Derimod nævnes intet i Tiendemandtallet af 1657. I det først-

nævnte Mandtal opføres, efterat Gaardene er opregnede med sine Brugere, fire Mænd: Oluff Torfindssøn, Trund Østenssøn, Knud Suendssøn oc Elling Oluffsøn. „Disse 4 holder til i fieldet 2 Mile fra Søen.“ Skjønt intet Sted her er nævnt, kan der ikke være Tvivl om, at det er Syssendalen, det sigtes til. Det siges intet om, at de havde Børn eller Tjenere. Det maa derfor antagelig være 4 Skyttere, som havde bygget sig Hytter her oppe og havde overvintret her.

I Matrikulen af 1667 nævnes ikke Syssendalen ligesaalidt som nogen Beboer der, og dette viser os, at nogen fast Bebyggelse kan der ikke have fundet Sted endnu, om end de nævnte 4 Mænd holdt til her.

I Folketællingslisterne fra 1701 finder vi nye Oplysninger om Syssendalen, som viser os, at i det mellemliggende Aar er der skeet en Forandring med Hensyn til Bebyggelsen. Her opføres nemlig: Syssendal, Torgeir, Peder Helichssen, Svend, Peder Haldorssen. Det er tydeligvis de fire Mænd, som omtales i 1664; men Personerne har dog skiftet. Kun den ene af de sidstnævnte er Søn af en af de førstnævnte; de øvrige synes at være af en helt ny Slægt. Disse Mænd er gifte og har Børn; men de er fattige, og deres Brug har ikke faaet egne Navne, alt benævnes Syssendalen.

Nogle nærmere Oplysninger vedkommende denne Sag findes i Hardanger og Voss Justitsprotokol for 1705.

Nogle Mænd i Eidfjord: Asbjørn Tveito, Ole Sæbø, Aslak Lund og Baard Rikolfsen havde den 18de Aug. d. A. indsendt en „Supplik“ til Stiftsbefalingsmanden i Bergen med Klagemaal over en Husmand ved Navn Torgeir Pedersen. Denne havde af Ombudsmanden Johan Frimanns „Tjener“ faaet en „Seddel“ at maatte sidde som Husmand paa Maabø, Her havde han nu i nogle

Aar levet „tilbørlig“ og ernæret sig af Skytteri og paa anden Maade som en Husmand; men i de sidste Aar havde han „grebet saaledes om sig“, at han havde mere Fæ end Bønderne, som betalte Skat og Skyld og andre „Tynger“. Pladsen var nu bedre end en Gaard paa 1 Løb Landskyld, og alt dette havde han taget af deres fælles Sætre og Støler. „Hø slaar han, og sit Fæ græsser han i vore Støls-Marker, os fattige Folk til Ruin.“ Forrige Vinter havde de klaget sin Nød for Ombudsmandens Fuldmægtig Peder Jensen Smitt, og denne havde stævnet Husmanden til at fravige Pladsen. Sorenskriveren afsagde en billig Dom, men Husmanden vilde ikke underkaste sig denne, men indankede den for Lagthinget og samlede sig nogle „uedfæstede Prov“, hvorefter Lagmanden „forskjød“ deres Indlæg og dømte, at Husmanden skulde blive siddende. De vilde nu indanke Sagen for Overhofretten og begjærede derfor at faa sig beskikket en upartisk Dommer, som kunde eksaminere og edfæste Husmandens Vidner; helst ønskede de Sorenskriveren i Søndhordland Peder Heiberg opnævnt hertil.

Denne „Supplik“ var skrevet af Sorenskriveren i Hardanger og Voss Mandrup Funch. Han fik en i meget skarpe Ord affattet Reprimande for sin „Ukyndighed og Dumdristighed“ og advares mod saadant for Fremtiden.

Kort efter hører vi paany om Husmanden. Baard Rikolfsen — hans Hjemsted oplyses ikke, og i Folketællingen for 1701 findes ingen Mand opført med dette Navn i Eidfjord — klager den 8de Sept. 1705 over ham paany. Nu faar vi vide, hvor det er, han har nedsat sig og ryddet sig Gaard. Det var Hól, en Plads, som Torgeir paastod tilhørte Maabø, men som i Virkeligheden var udtagen af deres fælles Grund. Dette maa uden Tvivl forstaaes saa, at det er Hól, som ogsaa omtales i

den første Klage, og at Stedet regnedes som Plads under Maabø.

Af alt dette fremgaar med tilstrækkelig Tydelighed, at det var omkring 1660, at de første Skyttere og Fiskere begyndte at nedsætte sig i Syssendalen, og at det var fire Mænd, som havde taget Ophold her oppe i Fjeldet, uden Tvivl paa Maurset, Garen, Fet og Hól. I de følgende Aar begyndte de ogsaa at rydde og dyrke Jord, og omkring 1700 er der fast bosiddende Mænd paa de nævnte 4 Steder. At der kun klages over den ene Mand paa Hól, har rimeligvis sin Grund i, at han var en Fremmed, som havde trængt sig ind, medens de andre var fra Bygden.

I Matrikulen af 1738 opføres som Gaarde: Syssendalen, 1 Pd. Smør, Mourseth 12 ℔, Tvedt 12 ℔ og Hóel 12 ℔.

Garen har, synes det, faaet sit Navn senere; endnu beholdtes Fællesnavnet Syssendalen for den; men efterhaanden gik Fællesnavnet Garen, i Modsætning til Stølene, over til et Egennavn.

ADJUNKT JOHN MOURLY

AF

D. THRAP

Om Adjunkt John Mourly fortælles hos Lange og efter ham af J. B. Halvorsen, at han efter egen Opgave er født i svensk Norrland Okt. 1769. Lange har maaske havt nøiagtigere Meddelelser, men Mourlys egen Opgave til Enkekassen 11te Aug. 1815 er, at han er født i Oktober Maaned 1769 under en Reise til Nordland og døbt overensstemmende med den lutherske Menigheds „Rituale". Saa erklærer han under Ed og forpligter sig til at skaffe Daabsattest, hvilket han ikke gjorde. Paa hans svenske Herkomst har man troet at være sikker, men det ser jo nok saa underligt ud, at han da skulde skrive „Nordland" og ikke „Norrland". At han er født under „en Reise" vil vel sige: ombord i et Skib. Er dette saa, da tør vel hans Nationalitet være ligesaa usikker, som hans Navn er det. Han kom omkring 1806 som Matros til Throndhjem. Her blev man opmærksom paa hans Sprogkundskaber og trak ham frem. Det skal bemærkes, at Throndhjem var i denne Tid overmaade fattigt paa Lærerkræfter, og Folk, som havde nogen Kundskab i de levende Sprog, hørte vel ikke her alene til Sjeldenhederne. Som saadan har han vistnok i sin Ung-

dom udfyldt en nok saa betydningsfuld Plads, om han end aldrig var bekjendt som nogen fremragende Dygtighed. Der har maaske ikke været en eneste foruden ham. Der var paa denne Tid et „Kongeligt militært Institut“ i Throndhjem. Dets Bestyrer og Lærer var Chefen for Ingeniørdetachementet Wilhelm Gedde, der 1805 var bleven Kaptein og ved denne Tid — maaske et Par Aar senere — var kommen til Throndhjem. Kaptein — senere Generalmajor — Geddes Søn, Sogneprest W. K. Gedde antager, at Institutet først ved denne Tid er oprettet, og han har i alle Fald aldrig hørt tale om nogen anden Bestyrer. Institutet blev nedlagt, da Gedde som Oberstløitnant forlod Throndhjem 1818. Ved dette Institut blev John Mourly ansat som Lærer i August 1807. Institutets Elever var Sønner af Officerer, der var udkommanderede, og faderløse Sønner af fortjente Officerer og Embedsmænd. Der var foruden Mourly 2 andre Lærere, der maa have været Officerer, og det sees, at deres „militære Tjenesteforretninger“ i et Par Aar hindrede dem fra Skolegjerningen. I denne Tid havde Mourly deres Fag, og han kom saaledes til at undervise i „Dansk Grammatik, Tydsk, Fransk, saavelsom i practisk Regning, Geographie, Historie og Retskrivning“. Vi har vel sagtens her den hele Fagkreds i dette militære Institut, der vel kun ved Sprogundervisningen har været forskjelligt fra Realskolen. I en Attest udstedt af Institutets Bestyrelse, Kammerjunker og Major Krogh, Artillerikaptein Friboe og Ingeniørkaptein Gedde, siges, at han „troligen har opfyldt sine Pligter i sit Lærefag“, at han „altid har vist stræng Nøiagtighed, vedholdende Flid og ufortrøden Arbeidsomhed foreenet med ualmindelige Talenter i ethvert Underviisningsfag“. Man fremhæver ogsaa hans

„udmærkede Nidkjærhed for Ungdommens Underviisning“ og „hans Anstrængelser for at biedrage dertil“ [1].

Da man ikke tør gaa ud fra, at Mourly har udført sit store Skolearbeide overfladisk, maa han have havt stor Arbeidskraft, naar han ved Siden af sine Timer i det militære Institut ogsaa har kunnet informere Biskop Bugges Børn. Biskopen siger om ham, at han forstaar Fransk, Tydsk og Engelsk meget grundig [2], men udtaler sig ikke videre om hans Lærer-Dygtighed. Det heder i Biskopens Skrivelse, at Adjunkt Borg atter begyndte at læse i Latinskolen, men at det vistnok ikke vilde vare længe, før han faldt tilbage i sin gamle Sygdom. Der var en Student Fibiger, der havde taget hans Timer, men han forstod kun Engelsk, ikke Fransk og Tydsk. Biskopen omtaler nu Mourly som den, der har ytret, at han vilde søge at blive „Sprogmester“ ved Skolen. Et Aar efter denne Biskop Bugges Skrivelse opnaaede Mourly 23de Marts 1810 at blive ansat som Timelærer ved Latinskolen under Adjunkt Borgs Forfald. Ved Skoleaarets Slutning 1810 begav Borg sig til Kjøbenhavn „for der at helbredes og tilbringe sine øvrige Dage“. Mourly søgte nu 12te Juli 1810 om at blive udnævnt til Adjunkt, dog med Frihed til at vedblive sine andre Informationer ved det militære Institut og Realskolen, „forsaavidt som de ikke gjøre nogen Hindring i Fuldbyrdelsen af mine Pligter ved Cathedralskolen“. Ansøgningen er ledsaget af en kort Attest fra Biskop Bugge af 1ste Marts 1810, hvori det heder: „Saavidt jeg skjønner, har

[1] Attest fra Direktionen for det kgl. militære Institut 19de April 1811.

[2] P. O. Bugge til Direktionen for Univ. og de lærde Skoler 8de April 1809.

han usædvanlig grammatisk Indsigt i det franske, tydske og engelske Sprog, og heldige Undervisningsgaver forenede med megen Flid.“ Rektor E. Boye erklærede 19de Juli 1810, at Mourly i den Tid, han har undervist ved Skolen, „baade har viist en bedre Conduite i at behandle Disciplene, end hans Formand viste; bruger en mere passende Underviisningsmaade og har endnu ingen Underviisningstime forsømt“. Man ser overalt, at den Ros, Mourly faar i disse Attester, er tarvelig nok, uagtet Udtrykkene kan falde nok saa stærke. Man har ikke let for at finde nogen Lærer-Dygtighed ud af dem alle. Eforatet erklærede (1ste Aug. 1810): „Efter den Kundskab, Ephoratet kan have om Hr. Mourlys Duelighed og Flid, og paa Grund af det fordeelagtige Vidnesbyrd, som Rectoren har meddelt ham, paaligger det os at yttre den Formeening, at bemeldte Skole vilde vorde vel tjent med at beholde Hr. Mourly som fast Lærer.“ — Mourly blev nu udnævnt til Adjunkt 6te Novbr. 1810, dog kun med en Gage af 300 Rdlr., fordi hans Timer ved Skolen var færre end de andre Adjunkters. 1811 søgte han at faa samme Løn som disse, men dette kan neppe være bevilget, da intet herom er at finde i Universitetsdirektionens Protokol, og Sagens Akter er forsvundne.

Mourly gav sig ikke, men indsendte 1ste Sept. 1812 Ansøgning til Universitetsdirektionen om at „forundes Bestalling som Lector i de levende Sprog ved Trondhjems Cathedralskole og det militære eller Officier-Institutet“. Ansøgningen var ledsaget af Attest fra O. F. Paasche, Sekretær ved Videnskabsselskabet, der gik ud paa, at Mourly fra 1ste Oktbr. 1809 til 31te Mai 1811 havde undervist i Realskolen og „med Nidkjærhed beobagtet sine Pligter“. Rektor Boye bevidnede, at hans „Flid i at undervise Skolens Disciple har været umis-

kjendelig", og Rektoren havde ved Skoleexamina „erfaret, at Disciplene under hans Veiledning have gjort kjendelig Fremgang i det franske og engelske Sprog". Direktionen for det militære Institut erklærede, at han fra 19de April 1811, da den sidste Attest blev udstedt, til nu — 29de Septbr. 1812 — „troligen med Flid og Nidkjærhed havde opfyldt sine Pligter som Lærer i det tydske og franske Sprog". Denne Ansøgning erklærede Direktionen sig kort og godt ude af Stand til at søge opfyldt.

Det vil sees, at Mourly i disse Aar, da han havde saa meget Skolearbeide, overalt fik Ros for sin Flid og Nidkjærhed, men ikke mere. Kundskaber kan han ikke have manglet, men der maa have været Eiendommeligheder ved hans Person, der gjorde hans Overordnede kjølige i sine Anbefalinger. Den eneste af hans Disciple, fra hvem en Udtalelse om ham foreligger, Rektor Hans Holmboe, siger, at han „med al sin rasende Heftighed ikke engang formaaede at indgyde Drengene Skræk, og hans Timer optoges derfor ganske af allehaande kaade og uforskammede Streger, saa at selv Eleverne følte det Mislige deri og søgte ved selvgjorte Love at hemme Uordenen; men naturligvis til liden eller ingen Nytte". Holmboe, der forlod Skolen i 1818, siger, at han da var saa godt som ganske uvidende i Fransk og Tydsk[1].

Mourly var vistnok hele sit Liv en fattig Mand, og det tør vel mere have været Lettelse for den tunge Byrde end en mere æreful Stilling, han søgte, da han under de nye politiske Forhold endelig vilde være Overlærer. 1816 havde han søgt et Gratiale som Ertastning for Undervisning, han troede at have givet udenfor den „ham egentlig paahvilende", og der blev tilstaaet ham 100 Rdlr.

---

[1] Personalhist. Tidsskr. III R. 3. B. S. 223.

Fra 1ste Januar 1818 fik han sin Løn forhøiet fra 252 til 330 Spd. Han vedblev imidlertid at søge om Overlærertitel samt at blive ligestillet med Overlærer Møller, hvem han ansaa for yngre Lærer, uagtet han før Mourly var udnævnt til Adjunkt. Rektor Boye bemærkede, at Møller havde 24, Mourly kun 15 ugentlige Timer, men i Betragtning af Lønnens Utilstrækkelighed anbefalede han saavel Mourly som „den yngre, men dueligere og nidkjærere Adjunct Fritzner“ [1] til at erholde lige Gage med Overlærer Møller. Departementet fandt, „at Undervisningen i de levende Sprog som mindre væsentlig ved de lærde Skoler ei synes at kvalificere til Befordring til de høiere Lærerposter, af hvilken Aarsag dette Slags Lærere ved de øvrige Skoler, forsaavidt de udelukkende ere dertil ansatte, ei engang ere beskikkede af hans Majestæt eller ansete med de andre som Embedsmænd“. Af økonomiske Hensyn turde Departementet ikke foreslaa Gagen forhøiet. Selv et Andragende om at faa hæve sin Gage maanedlig, som Eforatet for hans Fattigdoms Skyld anbefalede, vovede Departementet ikke at indstille.

Mourly var 1815 (?) bleven gift med Georgine Hjort Petersen, Datter af Petter Carsten Petersen og Hustru Ericha Onsorg. Hun var født i Stavanger 9de Oktbr. 1783 og døde 2den Juli 1830. De efterlod 2 Døtre Hanna f. 1817 og Caroline Emilie f. 1820. Disse kom ind i Eugenias Stiftelse og gav Anledning til, at Undervisningen i denne tildels antog en anden Karakter. De blev begge siden Lærerinder i Stiftelsen. Caroline Emilie Mourly blev gift med Skibskaptein Woll og er Moder til Professor Mourly Vold. Adjunkt Mourly døde i Throndhjem 22de Mai 1827.

[1] Otto Thott Fritzner † 1860.

OM SLÆGTERNE BOLT OG KUSSE

AF

E. K. ELIESON

Man har før[1] set, at de Oplandske Kusser fører Bolt-Vaaben.

De udgaar, som man skal se, fra Lagmand paa Oplandene ca. 1300, Thore Haldorssøn Kur (Kusse). Thore, som ikke maa forveksles med Lagmanden af samme Navn i Ryfylke, fører et Vaaben, som minder sterkt om Bolt, en halv Lilje over og en halv Lilje under en Vinkelsparre[2]. Ca. 1310 optræder Thore i Faaberg, 1313 i Lom og nævnes sidste Gang i 1317, saa han antagelig døde ca. 1320, vistnok som en gammel Mand.

Af forskjellige Breve ser man, at Thore Kur har Sønnerne Jon og Narve, og at Narve eier og bebor Thorleifsrud i Faaberg. Narve har igjen Børnene Thord, Gerd Smidssøns Lensmand, Bjørn og Sigrid.

Thord Narvessøn nævnes i 1342 i en saadan Forbindelse med Thore Kur, dennes Søn Jon og Sigrid paa Refling, at man maa antage Sigrid for en Søster af Jon og Narve. Dette kan ogsaa sees deraf, at Sønnen

---

[1] Histor. Tidsskr., 4. Række, II, S. 78.

[2] Norske Sigiller I, Nr. 67 og 352. Diplom. Norveg., I, 144 (1315); III, 188 (1336) og 515; XI, 29 (Refling 1342).

Erling forsegler med Sigrids („mit“) Vaaben, Liljen. Thord Narvessøns Vaaben (1339) er Hovedet af en Kalv (Dyrekalv) — Kusse.

I 1315 skifter Sigrid paa Refling med sine Sønner. Herunder fungerer Harald Klerk saadan, at man ser, han hører til Slægten og neppe er nogen anden end Harald Kusse til Samsal, Sigrids Broder, vistnok ogsaa Forfatter af Brevet. Klerkerne indtog ofte en betydelig Stilling.

At Forholdet mellem Sigrid og Harald Klerk er som nævnt, bekræftes ogsaa af Kussernes Eiendomme, som ogsaa fører hen til Hovin (Stor Hove) i Aal i Faaberg, senere de efter Vaabnet saakaldte Gyldenløvers.

I 1388[1] sælger Sira Gunnar Brynjulfssøn Kusse, da Prest paa Faaberg, Sønnesøn af Harald paa Samsal, en Del af Hovin i Faaberg til Berdor Ivarssøn, en „Frænde“ af Guttorm Alfssøn, Broder af Hr. Halvard Alfssøn, idet denne eier Part i Hunder, hvor Guttorm bor. Hr. Halvard hører til Gjeslingerne.

Paa Hovin holder Biskop Olaf Hartvigssøn, Bror af Hr. Benkt, Sønnesønner af Henrik Jonssøn til Glømen, Arveøl efter sin Moder[2]. Hr. Benkt var gift med Magnhild Oddsdatter fra Finnen paa Voss, der senere blev gift med Hr. Alf Knutssøn til Grefsheim, og Henrik Jonssøn var gift med Erkebiskop Aslaks Søster Elsebe[3].

Hartvig Henrikssøn paa Glømen har Broderen Hans (Jon) Henrikssøn, der skjænker Rindal i Faaberg til Kirken[4].

---

[1] Diplom. Norveg., II, 510 og 848; III, 698.

[2] Diplom. Norveg., VIII, 364 (1457).

[3] Hist. Tidsskr., 3 R., II, S. 124 (Stamtavle) og Hist. Tidsskr., 4 R., V, S. 66.

[4] Diplom. Norveg., I, 925 og 949.

Margrete og Elin Hansdøtre, vel Søstre af Henrik Jonssøn den yngre, giver 1486 Fru Magnhild Fuldmagt at bygsle Dælen i Ringsaker, der er Arv efter Mosteren Ragnhild Mathisdatter. Dælen beboedes ca. 1430 af Brynjulf Gunnarssøn Kusse, Søn af Sira Gunnar, som ogsaa havde Part i Hovin. Brynjulf var Hr. Benkts Lensmand.

Disse Eiendoms- og Familieforhold taler for, at Thore Lagmands ældste Søn Jon har eiet Glømen i Øier og saaledes er Stamfader til Gyldenløverne. Hr. Benkts Vaaben Fuglen er antagelig af geistlig Karakter, og det senere Vaaben Løven kan godt tænkes ved Siden af et andet, ligesom i Hafthorslægten.

Kusserne hørte i hvert Fald med sin Odel i Sundbu til Oplandenes største Ætter. At de ogsaa fører over i Bolterne, skal man senere se. De kan f. Eks. være Bratter (intet tidligt Slægtsnavn), som har delt sig i Grene.

Under Hovin hørte Paalsgaard og Kussegaard, ogsaa kaldet Kausagaard.

Biskop Olafs Farbror, Steffan Andressøn, som 1457 tilskiftes Jordegods paa Hovin, er vistnok Søn af den paa Hovin i 1381 nævnte Andres Thoressøn[1], Bror af Brynjulf, som har Mikkelsvarpet i Laagen[2], der vel er det samme som Varpet oven Stensvarpet, Samsal-Kussernes[3].

De Oplandske Kusser havde Eiendomme paa Romerike, hvor der ogsaa paa Holter Gaard i Fenstad paa Nes er en hel Gren af Kusse, maaske disses Hovedstamme.

[1] Diplom. Norveg., I, 468 (1381).
[2] Diplom. Norveg., I, 499.
[3] Hist. Tidsskr., 4. R., II, S. 79 f.

Amund Lagabjørnssøn, ogsaa kaldet Holtakampi, maa have været Søn af Holtabjørn (Bjørn paa eller fra Holter), der har Sønnen Hr. Audun, Prior i Hovedø, nævnte Amund og Thore paa Holter. Holtabjørns Enke, Ragnhild, gav sig efter Mandens Død ca. 1290 ind i Hovedø Kloster, hvor hendes Ligsten endnu findes i nordre Korsgang og har til Indskrift:

„Her ligger Ragnhilder husfreya, kona Holtabjarnar, cuius anima in pace requiescat".

Amunds Sønner Erlend og Kaare fører Kussevaaben. Foruden disse er Øistein Kampason en Søn og vistnok ogsaa Baard Amundssøn, der kjøber Gryteland ved Askheim (senere), og for hvem Kaare gaar i Borg. Øistein har Sønnen Hafthor Øisteinssøn til Folmo[1].

At der boede store Folk paa Holtergaardene, kan sees deraf, at en af Naboerne var Hr. Gudleik Kristinessøn.

Men fra Holter i Nes stammer ogsaa Holtesønnerne (Vaaben: Stjernen under Vinkelsparren), og den ældste kjendte af disse, Jon Holtessøn[2], tør være Bror af Holtabjørn (Bjørn Holtessøn). Enkelte Kamper fører ogsaa Stjernen.

Foruden en Masse Gods paa Romerike, Follo, Eker (Fiskum) havde denne Slægt ogsaa uden Tvil det bekjendte Ænes paa Søndhordland (nu indgaaet i Rosendal)[3]. At de havde store Forbindelser paa Vestlandet, sees ogsaa deraf, at Hr. Audun Hugleikssøn arver nævnte Jon Holtessøn. Hr. Auduns Hustru Gyrid kan saaledes

---

[1] Langes Klosterh., 2 Udg., S. 406 (Munch, IV, 2, S. 357). Røde Bog, S. 474 m. v. Diplom. Norveg., V, 87 og 194. N. Sigill., I, Nr. 165 og 298.

[2] Diplom. Norveg., II, 19 (1279). Saml. til norske Folks Spr. og Hist., IV, S. 121.

[3] Munch, Afd. II, 2, S. 190. Aslak Bolts Jordeb., S. 108.

have været en Datter af Jon. Forøvrig tør de begge have været beslægtet med Audun i Borg, som Haakon Haakonssøn havde skjænket Bjerke paa Follo, der senere eies af Jon Holtessøn.

Hr. Auduns Vaaben var Rosen. De senere Holtessønner, hvor Navnet Holte er gjennemgaaende og staar i Forbindelse med Gaardsnavnet, var forbundne med Bolterne i Vaaler, der godt kan staa i Forbindelse med Fyri paa Nes, hvorfra Erlend og Haakon Halvardssønner Kusse er udgaaet, maaske ogsaa Jon Halvardssøn Kusse og Sigrid i Gyridugaard i Oslo, idet Bolterne eier Gyridugaard (mon Navnet efter Hr. Auduns Frue?), og ogsaa synes at pege paa Ænes, som vi skal se[1].

Blandt Hr. Alf Haraldssøn Bolts mange Eiendomme har man Tom i Raade og Haavardstad i Aas[2], nu Holstad paa Nordsiden af Østensjøvand.

Eierne heraf havde ogsaa tidligere Askheim paa Sydsiden af Vandet, ogsaa kaldet „Askheimvatn", med Askheimmark-Skogen ned til Rudstad[3].

1309 kundgjør Paal Erikssøn, Gaute Ambessøn (Arnbjørnssøn) fra Olbjørnagaard i Oslo, at Hr. Assur Jonssøn til Tom i Raade (Thufn) mageskifter 5 Ø. B. i Tom til Gunnar Ambessøn mod 12 Ø. B. i Rudstad i Aas, „Askheimmark".

Derpaa finder man Hr. Jon Gunnarssøn til Haavardstad og Askheim ca. 1300—1328, samt dennes Frue Gyda smst. og ligeledes paa Haavardstad Gunnars

---

[1] Diplom. Norveg., I, 182 (1325); Røde Bog, S. 96, 240, 291 m. v.; Munch, Afd. II, 2.

[2] Diplom. Norveg., II, 885. 59 (1300), 182 (1331); V, 88. Røde Bog, S. 149 og 244.

[3] Diplom. Norveg., II, 98; V, 90. Rygh, Gaardsnavne i Akershus Amt, S. 60.

nævnte Broder Gaut samt dennes Søn Jon Gautssøn, dræbt af Egil Olbjørnssøn paa Vinjarskaal i Aas[1].

Hr. Jon Gunnarssøn, „Ombudsmand paa Follo“ (Distriktet mellem Aker og Kambo), skjænker Part i Thufnarud i Rødnes for sine Forældres Sjæle og Fru Gyda i Moon i Aas.

I 1331 indgaaes et Forlig mellem Kansler Paal Baardssøn og Hr. Jons Enke Fru Gyda, hvor man enes om, hvad Jon Assurssøn, Søn af Hr. Assur Jonssøn og gift med Fru Cecilia Haakonsdatter Bolt, skal betale for Egil paa Vinjarskaals Drab.

Videre sees, at Gyrid Haraldsdatter, Datter af Harald Olafssøn til N. Tom, afstaar til Hr. Ogmund Berdorssøn Bolt Bearfossen i Eidsberg og hele N. Tom for den Gjæld af 50 Mark, som hendes Fader Harald skyldte for Sigurd Svartes Drab[2]. Forbindelsen mellem Harald Olafssøn og Hr. Jon Gunnarssøn maa saaledes sluttes at gaa gjennem Foged i Oslo, Olaf Jonssøn Bolt[3], og denne maa videre være Bror af Alf Jonssøn (Bolt), efter hvem Fru Cecilia arver Lysetveit og Arnatveit i Skibtvet[4], eiet samtidig af Hr. Jon Thoraldessøn til Nesø, med hvem Hr. Alf Haraldssøn skifter[5]. Olaf Alfssøn Bolt har Sandom (Sandem) i Borge, ogsaa eiet af Hr. Alf, og Lagmand Harald Alfssøn Eiendomme i Borgesyssel. Saaledes tør man slutte, at Sammenhængen er følgende mellem Hr. Jon paa Haavardstad og Hr. Alf:

---

[1] Røde Bog, S. 137. Diplom. Norveg., V, 88 samt foran.
[2] Diplom. Norveg., II, 541, 537. Munch, 2, S. 167.
[3] N. Sigill., I, Nr. 381.
[4] Diplom. Norveg., I, 934 og Røde Bog, S. 180.
[5] Munch, Afd. II. S. 168.

Bolt:
Hr. Jon Gunnarssøn * Fru Gyda;
Haavardstad, Askheim, Tom

Olaf Jonssøn — Alf Jonssøn — Fru Sigrid
ca. 1300--1350 * Ogmund p. Monum
(Olaf og Alf).

Harald Olafssøn — Lagm. Harald Alfss., Olaf Alfssøn

Hr. Alf Haraldssøn, død 1412;
Haavardstad, Tom m. v.

Foruden Olaf Jonssøn og Alf Jonssøn tør ogsaa Fru Sigrid Jonsdatter[2] høre hid. Hun var Abbedisse i Nonneklosteret i Oslo og maa være den „Søster" (i geistlig Betydning), hvis Søn, Olaf Ogmundssøn, betænkes i Testamentet, idet det er ham, der skjænker Dele af Vik vestre til Kirken. Vik i Skjeberg hører netop sammen med Hafslund (Isse) til det Gods, som Bolter og Gyldenhorn eier sammen. Af den røde Bog[3] kan man ogsaa se, at Olaf var Søn af Ogmund paa Monum i Eidsberg, og Sigrid har saa som Abbedisse faaet Titelen Frue.

Ogmund, der formentlig ligesom Alf Jonssøn døde i den sorte Død, skjænker Kirken en Flerhed af Eiendomme:

Sulerud (Suflurud) i Tenol,
Haugen,
Aas ved Sletno (Sletner),
Rud m. v.

Foruden Olaf Ogmundssøn var der ogsaa en Broder Alf.

---

1 Røde Bog, S. 180 m. v. Diplom. Norveg., II, 885.
2 Diplom. Norveg., I, 354; IV, 440 (Fru Cecilias Testament); V, II. 885.
3 S. 166, 167 og 467.

Ogmund paa Monum har saaledes levet som Privatmand.

Da Askheim ikke følger Hr. Alf Haraldssøn, men derimod eies af Fru Cecilia[1], synes der ogsaa at aabne sig en Sammenhæng mellem Bolterne fra Haavardstad og Hr. Haakon Agmundssøn, nævnte Fru Cecilias Fader.

Bolterne — Hr. Ogmund Berdorssøn[2] eier Gyridugaard i Oslo, forøvrig eiet af sandsynlige Kusser — Sigrid i Gyridugaard foran, og fra Gyridugaard sælger Harald Jonssøn (Bolt) i 1336[3] Part i Gryteland ved Askheim (senere ogsaa Hr. Alf Haraldssøns) til før nævnte Baard Amundssøn (Kusse). Dokumentet signeres ogsaa foruden af Kaare Amundssøn Kusse af Ogmund i Gyridugaard[4], vistnok Ogmund Gunnarssøn[4].

Cecilia eier $^1/_4$ i Dagsgaard i Oslo, der forøvrig eies tidligere af Ragnhild[5], vel den Fadersøster af Cecilia, som nævnes i Testamentet. Naar man hertil tager Cecilias Forhold til Tom (hun var gift med nævnte Jon Assurssøn) og Askheim, taler dette for, at Hr. Haakon er Søn af Ogmund i Gyridugaard.

Sammenhængen mellem de ældste Led paa Tom, Haavardstad og Askheim skulde saaledes være:

Ambe (Arinbjørn)

Gunnar Ambessøn — Gaut paa Haavardstad

Hr. Jon Gunnarssøn — Ogmund Gyridugd. Jon Gautssøn

Olaf Jonss. Bolt m. v. Hr. Haakon Ogm. (Cecilia)

[1] Diplom. Norveg., IV, 611 (1392).
[2] Diplom. Norveg., IV, 693 (1399).
[3] Diplom. Norveg., IV, 424 (1336).
[4] Diplom. Norveg., V, 110 (1335) og IV, 424.
[5] Røde Bog, S. 253.

Dette Kompleks af originale Navne minder paafaldende om Ænesætten og Lendermanden Arinbjørn Jonssen, Søn af Jon Gautssøn til Ænes. Arinbjørn havde ogsaa Syssel i Heggin og Eid (Eidsberg og Askim) og residerede paa Valdisholm[1].

For Tidens Skyld kan Ambe have været Søn af Arinbjørn[2]. Den i den røde Bog nævnte Ambe paa Haugen i Spydeberg, der ogsaa har Mork, har Sønnen Arinbjørn paa Mork (1295), Far af Eyvind paa Mork (1344)[3]. Vaabnet kan her staa i Forbindelse med Navnet Arinbjørn.

Vi har set, at Kusserne ogsaa fører Tilnavnet Kamp. Førnævnte Gyrid Haraldsdatter Bolt eier som anført Bearfossen i Eidsberg, og denne var ogsaa ca. 1400 eiet af Eyvind Kump (Kamp)[4].

At Kusserne ogsaa havde Odel i Tom, lader sig eftervise.

Paa Vestfold lever Brødrene Hr. Haakon Eyvindssøn (Kusse) — Vaaben et kronet Hoved — død ca. 1385, og Hr. Lodin Eyvindssøn (Kusse-Vaaben), død ca. 1375, begge historisk bekjendte Mænd[5].

Hr. Lodin var sidst Befalingsmand paa Tønsberghus. Han testamenterer Gaarde til Hovedø Kloster (Eiendomme paa Nesodden), og Hr. Haakon og Kongen stadfæster Testamentet. Hr. Haakons Frue er Ellin Bersveinsdatter, Søster af Gunhild, Hr. Ogmund Berdorssøns Frue, Døtre af Bersvein Baardssøn i Asker, hvor ogsaa Hr.

---

[1] Munchs Oversættelse af Kongesagaerne, S. 55—182.

[2] Røde Bog, S. 141; Lange Klosterhistorie, S. 406; Diplom. Norveg., II, 36.

[3] Diplom. Norveg., II, 266; N. Sigill., I, Nr. 476.

[4] Diplom. Norveg., VIII, 254; Røde Bog, S. 175.

[5] Munch, Afd. II, 2, S. 12 m. v; Lange, S. 412 og 413; Røde Bog S. 73 og 74, 88, 96, 183 m. v.; N. Sigill., I, Nr. 832.

Haakon har Bondin[1], sammen med før nævnte Hr. Jon Thoraldessøn til Nesøen[1].

Midtre Aker paa Eker eier Hr. Haakon sammen med Smør (Hustru Ulfhild paa Trondstad)[1].

Hr. Lodins Frue maa være Ingeborg Sigurdsdatter Kane, Søster af Hr. Thoralde Sigurdssøn. Dette sees af den hos Lange nævnte Proces om Hjalmstad i Ske i Bohuslen og Notisen i den angaaende Vaale i Vaale. Hun maa saaledes senere være bleven gift med Nikolas Galle paa Brunla.

Hr. Haakons Enke blev gift med Haakon Stumpe; men da Haakon Eyvindssøn altid kaldes Hr. Haakon, er Olaf Haakonssøn hans Søn.

I 1399 afstaar Fru Ellin og hendes da myndige Søn Olaf Haakonssøn al sin Odel i Tom til Hr. Ogmund Berdorssøn[2].

Hr. Olaf Haakonssen til Nesøen blev en meget anset Mand, død ca. 1450[3]. Han er blandt før nævnte Hr. Benkt Hartvigssøns (Gyldenløves) Arvinger og var antagelig gift med med en Skaktavl.

Nesøen eier Hoveddelen ($^1/_2$) i Strømsgodset (20 Gaarde i Skoger) sammen med Fossesholm og Trondstad.

En Sønnesøn af ham tør saaledes være den Jon Haakonssøn, som i 1495 har nævnte Del af Strømsgodset[4], og Jon saaledes igjen Far af Foged Olaf Jonssøn Kamp[5].

---

1 Diplom. Norveg., V, 318 (1380); S. N. F. S. H., III, S. 611; Røde Bog, S. 88.

2 Diplom. Norveg., III, 545 (1399).

3 Diplom. Norveg., II, 711, 832; V, 802 og XII, 226.

4 Diplom. Norveg., I, 924; III, 996.

5 Histor. Tidsskr., 4. R., II, S. 78 f.

Der maa have været en Sammenhæng mellem disse Vestfoldske Kusser eller Bolter og Bolterne paa Tom, uden at man derom kan anføre noget bestemt (nærmest gjennem Eyvind paa Mork, om hvem foran).

Der nævnes i Kongesagaerne en Lagmand Simon paa Thufn, der vistnok er den samme som den senere Lendermand Simon Kyr.

I hvert Fald danner det et merkeligt Sammenhæng, at Ænes er i Holtesønnernes Eie (Odelsgods).

FRA SMAASKIBE TIL STORSKIBE. FRA BAADFISKE TIL SKIBSFISKE.

REFORMFORSLAG FRA DET 16. AARH.

MEDDELT AF
A. TARANGER

I Thotts samling no. 941 fol. paa det Store kgl. bibliothek i Kjøbenhavn findes (bl. 117—22) det aktstykke, som er aftrykt nedenfor, og som i Gustav Storms katalog (NgL. IV 440) har faaet den misvisende overskrift: „Undervisning om at salte torsk“. Aktstykket indeholder nemlig intet mindre end de i overskriften angivne reformforslag. Men forslagsstilleren er — ialfald for skreifiskeriets vedkommende — nogle aarhundreder forud for sin tid; thi endnu drives dette for det meste som baadfiske paa samme vis som fra oldtiden af. Saa konservativ er den norske nationale næringsdrift.

Det har desværre ikke lykkedes mig at finde noget spor af forfatteren. Haandskriftet stammer vistnok fra Bergen og er skrevet efter 1585. Naar jeg nedenfor aftrykker projektet i sin helhed, er det væsentlig af den grund, at det kan give oplysninger, som kan sætte andre forskere paa spor, der kan lede til forfatterens opdagelse. Jeg ialfald skulde gjerne vide, hvem han er, selv om hans forslag er at anse som dødfødt. Hvis det yderlig slette sprog skyldes ham og ikke afskriverens sluskeri, skulde man snarest anse ham for en udlænding. Men da han optræder som forkjæmper for de „indfødtes“ næringsrettigheder, maa han enten være dansk eller norsk. Sandsynligvis har han været en bergensk forretningsmand med en yderst tarvelig boglig dannelse. Derimod synes han at være fortrolig med den tyske og engelske skibsfart, handel og fiskeri, hvis tekniske fremskridt han vil over-

føre til Norges vestkyst. Hans udtryksmaade er imidlertid ofte saa ubehjælpelig klodset, at der kan være tvil om hans mening. Dette gjælder dog kun detaljer, som er forholdsvis betydningsløse i forhold til hovedsagen.

Projektets værdifuldeste afsnit er det, som omhandler nordfarjagterne og deres bemanding (s. 312). Deres antal anslaar forfatteren til over 200, hvoraf den mindste del har større drægtighed end 12—15 læster. De er klinkbyggede og aabne (ɔ: uden dæk). Dette er vistnok den almindelige norske skibstype i unionstiden[1], og det er derfor ikke underligt, at hanseaterne karakteriserer de norske skibe som smaa. De hanseatiske og hollandske skibes drægtighed synes at variere mellem 23 og 150 læster, og den almindeligste størrelse er 50—60 læster. De engelske kogger og holker er i det 15. aarh. paa 150—250 læster, og i Preussen byggedes store kraveler paa 200—300 læster, bestemt for korn- og trælastfart og for „baysalttraden"[2]. Den udenlandske skibstype, som forfatteren vil indføre, er paa 40 læster (se s. 313). I skreifisket vil han indføre bysser og lodsbaade. De sidste maa allerede den gang have været af en mere sjødygtig type end fiskerbaadene.

En liden wnderuisning huorledis Kon. Matt. wor aller naadigste herris prophitt oc Norgis jndbyggeris nerrinng nordenfieldz wed synden [ɔ: siøsiiden?] storligen skulle mue forbedris.

Efftherthij att Norgis jnndbyggere Nordenn fieldz wdj fiskerienn boenndis effther lanndzenns leylighet om sommerenn fast liidit som theris nerrinng och bierinng[3] — — — — bruge, menn thiidenn och thennd første legennhedt, wdj huilckitt the med løst och wdenn stor

---

[1] Se Dipl. Norv. IX no. 260 (1430), hvor det oplyses, at et skib bygget i Smaalenene er paa 16 læster.

[2] Se herom nærmere Daenell i Hans. Geschichtsblätter 1902 s. 17 ff. og Bruns, Die Lübecker Bergenfahrer s. XCI—C.

[3] Aabent rum i mskr.

fare kronenns och theris prophitt med fiiskerij giørr maathe, menn allenne bruger mest deller om att fare thill Bergenn, och ther med att fordriffue thenndt ganndske sommers thiidt om wordenn, och nødis ther emodt wdj thett haardiste aff winntherenn theris kost[1] — — — —

Thesligeste och med fiiskerij vdj stor liiffs fare, och thet for thenndt skylldt, att fiiskenn om winntherenn best thørris, menn om sommerenn kanndt thet icke skee, forthij hannd da icke thørgis, menn snarrere fullis och forderffuis. Nu waar ther giortt raadt thill, adt the samme Norgis inndbyggere wdj thenne lanndz ennde om sommerenns thiidt, som the nu[1] — — —

Eller for prophitt giørre skulle, baade Norgis kronne och thenom sielffue, emodt the nu om winntherenn giørre, bruggenndis alligeuell ther hosz theris winnther nerrinng med thørstock fisk, som the nu giørre[1] — — —

Och skulle sliig sommer nerrinng skie med fiiskerij och salltt fiisk, huilckenn nerrinng nu icke brugis for aarsage skylld, att fiiskernne icke haffuer salltt adt sallthe samme fisk med, och ey hanndt kanndt om sommerenn thørris, som forschreffuitt er. Ther som the enndt salltt haffde, wiide de icke manerinngenn om sliigtt at giørre.

Ther som the enndt manerinng weste adt sallthe, wiide the icke samme salltt fiisk thill theris prophitt att sellge, ey heller haffue the skiib eller folck, som hannom thill fremmede lanndt føre kunde, och theris prophitt ther med adt søge, som dog storligenn giørris behoff.

Och er sliigtt Kon. Matt., Norgis riige och hanns lanndis inndbyggeris store skade, huilckenn manndt med Gudz hielp, ther som Kon. Matt., allis woris naadigste herre, wille ochsaa werre wdenn Kon. Matt. och Norgis

[1] Aabent rum i mskr.

kronnis bekostninng, well kunde goude raad thillfinndis, dog saa framptt adt Kon. Matt. ther thill naadigste och nødthørffthelige preuilegier och friiheder giiffue wille.

Och paa dett att manndt wiide maa, att sligtt monnligtt er adt giørre, dog aff thenndt, som baade Norgis och fremmede lanndz leylighet kiennde, och thett anndre lerre kunde; ellers waare alltt arbeyde forgeffuis, som aff thenne minn efftherschreffne wnnderuiszninng, huorledis minn rinnge forstanndt ther om werre skulle wide adt forstaa:

Vdj huilcke efftherschreffnne arthickeler mig haabis, adt manndt well formercke kanndt, adt sliig hanndell Kon. Matt., allis woris naadigste herre, thill stor prophitt begynndis och brugis kanndt.

Om nu sliig hanndell adt begynnde giørris thisze eptherschreffne arthickell behoff, ther som Kon. Matt. och Norgis inndbyggere prophitt giørre skall.

Først adt wiide thidenn, naar manndt paa fororritt skall mue begynnde fiisk adt sallthe, well forstannde, naar fiskenn icke lenger thørris kanndt, och huor lanngtt wdt paa høstenn thett werre skall, paa thet adt denn thørre fiisk wdj hius [ɔ: hus?] ere och wedt bliffuer och thenndt nerrinng, som nu brugis, icke forgaar, menn forbedris maa:

Jthem pladzer ther thill bequemde adt beramme wdj riigitt emellom Staidt och Karelidtstranndt[1], ther som fiiskernne best och bequemmeligste therris fiisk aff søenn kunde bekomme:

Sammeledis leffuere kunde thenndt, som hannom wiide adt bruge, forthij salltt fiisk will wforthøffuidt thill[2]

---

[1] Stadt og Karelstranden (ɔ: Kolahalvøen).

[2] Aabent rum i mskr.; formentlig: visze pladzser.

— — — førdt werre, och kanndt icke hosz huer manndt beuaaris, som thør fiisk giør.

Jthem wdj sliig pladzszer will och leylighedenn søgis, att manndt ther kanndt fiiske boer med thiidenn bygge med hues [ɔ: hus?] sligtt, som wdj thiisze lannde erre:

Menn med thet første fordeell skall ther byggis ther, som icke husz erre, sliige hus, som manndt thill sliig nerrinng bruge skall, som er bryggerhus, baggerhus, och ther thill med forradz giørris, adt the wnnderholldnne worde, saa att fiiskernne for therris penndinge eller fiisk, brødt och øll noch leffueritt bliiffue, saa att the stedzsze kunnde therris fiskerij bruge, huilckitt som the icke nu giørre kunde, forthij the icke kunnde bekomme fæthalie, som thennom behoff giørris. Ithem vdj huer sliig pladz eller paa thet neste, som meennligtt er, enn quernn, som rug och malltt kunde male, saa kanndt manndt prouiszionn for ett aar eller y thw giøre, adt ther som Kon. Matt. saa beloffuede, skulle alle sliig querne kronenn thilhøre, och ther fore paa kronenns bekostning byggis, och thett thill stor prophitt, forthij enn quernn skulle jtt aar icke møgitt minndre rennthe, enndt hun skulle koste adt bygge.

Noch wore dett gott, adt ther wor ett steennhus ther, som kiøbmenndenne theris salltt och anndre waare vdj opskibe mue, om ther icke strax skiib forhaanndenn waare, salltt fiisk och anndenn waare anname och beuaare; sliig husz skulle som och brøgers och bagers hus paa riigenns jnndbyggeris kost giørris och brugis thill therris prophitt.

Jthem wedt huertt sligtt hus eller pladz enn Kon. Matt. renthemester adt annamme bethallinng aff lanndue-renn[1], thinndt[2] och wføre penndinge, quernne pagt och

---

[1] ɔ: landvarden.

[2] ɔ: tiende.

anndre thillfallenndis Kon. Matt. reennthe, som aff sliig nerrinng komme kunde.

Vdforførde [wføre ovfr.] penndinnge ther med er minn meenning slig, naar som fremmede kiøpmenndt nogenn waare aff lannditt føre, tha giiffue the theris behørlig tholldt; thesligiste skulle the thet och giørre gierrnne, ther som the sliig nerrinng med salltt fiisk bruge maathe, och effthertbij som mig haabis, adt Kon. Matt. slig nerrinng allenne sinn hogmectighet egen wndersothe och jnndbyggere, for thisze efftherschreffnne aardsager skylldt, skulle naadeligenn wnnde will, efftherthij adt lannduordenn och thinndenn bethallis aff fiiskernne, saa er well thilbørligtt, adt the kiøpmenndt, som fiisk wdførre wille, Kon. Matt. enn themmeliigh penndinng giiffue, att wiide effther som skiibitt storst [ɔ: størrelse] wore eller effther thallitt aff fiiskenn, som wdførtt bliffuer, jmodt huilckitt inngenn well siige kanndt.

Jthem thill huer sliig pladz will thet alltt mest behoff giørris thw skiib, som salltt fiskenn wdj fremmede lanndt førre skulle och ther med westerske waare, salltt, kledde, lerritt, winn, spuszerij, homble, jernn, jnndt vdj riigitt jgienn førre; sligtt wille siig da well sielff lerre och skulle alle thisze skiib och nerrinng thilhørre och brugis aff Norgis och Danmarckis riigis jnndbyggere.

Sliige pladzszer wille well x eller xij emellom Stadt och Karrelldt stranndt behoff giørris; ther aff tha well adt forstaa, huad nerrinng och prophitt Norgis kronne och thendt gandske geemenn aff sliig hanndell komme wille.

Enndt jnngenn ledis maathe manndt thillstede, adt slig fiisk eller waare aff fremmede ther wdj lannditt kiøptt eller wdførdt worder, for merckelige och storre aarsager skylld, huor aff riigenns forderffuellsze wiszeligenn komme

wille; forthij lader manndt thet ther thill, saa komm thet wdj enn brug, huilckenn mannd tha icke saa lett ligenn kannd affuennde, som mannd begynndelszenn kann forbiude, och jnngenn ther thill wenne, aff huilckitt o Jszlanndt well ett stortt exemppell werre maa, som i wiidere thilkiennde giffue skall, naar behoff giørris; forth manndt maa forstaa, ther som fremmede jnnd vdj riigi oppaa slige pladzer komme haffuenndis kiøp therris waare som the ther sliide, wille for enn rinnge penndinng — —[1]

Huilcke waare the ther dyrre sellge, och ther emodt fiiskenn for enn føyge thinng annamme, saa bliffuer wdj riigitt icke thredie eller fierde dellenn aff thet, som fiiskenn thenndt wdj fremmede lanndt giellder, och ther med kommer alldt prophitenn aff riigitt, och jnndbyggernne bliffuer wedt slig maner wdj slauerij, skylld och armodt, som the nu fast erre, och prophitt wdj fremmede lanndt:

Menn ther som Norrigis jnndbyggere, som skiib thill fremmede lanndt bruggenndis worder, slig fiisk och anndenn waare thill sig kiøbe, och hannom sielffuer wdførre, ther emodt nødthørffthigtt goudz och waare kiøbe, saa bliffuer alldt wnnstienn [ↄ: winsten] wdj riigitt.

Ther med skulle och Norgis inndbyggere paa andre lanndt segladz och haandtherrinng lerre wdj fredszomelige thiider; thet samme kunde och wdj anndre thiider, naar behoff giørris, thill paasze komme.

Vdj thenne maner kanndt sliig hanndell och thill mangenn skade eller forhinndrinng aff thiisze kiøbmenndt wdtbrinnge vdj Bergenn preuilegier eller friiheder icke ryggis eller forstøris, forthij minn meening er, att manndt god naboskaff och hanndell med thennom hollde skulle, paa dett adt thenndt rinnge aff thenndt thørre fiisk och

[1] Aabent rum i mskr.

vdj erre bliffuer, och huer sitt beste giørre thett, kiøb-menndt theris skylld.

Som the paa søgtt om[1] — — adt bethalle sidne waare, huer frij sedt [ɔ: sit] goudz, naar och huor hannom best leygennhedt fallde wille, adt sellige eller kiøbe; och naar som folck raadt fyllge wille, werre thennom skylldig saa møgitt, som da beuiszeligtt finndis, wdj faar aar[2] adt bethallitt, naar som thenne nerring fremganng fannger.

Nu [er] spørsmaall: huor legger[3] manndt the skiibe, som salltt fiiskenn wdfører, och waare thilbage jgienn? Jthem nar the fiiskere ganndske sommerenn hiemme skulle bliiffue och fiiske, huem skall da theris thørre fiisk thill Bergenn førre, theris skiølldt bethalle, miell, malltt och anndre waare thilbage igienn førre:

Suaar: skib om wdførrinng medt adt giørre them kanndt manndt her vdj Westerlanndt fracte ryszer[4] eller lodtzmandz baader[5], som thill sliig hanndell best brugge-lig erre, och med Gudz hielp kanndt manndt them med 2 eller 3 reyszer wist well kiøbe och bethalle; ochsaa haaber med thidenn større adt giørre, jnndthill saa lennge adt manndt bequemme pladzer vdj riigitt om sliig skiib adt bygghe opszøge och ther thill folck forordenerett kanndt, huor thill och goude raad kanndt och finndis. Jthem, huem som fiiskenn thill Bergen skall førre, ther paa er adt forstaa, adt nordenn Bergenn wdt thill Waarøe hus erre och bruggis mannge skiibe och jacter, ja wisze-ligenn fleere enndt thw hundrede, ther aff thett minndste merre och større er enndt xij eller xv lester. Samme

[1] Aabent rum i mskr.
[2] ɔ: faa aar.
[3] ɔ: leier.
[4] ɔ: bysser = gln. buza, høie og brede skibe.
[5] Lodsmandsbaad = lodsbaad.

skiib och jacter erre nu alle bygde mest paa enn man-
rinng ligge aff bardt[1], wdenn offuerløbitt[2] med enn mas
och ett segell allenne.

Jthem paa saa mannge lester, som skibitt eller jac
thenn regnnitt er, saa mannge manndt worder der och
paa seglle; eller och the haffue saa for enn brug eller
misbrug, naar manndt sanndhedt siige maa.

Naar nu sliige skiibe eller jacter, som nu jnndenn
landz ther vdj riigitt brugis, waare forbyggde paa thennd
tydske manerrinng eller wester lanndiske med master och
segell, och med theris offuerloff, huilckitt som kanndt med
thiidenn skee, och skall jnndbyggernne thet giernne giørre,
naar them sligtt met goudt maner wnnderuist worder, saa
kunde manndt samme skiib medt thenn fordeell aff fol-
ckitt førre: adt regnne ett skiib paa XL lester førris nu
met XL manndt, och skulle nu paa thenndt anndenn
maner bygdt lettheligenn førris met X menndt eller karlle,
saa bliffuer XXX hiemme, mue therris kost forbedre Nor-
rigis kronne med lannduaaren, thuinnde, wdforrinng och
rennthe; och naar the jnndbyggere och paa denn wester
lenndiske maner lerer adt fiiske med byszer och loodz-
manndz baader, tha skulle the thredue karlle merre
kunde fiiske enndt nu XL eller LXXX giørre kunnde.
Aarsagenn er thenndt, adt the nu haffuer smaa baade,
och wordede (!) huer med drage hiem thill lanndz jgienn,
och ther thill med siig vdj søenn medt aarenn emodt
winndenn stille hollde; och thenndt eller the, som thet

---

[1] „Ligge aff bardt“ (ɔ: bord) maa betyde, at de er klinkbyggede, maaske ogsaa, at de er spidsstevnede i begge ender (lige?). Jagt betyder egtl. „hurtigseiler“ (se Falk og Torp s. v.), men i nutiden betegner ordet en skibstype med afskaaren bagstavn, modsat den spidsstevnede „skøite“.

[2] ɔ: dæk.

giørre, kunde icke fiiske, saa fiisker huer manndt for siig icke merre enndt enn eller tho anglegerij[1].

Menn med thennd wester lenndiske manner skulle v eller VI mendt iij[m2] eller iiij[m3] anngler thill liige bruge, och maathe dog wdj søenn for acker ligge, jnnd thill skiibitt fullde waare, och tha med Gudz hielp vdj ligge maade stund, menn fannge en XL wedt thenn mannerre nu bruggis.

Hoes thetthe well adt forstaa, att the skiib, som nu emellom Bergenn och the fiiskerij brugis nu med thennd wonnliigh manner, huer middag naar the nogitt koge wille, stille vdj enn hauffen liggenndis worder, desligeste och huer natt, och naar som winndenn, huilckitt som offthe skeer, omuenndis, nødis the offthe helle maanneder wdj enn hauffnn stille adt ligge; menn ther som the paa theris retthe kaasz bleffue, maathe the wdj samme thiid theris reyszer fulldgiørre; sligtt alltt giørris icke behoff, ther som skibenne waare saa forbygde, folck och kiellder-suenndt vdj skiibitt, och saa ganndske dagenn adt seglle, acker och thoug for adt legge om nathens thiid, huor som acker grund ad finnde er, wthenn allthiid haffue [haffne?] adt søge och for hanns winndt ligge och reyszer ther med winnde. Her offuer skulle alltt sligtt riigitt fordeell giiffue, forthij the skiibe vdj thenne maner, som the nu brugis, kunde Kon. Matt. thill j[n]genn thiennist eller nytthe werre, ey heller folckitt, forthij adt the thennd maner aff thydske skiib icke lerdt haffuer ey heller med sliig skiib kunnde; menn naar som sliig hanndell fremganng fich, haffde Kon. Matt. offuer thennd fordeell ochsaa vdj thennd forschreffne partt[4] aff riigitt weszeligenn merre enndt tho hundrede

[1] ?
[2] ɔ: 3000.
[3] ɔ: 4000.
[4] Mskr.: pagtt.

skib, som mannd thill fremmede lanndt bruge kunde, om behoff giordis. Waare the icke alle thill aarloff skiib bru-geliig, tha waare the thill kiøbs fethallie goudz och fol-ckitt thill baade deell der brugelig, naar behoff giørris; her hosz och forstaadt aff alle hannde embidzmenndt Kon. Matt. baade thill skempff[1] och errennst[2] nytthelig vdj riigit komme skulle adt wiide, skiibs thimbermendt, sme-der, sauger, segellmager, rebslaar, goude styrremenndt paa fremmede lanndt, brygger och bager.

Thetthe forschreffnne er thett, som ieg paa thenne thiid om sliig hanndell schriffue kanndt, och ther som Kon. Matt., allis wor naadigste herre, slig nerrinng wdj riigitt begierritt, och ieg ther wdj brugtt maa worde, wille ieg med Gudz hielp icke allenne adt wnderre behøff-liig wnnderuisznінng giiffue, menn och effther Kon. Matt. beffallinng, naar mig thenndt wiidenndis worder, slig hann-dell och nerrinngh hiellp adt begynnde, och med Gudz hielp saa møgitt giørre, att hun wthenn thuill fremganng haffue skall, Kon. Matt., wor aller naadigste herre thill alld prophitt, som forschreffuitt er, och meenninge riige-nes jnndbygger thill nytthe och gauffnn[3].

---

[1] Skempff ɔ: spøg, morskab.

[2] ɔ: Ernst, alvor.

[3] Derpaa følger et raad mod „frost i ben" og veiledning til at bevare tør fisk mod orm, saalydende:

Jthem for frost y bienn eller anndenn stedz, jthem thagh tho — — — — fullde aff byg och siudt ochsaa thet y reenntt wanndt saa lennge thett sprecker och thag saa en giøbenn eller thow gott rug miell och slaa sammenn y enn halff potte eddicke och giør der deg [ɔ: deig] aff, och leg det der paa, som frositt er, wdj alldt thenndt stundt samme deyg.

Att foruaare thør fisk for orm:

Tha skall du legge samme thørre fisk paa ett lofftt eller wdj enn thønnde och strøe wleskitt kalch ther paa emellom huertt laug, saa bliffuer handt wforderffuit.

BISKOP KARL II AF HAMAR.

AF

DR. LUDVIG DAAE.

Den Mand, om hvem der skal fortælles paa de følgende Blade, regjerede ganske kort i sit Stift, og om hans geistlige Virksomhed vides Intet. Men paa Grund af sin ulykkelige Skjebne indtager han en meget bemærket Plads i Christiern II's Historie og var i sin Tid en i alle tre nordiske Riger omtalt Mand. Hans Historie, der endog har fundet Veien til Lærebøgerne, var et characteristisk Billede fra Romerkirkens Forfaldstid. Imidlertid er den endnu ikke ret indgaaende fremstillet, og en Oprensning af dens Kilder, hvilken jeg her har forsøgt at give, er derfor ikke unødvendig.

Den bekjendte lutherske Biskop Jens Nilssøn af Oslo og Hamar kalder ham Karl Iverssøn Jempt[1], og Arild Huitfeldt betegner ham ligeledes i sin Bispekrønike Jempta. Han har altsaa hørt hjemme i Jemteland. Men Allens Formodning, at han, da dette Landskab tilhørte Upsala Erkebispedømme, skulde have faaet en svensk geistlig Opdragelse og have studeret ved Upsala Universitet[2], er uden Tvivl urigtig. I ethvert Fald maa han nemlig som ganske ung være kommen til Hamar. Han blev

---

[1] Visitatsbøger, S. 584.

[2] De tre nord. Rigers Hist. I., S. 439.

nemlig i 1486 indskreven som Student i Rostock og betegnes i Matrikelen som „*de Hammaria*“[1]. I det følgende Aar finde vi ham ved Greifswalds Universitet[2].

Om hans Familieforhold vides blot, at han havde en Søster, der var gift i Medelpad i Sverige med en Peder Kempe. Den gamle Hamars Beskrivelse siger, at Karl var af Adel („Riddermandsmand“), hvilket maa staa ved sit Værd. Skibykrøniken siger dog ogsaa, at han var „ædel baade af Byrd og af Dyd“.

Efter Studieopholdet i Udlandet møde vi Karl som Kannik i Hamar allerede 1492[3]. I 1497 er han derhos ogsaa „Kirkeherre“ eller Sognepræst paa Thoten[4], og i 1500 sees han at være Biskop Hermans Official[5].

Som saadan var han den fornemste blandt Kannikerne, og efter Hermans Død valgte hans Colleger ham til Biskop 1504 eller 1505. Vi erfare, at han i Juni 1505 var tilstede i Kalmar, hvor der skulde have været holdt et Møde af alle tre Rigers Raad. Kong Hans fremmødte ogsaa med Raader fra Danmark og Norge, men de Svenske udebleve. Da man havde ventet paa dem i fjorten Dage, fældede man, som bekjendt, en Dom, hvorved Sveriges Rige tilkjendtes Kong Hans, og de frafaldne Herrer erklæredes for Majestætsforbrydere o. s. v. Fra norsk Side deltoge i denne Dom Erkebiskop Gaute, Karl, „udvalgt Biskop af Hamar“, samt af verdslige Raader Hr. Nils

---

[1] Matrikler over nordiske Studerende ved fremmede Universiteter ved L. Daae, S. 62.

[2] Kirkehist. Samll. 4 R. VI. 364. Samtidig indskreves her ogsaa en anden Hamarenser, Thomas, der siden blev Kannik i Hamars Kapitel.

[3] D. N. V. 958.

[4] D. N. II. 995. Et Phantasibillede af ham, vistnok fra syttende Aarhundrede, hænger derfor i Hofs Kirke.

[5] D. N. II. 1012.

Henrikssøn og Hr. Henrik Krummedige, der tillige var dansk Rigsraad[1]. At Karl havde været en af disse Dommere, er ikke uden Interesse for den følgende Historie. Det vides forøvrigt, at han mødte i Kalmar med tredive væbnede Svende[2].

Endnu da Mødet holdtes, var Karl, som vi har seet, kun udvalgt Biskop. Sandsynligviis har han indfundet sig i Kalmar før med det samme at faa Kongens Samtykke til at bestige Bispestolen og har vel da ved den Leilighed eller dog omtrent ved den Tid faaet det. Maaskee er han, siden hans Metropolitan, Erkebiskop Gaute, ogsaa mødte i Kalmar, bleven indviet af denne udenfor Norges Grændser[3].

Men, skjønt Karl altsaa dengang har holdt gode Miner med Kong Hans og Foreningen med Danmark, er der Grund til at tro, at han i sit Hjerte har været en Fiende af begge, og at man i Sverige regnede paa ham som en Ven. Rigsforstanderen Svante Nilsson havde i Mora i Dalarne en meget betroet Mand, Præsten Arvid Siggessøn, der stadig forsynede ham med Efterretninger fra Norge. Denne Arvid skriver 4. Mai 1506, at han just havde havt Bud ude i Norge. Hans Bud havde ikke personlig truffet Biskop Karl, der ved den Tid ikke havde været paa Hedemarken, men man kunde haabe paa, at Biskoppen „vilde gjøre det bedste, Leiligheden tilsiger". Med Befalingsmanden paa Akershuus (antagelig endnu Knut Knutssøn af Familien Baat) stod Karl, heder det

[1] Huitfeldt p. 1053.

[2] Styffe, Bidrag till Skandinav. Hist. V. 47.

[3] Det første ubetinget sikre Vidnesbyrd om Karl som indviet Biskop, er fra October 1506. D. N. I. 1020. Nogen Oplysning om Bekræftelse af Paven eller betalt Afgift og Sportler til Curien haves ikke.

videre, ikke paa god Fod, men Almuen „holdt med Biskoppen“ [1].

Den lige siden Aarhundredets Begyndelse herskende Ufred med Sverige og den Gjæring, som især siden Hr. Knut Alfssøns Drab fandt Sted hos Almuen i det søndenfjeldske Norge, fyldte Kong Hans med Bekymring, og han sendte af den Grund i Slutningen af 1506 sin Søn Christiern (II) som Statholder til Norge med fuld kongelig Myndighed. Efter at have tilbragt Julen paa Baahuus kom den femogtyveaarige Kongesøn i Januar 1507 til Akershuus og begyndte sit mærkelige Regimente i Norge. Et af hans første Skridt var at sammenkalde et Møde i Oslo i Marts 1507 af nogle Prælater, Slotsherrer og Lagmænd, og af disse æskede han en Erklæring om, hvilken Straf den burde lide, der ringeagtede kongelige Breve og Bud eller forsøgte at forraade Land og Folk fra Kongen. Svaret blev, at ifølge Lovene havde de, der ikke adløde Kongens Bud og Breve, forbrudt Fred og Fæ med Undtagelse af Odelsgods, men de, som raadede „Land og Thegner“ fra Kongen, havde forgjort baade Fred, Fæ og Odelsgods, og deres Liv stod i Kongens Haand. Mellem dem, som maatte udstede denne Erklæring, var Biskop Karl og en af hans Kanniker, Sven [2]. Om nu Kongen allerede da har havt Biskoppen mistænkt (og i saa Fald vel ikke uden Føie), veed jeg ikke, men at man i Sverige fremdeles regnede ham blandt sine, er vist. Ganske kort efter hint Møde i Oslo skriver nemlig den svenske Ridder Hr.

---

[1] Styffe, Bidrag till Skandinav. Hist. V. 88.

[2] Jahn, Danmarks Hist. under Unionsperioden, 584. Kanniken Sven nævnes ikke i andre kjendte Diplomer, men er uden Tvivl den samme Mand af dette Navn, der ifølge Indskrifterne i Østre Thotens Kirke skal have været Biskop Karls Eftermand her og have været en Bondesøn fra Romerike.

Thure Jønsson (Knut Alfssøns Sødskendebarn) til Hr. Svante (12. April), at endeel indfødte Mænd i Norge, blandt hvilke Biskop Karl nævnes først (dog vel egentlig kun, fordi han var den høieste i Rang), ere uvillige til at „samtykke og besværge en ny beskreven Lov, der vilde blive dem og Riget til evigt Fordærv“. De øvrige „indfødte Norske“, som negtede at samtykke en „ny Lov“ (hvis Indhold ikke kjendes), vare Hr. Nils Henrikssøn (Fru Inger af Østraats Mand), Olaf Ottessøn (vistnok hendes Broder), Olaf Galle og Knut Knutssøn, og om den sidstnævnte udtales, at han var tilsinds at drage til Sverige, samt at man formodede, at flere af disse misfornøiede Nordmænd vilde gjøre det samme[1]. Som man vil see, have de verdslige Adelsmænd, som her omtales, hidtil forstaaet at skjule sin uvillige Stemning mod Christiern, og navnlig gjelder dette, som vi strax skulle see, om Knut Knutssøn.

I Vinteren 1507—1508 eller i den allerførste Deel af det sidste Aar udbrød, efterat Christiern var vendt tilbage fra sit første Besøg i Bergen, en Opstand paa Oplandene. Denne Opstand er i senere Tid meget ofte bleven omtalt, men i Virkeligheden vide vi saare lidet om den. Det Hele, som med nogen Sikkerhed kan siges om Begivenheden, findes i et Brev fra den ovennævnte svenske Præst Arvid Siggessøn, skrevet 29. Febr. 1508 fra Mora i Dalarne.

I dette vigtige Brev[2] berettes, at „den unge Herre (Christiern) i Vinter vilde lagt Tvinge paa dennem paa Hedemarken“; Hedemarkingerne have altsaa frygtet, at han med Vaabenmagt vilde hjemsøge dem. „Og saa

---

[1] Handl. rör. Skandin. Hist. XX. 126.

[2] Trykt i Allens Verk, De tre Nord. Rigers Hist. II. 576 fgg.

ginge de sammen og vilde braade (hugge Braater) og have Hold (Baghold) for hannem, at han ikke skulde ubebudet komme ind paa dem. Dog kom han omkring dem, da de toge Forsømmelse for Ærinde (ɔ: vare uforsigtige og sorgløse) og greb saamange, som i det Hold vare, og en Del slog ihjel, og der blev Herlog Hufvodfat slagen med nogle flere de bedste."

Hvem var nu den i Kampen faldne Herlog Hufvodfat („Hyttefad")? Herpaa kan Ingen svare. Forgjeves søger man i det hele levnede Forraad af Diplomer efter en samtidig Herlog, paa hvem der her med endog den mindste Rimelighed kan tænkes. Kun saa meget er klart, at Manden, siden Brevskriveren nævner ham paa denne Maade, uden at tilføie nogensomhelst nærmere Oplysning om ham, maa have været en Hr. Svante Nilssøn bekjendt, af de Svenske sandsynligviis opegget Personlighed. Det maa ligge nærmest at tro, at han har været en norsk Bonde, men har han været en Mand „af Vaaben", tilhørte han i alle Fald ikke nogen mere betydelig eller bekjendt Æt. Tilnavnet kan gjerne kun have været et personligt[1]. Men i Phantasiens og Declamationens Verden har Herlog spillet en desto større Rolle. Endnu i 1874, da der i Christiania Communebestyrelse debatteredes om Bevilgning til et Monument for Byens Anlægger, Kong Christian IV, udtalte saaledes Professor Frederik Brandt, at der hellere burde reises et Monument for Herlog Hyttefad!

Arvid Sigessøns Brev fortæller videre, at den „unge Herre" (efter at have tilintetgjort Hedemarkingernes

---

[1] I Ahnetavler, der dog ere lidet paalidelige, omtales en „Sigrid Hyttefad af Nøttelstad i Stange Præstegjeld" (Saml. til N. F. Spr. o. Hist. I. 405).

Baghold) red ind paa Thoten. Han tilføier den mærkelige Oplysning, at han „der sendte Biskop Karls Folk fra sig og hjem til Hamar til hannem". Heraf maa altsaa sluttes, at Christiern har forlangt Hjelp af Biskoppen, og at denne har overladt eller maattet overlade ham de væbnede Svende, han har havt paa Bispegaarden. En formodentlig henimod Slutningen af Aarhundredet nedskreven Beretning om Biskop Karl af Jens Nilssøn[1] (der ikke kjender nogen Herlog Hyttefad) fortæller, at der skete et „Opløb paa Kjølveien af Thotens Bønder; de bleve fangne allesammen og indsatte i den hvælvede, murede Kjelder i Præstegaarden".

Naar Jens Nilssøn videre tilføier, at „tre af de oprørske Bønder bleve aflivede; alle de andre løste sig med store Pendinge", da veed jeg ei, om dette kun angaar Thotningerne eller muligens ogsaa Hedemarkingerne, der vel maa have spillet Hovedrollen i Opløbet. Hvad selve Herlog angaar, da veed man af en Beretning hos den bekjendte lybekske Præst og Krønikeskriver, Reimar Kock, som personlig var tilstede i Oslo 1532, at hans Hoved udenfor Akershuus blev sat paa en Stage med en Jernkrone paa (en ikke ualmindelig Forhaanelse over ulykkelige Oprørshøvdinger), og at nogle flere Hoveder havde været anbragte i en Kreds omkring hans[2].

Herlog Hyttefads Fald, som af Arvid Siggessøn kunde berettes i et Brev fra Mora i Dalarne 29. Febr. 1508, maa vel have fundet Sted flere Uger i Forveien, især da Arvid i samme Skrivelse kunde fortælle ogsaa

---

[1] Visitatsbøger, 584.

[2] R. Kocks Krønike er endnu ikke trykt i sin Helhed; de Norge vedkommende Stykker findes i dansk Oversættelse i (dansk) Magazin for militær Videnskabelighed. B. X.

om senere stedfundne Begivenheder og navnlig mærkelige Ting om Biskop Karl.

Om denne heder det nemlig, at da Christiern fra Thoten var kommen tilbage til Oslo, skrev han „ganske venlig“ tre Gange til Biskop Karl, at han strax skulde komme til ham i Borgesyssel. Han brugte, fortæller Arvid videre, „en Brevdrager, som i alle Maader beteede sig, som en anden Brevdrager havde gjort mod Hr. Knut Alfssøn“; dette vil naturligviis sige, at Brevdrageren brugte Svig og Falskhed. Tilsidst reiste da Biskoppen, og det lader sig formode, at han nødig og med bange Anelser drog afsted. Han havde netop havt Besøg af sin Søster og sin svenske Svoger, Peder Kempe, der havde lagt Veien til Hamar om Arvid Siggessøn i Dalarne. Da Biskoppen drog afsted, sagde han disse sine Nærpaarørende, at han haabede at komme hjem om otte Dage. Men efter denne Uges Forløb viste sig den „unge Herre“ en Morgen tidlig udenfor Hamars befæstede Bispegaard. Bispens Foged var „med sit Selskab“ ude i Forretninger, idet han ingen Fare havde anet, thi Biskoppen havde jo sagt, at han snart skulde komme igjen, og givet Befaling til, at der skulde brygges og bages i hans Fraværelse. Christiern anstillede sig, da han kom, som om han var forfulgt af de Svenske, og som om Biskoppen selv var i hans Følge, og forlangte, at man strax skulde aabne Porten for ham selv og denne. Dette Forlangende blev efterkommet, men „i det samme Christiern kom ind, greb han strax hvert Barn og tog al den Del, der var, paa Fiendeviis og lod strax plyndre i Kirken og hos Kanniker og Præster“. Alle Bønder, som havde noget, lod han gribe og „lægge i Hægtelse“, og somme beskattede han over deres Formue, og nogle „gik til Skoven som andre vilde Dyr“. Han havde 500 Mand med sig,

hvoraf dog kun 60 „Hofmænd“ (formodentlig Knægte af Akershuus's Besætning), Resten vare „Kjøbmænd fra alle Kjøbstæder, Baadsknægte og allehaande løst Parti“. Peder Kempe havde Aftenen i Forveien begivet sig bort til en Klerk og var saa heldig, da han hørte, hvad der var skeet, at komme afsted til Dalarne. Biskoppens Søster blev derimod greben, men den unge Herres Sekretær eller „Cantsler“ (det var den senere Erkebiskop Erik Walkendorf), der altsaa maa have fulgt med ved denne Leilighed, skaffede dog hende fri imod Løfte om Godtgjørelse derfor; hun begav sig strax til Arvid Siggessøn og gav ham Besked. Hendes Beretning ligger da formodentlig til Grund for den indholdsrige Skrivelse af 29. Febr. Hvorledes det var gaaet Biskop Karl selv, vidste man paa Hamar ikke sikker Besked om. Christierns første Foregivende, at han havde ham med sig til Hamar, var kun Opspind. Men den Hest og den Slæde, hvormed den ulykkelige Biskop havde forladt sin Borg, gjenkjendte man ved Christierns Ankomst, thi med denne Befordring var en anden af Christierns Ledsagere til Hamar, Biskoppen af Oslo Anders Muus[1] kommen kjørende. Det hed sig nu, at Karl var „indmanet“ paa denne sin Embedsbroders ligeledes befæstede Bispegaard i Oslo, medens hans Følge skulde være kastet ind paa Akershuus. Endelig hed det ogsaa, at Christiern havde skrevet efter Erkebiskop Gaute i Nidaros og Hr. Nils Henrikssøn paa Østraat for at berede dem samme Skjebne som Biskop Karl.

---

[1] Denne ynkelige Prælat, et Creatur af Christiern, var nys bleven indtrængt paa Oslo Bispestol af Kong Hans, idet den udvalgte Biskop, Nordmanden Thorkel Jonssøn var fordreven til Sverige. Siden blev det Anders Muus's Skjebne selv at fortrænges af en anden dansk Mand, Hans Mule.

Saavidt Arvid Siggessøns Brev, som har den Fordel at være et samtidigt Vidnesbyrd, men dog som formentlig hvilende paa Biskoppens Søsters Beretning ikke kan undgaa al Mistanke om mulig Ensidighed i Enkeltheder. Men denne Beretning er saagodtsom det Eneste, vi kjender om disse Begivenheder. Jens Nilssøns korte Beretning er nemlig saa meget yngre, dog kan den nok tænkes at hvile paa ældre, nu tabte Optegnelser. Foruden hvad ovenfor er anført af Jens Nilssøn, meddeler denne ogsaa dette, at de, der fangedes efter Kampen paa Thoten (Kjølveien), havde „skyldt paa“ Biskop Karl. Hans Families nære Venskab med Arvid Siggessøn tyder ogsaa paa, at Biskoppen, om han end har maattet lade sine Folk støde til Christiern, har staaet i Forbindelse med dennes Fiender og maaskee staaet bag ved Opstanden, ligesom der jo neppe kan være Tvivl om, at han fra første Færd af har været uvillig stemt mod den unge Fyrste.

Tilstandene paa Hedemarken og en stor Del af Oplandene i det Hele vare altsaa i høi Grad urolige og ulykkelige om Vaaren 1508. I April og Mai var der en Bevægelse i Solør og paa Hedemarken. Den fordrevne Thorkel Jonssøn, der fremdeles kaldte sig udvalgt Biskop af Oslo, havde gjort Indfald fra Sverige, hvor hans Skjebne havde vakt Deltagelse. Han havde faaet Understøttelse af svenske Biskopper og af Befalingsmanden i Wermeland, Olof Bjørnsson. Men Hjelpen fra Sverige, hvor Hr. Svante Nilsson var altfor meget optagen med andre Sager, blev ikke tilstrækkelig til at udrette Noget af Varighed. Ogsaa i Thelemarken, uvist dog, om i de Del, som hørte til Hamars Stift, var der Bevægelse blandt Bønderne, og Christiern skal selv have gjort e

Tog til denne Egn[1], hvor Fyrstebesøg vistnok ellers sjelden eller aldrig havde været kjendte.

For imidlertid at vende tilbage til Biskop Karl, da var han altsaa foreløbig Fange paa Anders Muus's Bispegaard i Oslo. At forgribe sig paa en Biskops personlige Frihed vilde i Romerkirkens Velmagtsdage have været en overmaade dristig og skjebnesvanger Handling, thi den, der vovede noget saadant, var allerede ved selve Gjerningen, selv om formelig Bansættelse ei fandt Sted, falden i Ban (*excommunicatio latæ sententiæ*), ja der kunde endog efter en saadan Fremfærd paafølge et Interdict over det hele Land. Men de Tider vare forbi, da man havde noget alvorligt at frygte fra Rom. Naar den nu længst tæmmede Pavemagt fik sine Afgifter og Sportler og kunde udsende sine Afladskræmmere, lukkede den sine Øine til næsten, hvad det saa skulde være. Man tænke paa, hvad der var foregaaet i Bergen 1455!

Allerede i Arvid Siggessøns ovenfor omtalte Brev berettes, at Christiern strax tog den befæstede Bispegaard i Besiddelse, og det paa en saadan Maade, at han dengang sikkert ikke har tænkt paa nogensinde at ville slippe den af sine Hænder. Han lod nemlig strax Gaarden „bespise“ (ɔ: proviantere) og lod falde den Ytring, at, om her igjen kom en Biskop, da maatte han, om han saa vilde, gjerne faa Lov at bo i Ladegaarden, „men paa Slotte eller murede Gaarde skulde de herefter ikke mere sætte sig“. Han lod videre ogsaa Bispestolens Indtægter ligefrem beslaglægge, og den Mand, som indsattes til verdslig Bestyrer af Gaarden og Godset, blev den samme Knut Knutssøn, om hvem det ovenfor er sagt, at han ikke havde staaet paa den bedste Fod med Biskop

[1] Styffe, Bidrag o. s. v. V. 265.

Karl, men som tillige — hvad Christiern dengang endnu var uvidende om — ligesom Biskoppen ikke var fri for svenske Sympathier. Der kom en Tid, da Christiern fik dette at vide, og Knut Knutssøn, der imidlertid var bleven Ridder, maatte saa i 1519 blandt andet ogsaa af den Grund lade sit Liv paa Skafottet[1]. Om hans Administration af Stiftet har man et Vidnesbyrd i et tilfældigviis bevaret Document af 1509, hvori han som „Høvedsmand paa Hammergaard paa min naadige Fyrste, Hr. Christierns Vegne“ giver en Kirkeværge Kvittering for aflagt Regnskab til Hamar Domkirke for Alms Kirke i Fron[2].

Naar maaskee undtages Anders Muus af Oslo, maatte dog Norges Prælater selvfølgelig i høi Grad forbitres ved en saadan Adfærd imod deres Collega, og især maatte dette være Tilfældet med Erkebiskop Gaute, den afsagte Fiende endog af Foreningen med Danmark i sig selv, endmere naturligviis af en saadan Repræsentant for denne, som Christiern. Denne sidste skal i 1507 have indfundet sig i Throndhjem og forlangt, at Gaute skulde krone ham som Norges Konge, men have faaet et bestemt Afslag: „Vi have nok af en kronet Konge her i Riget, Eders Fader“[3]. Efter Karls Fængsling fortalte man i Sverige, at Erkebispen gjorde krigerske Rustninger og „lod alle Langskibe nordenfjelds gjøre rede“, men dette har neppe været mere end et Rygte[4]. Men som Rigets Primas maatte dog Gaute lade høre fra sig i Biskoppens Sag, og han skrev da til Kong Hans i Danmark fra Throndhjem 31.

---

[1] Allen, De tre nord. R. Hist. III, 1 S. 26—35.

[2] D. N. III. 1045.

[3] Handlingar rör. Skandinav. Hist. XX. 185, cfr. L. Daae, Norges Helgener S. 63.

[4] L. Daae, En Krønike om Erkebiskopperne i Nidaros (Vidensk. Selsk. Festskrift) S. 173—74.

Mai 1508[1] med Klage over, at „vor unge naadige Herre“ havde sat Biskop Karl i Fængsel og frataget ham hans Gaard og Tjenere, fordi han skulde „have voldet Opreisningen paa Hedemarken i Vinter“. Denne Fremfærd kunde Gaute ikke kalde lovlig, thi det var ikke tilbørligt, at den hellige Kirkes Personer og især Biskopper og Prælater „nefses“ eller rettes under Lægmænds Vold og afsættes fra alt, hvad der tilhører dem, uden Lov og Dom. Han beder derfor, at Biskop Karl maa komme til sit igjen og svare for tilbørlige (ɔ: geistlige) Dommere, hvorhos han tilføier, at det er at formode, at Biskoppen fra den Tid, da han fik Kongens Samtykke til Hamars Domkirke (ɔ: til Bispeembedet), har tjent denne og Riget, som en tro Mand bør paa den hellige Kirkes Vegne. Erkebispen endte med en Bøn om, at den unge Herre Christiern maatte ville lade Alle nyde Lov og Ret og ikke betynge Almuen med nye Paalæg og Besværinger.

At Erkebispen havde Kirkeretten paa sin Side, er sikkert nok. Forholdet var aldeles det samme, som f. Ex. dengang i det ellevte Aarhundrede Keiser Henrik IV havde fanget tydske Biskopper og forlangte deres Afsættelse, men Gregor VII i Henhold til de isidoriske Decretaler erklærede, at de først maatte indsættes igjen i sin Embedsmyndighed, førend lovlig Anklage mod dem kunde fremsættes; men det forstaar sig, nu var der i Rom ingen Gregor VII, og Erkebiskoppen i Throndhjem havde ingen Støtte mod Christiern og hans Fader. Henvendelsen blev derfor afmægtig.

Men inden Kong Hans gav et Slags Svar, havde der været holdt et dansk Raads- eller Herremøde i Varberg i Halland ved St. Hans Tid 1508, hvor baade

[1] Danske Mag. IV. 182. D. N. VIII. 471.

Christiern og hans Fader Kongen havde mødt frem, da der skulde forhandles med svenske Udsendinge. Først efterat Mødet havde fundet Sted, fik Gaute — hvad der jo ogsaa var rimeligt, naar Hensyn tages til Datidens Befordringsmidler og de store Afstande — Svar paa sit Brev af 31. Mai. Svaret var undvigende og gik udenom Sagen[1]. Kongen siger, at han havde ventet, at Biskop Karl skulde være kommen „for os og Rigets Prælater" i Varberg. (Man maa her erindre, at Biskoppen jo var en fangen Mand, og at det altsaa ingenlunde beroede paa ham, om han kunde indfinde sig!) Dog havde Kongen hørt, at Bispen ønskede at komme til Ords med ham, hvilket Kongen selv ogsaa vilde lade skee[2]. (Det blev aldrig Noget deraf.) Hvad Hamars Bispegaard og Tjenere angaar, siger Kongen, at „vor kjære Søn har sagt os, at han ei haver befattet sig dermed eller givet nogen Befaling derom, men Prælater og Kanniker der i Capitlet have givet Knud Knudssøn Befaling at forsvare Godset, dog at Renten og Opbørselen skal blive til Stiftet, som sig hør og bør". (Man kan jo ikke vide, om Christiern har sagt noget saadant til sin Fader, men det er vistnok al mulig Grund til at tro, at han i saa Fald har talt Usandhed, og at Knud Knudssøn ingenlunde har været Kannikerne kjærkommen eller (i hvert Fald ikke frivilligt) valgt af disse, hvilket sidste allerede fremgaar af, hvad vi ovenfor have anført.) Tilsidst bemærker Kong

[1] Trykt efter et bevaret Udkast i Danske Mag. IV. 184 og D. N. VIII. 473.

[2] Udstrøget i Conceptet ere Ordene: „Til det første Herremøde, som nu herefter stande skal", hvilket er ganske betegnende, da det viser, at Kongen ingenlunde længtes efter at see ham, men helst lod den Sammenkomst henstaa!

Hans i svævende Udtryk, at det ei „kvemmer sig for ham at være Dommer i denne Sag". Kongen tier betegnende nok ganske stille med Hensyn til Hovedpunktet, Erkebispens Klage over, at Karl holdes fangen under Lægmænds Vold. Derimod fortæller han, at hans kjære Søn har skrevet om Sagen og begjæret Dommere af „vor helligste Fader Paven og den romerske Kirke". At dette allerede nu er skeet, er dog ganske usandsynligt. Et Par Aar senere er der derimod skrevet fra Kong Hans's Cancelli til en Cardinal (Marcus af Præneste), der var Kongens Commissionær ved Curien, og i Brevet til denne fortælles vel, at der allerede tidligere er skrevet til Paven, men efter noget saadant Brev leder man forgjeves i Kong Hans's latinske Copibog for disse Aar[1].

Erkebiskop Gaute havde imidlertid skrevet ogsaa til sin danske Collega, den fromme og af Alle høiagtede Erkebiskop Birger af Lund, og anmodet ham om at gjøre sit til, at Biskoppen af Hamar maatte komme for tilbørlige Dommere. Birger opfyldte denne Begjæring og skrev til Kong Hans Margrete Dag (altsaa 9. eller 16. Juli) 1508[2]. Af denne Skrivelse erfare vi, at Kongen, Erkebiskop Birger og Biskoppen af Fyn, Jens Anderssøn (Beldenak), vare blevne enige paa Herredagen i Varberg om, at Biskoppen skulde faa Kongen i Tale, og dette beder da Birger Kongen om at gjøre Alvor af. Det skede dog, som ovenfor anført, aldrig, og Kongen har som ovenfor anført, neppe ment noget dermed.

Den nysnævnte Biskop af Fyn, Jens Beldenak, var en talentfuld og i Kirkeretten vel forfaren Mand, men tillige en Person, der yndede at gjøre sig gjeldende ved

---

[1] (Wegeners) Aarsberetn. fra Geheimearchivet I. 38.
[2] Danske Mag. IV. 183.

alle Leiligheder og indblande sig i mange Ting. Dette Træk hænger muligens sammen med, at han (i Modsætning til de allerfleste Prælater paa den Tid) var en ægte Parvenu. Uagtet han sikkert meget godt forstod, at hverken Kong Hans eller Christiern ønskede, at Biskop Karl skulde slippe ud af den sidstnævntes Fængsel, udstedte han under 2. Decbr. 1508 et mærkeligt aabent Brev i denne Sag[1]. Man faar her vide nye Ting, der slet ikke forekomme i de ovenfor refererede Brevskaber. Først, at Christiern (ved hvilken Leilighed? skriftligt eller mundtligt?) skal have tilbudt Norges Biskopper, om de ønskede det, at tage Biskop Karl i sin Forvaring, men at ingen af dem havde været villig dertil. Dette skulde Christiern selv have sagt ved det tidtnævnte Raadsmøde i Varberg, men det lyder lidet troligt. Dernæst fortælles, hvad der tør være sandt, siden Biskop Jens selv var tilstede i Varberg, at Christiern sammesteds havde tilbudt at ville overantvorde Karl af Hamar til Erkebispen af Lund eller til hvilken anden Prælat i Danmark, der vilde modtage ham og indestaa for hans Tilstedeværelse, men at saavel Erkebispen som de øvrige tilstedeværende Prælater havde erklæret, at de vilde være ganske „ubevarede“ med den Sag. Men nu tilbyder han selv, Biskop Jens Anderssøn, at ville modtage Biskop Karl i sin Forvaring, om han overleveres ham i Kjerteminde i Fyn, og at have ham hos sig i et Aar, regnet fra Modtagelsen i Kjerteminde. Til dette neppe velkomne Brev vides der ikke, at noget Hensyn blev taget.

---

[1] Danske Mag. IV. 186. Det siges her af Langebek, at dette Brev er en Skrivelse til Christiern i Norge, men selv betegner Biskop Jens det som „aabent Brev“ og henvender sig ikke til nogen Enkeltmand.

Biskoppen forblev i Fængsel, men er allerede i 1508 bleven flyttet fra Oslo til Baahuus Fæstning, hvor han formodentlig har siddet i det bekjendte Taarn, der kaldes „Fars Hat“ og oftere blev benyttet som Fangerum. I August 1508 gik det Rygte i Sverige, at „han var sluppen løs, men at Ingen vidste, hvor han var“[1]. Denne Flugt maa det da formodentlig være, som — hvad vi siden skulle høre — er blevet saa stærkt udsmykket af en dansk Historieskriver. Har han en kort Tid været paa fri Fod, er han i ethvert Fald snart atter bleven greben.

Som vi have hørt, kom Sagen omsider, uvist paa hvad Maade, for Paven, Julius II, en Mand, der dog sikkert, optagen som han var med Krige og verdslig Politik, ikke har skjænket en hyperboræisk Biskops Affærer stor Opmærksomhed. Forholdet mellem ham og Kong Hans var i ethvert Fald saa godt, at Paven uden Indvending efter Erkebiskop Gautes Død (1510) casserede Throndhjems Domcapitels Valg af en Efterfølger og derimod ved Provision udnævnte Kongens Candidat Erik Walkendorf til Norges Primas.

Den sidste Oplysning om Biskop Karls Skjebne findes i et Brev, udstedt af en pavelig Nuntius, Friseren Idzard Gravius, Kannik fra Sinigaglia. Denne Nuntius var (man kan gjerne sige: naturligviis) en Afladskræmmer og altsaa henviist til i sin Forretnings Interesse at vise Christiern den størst mulige Forekommenhed og Opmærksomhed, og han blev nu benyttet af denne til at bringe ham ud af de Vanskeligheder, hvori han var kommen ved at forgribe sig paa en Biskops Person. Christiern var vistnok ikke formelig sat i Ban, skjønt han, som vi

[1] Styffe, Bidrag V. 293.

vide, efter Kirkeloven var faldet i et saadant ved sin Handling, men Sagen havde efterhaanden vakt stor Opsigt og kunde nok blive et farligt Vaaben mod ham i hans Fienders Haand. Derfor lod han Afladskræmmeren afløse sig fra de Kirkestraffe, han „muligen" kunde have paadraget sig, ved et Brev, udstedt i Laholm 17. Decbr. 1511 (1512?)[1]. Dette indeholder en kort Fremstilling af Sagen, selvfølgelig paa den for Christiern gunstigste Maade og, om jeg saa maa sige, nedskreven efter hans Dictat. Vi faa høre, at det ved de fangne Oprøreres „godvillige" Tilstaaelse og ved „andre ikke ringe Indicier" var godtgjort, at Biskop Karl havde været „Ophavsmand og Bannerfører for den blodige Tumult". Dernæst fortælles, at Biskoppen, da Kongen kaldte ham til sig, skulde have forsøgt, i Stedet for at indstille sig hos ham, at rømme til Sverige, et Træk, der ikke forekommer i noget af de ældre Documenter. Christiern havde, siges der, saa ladet ham gribe paa Flugten og ladet ham bevogte „i et Kammer" (*in qvadam camera*), men „ikke fordi han vilde straffe ham (!!) eller vilde være Dommer i sin egen Sag, men fordi han besluttede at henvende sig til vor helligste Fader, Paven, og det hellige apostoliske Sæde angaaende denne Biskoppens notoriske Forbrydelse" (!). Han havde gjentagne Gange (!) henvendt sig til Paven, „men ikke faaet Svar, enten paa Grund af Kongeriget Norges uhyre Afstand fra Staden (ɔ: Rom) eller Sendebudenes Forsømmelighed" (!!!)[2].

[1] I Brevet selv, der er trykt i Danske Mag. IV. 189, staar 1512, men Paludan-Müller har i sin Bog: De første Konger af den oldenborgske Slægt, S. 243, gjort det sandsynligt, at Gravius har beregnet Aaret 1512 fra 25. Marts 1511 af (den pisanske Incarnationsstil).

[2] Endog Allen, Christiern II's utrættelige Advocat i Tide og i Utide, maa tilstaa (Tre nord. R. I. 471): „Man fristes til at

Men den vigtigste Oplysning, som Afladskræmmerens Brev indeholder, er dog den factiske, at, da han absolverede Christiern, var Biskop Karl død. Det heder i Brevet, at Christiern i Aarenes Løb var bleven kjed af at skulle have ham under stadig Bevogtning og derfor bestemte sig til at sende ham til Erkebiskop Erik Walkendorf i Throndhjem, paa hvis Varetægt han trygt kunde stole. Men, medens han var paa sin Reise til Throndhjem (altsaa fra Baahuus), døde han efter Guds Vilje i Oslo[1]. Christiern havde jo, fortsætter Idzard Gravius, „ikke lagt voldsom Haand paa ham, men paa det apostoliske Sædes Vegne (!) ladet ham hæderlig (!) forvare i et Kammer, for at hans blodige Forbrydelse kunde blive undersøgt, men ikke desto mindre, for sin Samvittigheds og Sjels Freds Skyld og for efter sine Forfædres Exempel at vise sig som en catholsk Fyrste, har han anmodet mig for en Trygheds Skyld (*ad cautelam*) om at faa modtage Absolutionens Beneficium“. Derfor meddeler han med apostolisk Myndighed saadan Absolution, saafremt forøvrigt Christiern ved at gribe Biskoppen maatte være falden i noget Ban. Idzard Gravius maa erkjendes at have tilegnet sig den romerske Kirkes hykkelske Stil indtil Virtuositet.

Biskoppen var altsaa død og Christiern absolveret af en pavelig Nuntius. Men hermed var Sagen ikke forbi. Den fik i 1513 et mærkeligt Efterspil. For at forstaa dette, hvorom vi strax skulle tale, tror jeg, at man maa have i Erindring, at Kong Hans var død 20. Februar

antage, at det ikke forholder sig rigtigt med disse tidligere Bud og Skrivelser“.

[1] Han skal være død i Anders Muus's Bispegaard, hvor ogsaa hans første Fængsel havde været. D. N. IX. 474.

1513. Pave Julius II var død Dagen efter, 21. Febr. og 15. Marts var Leo X valgt til hans Eftermand.

Under 12. Mai 1513 udsteder den nye Pave en Bulle[1]. Den er stilet til Erkebiskop Erik Walkendorf af Nidaros og Biskop Lage Urne af Roskilde og angiver, at Cardinal Marcus af Præneste har givet Paven en Fremstilling af Biskop Karls Sag. Denne Fremstilling har gaaet ud paa, at Karl skulde have conspireret mod Christiern og villet paa listig Maade berøve denne Livet. Christiern havde saa opdaget Sammensværgelsen, fanget Biskoppen og hans Consorter og ladet disse sidste undergaa Straf (*supplicium sumsit*). Videre faar man af dette Pavebrev at vide, at Julius II i sin Tid skulde have overdraget Undersøgelse og Absolution til to (unævnte) Biskopper i Nordtydskland (Noget, hvorom der i de foregaaende Acter Intet meldes). Nu meddeler da Paven Biskop Lage Urne Tilladelse til, *ad cautelam*, som det heder, foreløbig at afløse Christiern. Der tilføies, at dette skulde skee paa Betingelse af, at denne (der nu kaldes Konge) edelig forpligtede sig til at underkaste sig Kirkens Lov og endelige Dom i Sagen. Men dette var naturligviis kun Spilfægteri fra den romerske Curies Side for at redde Formen, og Sagen blev af Paven aldrig optagen paany. Og nu foregik i Graabrødreklostret i Kjøbenhavn et høitideligt Optrin. Christiern aflagde her først Ed paa, at han vilde underkaste sig Kirkens Dom, og bad knælende om Forladelse for sin Synd, og derpaa meddelte Biskop Lage ham i Henhold til den pavelige Bulle Absolutionen og paalagde ham en Bod, der dog —

[1] Trykt i Danske Mag. IV, p. 191—92, og Dipl. Norv. IX. No. 474.

ikke nærmere bestemtes. I Brevet herom[1] udtaler nysnævnte danske Biskop derhos, at det var godtgjort, at Christiern havde været uden Skyld i Karls Død.

Denne Sagens sidste Episode har vistnok en større Interesse, end man hidtil har været opmærksom paa. Den forstaaes uden Tvivl bedst, naar man henseer til den alt andet end heldige Position, hvori Christiern II befandt sig efter Faderens Død, idet det jo er bekjendt nok, at der inden det danske Aristokrati gaves et ikke ringe Parti, som kun yderst nødig saa ham bestige Danmarks Throne, thi allerede længe havde hans brutale Personlighed fyldt Mange med bange Anelser om en tyrannisk Regjering. Der kan visselig ikke tvivles paa, at det, man havde hørt om hans Færd som Regent i Norge, i høieste Grad havde bidraget til at øge Bekymringen, og mellem disse Christierns norske Bedrifter maatte særlig Karls Behandling gjøre Danmarks Prælater høist betænkelige og ængstelige for lignende Behandling.

Christiern var valgt til dansk Thronfølger 1487. Eiendommelig nok havde hans Fader fundet det fornødent at lade dette Valg fornye 1497, og hvad der især er mærkeligt, Valget var atter gjentaget 1512, hvilket vel saa tydeligt, som tænkes kan, vidner om, hvor ilde seet Christiern har været i mægtige danske Kredse. Allen[2] har villet forklare Misstemningen mod Christiern alene som en Følge af Farbroderen Frederiks Intriger, og, som bekjendt, var der virkelig et Parti i Jylland, som allerede i 1513 tænkte paa at gjøre Frederik til Konge (hvilket han dog afslog), men Enhver vil dog indrømme, at der aldrig kunde

---

[1] D. Mag. l. c. Dipl. Norv. IV. No. 479.

[2] De tre nord. Rigers Hist. II. 4—5.

være bleven Tale om Hertugen, ifald ikke Christiern med Føie havde været frygtet som en tyrannisk Hersker. Og, som sagt, neppe har nogen af hans Handlinger, medens Faderen endnu levede, i den Grad vakt Opsigt og Frygt i Danmark, som just Behandlingen af den norske Biskop. Paulus Heliæ har vidst og forstaaet dette, thi han har udtrykkelig udtalt sig i denne Retning[1].

Det er altsaa temmelig klart, at Christiern II under de ikke kortvarige Forhandlinger, som omsider førte til, at det danske Rigsraad omsider anerkjendte den tre Gange valgte Mand som sin Konge, har følt, at Idzard Gravius's Absolution ikke var tilstrækkelig, og derfor gjennem Cardinalen af Præneste ladet sig udvirke en Art Absolution fra Paven selv.

Sagen glemtes dog naturligviis ikke saa hurtigt. I Sverige forekastede man flere Aar senere Christiern hans Færd mod Biskop Karl. Han svarede da, at det var en Sag, som Danmarks og Norges Raad noksom kjendte, at han Intet i Henseende til Bispen havde at bebreide sig o. s. v. Og da de danske Rigsraader i 1523 opsagde Christiern Huldskab og Troskab[2], kom atter denne Begivenhed frem i et Manifest.

Denne Sag er her fortalt ene og alene efter samtidige Documenter. Disse er af en saa forskjellig Aand og Beskaffenhed, at deres Indhold og Beretninger ikke,

[1] Cfr. A. Heyses Overs. af Skibykrøniken S. 77, Noten og Allen II. 11.

[2] Huitfeldt p. 1218; her heder det: at Biskoppen af Hamar kastedes „udi et grueligt Fængsel, og udaf Stank, ond Lugt, Sorrig og lang Siddende er al hans Styrke fortæret og siden efter han er udkommen, er han deraf død.“

saaledes som mine Forgjængere[1] have forsøgt det, kunne eller bør „forenes“. De maa holdes ud fra hinanden og refereres hver for sig. Alene paa den Maade vil det blive muligt for Læseren at danne sig den rette Forestilling om det Hele. Derhos har jeg med Forsæt hidtil bortseet fra de Sagn, som en talentfuld, men ikke altid paalidelig dansk Humanist, Hans Svaning meddeler i sin latinske Historie eller historiske Roman om Christiern II[2]. Disse Sagn, der siden udskreves først af Arild Huitfeldt og derpaa af mange følgende Autorer, have i høi Grad bidraget til at forvanske den rette Sammenhæng. Men de bør dog kjendes, og et kort Uddrag deraf skal derfor meddeles.

Svaning lader Karl være Biskop over baade Oslos og Hamars Stifter (der, da han skrev, vare blevne forenede) og giver ham Navnet Matthias (som jeg antager er en Forvexling med et senere Offer for Christiern II's Tyranni, den svenske Biskop Matthias af Strengnes). Han beretter først, at Kong Hans, da han sendte sin Søn til Norge, havde medgivet ham Brev til Biskoppen af Hamar og raadet ham til særlig at følge hans Raad. Dette er ikke sandsynligt, og denne Beretning har allerede Allen med Føie forkastet. Dernæst giver han en helt opdigtet Skildring af Herlog Hyddefad og hans Tilhængere, der i mine Tanker aabenbart er en Efterklang af Sallusts Beskrivelse af Catilina og hans Medsammensvorne![3] Herlog falder hos Svaning ikke i Kampen, men han tages tilfange, bevogtes af den siden bekjendte danske Rigsraad Knud Pederssøn Gyldenstjerne af Thim og føres

[1] Navnlig Keyser i D. N. K. Hist. II.
[2] Svaningii Christiernus II. Lib. 1, cap. 4.
[3] Sall. Cat. Cap. 14.

til Baahuus samtidig med, at Biskop „Matthias" (Karl) kommer did. For at ei Herlog skal komme løs, bindes om Natten hans Hænder og Fødder, og der holdes stærk Vagt over ham. Paa Baahuus forhøres Herlog og dømmes, hvorefter han sættes paa Steile og Hjul udenfor Fæstningen. Men imidlertid hviske Biskop „Matthias's" Fiender Christiern i Øret, at denne hemmelig stod i Ledtog med Herlog; Svaning tror nemlig ligesom den Skibyske Krønikes Forfatter paa Biskoppens fuldkomne Uskyldighed. Denne bliver saa greben og sat i Fængsel, uagtet han med Taarer bevidner sin Uskyldighed. Da han imidlertid mente at maatte frygte endog for sit Liv, forsøger han at flygte, sønderriver nogle af sine Klæder, danner sig Liner af dem og heiser sig om Natten ud af et Vindu. Men Linerne brast og Biskoppen faldt, og hans ene Ben blev knækket. Det var Vinter, og Isen bedækkede Fæstningsgraven. Trods sine Smerter krøb Bispen dog over denne og kom i ynkelig Tilstand til et hult Bøgetræ, i hvilket han skjulte sig. Den følgende Morgen kunde man af de Liner, der hang ud af det aabne Vindu, slutte sig til, paa hvilken Maade Fangen var sluppen ud, og man skyndte sig med at lede efter ham, og det saa meget ivrigere, som Christiern just selv var tilstede paa Borgen. Denne red selv ud med Jægere og lod støde i Jagthornet. Hundene bleve slupne løs og fandt Biskoppens Spor, der ophørte ved det hule Træ. Kongen kom til og befalede Biskoppen at komme frem, hvilket kun med Nød og neppe kunde skee paa Grund af Benskaden. (Siden det var Vinter, skulde man tro, at han var frosset ihjel!) Christiern tiltalte ham haardt (paa classisk Vis anføres Samtalen mellem de to i *oratio recta*) og lod ham føre tilbage til Fængslet, hvor han døde af sin Ben-

skade[1]. „Han blev begravet i en Sognekirke i Baahuus (Len), skjønt det er dem, der sige, at hans Lig blev ført til Oslo og der begravet i Domkirken.“ Saaledes afsluttede Svaning dette Capitel af sin Roman.

Biskop Karls Skjebne bliver især mærkelig, naar man tænker paa Reformationens Indførelse i Danmark og Norge 1536 og 1537. Allerede Christiern II havde ved at fange en Biskop, bemægtige sig hans Borg og endog beslaglægge Bispedømmets Indtægter slaaet ind paa den Vei, som Christian III siden betraadte.

[1] Usandsynligheden af det hele Optrin bliver saa meget større, naar man erindrer, at Baahuus Slot ligger paa en ikke stor Holme i Götaelven, og at jo den syge Biskop ikke kunde have reddet sig til Fastlandet!

HAAVARDSTAD I AAS.
BOLT — HOLK — HANNINGMAND.

AF

E. K. ELIESON.

Jeg skal her faa Lov til at meddele en Berigtigelse angaaende Bolterne fra Haavardstad.

Hr. Jon Gunnarssøn paa Haavardstad, død ca. 1330, var ikke Søn af Gunnar Ambessøn (Tom). Jeg saa ogsaa tidligere, at Tidsafstanden mellem Gunnar Ambessøn (1309) og Hr. Jon blev noget liden. Sagen er, at der var ogsaa en anden Gunnar, knyttet til Haavardstad og Tom — Gunnar Saltkarl paa Holter i Nes (1299). Hr. Jon Gunnarssøn (Saltkarls) Datter Gyrid kalder nemlig Gyda paa Haavardstad „Fadermoder".

Sammenhængen er den:

Gyda var 1. gift med Baard („Berdor") Smidr til Tveiten i Vestby[1], som man tror at kunne vise er Bolternes Stamfader, og 2. med Gunnar Saltkarl, Far af Hr. Jon Gunnarssøn Saltkarl til Haavardstad, Ombudsmand paa Follo af (Holk)[2].

---

[1] Diplom. Norveg., III, No. 45 (ca. 1300). Røde Bog, S. 132 og 136.

[2] Diplom. Norveg., II, No. 47. I, No. 292 (1345).

Hr. Jon maa have havt Broderen Tjostolf, Far af Kannikken i Oslo, Prest i Ske i Bohuslen, Eyvind Tjostolfssøn (1349), Egil paa Fola i Aas og Rolf.

Samtlige eier bl. a. Stufnarud i Ski (Aas) „vest for Haavardstad" sammen med Kusse (Thore Kurf), og har i Oslo den bekjendte Gaard Kisen, hvorom nedenfor; den kan endnu paavises[1].

Eyvind Tjostolfssøn betalte i 1349 „heima a Haavardstad" Amund Thorgardssøn for Fretstad i Kraakstad[2].

Den Tjostolf, som nævnes 1344, maa være Søn af Egil, ikke dennes Fader. Egils Testament er af 1358[3].

Angaaende Tilnavnet Kurf maa dette betegnes som et Kjælenavn (egentl. Stump). Det er Kusse.

Gunnar Saltkarl * Gyda ca. 1300
(Gyda tør være Fru Gyda p. Askheim)

Hr. Jon Gunnarssøn — Tjostolf
Haavardstad † ca. 1330 (p. Fola)

Gyrid * Halv. Arnulfss.

Sira Eyvind — Egil — Rolf
(Børn) (Fola) (Hanningmand)

Tjostolf (Fola) 1344 — Gunnar Saltkarl 1376.

Den yngste Gunnar Saltkarl[4] nævnes 1376 i en Forbindelse, som tør vise, at han hører hid, nemlig angaaende Røfholar (Rovol) og Fru Cecilia Haakonsdatter Bolts Mand, Hr. Halvard Jonssøn (Næpa) og Gunnars egen Eiendom Strjukstad (Trugstad) i Nannestad.

[1] Diplom. Norveg., IV, No. 436; Røde Bog, S. 391.
[2] Diplom. Norveg., IV, No. 347; Røde Bog, S. 272.
[3] Diplom. Norveg., III, No. 296.
[4] Diplom. Norveg., V, No. 286 (1376); II, No. 439.

Det er her paakrævet at minde om, at Holker og Bolter fører samme Vaaben, kun Holkerne af og til Emblemerne i omvendt Orden (den halve Lilje og de dobbelte Vinkelsparrer), hvilket er forklarligt, om Forholdet er som oven berørt.

Fastholder man saa den sikre Forbindelse med Kisen i Oslo og lægger Merke til, at Alf Eyvindssøn i Kisen[1] (1362) eier Part i Budum (Buer) i Sandehered, bliver det mer end sandsynligt, at Tjostolf paa Buer[2] er den af Huitfeldt-Kaas som Hr. Gunnar Holks Fader antagne Tjostolf Gunnarssøn i Sandehered.

Dermed skulde Holkerne være ført frem til Biskop Gunnar Holk.

Angaaende Holkernes Eiendomme Veberg og Motlaberg i Borge og Forbindelse med Brandstorp i Skjeberg (Kamp) skal nærmere anføres nedenfor.

Her skal kun nævnes Holkernes Part i Borregaard (Gest Holk), fordi dette ogsaa henviser til Kusse (Holtesønnerne)[3].

I nævnte Kisen i Oslo finder man og Brynhild og Inger Thoresdatter[4] — Brynhild gift med Olaf Haakonssøn (Gyldenhorn?) ca. 1360[5].

Brynhild tilhører ogsaa Enebak (Sadeltveit)[6].

Disses Eiendomme Økern i Aker, Bryn m. v. sees at tilhøre det Eiendomskomplex, som de ældste Holtesønner (Jon Holtessøn den Ældre) har, og disse Søstre tør derfor kunne sluttes at være Døtre af Thore Kusse paa

---

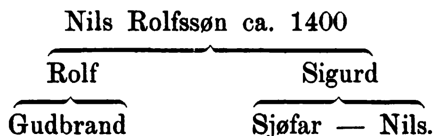
[1] Diplom. Norveg., IV, No. 435; Røde Bog, S. 233.
[2] Røde Bog, S. 39 og 56.
[3] Diplom. Norveg., I, 957 (1488).
[4] Diplom. Norveg., IV, No. 435; Røde Bog, S. 239.
[5] Diplom. Norveg., I, No. 369; II, No. 404; III, No. 461.
[6] N. Sigill., I, No. 551.

Holter, Søn af Holtabjørn. Men er dette saa, maa Kusserne staa bag Holkerne paa Haavardstad, og Kussernes Forbindelse med Audun i Borg er sikker gjennem Bjerke[1] paa Follo. Saaledes kan det ogsaa forklares, at de Oplandske Kusser fører Holkernes (Bolternes) Vaaben, og at Holkerne har Part i Borregaard.

Fra Rolf (Fola) mener man med adskillig Sandsynlighed at kunne udlede Hanningmand. Denne Slegt, hvis Ættesæde er Østby i Skjeberg, har Vik smstds. og flere Eiendomme sammen med Bolt (delvis gjennem Gyldenhorn). Brødrene Sigurd og Gudbrand Rolfssøn er de ældste. Og til dem hører vistnok ogsaa Nikolas Rolfssøn, der i Vadstena i 1412 kræver Hr. Alf Haraldssøn for Gods, og paa hvis Vegne Hr. Halvard Finssøn Kusse har Sag med Hr. Alf Haraldssøns Enke[2].

Hr. Halvard Finssøn Kusse, der har Part i Bjerke i Vaaler, er Søn af Hr. Fin Gyrdssøn Kusse, Foged paa Tønsberghus, og denne troes at kunne sættes i Forbindelse med Gyrd Eyvindssøn (i Oslo), der har Olstad i Gjerdrum i Sameie med Kolbein (Bolt) i Thorlaksgaard i Oslo, som Bolterne har[3].

Hr. Halvard Finssøn og Hr. Fin Gyrdssøn fører nøiagtig samme Vaaben som Hr. Lodin Eyvindssøn paa Tønsberghus — Kalvehovedet, omgivet af Rosenkransen med 5 Roser.

[1] Diplom. Norveg., II, No. 19.
[2] Samll. til Norske Folks Opr. og Hist., S. 538.
[3] Røde Bog, S. 259, 492; Diplom. Norveg., III, 593; VIII, No. 222 (1396); Røde Bog, S. 183, 519.

Sira Eyvind Tjostolfssøn (Holk)[1] fra Haavardstad i Aas var som nævnt Kannik i Oslo og Prest i Ske i Bohuslen. Han døde antagelig i den sorte Død ca. 1350, og Broderen Egil gjør som før nævnt sit Testament 1358.

Faderen Tjostolf tør være død ca. 1330. Man ser, at Eyvind havde Eiendomme i Ske og paa Follo, nær Hjemstedet.

Det samme er Tilfældet saavel med Hr. Haakon som Hr. Lodin Eyvindssøn (Kusse).

Hr. Lodin, hans Enke Fru Ingeborg Sigurdsdatter Kane og Arvingerne efter Sønnen Ivar Lodinssøn giver alle Gaver til Hodal Kirke og Lodin Midtbø i Hodal (eiet sammen med Hr. Ogmund Guttormssøn paa Tom)[2], Lid m. v. i Hodal og Slagen i Ingedal.

Hr. Haakon giver Nordby m. v. i Os (Rakkestad) og hans Enke Fru Ellen bl. a. Hellebæk (Tjørn) — ogsaa eiet af Halvard Olafssøn paa Tom[3]. Føies hertil, at Hr. Haakon og Sønnen Hr. Olaf Haakonssøn til Nesøen har Odel i Tom, samt at Hr. Lodin testamenterer Gaarde paa Nesodden til Hovedø Kloster, mener man ogsaa af Hensyn til den sikre Forbindelse mellem Haavardstad og Tom at kunne slutte, at Brødrene Hr. Haakon og Hr. Lodin er Sønner af Sira Eyvind. (Hr. Haakons Besiddelser paa Vestfold tør skrive sig fra Fru Ellen).

Videre tror man at kunne medtage, efter Forholdet til Kisen, Alf Eyvindssøn i Kisen og nævnte Gyrd Eyvindssøn.

---

[1] Røde Bog, S. 272 m. v.; Diplom. Norveg., I, No. 292; IV No. 437.

[2] Røde Bog, S. 393.

[3] Diplom. Norveg., VIII, No. 49 (1317); Røde Bog, S. 163.

At Klerker i hine Dage havde anerkjendte Børn, var ikke sjeldent. Men et saadant Forhold bragte ofte Forstyrrelse i Vaabenmerkerne[1], hvorpaa saavel de Oplandske som de Vestlandske Kusser giver slaaende Exempler. Lendermændene Hr. Baard og Hr. Audun Vigleikssøn, Sønner af Vigleik Provstesøn, Stallare, fører saaledes forskjellige Vaaben, men derimod Baards Søn Vigleik Baardssøn Kusse.

Forklarligt bliver det da, at Hr. Haakon og Hr. Olaf Haakonssøn fører den kronede Maria, men Hr. Lodin Kussevaabenet.

Eyvind Tjostolfssøn † ca. 1350

Hr. Haakon — Hr. Lodin — Alf i Kisen — Gyrd
(Kussevaaben)

Hr. Fin Gyrdss.
Kusse
lev. 1396.

Brandstorp i Skjeberg

var eiet af Thormod Halladssøn, Ombudsmand paa Vime ca. 1380—1420 og Sønnen Eyvind Thormodssøn Kamp. Thormod var Søn af Hallad (Halle) paa Brandstorp, og denne og Andres paa Brandstorp vistnok Sønner af Jon Kamper, der lever 1346 og eier Kolberg i Onsø m. v., Rungstein i Thesalle (sammen Hr. Ogmund Guttormssøn paa Tom). Forøvrig eier Slegten

Haugen (Hauge) i Skibtvedt
Borge - —
Mjølkaberg i Heline.
Eivindby i Baadstad og staar saaledes i Forbindelse

[1] N. Sigill., I, No. 6, 7, 80.

med Inger Asgautsdatter Kamp til Brandstorp og nævnte Hauge[1].

Før er nævnt, at Eyvind Thormodssøn har Bearfoss i Eidsberg sammen med Gyrid Haraldsdatter Bolt.

Der nævnes herunder i 1414 en Asgaut Sveinungssøn.

Forbindelsen mellem Kamperne paa Brandstorp og Hanningmand bringes her i Erindring. Man kan da opstille:

Jon Kamp 1346

Halle — Andres (1 Datter)

Thormod Halladssøn lev. 1420 * Joron —

Eyvind Thormodssøn Kamp — Thore — Sigrid paa Braarud

Thore Eyvindssøn.

Andres Jonssøn tør være den samme som Andres Jonssøn, der har Part i Veberg i Borge og Motleberg[2].

Man har et udmerket Eksempel paa, hvorledes Holker og Bolter henvises til samme Stamme.

Væbner Amund Tjostolfssøn Holk lader tilføie Brevet af 1482[3] angaaende Lysetveit og Arnatveit i Skibtvedt, „hvilke Cecilia Haakonsdatter (Bolt) arvede efter Alf Jonssøn (Bolt)".

Holkernes Eiendomme udenom Borregaard, Veberg og Motleberg er ikke kjendte; men efter det meddelte skulde de kunne rekonstrueres.

---

[1] Diplom. Norveg., II, No. 614; III, 504; IV, No. 808; VIII, No. 254; IX, No. 196; X, No. 106 og 116; XII, No. 202, 212; Røde Bog, S. 175. 272, 488, 509, 511.

[2] Diplom. Norveg., VI, No. 217 (1353).

[3] Diplom. Norveg., I, No. 934 (1482).

At de var knyttede til Haavardstad, Fola i Aas, Borregaard, Tom og Ske i Bohuslen, er klart. I Ske finder man ogsaa Haldor Holk 1387 i Forbindelse med Oxetorp[1]. Her har man ligeledes den betydelige Eiendom Holkedalen og det gamle historisk bekjendte Vettaland[2].

Ogsaa de borgerlige Holker i Tønsberg, Raadm. Olaf Holk 1525[3], Lagm. Olaf Holk ca. 1600, har her i Ske en Flerhed af Eiendomme, og Foreningen med de gamle Holker tør gaa gjennem Olaf Jonssøn (Kamp) til S. Jader i Ramnes m. v. (Strømsgodset), idet han selv ikke bruger dette Tilnavn.

Forbindelsen mellem disse Tønsbergske Holker og Pake og Skak og derved atter med de Oplandske Kamper tyder ogsaa herpaa.

Saaledes bliver der Sammenhæng i det Hele.

Bolt:

Man saa, at Gyda paa Haavardstad 1. var gift Baard, ogsaa kaldet Berdor „Smidr“.

Baard giver Kirken (ved sin Jorsalsfærd) Del af Rudstad i Hofeimdal (Hofvin — Spydeberg)[4]. Rudstad med Askheimmark-Skogen paa Sydsiden af Østensjøvand følger, som før vist, Haavardstad og Tom.

Allerede dette taler sterkt for, at Baard (Berdor) Smidr til Tveiten i Vestby m. v. hører til Bolteslægten.

Endmere tror man dette bekræftes ved den Masse Eiendomme, som ogsaa Vaaler-Bolterne (Hr. Amund Berdorssøn) har i Aas og paa Follo.

---

[1] Diplom. Norveg., II, No. 501; Røde Bog, S. 544.

[2] Bohusläns Beskrivelse ved Holmberg, 2[2], S. 22 m. v.

[3] Diplom. Norveg., XI, No. 409.

[4] Diplom. Norveg., III, No. 45; Røde Bog, S. 132.

Endelig kalder Hr. Alf Haraldssøn Bolt Hr. Amund Berdorssøn „sin Frænde".

Baard har Sønnen Jon Berdorssøn til Tveiten m. v. Fra ham skulde saaledes udgaa Foged i Oslo Olaf Jonssøn Bolt, † ca. 1350, og Alf Jonssøn, † ca. 1350, hvilket ganske passer, idet Jon Berdorssøn maa være født ca. 1270 og Olaf Jonssøn ca. 1300.

Ca. 1270 maa ogsaa Kolbein paa Fletsberg, der nævnes 1300 og dør ca. 1335, være født.

Kolbein er vistnok ogsaa Far af Aslak Kolbeinssøn Bolt, nævnt 1358, og denne kan tænkes som Foreningspunkt med de Nordenfjeldske Bolter og er maaske ogsaa Far af Kannikken Aslak Ivarssøn[1].

Gunnar Ambessøn (Arinbjørnssøn) paa Tom og Haavardstad maa man da antage indgiftet til Haavardstad.

Skulde nu Tilnavnet „Smidr" levere Forklaringen til Navnet Bolt, vilde det være ganske interessant.

Til Brøden (Herrebrøden) og Lundestad (Lundi) i Berg, hvor man 1330 har Aslak Gunnessøn (Kusse), tør man kunne henføre Gunnar Vigleikssøn Bolt[2]. Brøden og Lundestad følges nemlig ad.

---

[1] Hist. Tidsskr., 3. Række, II, S. 101 flg. Smlgn. H. J. Huitfeldt-Kaas, Norske Sigiller fra Middelalderen, I, No. 197, 669, 823.

[2] Røde Bog, S. 502.

ET BREV FRA SEPTEMBER 1814.

MEDDELT AF

DR. YNGVAR NIELSEN.

Det Brev, som nedenfor gjengives, er for nylig tilsendt mig fra Hr. Conrad J. Steen, forhenværende Lensmand i Lurø. Det aftrykkes her med hans Tilladelse, væsentlig som et Bidrag til Kjendskab og Forstaaelse af de Stemninger, som efter Konventionen i Moss var de fremherskende hos det norske Folk. Af saadanne Bidrag haves der ikke mange, og de enkelte, der fremdeles kan skaffes tilveie, faar derved en Interesse, som ikke alene lader sig maale efter de helt nye Oplysninger, de indeholder. Imidlertid bringer det her aftrykte Brev ogsaa enkelte saadanne. Brevskriveren har saaledes været Øienvidne til Hegermanns Kamp ved Langenes, hvor han kan berette om den af de norske Tropper udviste Bravour. Som Chef for en Afdeling af det i 1814 opstillede Lokalværn af Almuen, har han ogsaa kunnet give Oplysninger om dettes Virksomhed og om dets Bestemmelse, hvorom der heller ikke til Dato er kommet meget frem. Efter hvad Brevet meddeler, synes dette Almueværn ikke at have været en ganske unyttig Anordning. Som det oplyses, havde det jo ogsaa vekslet Kugler med Fienden, ved Siden af at besørge Bedækningstjenesten m. m.

Brevskriveren var en i sin Tid baade kjendt og anseet Mand. Jens Aars var født 1779 og døde 1834. I 1803 havde han ægtet Nicoline Nielsen, en Datter af Kjøbmand Lars Nielsen og Broderdatter af Agent Jacob Nielsen. Hans første geistlige Ansættelse var som residerende Kapellan i Rødø, i hvilken Egenskab han boede i Lurø, som den Gang henlaa under Rødø Præstegjæld. Han beklædte dette Embede fra 1804 til 1806 og overtog derefter Bestyrelsen af

Enebak Præstegjæld, som var tillagt Akershus Biskop. Aars var saaledes her faktisk Sognepræst i dette store Kald, men havde, som han selv oplyser i sit Brev, at betale en Afgift derfor til Biskop F. J. Bech.

I 1814 havde denne, som det videre fortælles i Brevet, opfordret Aars til at melde sig som Ansøger til det ledige Hemnes og Mo Præstekald i Ranen. I den Anledning var det da, Aars udbad sig nærmere Oplysninger fra sine nordlandske Venner. Sandsynligvis har han ikke meldt sig til Embedet, der ogsaa blev besat hurtigere, end han synes at have ventet. Dette skede nemlig allerede den 20de Oktober 1814, da det regjerende Statsraad[1] udnævnte den tidligere residerende Kapellan i samme Kald, Iver Anker Heltzen til Sognepræst. Aars forblev endnu tre Aar i sin tidligere Stilling i Enebak, som Biskopens Vikar dersteds, og blev i 1817 udnævnt til Sognepræst i Hadsel i Vesteraalen. Han levede i denne Stilling indtil 1821, da han, som da var Stortingsmand for Nordlands Amt, forflyttedes til det store Lier Sognekald ved Drammen, hvor han forblev til sin Død. I sine senere Aar fra 1827 var han ogsaa Hofprædikant. Den i Brevet omtalte Jacobine var hans ældste Datter (f. 1803, d. 1820).

Om J. Aars's *vita* kan for øvrigt henvises til Andr. Erlandsen, Efterretninger om Geistligheden i Tromsø Stift (1857), S. 201 flg. og W. Lassen, Norske Stamtavler (1868), I, S. 29, i den der indtagne Stamtavle over Familien Aars. I Budstikken (I, 1817) har han leveret Efterretninger om Enebak Præstegjæld.

Brevet er skrevet til Proprietær Isaach Dass, der siden 1796 gjennem en lang Aarrække var Eier af Gaarden Lurø, med det dertil knyttede Handelssted. Med denne, saavelsom med den anden i Brevet omtalte Nordlænding, Proprietær og Handelsmand Jentoft i Selsøvik, har Aars siden sin første Embedstid i Nordland bevaret sine venskabelige Forbindelser. Han sees at have følt sig hjemme i disse Forhold, fra hvilke han bevarede gode Minder. Det var ogsaa i en Tid, da de nordlandske Handelssteder havde adskillig Velmagt. Det kunde været af megen Interesse at have bevaret mere af denne Brevveksling, for at kunne faa et nærmere Indblik i

---

[1] Statsraadets Forhandlingsprotokol for 1814, S. 144.

det Liv, som levedes paa disse gjæstfrie Steder, der laa i Række langs den nordlandske Kyst, og hvor alle var velkomne. Desværre er der neppe Grund til at haabe, at der kan skaffes mange Oplysninger derom.

Enebak Præstegaard d: 13de Septbr. 1814.

Kjæreste Ven og Broder!

Da jeg i Gaar modtoeg dit kjærkomne Brev med de mange deri indeholdte — og jeg tilstaaer det — velfortjente — Skrub for min lange og fast utilgivelige Stiltienhed, kunde jeg dog ikke undlade at gjøre den Bemærkning, at ogsaa Du seer Skæven i din Broders Øye, uden at blive vaer Bjelken i dit eget — Ja vist gode Dass! er jeg en doven, meget doven Skribent; ja vist fortjener jeg i den Henseende alle de Skrub, jeg faaer; men hvad er og hvad fortjener da Du, der efter — jeg veed ikke, hvor mange Aars Stiltienhed omsider sender mig 8½ Linie og deri fast ingen Underretning om det mig saa kjære Nordland og dets Beboere. — Dog vi ville qvitte, og begge aabenhjertigen tilstaae: Vi falde alle i mange Stykker. —

Nyheder vil Du have, politiske Nyheder fra denne Kant. — Desværre, hvad jeg kan fortælle Dig, vil sandelig ikke være lysteligt at læse. — At vi i Ordets bogstaveligste Forstand ere solgte, solgte af Mænd, til hvem Nationen betroede sine Hære og Forsvarsmidler — solgte til Svenske for svenske Penge; at vort Lands Lykke og Selvstændighed og Hæder blandt Fremmede er tabt, maaske uigjenbringelig tabt, dette vil Du med Sorg erfare, naar jeg beretter Dig de nyeste Krigs- og politiske Begivenheder fra vor Egn. —

Allerede fra tidlig i Foraaret var Armeen samlet og havde sin Position langs med Glommenelv, deels paa dens vestre, deels paa dens østre Side. — Hver Soldat var — det kan jeg som Øjevidne forsikkre — besjælet af sandt Mod og ønskede intet heller end Leylighed til at maale sig med Fienden; alle haabede, alle vare næsten overbeviste om, at ethvert Anfald fra svensk Side, naar det ey understøttedes af de Allieredes Tropper, vilde være frugtesløst. — Imidlertid gjorde de Svenske Landgang paa Hvaløerne, nogle ubesatte og ubefæstede Øer ved Indløbet til Fridrichstad; ved Rygtet herom samledes alt hvad der kunde bære Vaaben, Embedsmænd, Bønder, Kjøbmænd for at værne om Landet; selv jeg nedlagde for en Tiid Aandens Sværd, for at føre det legemlige, eller rettere, jeg førte dem vexelviis, idet jeg paatoeg mig at være Chef for Enebaks og nærliggende Bygders Almuevæbning. — Nu trængde ogsaa Fienden frem fra Landsiden over Svinesund, Id og Enningdahl, hvor vore Forposter bleve trængde tilbage. — Kongen ilede med et betydeligt Troppecorps til Rakkestad for der at møde Fienden og sætte Grændser for hans Fremtrængen; alt var bered til et afgjørende Slag og man havde det bedste Haab om dets Udfald, da pludselig det Rygte udbreder sig, at Fredrichstads Fæstning, hvortil Armeens høyre Fløy støttede sig, havde capituleret. — Denne velforsynede Fæstning blev efter 2 Dages Belejring overgivet, uden at den manglede det Nødvendige til Forsvar, og uden at Besætningen havde en eneste Mand død eller saaret. — Nu kunde Fjenden omgaae Armeens høyre Flanke; det blev altsaa besluttet at trække sig tilbage bag Glommen. — Armeen, der nu i fjorten Dage var trukket omkring, og ved første Syn af Fienden havde faaet Ordre at retirere, uden nogensinde at prøve Styrke med ham,

fattede en saare billig Mistanke til Anførerne og tabte selv Modet. — Rygtet nævnede allerede højt 2de Generaler, St. og Hhs: som aabenbare Forrædere. — Armeen manglede de fornødne Trosheste og tildeels Proviant; Misfornøyelsen tiltoeg dagligen og af et Regiment især deserterede Soldaterne divisionsviis; under denne ulykkelige Forfatning blev Vaabenstilstanden sluttet; og nu skal, som Du vel veed, et Storthing d. 7de Octbr. samles for at afgjøre Landets Skjæbne; og neppe kan det være tvivlsomt, hvad denne vil blive, efterat Trondhjemmere (sic) og de **brave Bergensere** ere marscherede hjem og Landet saaledes er blottet for sine bedste Tropper. — Vor gode Konge, der med utrættelig Iver har arbejdet for Landets Vel, og har opoffret Alt derfor, der kort var alt — kun maaskee ikke stor General — er meget syg og har desaarsag nedlagt Regjeringen i Statsraadets Hænder. —

Dog saa ulykkelig som Krigen i det Hele er gaaet, saa have vi dog haft adskillige meget ærefulde Affairer. — Ved Lier i Nærheden af Winger blev den hele fjendtlige Styrke drevet tilbage over Grændsen og af 2600 Mand, der vare indtrængte i Landet paa den Kant, kom kun 8 à 900 tilbage; de øvrige bleve enten dræbte eller fangne. — Ved Langenæs Batterie, 1½ Miil fra mit Hjem, blev Fienden med betydeligt Tab og efter en 5 Timers Fægtning dreven tilbage, da han søgte at storme Forskandsningerne og forcere Overgangen over Glommen. — Ved denne Affaire var jeg selv et Øyevidne og kan forsikkre Dig, at Tropperne streede med al mulig Bravour. — Saaledes og ved Kjølberg Broe og flere Steder. — Dog hvortil nytte nu alle disse Bestræbelser? hvortil gavner det, at saa mange brave Nordmænd har offret Fødelandets Frelse Liv og Blod? Maatte dog kun Forræderne blive dragne til det fortjente Ansvar! og maatte Natio-

nen, ved haardelig at straffe dem, søge at afvaske noget af den Plet, som de have sat paa Folkets Ære. Mit Corps har under Krigen været beskjæftiget med at afgive Bedækning til Magaziner og Proviant-Transporter, at gjøre Vagter ved Lazaretterne o: fl: St:; jeg har i hele Uger i Rad ikke været af mine Klæder eller i Seng; vi har kun vexlet faae Kugler med Fienden; men dertil er vi da heller ikke egentligen bestemte. — Vor Fourage og en stor Deel af vor Avling er fortæret eller fordærvet af vore egne gjennemmarscherende Tropper. — Alles Forventning her er nu meget spændt og ganske henvendt til Storthingets Udfald. — I Christiania og paa flere Steder har yttret sig meget alvorlige Gjeringer, ja man har endog søgt at bemægtige sig en af de saakaldte Forrædere Generall: H........., der desaarsag hemmelig har maattet forlade Byen og nu opholder sig hemmelig et Sted langt op i Landet. — Hans Huus og Vinduer maatte undgjelde Herrens Forseelse. — Her seer Du alt det sørgelig politiske, jeg til Dato kan opvarte med; naar noget Behageligere indtræffer, skal jeg ufortøvet meddele Dig det; i det mindste skal Du faae Storthingets Forhandlinger ganske ferske, thi jeg agter under hele Storthinget at opholde mig i Byen. —

Nu til min huuslige Forfatning, hvilken det maaskee torde interessere Dig ligesaa meget at blive bekjendt med. — Jeg lever her saa godt, som man i denne Tid kan leve. Vel har Misvext i de afvigte Aar ogsaa rammet mig og rammet mig dobbelt haardt, fordi jeg har en saa betydelig Gaard; vel er mit Haab om at see den urimelige Afgift af Kaldet hævet (den er nu circa 23,000 Rd. D. C.) fleere Gange skuffet, saa at her vel ey heller bliver noget varigt Ophold for mig, kortsagt — vel føler jeg endnu tydelig nok, at vor Jord ikke skulde være noget

Paradiis — men Gud skee Lov! jeg har et godt Humeur, — Penge har aldriig været min Orm og jeg lever særdeles lykkelig i min Familiekreds; og er jeg endelig ikke bleven riig paa andet, saa er jeg i det mindste bleven det paa Børn; thi jeg har nu 7, skriver syv i Live, hvoraf 4 Drenge og 3 Piger, og hvad der endnu er det bedste det seer ud til, at jeg i Aar skal gjøre saa god Avling, at jeg rundelig kan føde mig og dem; thi alleregentligst lever jeg af den store Præstegaard, hvorpaa jeg saaer indtil 70 Tdr. Korn af forskjellig[e] Sorter og føder 10 Heste og 36 Fækreaturer. Min kjære Hustrue forestaaer ene min betydelige Huusholdning, og vi befinde os begge vel derved.

Til Slutning maae jeg dog endnu fortælle Dig en synderlig Hændelse som dobbelt levende vakte Erindringen om Nordlandene og mine nordlandske Venner hos mig: samme Postdag nemlig, som bragte mig Brev fra Dig og fra Jentoft i Selsøevigen, bragte mig og en Skrivelse fra min Biskop, der nu tillige er Præsident i Collegiet for de geistlige Embeders Besættelse; heri spørger han mig, om jeg ikke, da jeg dog søger bort fra Enebak, ønskede at faae det ledige Ranens eller Hemnæs og Moe Sognekald i Helgelands Provstie, i hvilket Tilfælde han bad mig indkomme med min Ansøgning desangaaende. — Vidste jeg nu kuns for det første hvorledes jeg skulde faae slæbt min lange Hale med mig derhen, og paa hvad Maade jeg skulde gjøre den lange Reyse og for det andet om I godt Folk der Nord vil have mig til Eder igjen, saa torde jeg nok endnu tage Tingen i Betænkning; og inden et Aar var omme, stoed jeg da lyslevende hos Eder paa Lurøen. — Dog angaaende det sidste kunde Du nok give mig Underretning, og med det samme fortælle mig eet og andet om Kaldet, som kunde interessere den, der

søger det, saasom om Tienden hæves in natura, hvor stort omtrent Kaldet er og fremfor alt om Folkene ere saa snilde Gutter, som mine kjære Lurøeværinger; men alt dette maatte jeg da have strax og i det seneste inden Novb. Maaned. —

Nu Gud signe Dig, kjæreste Ven og Broder! Hils Din Cornelie og alle Dine Børn, samt enhver anden, der erindrer mig, og iblandt disse Jentoft, som Du maae meddele Indholdet af dette Brev, ligesom jeg, naar jeg tilskriver ham, vil paalægge ham at gjøre det samme mod Dig. — Min Kone og Jacobine beder hilse Dig med Hustrue og Børn paa det venskabeligste. — Min Kone paastaaer, at hun har tilskrevet din Madame et langt Brev, som endnu er ubesvaret. — Lev vel, kjære D! tænk engang imellem paa os, og vær hjerteligst omfavnet af Din troe Ven

Jens Aars.

CHRISTIAN IV. I ØSTERDALEN 1635.

AF
DR. YNGVAR NIELSEN.

I Historisk Tidsskrift, første Række, tredie Bind, S. 502 flg. har jeg givet en kort Oversigt over de Reiser, Kong Christian IV. foretog i Norge. Jeg kom der til det Resultat, at disses samlede Tal var 25, hvilket er det største Antal af kongelige Besøg, som nogen enkelt Konge af det oldenburgske Hus har aflagt i Norge. Der er efter den Tid ikke frembragt synderligt nyt Materiale, hvoraf der kunde ventes nogen mere udførlige Oplysninger om denne meget reisende Konges Besøg i sit norske Rige. Imidlertid har jeg dog havt Anledning til at støde paa enkelte saadanne, som for Fuldstændigheds Skyld ogsaa bør medtages i Fortegnelsen.

Den Reise, som Kongen i 1635 foretog over Hedemarken og Østerdalen til det nogle Aar tidligere optagne Kobberværk paa Kvikne, var den længste Færd, han har udført i de indre Dele af Norge. Fra denne er der endnu bevaret et Minde, som dog kun vil være kjendt af et ganske ringe Tal, og hvis Tilværelse ogsaa har været mig ubekjendt indtil de allersidste Dage.

Under et Besøg i Østerdalen i Slutningen af

April 1905 blev jeg gjort opmærksom paa Tilværelsen af en interessant Erindring om Christian IV's Reise gjennem dette Dalføre. Denne var en i Aamot Præstegaard opbevaret Trætavle, hvorpaa findes malet en Beretning om Kongens Overnatten dersteds. Tavlen er antagelig for Tiden den ældste i sin Art, der findes i Norge, næst den, som omtaler den skotske Konge, Jakob VI., i Tønsberg. Indskriften lyder saaledes:

Den stormectigste Høybaarne Første oc Herre
Konning
CHRISTIAN den Fierde etc.
Haffuer i dette ringe Losement holt Afftens Maaltid
oc Huilet sig om Natten til den 22 Dag vdi JVNII
Maanet Aar 1635 der Hans Kongelige
Mayest. reigste Første Gong til det Kongl. Kaaber
Bergverck paa Qvægne naffnlig GVDS
GAFVE, Hvilcket Herren vilde rigeligen
velsigne oc benedide. AMEN. PSALM. LXI.
Gvd giffve Kongen Lenge at Leffve at Hans
Aar vare som Slect effter anden.
DEVT. VIII. Herren din Gvd førerer dig
i it got Land. it Land der som du kant hugge
Kaaber aff Biergene. Aar M.DC.XXXVI.

Aamots nuværende Præstegaard, i hvilken Billedet for Tiden findes anbragt, er opført ved Aar 1850, da til samme Tid den gamle Præstegaard blev nedreven. Om denne, der sandsynligvis var det samme Hus, i hvilket Christian IV. overnattede, er det mig fortalt, at det var en tarvelig Bygning, som ialfald oprindelig alene havde bestaaet af en stor Stue og Kammer.

Den paa Tavlen angivne Dag for Kongens Besøg

stemmer overens med, hvad denne anfører i sine Kalender-Optegnelser for 1635[1].

„Junii, 21. Drog jeg fra Stor Hammer til Aamot, som er 5 Mil tillands og 1 tilvands.

22. Drog jeg fra Aamot til Vestgaard, som er 6 Mil.“

Kongens Optegnelser for denne Reise er i flere Henseender interessante. I al sin Knaphed giver de gode Oplysninger om Reisemaaden i det 17de Aarhundrede. Det sees, at Glommen og Vormen paa lange Strækninger har været benyttede som Færselslinier, og navnlig har Kongen paa Reisen nedover mod Kysten kunnet ro meget lange Stykker af disse Elve.

I den ovenfor nævnte lille Afhandling er som nævnt paavist 25 Besøg af Christian IV. i Norge.

Til dem kommer endnu et, nemlig i 1598, da Kongen besøgte Tønsberg, 25. Juli. Ved denne Leilighed ledsagedes han bl. a. af Hertug Ulrik og Markgrev August af Brandenburg. Mindet herom bevaredes længe paa en i Tønsberg opbevaret malet Tavle, hvis Text er aftrykt i Jens Müllers Beskrivelse af Tønsberg (S. 62 flg.). Beklageligvis er denne for nogle Aar siden ødelagt ved en Ildsvaade, som fortærede det Hus, hvori den havde været anbragt. Med Reisen i 1598 bliver det samlede Tal af Kongens kjendte Reiser i Norge 26.

Videre har jeg nogle smaa Tillæg at gjøre til den ældre Liste.

6. 1602 var Kongen 6. September 1602 i Gjerdrum Præstegjæld. Kraft, Norges Beskrivelse, (2. Udg.),

---

[1] Kong Christian den Fjerdes Dagbøger for Aarene 1618, 1619, 1620, 1625, 1635, udgivne af R. Nyerup (1825), S. 165.

I, S. 376; L. Daae, Norske Bygdesagn, I (2. Udg.), S. 191.

21. Reisen til Flekkerø 1637 omtales hos Kraft, Norges Beskrivelse, III (1826), S. 475, Note.

Et ellers ukjendt Besøg i Norge af Kongens ældste Søn, Prins Christian, fra 1627 findes omtalt i Norske Samlinger, II, S. 503. Kilden tør dog i dette Punkt være af de mindre paalidelige.

LITERATUR.

Absalon Taranger: Udsigt over den norske Rets Historie. Forelæsninger. II, 1. **Statsrettens Historie** (indtil 1319). Kr.a. Cammermeyers Boghdl. 337 S.

I 1898 udkom første Del af Professor Tarangers Udsigt over den norske Rets Historie, omfattende Indledning, Retsbegrebets Historie og Retskildernes Historie. Tager man i Betragtning det overordentlig omfattende Stof, hvis Bearbeidelse danner Grundlaget for den nu, 6 Aar efter, udgivne langt omfangsrigere anden Del af Værket, maa man yde Forfatteren sin Anerkjendelse for hans betydelige Arbeidsevne og kan med godt Haab se hen til en ikke altfor fjern Fuldendelse af dette for vor Rets- og Kulturhistorie saa betydningsfulde Værk.

Omtrent samtidig, for nu snart firti Aar siden, udkom de to Fremstillinger af vor statsretlige Historie eller Dele af den, som indtil nu ikke blot har dannet Hovedværkerne paa dette Omraade, men har givet de eneste samlede Fremstillinger af denne Del af vor Samfundsudvikling, nemlig Aschehougs: »Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814« (1866) og R. Keysers: »Norges Stats- og Retsforfatning i Middelalderen« (Efterladte Skrifter. II, 1867). De senere mere omfattende Behandlinger af vor Retshistorie har ikke taget Statsretten med. Dette gjælder saaledes Fredrik Brandts »Forelæsninger over den norske Retshistorie« I og II (1880—83), saavelsom Maurers og v. Amiras større Skrifter. Heller ikke »Nordisk Retsencyclopædie« indeholdt nogen Fremstilling af det være sig Statsrettens eller den øvrige Rets historiske Udvikling, bortseet fra Retskildernes Historie. Derimod har Danmark faaet sin selvstændige Frem-

stilling af den statsretlige Historie i første Del af H. Matzens »Forelæsninger over den danske Retshistorie« (1893), der fører Udviklingen frem til 1660. Dog ogsaa for Norges Vedkommende er vor Viden paa dette Omraade efter Udgivelsen af Aschehougs og Keysers nævnte Værker bleven beriget med en Række tildels meget betydningsfulde monografiske Arbeider f. Ex. af v. Amira, Maurer, Lehmann, Pappenheim, E. Hertzberg, Y. Nielsen, Alexander Bugge og Forfatteren af det foreliggende Skrift, foruden de Bidrag, der kan hentes fra vore øvrige Historikeres Arbeider, fra Professor Matzens nævnte Arbeide og fra tyske Retshistorikeres Skrifter, og da vel kanske først og fremst fra Brunners »Deutsche Rechtsgeschichte«.

Professor Taranger har imidlertid ingenlunde ladet sig nøie med at øse af disse literære Kilder. Han har i stor Udstrækning søgt tilbage til Lovene, Diplomatariet, Sagaerne og andre Kildeskrifter for ved direkte Kildestudium at gjøre sig op en selvstændig Mening om foreliggende dunkle Spørgsmaal. Derfor har hans Arbeide en Interesse langt ud over dets Betydning som Led i den akademiske Undervisning.

Sammenlignet med hans Forgjængere har Tarangers Fremstilling et Omfang, som ved første Øiekast overrasker. Paa 173 Sider behandler Aschehoug Norges og Danmarks statsretlige Udvikling til 1397, og paa 195 Sider behandler Matzen den danske Statsrets Udvikling lige til 1660. Derimod anvender Taranger alene til den norske statsretlige Udvikling i Perioden indtil 1319 337 Sider, der omtrent svarer til 220 af Aschehougs og 200 af Matzens. Hovedgrunden til denne Forskjel er det bredere Grundlag, hvorpaa Taranger arbeider, idet han medtager ikke blot alt, hvad man kan kalde Næringsretten, men ogsaa meget væsentlige Dele af Samfundets økonomiske Udvikling. Navnlig er denne Forskjel meget fremtrædende, naar man sammenligner det foreliggende Skrift med Aschehougs, der overensstemmende med sin Titel i alt overveiende Grad beskjæftiger sig med den egentlige Statsforfatning, om end ogsaa Dele af Forvaltningsretten medtages. Hos Taranger er det væsentlig kun Paragraferne 10—13, omfattende vel 100 Sider, som beskjæftiger sig med disse Emner. Men selv i Sammenligning med Matzen betegner »Statsretten« hos Taranger et langt mere omfattende Begreb. Matzen behandler saaledes Næringslivet

kun fra den strengt retslige Side og inddrager ikke engang saadanne Grænsegebeter som Mynt, Maal og Vægt under sin Behandling. Taranger taler derimod f. Ex. ligesaameget om selve Handelen, Søfarten og Haandværket som om den disse Næringer vedkommende Næringsret. Om Mynt-, Maal- og Vægtforholdene giver han i denne Forbindelse en meget god Oversigt.

En anden Grund til Tarangers Fremstillings noget større Omfang er hans meget fyldige Literaturhenvisninger samt hans ganske talrige og udførlige Citater af de benyttede Kildeskrifter.

Den nære Forbindelse, hvori Forfatteren efter det anførte sætter Retsudviklingen med navnlig den økonomiske Side af Samfundsudviklingen, bidrager sit til at give hans Fremstilling en Friskhed og Realitet, som virker tiltalende og animerende paa Læseren og vil sikre Skriftet Interesse ogsaa udenfor de Studerendes og Fagmændenes Kredse.

Til nogen Kritik i Enkelthederne af de af Forfatteren hævdede Anskuelser anser nærværende Anmelder sig udenfor meget begrænsede Omraader ikke kompetent.

Bredo Morgenstierne.

Friedrich Bruns, Die Lübecker Bergenfahrer und ihre Chronistik. (Hansische Geschichtsquellen. Neue Folge. Band II). Berlin, Pass & Garleb, 1900. CXXXVIII + 465 s. 8vo.

Dette udmærkede kildeskrift bør blive kjendt ogsaa udenfor fagmændenes kreds. Forfatterens hovedopgave er en udgave af »Quellen zur Geschichte der Lübecker Bergenfahrer«. Disse kilder har han ordnet i to hoveddele, nemlig: 1. Urkundliche Quellen, som omfatter: Die Testamente der Lübecker Bergenfahrer 1307—1529, Urkunden zur Geschichte des Lübeck-Bergenschen Handels, Nachrichten zur Geschichte der Bergenfahrerschüttinge zu Lübeck 1361—1806, Nachrichten zur Geschichte der kirchlichen Stiftungen der Bergenfahrer 1401—1529. — 2. Die Chronistik der Lübecker Bergenfahrer omfatter: Die Chronik Christians von Geren 1350—1486,

Der Bericht Johann Bulders 1393—1526, Die Denkwürdigkeiten des Schüttingsrechnungsbuches 1520—1527, Die Nachrichten der Beckemannschen Chronik zur Geschichte der Bergenfahrer 1454—1545, med 2 anhang, hvoraf det første indeholder dokumenter til belysning af Christian von Gerens livsløb. Hver af disse kildegrupper er forsynet med en indledning, der meddeler oplysninger om haandskrifterne, forfatterne m. m. Særlig omfangsrig og udførlig er veiledningen til den chronistiske afdeling.

Bogen er forsynet med en historisk indledning om »Die Lübecker Bergenfahrer im Mittelalter«. Dette er intet mindre end det bergenske kontors historie indtil 1530, og det bedste og fyldigste bidrag til vor middelalderlige handelshistorie, som endnu er skrevet. Fremstillingen falder i følgende 8 afsnit: I. Die Begründung der hansisch-lübeckischen Machtstellung in Bergen; II. Lübecks leitende Stellung am Deutschen Kontor zu Bergen; III. Statistik des Warenverkehrs zwischen Lübeck und Bergen im letzten Drittel des 14. Jahrhunderts; IV. Der Warenumsatz zwischen Lübeck und Bergen; V. Die Schifffahrt zwischen Lübeck und Bergen; VI. Die Organisation des Geschäftsbetriebes der Bergenfahrer; VII. Die Genossenschaft der Lübecker Bergenfahrer; VIII. Die gesellschaftliche Stellung der Lübecker Bergenfahrer. Jeg vil nedenfor forsøge at give et referat af de vigtigste partier af denne righoldige »Einleitung«, særlig de handelshistoriske.

Vi erindrer vistnok alle fra vor skolegang Sverres tale mod tyskerne i 1186, hvor han forbander deres vinimport, der førte hans undersaatter ind paa fylderiets skraaplan. Bruns gjør opmærksom paa, at vinimporten viser, at disse kjøbmænd ikke kom fra Østersøens, men fra Nordsøens kyster eller nøiagtigere fra egnene om Rhinens udløb. En samtidig historiker beretter, at der i Bergens havn laa skibe fra Island, Grønland, England, Tyskland, Danmark, Sverige og Gotland, hvilket efter nationernes rækkefølge nærmest tyder paa, at tyskerne har hørt hjemme i Vest-Tyskland. Først fra begyndelsen af det 13de aarhundrede synes lübeckske kjøbmænd at have drevet handel paa Norge og paa England. Det ældste skriftlige vidnesbyrd herom er Haakon Haakonssons brev til Lübeck af 1248, hvori han begjærer, at de maa tilføre hans af dyrtid hjemsøgte land korn, mel og malt.

Først i anden halvdel af det 13de aarhundrede grundlagde Lübeck sit eget og hanseaternes handelsvælde i Bergen, som lidt efter lidt var blevet stapelplads for Nord-Norge og dets vestlige skatlande og specielt for fiskehandelen.

Den ældste kjendte handelstraktat mellem Norge og Lübeck er af 1250, men først ved Erik Magnussons privilegium af 6te juli 1294 erhvervede hanseaterne og specielt lübeckerne de rettigheder, hvorpaa deres handelsvælde i Norge egentlig hvilede. Disse synes dog vistnok i vore øine ikke meget betydelige. De har frihed til at seile paa de norske stæder og havne, men de skal strax ved ankomsten anmelde sin ladning til kongens ombudsmand og ansøge om at maatte faa opskibe sine varer i husene; denne ansøgning burde vistnok ikke afslaaes, men kongens ombudsmand havde 3 dages frist til at udøve kongens forkjøbsret til deres varer, og denne udøvedes paa den maade, at kongens ombudsmand selv bestemte prisen. I 1316 klager kjøbmanden over, at kongens fehirde kun betaler $^2/_3$ af varens værd, i hvilken anledning kongen byder, at der skal betales fuldt værd. Efter de 3 dages forløb kunde de sælge sine varer paa torvet eller føre dem videre, dog ikke nordenfor Bergen uden kongelig tilladelse.

Af korn betaltes en indførselstold, af hvert skib et skippund mel eller malt, efter fogdens valg, dog saa, at han ikke kunde vælge det kostbare hvedemel. Strandretten skulde ikke kunne gjøres gjeldende mod tyskere. Arv efter her i landet døde tyskere skulde staa i forvaring $1^1/_2$ aar for arvingerne. De var fritagne for de almindelige kommunale byrder: *skipadrátt* (undtagen ved de kgl. skibe), vaabensyn, ledsagelse af dødsdømte til retterstedet og nattevagt. Ligesaa var de fri for ledingspligt, hvis de før jul forlod landet, eller hvis de paa grund af uveir maatte opsætte afreisen til over julen, naar de blot ikke drev handel. Sine skibe kunde de fragte bort til fart paa andre tilladte steder, og de kunde ikke selv tvinges til at fragte andres skibe. For skibsfolkenes forbrydelser heftede kun disse selv, ikke kjøbmanden, og privatpersoner kunde ikke trækkes til ansvar for sit hjemsteds eller sine medborgeres forseelser, med mindre disse havde negtet at stande tilrette. Ubeviste beskyldninger kunde de rense sig fra ved mededsmænd af samme stand. Deres skibskister kunde alene i de tilfælde ransages,

at der forelaa begrundet mistanke om, at eieren havde gjort sig skyldig i varefalsk eller tyveri. Som vidner mod dem kunde alene uberygtede personer bruges. Hvis et skib blev arresteret paa grund af gjeld eller mindre forseelser, kunde det løses mod kaution for fordringens eller pengebodens beløb. Til den offentlige vegt paa byens torv skulde enhver have fri adgang. Hvis en nordmand ikke samme dag afhentede en kjøbt vare, kunde eieren ustraffet sælge den til en anden.

* * *

Jeg beder bemærket, at disse bestemmelser ikke er eiendommelige for de norske hanseprivilegier. De hører for den største del til den faste bestanddel af det 13de aarhundredes privilegier for fremmede kjøbmænd, hvis stilling tidligere, lige ned i det 12te aarhundrede, havde været retløs. Det er ikke for intet, at ordet *elende* (ɔ: udlænding) har faaet den betydning, det endnu har. Disse i vore øine temmelig selvsagte rettigheder havde imidlertid kostet megen kamp og mange ofre, men i denne kamp havde de fremmede rigtignok havt en kraftig forbundsfælle i romerkirken. Kampen mod den barbariske strandret og grundberøringsretten aabnedes egentlig af en pavelig legat, Guido, som i 1260-aarene besøgte Nord-Tyskland og Norden, men den var saa seig at faa bugt med, at den først i den nyere tid er blevet helt afskaffet.

Under Haakon V (1299—1319) indtraadte en sterk national reaktion mod de tyske. I 1316 blev de fremmedes udførsel belagt med en udførselstold, der rettede sig efter varens art og udgjorde fra $^1/_{48}$—$^1/_{12}$ af varens værdi; og det blev dem forbudt at udføre stokfisk eller smør, hvis de ikke havde indført mel, malt eller andre »tunge varer«. I 1317 blev det bestemt, at de fremmede kjøbmænd kun maatte sælge en gros, og en komite paa 11 mand blev udvalgt til at foretage alt indkjøb fra de fremmede og overlade det indkjøbte til borgerne for indkjøbspris. Dette skede for at hindre en konkurrence, der kunde drive priserne op. Af samme grund blev det forbudt kongens fehirde at overbyde borgerne eller disse fehirden. Forøvrigt var prisen paa alle varer fastsat ved vedtægt.

Reaktionen fortsattes under formynderregjeringen 1320—32. Men den 9de september 1343 indsatte Magnus Eriksson de fremmede i deres rettigheder efter privilegiet af 1294, og de fremmedes indførselstold reduceredes til et skippund malt eller mel af hvert skib, og udførselstolden afskaffedes helt. Dette privilegium udvirkedes af en ellers ukjendt mand, ved navn Gotfred Sack, hvis lig laa begravet i Nonneseter kloster, og endnu i 1469 var hans minde levende ved Kontoret, som dette aar fornyede vaabenet og stenen paa hans grav [1].

I de følgende aar falder egentlig Kontorets organisation i Bergen, hvis oldermænd første gang nævnes i 1358. Men Haakon Magnusson VI var lidet velvillig stemt mod de fremmede kjøbmænd, og da han i 1368 sluttede sig til Danmark, erklærede Hansaen Norge krig, og kjøbmændene blev hjemkaldt. Aaret efter sluttedes en vaabenstilstand, og i fredstraktaten af 14de august 1376 blev Hansestædernes ældre privilegier stadfæstet og nærmere begrænset i retterboden af 29de januar 1377. Dermed havde de opnaaet den retsstilling, som de siden hævdede lige til det 16de aarhundrede. Dette er Hansaens storhedstid.

* * *

Til en rigtig forestilling om handelens eller vareomsætningens omfang trænger vi statistik, og denne hviler atter almindelig paa toldrullerne. For Norges vedkommende er ingen saadanne bevarede fra Middelalderen; men derimod er der bevaret enkelte udenlandske toldruller, der kaster lys ogsaa over den norske handel. Professor Alexander Bugge har givet os endel statistiske data om handelen mellem Norge og England 1303—7, hvis hovedsummer er stillet sammen i min Udsigt over den norske rets historie II, 113. Bruns meddeler en ganske fyldig statistik over ind- og udførsel mellem Bergen og Lübeck fra 1369—70, 1378—79, 1381, 1383—85 og 1398—1400. For de 3 sidste aar er opgaverne saa ufuldstændige, at de her lades ude af betragtning. Jeg skal her gjengive hovedsummerne for ind- og udførsel mellem Lübeck og Bergen:

---

[1] Bruns s. 348.

	Indført til Bergen. Mk.	Udført fra Bergen. Mk.
1369—70 . . .	11 058½	10 586
1378 . . .	6 881	18 055½
1379 . . .	7 564	17 629
1381 . . .	9 369	19 072
1383 . . .	5 783½	7 856
1384 . . .	7 920½	20 623½
1385 . . .	9 211	12 279

Naar bortsees fra 1369—70, saa vil man se, at værdien af Bergens udførsel meget overstiger værdien af Bergens indførsel. Men herover har vi desværre ingen grund til at glæde os; thi »da es Geschäftsprincip der wendischen Ostseestädte war zu Bergen Ware um Ware zu geben« (Friedrich Bruns s. XXXVI), saa vil denne for Bergen tilsyneladende saa gunstige handelsbalance kun sige, at Lübeck for det indførte kvantum varer har faaet et dobbelt eller flerdobbelt saa værdifuldt kvantum varer igjen. Da vi her har for os priserne i Lübeck, og ikke priserne i Bergen, saa kan vi ved hjelp af disse talopgaver faa en forestilling om, hvad lübeckerne aarligaars tjente paa Bergenshandelen. Og jeg tror ikke, det kan kaldes en tarvelig avance.

Lad os kaste et blik paa selve varestatistiken.

Denne foreligger kun for 1369—70, og tallene er følgende:

	Indført til Bergen.
Mel	5471½ mk.
Linlærred	442½ »
Klæde	384 »
Malt	271 »
Øl	184 »
Jern	71 »
Hvede	33½ »
Humle	27 »
Tjære	25½ »
Kjedler.	16 »
Gryder, af en blanding af tin og kobber	12 »
Diverse	3828½ »

	Udført fra Bergen.
Fisk	7687 mk.
Fisk og klæde (engelsk) . .	150 »
Huder	12 »
Diverse	188½ »
»Ohne Angabe«	2548½ »

Disse tal kan ikke anses som virkelig »repræsentative«, da udførselen i disse aar ikke naar op i høide med indførselen. Det er jo lige efter krigen, og forretningerne er endnu ikke kommet i rigtig gjænge. Forøvrigt er indførselsvarelisten temmelig fuldstændig. Udførselsvarelisten derimod ikke. Jeg vil om begge tilføie nogle yderligere oplysninger.

Af de indførte varer indtog rugen og navnlig rugmelet den første plads. Hvedemel er lidet efterspurgt i Norge. Malt og humle indføres derimod næsten i lige store kvantiteter som rugmel. Vi maa nemlig erindre, at øllet var folkets daglige drik til alle maaltider: »Mad og drikke« heder i hine tider: »Mad og øl«. Mel og malt indførtes i »stykker« (sække?) paa 1 skippund eller 1½ tønde netto. Ogsaa tysk øl (»Bior«) indførtes. 1363 bestemte Lübecks raad, at 1 tønde øl ikke skulde koste over 12 mk. frit leveret, men prisen omkring 1400 er noget høiere. I Norge var ogsaa prisen lovbestemt. Ogsaa mjød indførtes; erter og gryn i ringe mængde; lüneburgersalt var for dyrt til at kunne afsættes i større mængder i Norge, hvor der næsten paa hver gaard langs kysten var saltsyderi. Det høres kanske underligt, at Lübeck indførte sild til Bergen, men det var dog saa; prisen var i Lübeck omkring 1400 1½ à 2 mk. pr. tønde, men i 1482 5 mark, hvilket er den høieste pris indtil 1530. Det er først efter 1559, at det store sildefiske begynder ved Bergen. Flesk indførtes i ringe mængder. Af klædevarer var det kun de grovere kvaliteter, som kom fra Lübeck; de finere kom fra England og udførtes over Bergen til Lübeck. Linlærred, skotøi, taugverk, kjedler, gryder, sverd, ankere, vox, hamp, tjære og svensk jern var ligesaa indførselsartikler.

Desuden indførtes kolonialvarer (specerier) og pyntesager (glis). I 1316 klager kongen over, at »glis« og kramvarer er det eneste, som nordmændene selv faar indføre fra

Tyskland, og disse varer var de eneste, som tyskerne her kunde sælge en détail.

Af udførselsartiklerne indtager naturligvis fisken den første plads. Den gik i handelen under følgende navne: Stokfisk (rundfisk), rotskjær (spaltet efter ryggen) og flakfisk (flekket). Om fiskesorteringen og fiskepakningen havde kjøbmændene udviklet en hel del regler, som det bliver for vidtløftigt at gjennemgaa. Af biprodukterne var de vigtigste tran og sporer og nakker. Af laxarterne er det navnlig ørreten, som er gjenstand for udførsel. Af kveiten gik i handelen de som delikatesser skattede rav (ryg- og halefinnerne) og rækling (tørrede strimler af bugen). Fremdeles rokker, hvalspek, hvalrostænder, sælskind, kobbespek og kobbetran, edderdun og fjer, pelsverk, svovl (fra Island), harpix, farvemose, smør og talg, uld, garn og vadmel, huder og — nødder[1], spærrer (fra Kristianiafjorden) og engelsk klæde.

* * *

Baade ind- og udførselen besørgedes i hanseatiske skibe. Dette var naturligvis en følge af det hansiske forbud mod at benytte udenhansisk tonnage — for at bruge et moderne udtryk. Men paa den anden side kan det ikke andet end undre os, at den grundfæstede norske skibsfart skulde blive sat helt udenfor. Jeg tror, dette hænger sammen med, at de norske skibe ikke længere var konkurrencedygtige. De var for smaa[2]. Under forhandlingerne med kong Erik og dronning Margareta om privilegiernes stadfæstelse i 1398 heder det, at kongen, dronningen og raadet klagede for Hansestædernes sendebud over, at deres undersaatter, hvor de seilede i sine hverv og forretninger, blev hindret af hanseaterne, idet, hvor disse nærmede sig med sine store skibe, de ikke vilde spare nordboernes smaa skibe, men allevegne lagde an paa, at disse maatte seile paa grund.

Dog er heller ikke hanseskibene alle af ens størrelse. I farten mellem Bergen og Lübeck mellem 1369 og 1399 anvendtes skibe fra en værdi af 800 mk. til 40 mk., og

---

[1] 1447 røvedes af et lübecksk skib ved Skagen 20 læster nødder og 16 læster ørret til en værdi af 793 mk. lübsk.

[2] Jfr. s. 317, jfr. 323 f. (312 og 313 s. 317 skyldes ombrækkerfeil).

skibe til 250 mk. synes at dominere. Dette synes at være »kreiere« paa 60—65 læster, medens en kreier paa 100 læster koster 515 mk., en »holk« paa 100 læster 533 mk. Antallet paa de hvert aar i Bergensfarten anvendte skibe varierer fra 9—30, men almindelig dreier det sig omkring 20.

Hvad der fremfor alt befæstede den hanseatiske handel i Bergen, var for det første, at kongerne efter datidens skik havde gjort Bergen til stapelplads for fiskehandelen, og dernæst Haakon V's forordning af 1315 og 1316, som paabød, at »ingen skal udføre skrei eller smør fra landet, uden alene de, som indfører malt, mel og anden tung vare« (N. g. L. III, 118). Da den sidste slags indførsel faktisk var monopoliseret hanseaterne og specielt Østersøstæderne, saa fulgte det af sig selv, at ogsaa fiskehandelen blev et monopol for dem. Og derfor var de selv sterkt interesseret i, at stapeltvangen blev overholdt, og de udstedte gjentagne strenge straffebud for seilads paa Island og Vesterhavsøerne. Fra midten af det 15de aarhundrede begyndte dog hamburgerne at drive Islandsfart uden lov, og da denne ikke kunde hindres, opgav Hansestæderne sin unyttige modstand mod Islandsfarten, som de 1494 helt frigav. Dermed, siger Bruns (S. LXVII) — »waren die Wurzeln der Machtstellung des Kontors untergraben«. Under den frie konkurrence, som herved skabtes, kunde Lübeck ikke beholde sin enehandel paa Bergen, og bedre tider oprandt for byens egne borgere.

* * *

Hvad var det saa for folk disse lübske Bergenfarere, som knækkede den norske skibsfart og i aarhundreder beherskede Norges vigtigste handel? Var det pengematadorer à la de Freitas? Nei, saare langt fra det. Af alt det nye og interessante, som Bruns meddeler, er neppe noget saa interessant som hans afsnit om »Die gesellschaftliche Stellung der Lübecker Bergenfahrer«. Dette har han hentet fra 228 testamenter udstedte af Bergenfarere i tidsrummet fra 1307—1530. Af disse 187 testamentudstedere oplyser 45 eller 24,1 pct. intet om sin herkomst, og kun disse kan i tilfælde være indfødte lübeckere. Af 142 til Lübeck indvandrede Bergenfarere er 1 — én — født i Bergen, uægte søn af en fra Bremen stammende Bergenfarer og en norsk kvinde. De øvrige 141 stammer alle fra Tyskland og er næsten undta-

gelsesfrit nedertyskere, fra egnene ved Nedre Maas til hi sides Oders munding. Mindst 100 eller 53,5 pct. stamm fra de vestelbiske landsdele; kun 55 eller 29,4 pct. er we falere. Et meget stort antal er fra omegnen af Münster e egnen sydvest for Hildesheim. Ingen fra Frisland. M ser, at ældre Bergenfarere har faaet sine yngre frænder a bragt i forretningen.

Fra først af tilhørte Lübecks Bergenfarere gjennemga ende de fattige befolkningsklasser. Af 140 Bergenfarere mellem 1409 og 1524 oplyser de 110 eller 78,6 pct., at d er »selfmade men«, som selv har erhvervet sin formue og ikke skylder nogen arveskifte. Det er utvivlsomt, — siger Bruns — at de kontorskes raa, ja livsfarlige optagelsesprø-ver (spillene) ligefrem var et middel til at holde sønner af velstaaende og ansete familier borte fra konkurrencen om den bergenske handel. Da i 1556 en ældre nykommer vægrede sig ved at deltage i spillene, som oftere var forbudt af Hansestæderne, erklærede husbønder og geseller i bryggegaarden Jakobsfjorden: »Her hjelper hverken stædernes forbud eller nogen borgers eller ikkeborgers alder; thi den, som vil handle i Bergen, den maatte gjøre, hvad de og andre havde gjort. Thi kom det dertil, at borgere fra stæderne og deres børn skulde fritages for spillene, da vilde en fattig gesel der ikke agtes stort.«

Ved Kontoret arbeidede da disse folk sig ved egen energi og sparsomhed iveiret, saa at de først i modnere alder stiftede familie og nedsatte sig som kjøbmænd i Lübeck. De fleste gifter sig dog ikke. Af 187 Bergenfarere er alene 82 gifte, og kun 43 af dem efterlader sig ægtebørn. I almindelighed erhverver de kun en maadelig formue. To af de rigeste og mest ansete blandt dem, begge senere raadmænd i Lübeck, eiede ved sin død, den ene, efterat have givet sin søn 2000 mk., igjen ca. 1350 mk. kontanter og 400 mk. rente foruden sit hus; den anden ca. 4800 mk. i penge og 105 mk. i rente. Helt abnormt er det, at Kontorets tidligere oldermand, Hinrik Möller, i 1473 eier over 20 000 mk. Kun 13 af dem har mellem 1363 og 1544 været raadmænd i Lübeck og kun 3 af disse borgermestre. To af de sidste er de eneste af samtlige Bergenfarere, som blev optagne i Lübecks patriciat eller høiere cirkel.

Efter at have gjennemgaaet sine læreaar begynder disse ubemidlede forretningsmænd en kommissionsforretning med en andens (en ældre Bergenfarers) penge eller varer, idet der dannes et slags kommanditselskab eller stille selskab mellem dem. I dette indskyder kapitalisten penge, gesellen sit arbeide. Udbyttet deles. Senere forekommer ogsaa andre selskabsformer, med gjensidigt kapitalindskud og gjensidigt arbeide, den ene i Bergen, den anden i Lübeck eller begge i Bergen. Dette kaldes efter 1450 masschoppie eller maschup. Selskabsformuen er i disse tilfælde altid begrænset. Det aabne handelsselskab, hvor deltagerne hefter med hele sin formue, forekommer næsten alene mellem medarvinger. Disse selskabsformer og navnlig de første var vel kjendt hos vore fædre før hanseaternes tid, og regler om dem findes i Kongespeilet, i Bjarkøretten og i Magnus Lagabøters bylov.

I sine testamenter har Bergenfarerne sat sig sit smukkeste mindesmærke. Jeg tror neppe, at de bergenske kirker, klostre, og navnlig Bergens spedalsk- og fattighospitaler har havt større eller sikrere støtte af nogen end af disse kontormænd. Penge, øl, mel, skotøi m. m. testamenteres dem i ikke ringe mængde. Enkelte eftergiver i testamentet ogsaa sine norske debitorer deres gjeld. Der aabenbarer sig i disse testamenter et hjertelag og en omtanke for andre og specielt for de ulykkelige, som bør opføres paa Bergenfarernes kreditside, naar historiens endelige dom engang over dem skal fældes.

* * *

Var da under hansevældet ingen handel og skibsfart forbeholdt landets egne børn? Jo, indlands- og skatlands- og Nordlandshandelen. Den sidste var den vigtigste; og ogsaa til dens historie leverer Bruns et bidrag (s. LXVII —LXX). De indfødte næringsdrivende, som drev denne handel og fragtfart mellem Bergen og Nordland, kaldte hanseaterne »Norderfahrer«, Bergensernes »Nordfarer«. Thi Nordfar er ikke, som efter nutidens sprogbrug, en »nordlænding«, men en, som seiler og handler paa Nordland. Disse »Norderfahrer« er handelsmænd og adskilles af hanseaterne fra »bønderne« (die bunden eller buren), som leverer smør og andre landboprodukter. Nordfarerne er Vest- og Nordlandets kystbefolkning, kanske allerede i middelalderen fra selve

fiskedistrikterne. At der i denne befolkning boede en stærk handelsaand, viser de gjentagne forbud mod uformuende, bondegutters handel; thi alle vil handle og seile; ingen vil være jordarbeidere. Men denne handelsaand var farlig for det norske jordbrug og de norske godseiere. Og de norske konger søgte derfor at kue den ved kunstige forbud, for at bønderne skulde blive ved sin læst og ikke trænge sig ind i bymandens næring[1].

Hanseaterne anlagde Nordlandshandelen paa en basis, som blev nordfarens fordærvelse og til liden fordel for dem selv. Det var udredersystemet, som lige ned i forrige aarhundrede har behersket handelsmandens forhold til den nordlandske og vestlandske fisker: handelsmanden forstrækker ham med udrustning til fisket, med mad og klær for hele aaret, mod at ha eneret til at faa hans fisk for en ringe pris. De kontorske forstrakte ligeledes nordfarerne med mad og klær og hvad de behøvede, mod at faa deres fisk næste aar. Følgen var, at nordfaren maatte nøie sig med en ringe pris for sin vare, og han sank aar for aar dybere ned i gjæld til Bryggekjøbmanden. Gjentagende gange maatte lovgivningen gribe ind til den sidstes hjælp. Thi nordfaren og hele fiskerbefolkningen forvandledes under dette kreditsystem til en trællestand, med alle de moralske brøst, som økonomisk trældom har i sit følge. Paa dette omraade har vor nyere lovgivning og næringspolitik begyndt et frigjørelses- og reisningsarbeide, som endnu ikke er afsluttet, men hvis velsignelsesrige frugter er iøinefaldende for enhver, som har kjendt den vest- og nordlandske fiskers kaar under udredersystemets regime.

A. T.

---

[1] Se navnlig Olaf Haakonssons retterbod af 1383, §§ 1 og 2. I den sidste § forbydes, »at ingen mand her hos eder (i Bergen), hverken i by eller herred, maa bygge noget handelsskib for at seile nord i landet eller til vore skatlande, uden de, som formaar det af sit eget gods og uden al garanti af udenlandske eller indenlandske, efter som de vil sande med sin ed, medmindre de vil have forbrudt skibet og desuden bøde 8 ørtuger og 13 mark i brevbrud. Kongens ombudsmænd skal strengt paase, at dette forbud blir overholdt.«

Vikingerne, Billeder af vore Forfædres Liv. Af **Alexander Bugge.** Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, København—Kristiania, 1904. 319 Pagg. 8vo.

Det er otte, forskjellige Afhandlinger, som her er samlede i en Bog, — Afhandlinger, som berører hver sine særskilte Sider af det samme, store, omfattende og interessante Emne, kulturhistoriske Billeder af høit Værd fra Vikingetiden og dens mærkelige Liv. I en behagelig Form, byggede paa megen Lærdom, fører de Læseren ind i hine fjerne Tider og aabner ham et Indblik i meget, som vil være nyt. Selv hvor ikke Stoffet er nyt, er dog det gamle fremstillet under en ny Belysning. Alt ialt, er det en Glæde at kunne anmelde og anbefale en saa vellykket Bog, der ogsaa med de enkelte Indvendinger, som derved kan gjøres af en Anmelder, vil blive et af de ikke almindelig forekommende Arbeider, der giver rige Løfter for den norske Historieforsknings Fremtid.

Bogen er en populariserende Fremstilling af de Resultater, som Forfatteren dels allerede har fremlagt, dels snart kan ventes at ville fremlægge, af omfattende Studier og Undersøgelser over vore Fædres Liv i det keltiske Vesten, i Lande, som han selv, gjennem længere Ophold, nøie har studeret. Det er derfor ikke Stuelærdommen, som her kommer tilorde. Der er ved Fremstillingen den Tiltrækning, at det overalt mærkes og føles, hvorledes Forf. nøie er fortrolig med det *milieu,* hvori de skildrede Begivenheder spiller ind. Netop dette er en Side ved den moderne Historieforskning og Historieskrivning, paa hvilken der efterhaanden vil blive lagt stedse forøget Vægt. At føie Historiens Begivenheder ind i deres geografiske Omgivelser, — at lægge Sammenhængen mellem begge frem for Læseren, kunde være en Opgave for virkelig videnskabelig Illustration, der tog Sigte paa noget mere og høiere end at vække en forbigaaende Opmærksomhed for et smukt udstyret Værk.

Forfatteren har ikke anvendt Illustrationer.

Men netop en Bog som denne egnede sig dertil, naar Billedstoffet kunde vælges efter videnskabelige, historisk-geografiske Principer og gaa umiddelbart over og ind i den historiske Fremstilling. Det mærkes let, at Forf. har aabent Øie for den Indflydelse, som i en ikke ringe Udstrækning

øves af de geografiske Momenter. Skulde denne hans Bog senere kunne udkomme i et nyt Oplag, kunde det maaske blive Gjenstand for Overveielse, om ikke et nøie sigtet, helt paalideligt Illustrationsstof kunde medtages, der formaaede at give den interesserede Læser et endnu klarere Billede, end han allerede formaar at samle ud af de velskrevne, klare, varme Skildringer.

Hvad her gives, er ikke Vikingetidens Historie som en Helhed. Hvad Læseren faar, er — som nævnt — en Række Billeder fra hine Dage, tegnede i smukke, livfulde Farver. I Fremstilling og Stil er der meget, som minder om, at Forfatteren er Søn af Sophus Bugge, med den sjelden digterisk beaandede Evne, denne eier. Der møder os en Atavisme, som er af det gode.

De otte Afhandlinger, der danner denne Billedrække, er hver for sig selvstændig udarbeidede. Hver af dem danner mere et selvstændigt hele end et i en større Oversigt indføiet og afpasset Led. Deraf forklares de indimellem, nogle enkelte Gange forekommende Gjentagelser, fra det ene Afsnit og til det andet, uden at dette behøver at opfattes som stilistiske Svagheder. Tildels kan de endog være en nyttig Rekapitulation.

Bogen aabner nye Felter, giver helt nye Indblik i mangt og meget, som ellers kan have staaet uklart, tildels helt ukjendt. Det er en ikke ringe Fortjeneste at kunne fremlægge saa vigtige Undersøgelser i en saa smuk, saa overbevisende Form, som det her er skeet. Det er ikke alene den norske, men ogsaa den danske og delvis den svenske Vikingetid, som i dette Skrift er Gjenstand for Behandlingen. Hvad der tilsigtes, er væsentlig at levere Skildringer af Nordboerne. Rent personlig maa jeg for øvrigt erklære, at dette Ord ikke synderlig tiltaler mig. Jeg vilde heller tale om de nordiske Folk, et Udtryk, der bedre forekommer mig at ramme de rette Forhold, og som desuden, allerede rent formelt seet, byder en bedre Adgang til at sondre mellem, hvad der rettelig skulde tilkomme hvert enkelt af de tre Folkeslag, hvis Selvstændighed man ikke bør udsætte sig for at overskygge. En stor Del af Interessen knytter sig her desuden til Udskillelsen af, hvad hvert enkelt af Folkene har udrettet i Vikingetiden. Der er fremdeles netop i dette Punkt gode Grunde forhaanden til at lægge sig paa

Sinde netop det samme, som P. A. Munch har udviklet for mere end femti Aar siden i Fortalen til »Det norske Folks Historie«. Netop fordi Norge længst bevarede sine Forbindelser med Vikingelandene i Vest, vil det have sin specielle Interesse at faa det fastslaaet, hvilken Andel vort Folk havde i den store Bevægelse, der førte vore Forfædre over Havet.

Forfatteren leverer dog selv mange Oplysninger om de gjensidige Forhold mellem de nordiske Folk, navnlig mellem Daner og Nordmænd, og i selve Realiteten kan der intet indvendes mod hans Behandling netop af denne Side ved det rige Emne, som han har taget op. Et interessant Afsnit er i den Henseende at læse S. 28. Forf. minder om Kong Olaf Tryggvessøns berømte Ytringer før Svoldslaget, om de Ord, han der lader falde om de tre Nationer, hvis Mænd snart skulde staa overfor ham i blodig Strid.

Ved en nærmere Betragtning af Sagaernes berømte Skildring, kan der dog opstaa visse Tvivl, om saadanne Ord ogsaa virkelig er fremkomne, og om der af dem kan hentes et paalideligt Bidrag for Kjendskaben til de gamle, nordiske Folks Karakter. Jeg skal derfor dvæle lidt ved dette Punkt.

Skildringen falder i to Afsnit.

Først staar Danekongen, Sviakongen og Erik Jarl paa en Holme og beskuer den norske Flaade, som seiler forbi. I stedse stigende Forbauselse ser de to Konger det ene Skib efter det andet komme frem, og altid spørger de: er da ikke dette Kong Olafs Skib? Men Jarlen, den landflygtige Nordmand, svarer dem altid, at endnu er ikke han kommen, og at de nok skal faa se noget andet, naar han seiler frem med Ormen lange. Hele seks Gange maa de vente, — saa først kommer det overvældende Syn af det norske Kongeskib, og da negtede ingen, at der seilede Olaf Tryggvessøn.

Noget senere kommer saa den Episode, da Olaf spørger, hvem de fremmede var, og derunder, aldeles tilsvarende til Erik Jarl, viser sine ringeagtende Meninger om Danske og Svenske, men holder paa Nordmændene, selv om de er hans Fiender.

De to Afsnit hører nær sammen. De supplerer hinanden. Men det første er det hovedsagelige.

Det er nu adskillige Aar, siden O. Rygh engang i en Samtale henledede min Opmærksomhed paa den iøinefaldende Overensstemmelse, som første Afsnit byder med den

Fortælling, som forekommer hos Munken af St. Gallen om Langobarderkongen Desiderius og den Samtale, han paa et høit Taarn førte med den bortrømte Frankerhøvding, Otkerus, under Karl den Stores Opmarsch med sin Hær foran Pavia. At der er megen Lighed mellem de to Fortællinger, er ialfald sikkert; der er ogsaa hos Munken af St. Gallen den samme Stigning, som i Sagaernes Fremstilling, og det er ikke til at negte, at der kan være megen Sandsynlighed for, at Samtalen mellem Frankeren Otkerus og Langobarderkongen virkelig er Forbillede for Beretningen om Nordmanden Erik Jarls Samtale med Danekongen og Sviakongen. Karl den Store er blot ombyttet med Olaf Tryggvessøn, og den opmarscherende frankiske Hær er bleven til den opseilende norske Flaade.

Det er nok saa, at der selv i de korteste og ældste Sagaredaktioner om Svoldslaget forekommer enkelte Træk, der tyder paa stærk norsk Nationalbevidsthed. De forbeholder det jo for Nordmanden Erik Jarl at fælde den norske Konge, med hvem hverken Daner eller Svear faar Bugt. Men saa vokser Skildringen og bliver mere udførlig, indtil den bliver et helt Sidestykke til, hvad der kan læses hos Munken af St. Gallen.

Jeg skal ikke her nærmere gaa ind paa dette, men kun referere, hvorledes O. Rygh havde sine Tvivl om Sagaskildringens Originalitet[1].

Dernæst skal jeg endnu dvæle lidt ved et andet Punkt, der har sin særlige Interesse for en korrekt Opfatning af ældre norsk Historie.

Det er aldeles rigtigt, naar Forf. (S. 234) peger paa den Kjendsgjerning, at Norge ikke paa samme Maade, som Danmark og Sverige eier »noget enkelt Sted, som til alle Tider har været Landets bankende Hjerte og Kulturens Arnested«. Jeg kan saa meget lettere godkjende en saadan Udtalelse, som den helt ud stemmer med, hvad jeg selv tidligere, i mit lille Skift »Af Norges Historie« (S. 17), har ment at kunne paapege, at der i de gamle Dage ikke var nogen »indre Landsdel, om hvilken det strengt taget kunde siges, at den var Rigets Kjerne«. Dette hænger igjen sam-

---

[1] Ph. Jaffé, Bibliotheca rerum Germanicarum, IV, Pag. 691 seqv.

men med den periferiske Karakter ved det gamle Norgesvælde, hvorved jeg i samme Skrift ligeledes har dvælet.

Fra Østlandet udgik Rigets Samling. Forf. betoner dette. Man kunde have ventet, at Stødet var kommet fra det høit kultiverede Trøndelagen. Men saa skede ikke, — og hvorfor ikke? Trønderne holdt sig mere tilbage i Vikingetiden, tog kun mindre Del i dens Færder, mener Forf., der ellers gjør opmærksom paa flere Træk, som vidner om, hvilken forholdsvis høi Kultur der allerede tidlig i Middelalderen maa have hersket i Trøndelagen.

Kjendsgjerningen er der.

Men den maa have sine Grunde, der tør være af en noget anden Art, og som nærmere bør undersøges. Trøndelagen har tidlig været et organiseret, selvberget Samfund, med mere originale Former. Jeg tror, Veien til at løse de Knuder, som her frembyder sig, er vist af Ebbe Hertzberg i hans fortjenstfulde, lille Afhandling[1] om »Trondhjems politiske og statsretslige Forhold i Sagatiden«.

Trøndelagen, Oplandene og Østlandet har en helt anden Natur end det vestenfjeldske. Denne Natur maa have sat et eget Præg paa disse Dele af Norge, forskjelligt fra hvad der fandtes vestenfor Fjeldet, i de langstrakte, smale Kystdistrikter. Men i denne Forskjel kan tillige Forklaringen til flere historiske Kjendsgjerninger være at finde.

Forf. nævner med fuld Ret, hvorledes Norge inden Norden er det Rige, som i sin hele Udstrækning senest bliver samlet. Men deraf følger ikke, at det sent er draget ind i den Udvikling, der stræbte mod Samling. Denne kan være begyndt ligesaa tidlig i Norge som i Danmark og i Sverige, og dette bestyrkes ved, hvad Forf. anfører om det før Harald Haarfagre paabegyndte Samlingsarbeide.

Jeg er for Tiden selv sysselsat med Studier over disse samme Forhold, — over Norges Samling under Harald Haarfagre, som den maa sees i Lys af Samtidens store Folkebevægelser. Der træffes der visse Spor, som foreløbig kunde lede til den Tro, at Østlandets og Oplandenes Samling var

---

[1] H. G. Heggtveit, Trondhjem i Fortid og Nutid, 997—1897. (Horten 1897).

et Pendant til, hvad der i Sverige foregik ved Mälaren ved Svearikes første Samling. Men af denne første Stræben mod Samling af norske Fylker fremgik dog som første Resultat kun et mindre, men dog paa sin Vis afsluttet Rige, om hvilket vi længe har vidst, at det over Vestfold havde Tilknytninger til Danmark, og som, efter nyere Forskninger ligeledes synes at have havt saadanne til Sverige. Videre kan her spørges: var det Monarki, Harald Haarfagre skabte, et saa ganske ensartet Vælde, som det gjerne opfattes? Bortseet fra de keltiske Bilande, — var det ikke saa, efter sin Organisation nærmest at regne for sammensat af tre særskilte Led, Vestfold-Oplandsriget, Trøndelagen og Kystlandet?

Her melder sig en Vrimmel af Spørgsmaal, der trænger Besvarelse, og af Opgaver, der trænger sin Løsning.

Hvori laa f. Eks. Vestfoldrigets Kraft? hvad var det, som betingede den høie Kultur og den politiske Magt, som ubestridelig fandtes der? Selve det egentlige Vestfold er jo ikke stort. Med sin frugtbare Jord, er og bliver det kun en temmelig smal Stribe af Kystland, der blot har meget lidet i Ryggen, Lardal og Sandsvær, to af den Art Indlandsbygder, der i Oldtiden ikke kunde veie meget. Eker og Lier hørte ganske vist med. Men de var dog noksaa fjernt borte fra Kongesæderne i det sydlige Vestfold. Det maa have været et større Land, der gav disse gamle Konger deres Magt, og saaledes skulde det ikke kunne forbause, om det tilsidst viste sig, at et afsluttet østnorsk Rige af større Maal, kanske lige op til Dovrefjeld, er adskillig ældre, end man før har tænkt sig. Den samme historiske Udvikling, der skabte Svea- og Danevældet, stræbte i Norge foreløbig kun mod en Samling af, hvad der laa østenfor Fjeldet. Erobringens anden Fase kom først, da Harald Haarfagre mod Nord og Vest overskred Fjeldryggen, og den tredie fulgte endelig efter, da han drog over Havet og underlagde sig de skotske Øer.

Hvad Trøndelagen angaar, med den Plads, som denne Landsdel senere indtog i den nationale Bevidsthed, da kan det ogsaa tænkes, at dette har været foranlediget gjennem religiøse Forbindelser, der med en gammel Kultus har kastet Glans over Egnen. En dybt rodfæstet hedensk Kultus fra Trøndelagen har vundet Overtaget over det hele

Land. Senere har denne fundet en umiddelbar Fortsættelse i den christne Kultus, som knyttedes til St. Olafs Helligdom i Nidaros og afløste de ældre hellige Centrer. Hvad Øst- og Vestland i den Retning bød, kunde overhovedet ikke tage det op med Trøndelagen, der fra meget fjerne Tider havde sin egen gamle Organisation, der ikke alene sigtede mod Fællesskab i Ret, men ogsaa mod Fællesskab i Kultus.

Dette Kultusfællesskab fik ingen Betydning for selve det norske Riges Dannelse. Denne foregik uafhængig deraf. Men da Trøndernes Kultus først engang var lagt ind under det norske Monarki, blev den stærk nok til at sætte sit Stempel paa dette, — først som hedensk, siden som christen. Hvad Vestlandet fik af nye Helligdomme paa Selja og Østlandet i Oslo, kunde aldrig opnaa Jævnbyrdighed.

Hvorvidt de Meninger, jeg her har anført, virkelig, helt eller delvis, holder Stik, maa det være forbeholdt at afgjøre gjennem mere dybtgaaende Undersøgelser. Her maa det foreløbig være nok med, hvad der er sagt.

Marts 1905.

Yngvar Nielsen.

Acta Pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark 1316—1536. I. Bind. 1316—1378. Udg. af L. Moltesen. I Comm. hos Gad. Kbhvn. 381 S. 8vo.

Allerede i det 18de Aarhundrede begyndte man, om end meget sparsomt, at see Documenter fra Pavearchivet ogsaa Nordens Historie vedkommende udgivne paa Tryk; man vil f. Ex. i Schlegels Sammlungen zur Dän. Gesch. I (1773) finde interessante Excerpter fra Vaticanet angaaende Grønland. Den af Ideer og Forslag i alle mulige Retninger opfyldte Rector, siden Præst, Laurids Smith, forsøgte i 1785 gjennem Bülow at interessere Regjeringen for at sende en Mand[1] til Rom for at gjøre Forskninger i det pavelige Archiv, vistnok uden Forestilling om dettes Beskaffenhed og

[1] Han foreslog — N. D. Riegels!!

Vanskeligheden, for ei at sige Umuligheden af at faa Adgang (L. Daae, af Bülows Papirer S. 182). Imidlertid kom Et og Andet siden efterhaanden frem; saaledes erhvervede f. Ex. H. N. Clausen paa sin første italienske Reise ikke saa faa Breve (trykte i Skandin. Literaturselskabs Skrifter XXI, 1826). Det norske Universitet kom noget senere i Besiddelse af en vigtig Samling Afskrifter, besørgede ved den pavelige Archivar Marini (trykte i første Bind af vort Diplomatarium).

Alt dette havde imidlertid lidet at betyde, saalænge endnu ingen nordisk Forsker kunde faa Adgang til personlig at see Archivets Skatte og selv afskrive, hvad han fandt. Dette lykkedes som bekjendt P. A. Munch, der besad baade særegne Forbindelser og fremfor alt i eminent Grad de videnskabelige Betingelser. Hans fleraarige Ophold i Rom, hvor han døde 1863, blev ikke alene af Vigtighed for Norge, men for hele Nordens Middelalders Historie, idet han ogsaa undersøgte og afskrev, hvad han fandt Broderrigerne vedkommende. De norske Breve fandt Plads i vort Diplomatarium (B. VI, flg.), men desværre ikke saa, at de, hvad der havde været det ene rette, kom til at danne en særskilt Afdeling af dette, men paa den Maade, at de udstykkedes og sammenblandedes med andre Sager, en Fremgangsmaade, der i det Hele har skadet dette vort ypperste Kildeskrift paa mange Puncter, man tænke blot paa den Maade, hvorpaa den bergenske Copibog er bleven opskaaren i Stumper! Af den store Samling af danske Documenter havde Munch selv udgivet, hvad der angik Erkebiskop Jens Grand; det øvrige blev efter hans Død udgivet af Kirkehistorikeren L. Helveg i forskjellige Bind af Kirkehistoriske Samlinger. Munch havde forøvrigt begyndt Udgivelsen af en særegen Samling af nogle af sine Afskrifter, nemlig de af ham forefundne »Pavelige Nuntiers Regnskabs- og Dagbøger«, og Udgaven blev fuldendt af Huitfeldt-Kaas i 1864. Endelig havde Munch ogsaa forfattet en saare oplysende og indholdsrig Afhandling: »Oplysninger om det pavelige Archiv og dets Indhold«. Han havde imidlertid, ved at deponere den i Rigsarchivet, bestemt, at den ikke maatte udgives, saalænge Pater Theiner, Vaticanets Archivar, levede, fordi den maaskee kunde bringe ham Ubehageligheder paa Grund af den i enestaaende Grad frie

Adgang, han havde givet den norske Professor. Først efterat ogsaa Theiner var død (1874), kom dette Skrift for Lyset (1876) i den store Samling af Munchs Afhandlinger (ogsaa særskilt).

Efter Munchs Bortgang (1863) kom nordisk Forskning i Rom til at hvile i mange Aar, og der var vistnok dem, som mente, at den utrættelige Mand havde udtømt Vaticanets Skatte for Nordens Vedkommende. Dertil kom, at den Adgang, Munch undtagelsesvis havde opnaaet, ingenlunde var let at opnaa for andre, thi først i 1880 aabnedes det vaticanske Archiv for Forskere i Almindelighed. Den første Nordbo, som nu gjenoptog Arbeidet, var den foreliggende Samlings Udgiver Dr. Moltesen (1894). Kort efter kom en svensk Forsker Dr. Karlsson til, senere ogsaa fra Norge først Prof. G. Storm, dernæst daværende Stipendiat A. Bugge, og da de nordiske Arbeidere gjensidig bistode hinanden, gik deres Gjerning let, hurtigt og frugtbart fra Haanden. Dr. Moltesen fremlagde i 1896 en fortrinlig Førstegrøde af sine romerske Studier i Skriftet: »De Avignonske Pavers Forhold til Danmark«, et særdeles instructivt og indholdsrigt Verk.

Det har saa været hans Opgave at meddele den hele Masse af danske Actstykker fra det romerske Archiv, dog først fra 1316 af (Johannes XXII). Valget af dette Aar som Udgangspunct har sin naturlige Begrundelse deri, at indtil denne Grændse er en almindelig, den hele catholske Kirke omfattende Samling af Pavebreve dels udgiven, dels vil den blive det, medens Rigdommen fra den angivne Tid af bliver saa stor, at ethvert Land derefter selv maa sørge for sig.

Dr. Moltesen vil vistnok meddele alle danske Pavebreve fra 1316, dog saa, at af tidligere trykte kun gives et kort Udtog af Indholdet med Henvisning til ældre Udgaver, f. Ex. i Dipl. Norv., Dipl. Svecanum, i Munchs Nuntiernes Regnskabsbøger, Danske Kirkehist. Samlinger, med andre Ord, hans Verk er delvis en Udgave, delvis en Regestsamling. Derhos har han paa en priselig Maade indsparet Rum ved ikke at medtage visse obligate Formler, for hvilke engang for alle er gjort Rede.

Det er vistnok ikke tvivlsomt, at den Samling, hvoraf første Bind altsaa nu foreligger, og om hvis Vigtighed i og

for sig ikke alene for den danske, men ogsaa for den almindelige, særlig den norske og svenske Kirkehistorie, det er overflødigt at tale, er udført med stor Omhyggelighed og Elegants. Under Gjennemsynet har Anmelderen kun en eneste lille Anmærkning at gjøre. Det er med Hensyn til No. 693, en Befaling af Gregor XI til Biskop Henrik af Slesvig (1371) om at tage under Behandling den »nys« (nuper) afdøde norske Erkebiskop „*Arvo's*" Bo. Brevet er interessant som et nyt Vidnesbyrd baade om det pavelige Kammers Gridskhed og den nidarosiske Erkestols Fattigdom efter Mandedøden, og man er saa meget mere glad over at finde det hos Dr. Moltesen, som det sees at være undgaaet de norske Historikeres Opmærksomhed. Paa Registret er Navnet »Arvo« rettet til *Arne*. Det kunde synes overflødigt her at bemærke, at nogen »Arvo« har aldrig været Erkebiskop eller Biskop i Norge, og at der i Nidaros vistnok har været en Erkebiskop *Arne* (Vade), men at hans Regjeringstid falder nogle og tyve Aar før 1371 († 1349). Den *nys* afdøde Erkebiskop, hvorom *her* er Tale, er derimod *Olaf* (I), hvis Navn altsaa maa være forvansket eller forbyttet i Pavebrevet[1].

Ved Dr. Moltesens Udgave faar man for Danmarks Vedkommende den store Fordeel at have de romerske Kilder chronologisk ordnede og samlede paa et Sted, hvilket i høi Grad maa lette deres Benyttelse. Som allerede berørt, er Norge ikke saa vel stillet paa Grund af Diplomatariets lidet heldige Plan. Den sidste Indhøstning af Pavebreve udgives dog heldigvis for sig selv, idet et eget Bind af Dipl. Norv. (17de Bind) er indrømmet dem. Udgivelsen begyndte allerede 1902 ved Prof. Storm og Rigsarchivar Huitfeldt-Kaas. To Hefter (det sidste fra 1903) ere udkomne, men Fuldendelsen maa, da begge Udgivere nu ere døde, komme til at lægges i andre Hænder.

L. Daae.

---

[1] Se herom min »Krønike om Erkebiskopperne i Nidaros« S. 126—128 (i det af det Kgl. norske Videnskabers Selskab (i Throndhjem) udgivne Festskrift ved Throndhjems 900 Aars Jubileum 1897). *Olafs* Løsøre var af Curien beslaglagt allerede i hans levende Live.

Spredte notiser til „Norske Herredags-Dombøger".

Jeg skal faa lov at notere her nogle smaabemærkninger, som muligens kan være til nytte ved bruget av »Norske Herredags-Dombøger«.

I navneregistret til den første række av dombøgerne (bind I—VI) findes opført en Mats Claussøn med henvisning til II. 15 og en Mats Olufssøn, Christen Munks foged, med henvisning til II. 13. Disse to Mats'er er øiensynlig en og samme person. De omtales i samme dom; først siges paa s. 13, at »Matzs Olauszenn« havde øget ledingen fra 12 mark smør til 15 mark av hvert spand jord, og dernæst siges s. 15, at »Matz Clauszen« skal have lagt paa ledingen. Antagelig er »Olauszenn« bare en trykfeil for »Clauszenn«. Fogden Mats Clausen findes desuden nævnt i Dipl. Norv. XII. 831 og XVII. 817 samt i Absalon Pederssøns dagbog, s. 186.

I samme register anføres en Thomas Jonssøn (II. 106), en anden Thomas Jonssøn paa Spjelkavig i Borgund (III. 10. 16. 32) og en tredje Thomas Jonssøn paa Søndmøre (I. 216. V. 136—40). Alle disse tre er utvilsomt samme mand. Han anklages i 1578 for at have fordrevet den rette odelsmand av en gaardpart i Ørskog, i 1580 for at have bemægtiget sig med vold kongelig og kirkelig jord i Bergenhus len, i 1585 for med uret at have taget bygsel av gaarden Gjerde [vistnok snarere gaarden av samme navn i Veø prestegjeld end, som i registret antaget, den i Strandebarm] og have forholdt en anden mand en gaard ved navn Vik [ikke anført i registret, sikkert gaarden Vik i Borgund]; i 1599 omtales det, at lensherren Johan Urne havde taget gaarden Vik i Borgund fra ham for nogen hans forseelse, og at han i august 1589 var blevet dømt fra livet for sin misgjerning. Ved alle disse leiligheder viser han sig vel fortjent til den betegnelse, han faar i dombrevet av 1580: »slig en weldener [ɔ: voldsmand?] og rettens foragter«.

I samme register henvises til en Cornelius Adrianssøn (IV. 165) og en Cornelius Povelssøn (IV. 8); men disse to er aabenbart en og samme person. S. 8 fortælles, at Cornelius Povelsen var søn af Margrete [Petersdatter], enke efter borgemesteren Adrian [Rikkardsen Falkener] i Trondhjem (jfr. om ham Dipl. Norv. II. 858. 868. XI. 772), og han maa da være født af hende i et tidligere ægteskab; i samme

dombrev, s. 9, kaldes han efter sin stedfar Cornelius Adriansen, og det er netop denne dom i anledning av forurettelser mod den samme Cornelius Adriansen, som omtales s. 165. Absalon Pederssøn omtaler i sin dagbog 1569 (s. 177) Cornelius som Adrians søn og nævner som hans stedbror Henrik Paalsen; men i 1570 omtaler han samme Cornelius som »Paalson« (s. 250—51); i 1572 (s. 262) anfører han blandt dødsfald »Cornelius borgemesters søn i Trondhiem«.

Gaarden »Sten i Trondhjems stift«, som omtales paa flere steder i b. IV, er ganske sikkert Gaarden Steine i Fosnes. S. 7 siges det nemlig at være strid om nogle sjøhus, om de ligger paa grund, som hører til »Sten« eller til gaarden Hov i Fosnes, og ogsaa ellers fremgaar det tydelig, at der er nær forbindelse mellem disse to gaarde; 2 kjør fra »Sten« opfødes en vinter paa Hov (s. 3), og manden paa »Sten« (Nils Olssen) gifter sig med enken efter bygselmanden paa Hov (s. 5). Rigtignok findes der en gaard af samme navn i Overhallen, og vi ser, at Nils Olssen paa Sten skriver et klagebrev fra bønderne i Overhallen (s. 101). Men den samme Nils Olssen viser sig at være en hel bondehøvding i Namdalen, og han beskyldes for at reise omkring og egge bønderne op, hvorved han især vandt tilslutning i Overhallen (s. 201—2); der er saaledes ingen grund til at formode, at han skulde høre hjemme i Overhallen heller end i Fosnes. Han havde ogsaa forbindelser i endda videre kredse, idet hans moder i 2det (eller 3dje) ægteskab giftede sig med den gamle borgemester Adrian Rikkardsen i Trondhjem.

Gaarden »Grumstad« (IV. 104) er sikkerlig Grungstad i Hølandet i Namdalen.

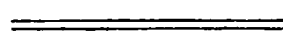
»Rynn« i Namdalen (IV. 101) er vel snarere Ryem i Vikten end som i registret antaget Ryan i Sparbu.

Gaardsnavnet »Lehe« (I. 228. IV. 31) er i registret identificeret med Losen i Melhus, fordi det et enkelt sted (IV. 33) er kaldt »Lossen«. Jeg skulde tro, at den sidste betegnelse er en skrivfeil, og at »Lehe« snarere er gaarden Lenen i Melhus.

I det særskilte register til dombogen for 1578 er der ogsaa optaget saglige henvisninger; jeg savner da en henvisning til »Finnerne«, der omtales s. 240, l. 4 som gaardbrændere i Indherred. **H. K.**

Rettelser:

Side 20, L. 10 f. o. Ebeltoft, læs Ebelholt.
» 27, L. 11 f. o. Robert, læs Roger.
» 297, L. 4 f. n. Hól, læs Høl.
» 298, L. 7 f. o. Hól, Høl.
» 303, L. 4 f. o. Ertastning, læs Erstatning.
» 312, L. 3 f. n. IV, 424, læs IV, 224.
» 355, L. 3 f. n. S. 538, læs IV, S. 538.

REGISTER.

REGISTER.

INDHOLD.

Enhver kan blive Medlem af den Norske historiske Forening ved at anmelde sig for Foreningens Bestyrelse (Formand: Professor Yngvar Nielsen), eller hos dens Kasserer, Grøndahl & Søns Boghandel, Toldbodgaden 27, og erlægge til Foreningens Kasse et Bidrag af 4 Kroner aarlig (eller 60 Kr. en Gang for alle). Man kan anmelde sig i enhver Boghandel eller Postkontor. For Kontingenten erholder hvert Medlem „Historisk Tidsskrift" samt alle af Foreningen forøvrigt udgivne Skrifter frit tilsendte, efterhaanden som de udkomme.

Ifølge Overenskomst med den Danske historiske Forening og den Svenske historiske Forening staar Adgang aaben for Medlemmerne af den Norske historiske Forening til at indtræde i den Danske og den Svenske Forening imod at betale halv Kontingent eller respektive 2 og 3 Kroner om Aaret. De Medlemmer, som ønske at benytte sig heraf, ville behage at gjøre Anmeldelse derom direkte til den Norske Forenings Kasserer, samt for den svenske Forenings Vedkommende ogsaa til Cammermeyers Boghandel, Carl Johans Gade 41 & 43.

Færdig fra Trykkeriet 3. Mai 1904.

Den norske historiske Forening 1903.

Aarsberetning for 1903.

Den norske historiske Forening har for 1903 udgivet:

Historisk Tidsskrift, 4de Række, 2det Binds 3die og 4de Hefte (S. 163—273) med Register, Navnefortegnelse, Titel og Indhold, tilsammen 8½ Ark.

Claus Pavels's Dagbøger for Aarene 1817—22, udg. af *L. Daae*, 2det Binds 6te Hefte (S. 433—512), tilsammen 5 Ark.

S. Bugge: *Norsk Sagafortælling og Sagaskrivning i Irland*, 2det Hefte (S. 81—160), tilsammen 5 Ark.

Aarsleveringen udgjør saaledes 271 Sider eller 18½ Ark foruden Navnefortegnelse, Titel og Indhold.

Antallet af Foreningens betalende Medlemmer udgjorde ved Udgangen af 1903 547. I 1903 er indmeldt 7 nye Medlemmer, medens samtidigt 49 er udmeldt eller døde.

44 svenske og 86 danske Medlemmer betalte ifølge de med den svenske og den danske historiske Forening bestaaende Overenskomster mindre Kontingent. Af den ved disse Overenskomster aabnede Adgang til paa lignende Vilkaar at indtræde i de to andre Foreninger havde af Foreningens norske Medlemmer 40 benyttet sig for den svenske Forenings og 89 for den danskes Vedkommende.

Indtægter
for 1903 udgjorde:

H. M. Kongens Bidrag	Kr.	60.00
Kontingenter	„	2 047.00
Indsparede Renter af Holsts og Vogts Legater	„	174.08
Salg af ældre Skrifter	„	166.42
Beholdning i Kreditkassen	„	19.03
Refunderet Porto	„	3.50
	Kr.	2 470.03

Udgifter
for 1903 udgjorde:

Saldo fra 1902	Kr.	60.93
Honorarer	„	264.00
Trykning og Korrektur	„	1 287.95
Kommissionsgebyr	„	54.60
Rabat for solgte Skrifter	„	55.47
Antikvarisk Kjøb af ældre Skrifter . . .	„	5.00
Porto og Annoncer	„	59.33
Expeditør og Kasserer	„	511.75
Revision	„	40.00
Tilfældige Udgifter	„	45.00
Balance (Behold i Kasse)	„	86.00
	Kr.	2 470.03

Foreningens Gjæld er altsaa i Aarets Løb betalt, og Foreningens pekuniære Stilling maa saaledes i Forhold til en længere Aarrække betegnes som forholdsvis god.

De livsvarige Medlemmers Fond udgjør nu Kr. 487.55 (mod ifjor 467.88). Dette Fond vil indtil videre ikke blive rørt.

Foreningen har i Aarets Løb tabt et af sine første Medlemmer, der i mange Aar tilhørte dets Bestyrelse og siden 1899 var Foreningens Formand, — Professor Dr. Gustav Storm, der 23de Februar 1903 afgik ved Døden. I hans Sted indvalgtes paa Generalforsamling i Juni 1903 Professor Ebbe Hertzberg som Medlem af Bestyrelsen.

Christiania Juni 1904.

Yngvar Nielsen. L. Daae. H. J. Huitfeldt-Kaas.
Absalon Taranger. Ebbe Hertzberg.

Den norske historiske Forening 1904.

Aarsberetning for 1904.

Den norske historiske Forening har for 1904 udgivet:

Historisk Tidsskrift, 4de Række, 2det Binds 1ste 2det og 3die Hefte (S. 1—256), tilsammen 16 Ark.

Claus Pavels's Dagbøger for Aarene 1817—22, udg. af *L. Daae*, 2det Binds 7de Hefte (S. 513—610 + Titel og Indhold), tilsammen $6^1/_2$ Ark.

Aarsleveringen udgjør saaledes 360 Sider eller $22^1/_2$ Ark.

Antallet af Foreningens betalende Medlemmer udgjorde ved Udgangen af 1904 548. I 1904 er indmeldt 30 nye Medlemmer, medens samtidigt 22 er udmeldt eller døde.

38 svenske og 88 danske Medlemmer betalte ifølge de med den svenske og den danske historiske Forening bestaaende Overenskomster mindre Kontingent. Af den

ved disse Overenskomster aabnede Adgang til paa lignende Vilkaar at indtræde i de to andre Foreninger havde af Foreningens norske Medlemmer 40 benyttet sig for den svenske Forenings og 82 for den danskes Vedkommende.

Indtægterne
for Aaret 1904 udgjorde:

Saldo fra f. Aar	Kr.	86.00
Hs. Maj. Kongens Bidrag	„	60.00
Kontingenter	„	1 935.65
Indvundne Renter af Holsts og Vogts Legater	„	172.18
Salg af ældre Skrifter	„	108.79
Norske Medlemmer af „Dansk historisk Forening“ indbetalt	„	198.00
	Kr.	2 560.62

Udgifterne
for Aaret 1904 udgjorde:

Honorar	Kr.	1 057.00
Trykning	„	1 426.30
Kommissionsgebyr	„	77.20
Rabat for solgte Skrifter	„	36.26
Antikvarisk Kjøb af ældre Skrifter . . .	„	1.00
Portoudgifter	„	54.72
Expeditør og Kasserer	„	533.41
Revision	„	40.00
Udbetalt til „Dansk historisk Forening“ for norske Medlemmer for 1903 og 1904 .	„	299.93
	Kr.	3 525.82
Underskud er . . . . =	Kr.	965.20

De livsvarige Medlemmers Fond udgjør nu Kr. 502.92 (mod ifjor 487.55). Dette Fond vil indtil videre ikke blive rørt.

Foreningen har gjennem Skrivelse af 24de Marts 1904 fra Fru Calla Wiel Nilsen modtaget Meddelelse om, at hun i Lighed med sin nu afdøde Ægtefælle, Advokat Ingar Nilsens tidligere Disposition af Kr. 1 000.00 stiller et Beløb af Kr. 5 000.00 (fordelt paa 5 Aar med Kr. 1 000.00 pr. Aar) til Raadighed for den historiske Forening for at anvendes til Forfattelse og Udgivelse af historisk-topografiske Bygdebeskrivelser.

For denne betydelige Gave staar Foreningen og den historisk-topografiske Videnskab i varm Taknemmelighed til Fru Wiel Nilsen.

Der er indkommet to Bygdebeskrivelser, den ene over Andebu i det 17de Aarhundrede af Lærer Lorents Berg og den anden over Ullensvang af Pastor O. Olafsen, hvilke begge er bedømte af D'Hrr. Rigsarchivar H. J. Huitfeldt-Kaas og Professor Dr. A. Taranger, efter hvis Indstilling der er tildelt Hr. Berg en Præmie, stor Kr. 500.00, og Hr. Olafsen en Præmie, stor Kr. 1 000.00.

Christiania, 2den Juni 1905.

Yngvar Nielsen. L. Daae.
Absalon Taranger. Ebbe Hertzberg.

Generalforsamling afholdtes den 8de Juni 1905, hvor Aarsberetning for 1903 og 1904 oplæstes, og hvor Regnskab for de samme Aar fremlagdes. Formanden udtalte Foreningens Sorg over det Tab, den havde lidt ved Rigs-

Foreningens medlemmers opmærksomhed henledes paa følgende bekjendtgjørelse:

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

MARIUS KRISTENSEN OG AXEL OLRIK

har nu sluttet sin første aargang, der er bleven modtaget med enstemmig velvilje af publikum og pressen.

Tidsskriftet bringer afhandlinger og meddelelser om dansk sprog, literaturhistorie, folkedigtning, gammel skik, almuens livsvilkaar, oldtidens trosforestillinger og livsformer. Det henvender sig ikke blot til fagmændene, men til alle, der har interesse for granskning af vort modersmaal og aandsliv. Der vil blive taget fyldigt hensyn til de andre nordiske landes forskning paa tilsvarende omraade og gives udblik til de værker og opfattelser i udlandets literatur, der er af særlig betydning paa religionshistoriens og kulturhistoriens omraade.

DANSKE STUDIER udkommer med 4 hefter aarlig (14—16 ark) i stort format og delvis illustreret. Prisen er 4 kroner om aaret.

Holdere af „Danske Studier" faar alle 10 bind af DANIA for 10 kroner (bogladepris 44 kr.).

DET SCHUBOTHESKE FORLAG

Aargangen 1904 indeholder

Axel Olrik, Kong Lindorm.
Ida Falbe-Hansen, Steen Blichers „Min egen gravsang" og dens forbillede.
Marius Kristensen, H. C. Ørsted og det danske sprog.
Edv. Lehmann og *Axel Olrik*, Solvognen fra Trundholm.
Just Bing, Holbergs første levnetsbrev.
Kr. Sandfeld Jensen, Smaabidrag til dansk syntax.

(Forts. paa omslagets 4de side.)

HISTORISK TIDSSKRIFT
1. HEFTE 1904

HISTORISK TIDSSKRIFT

UDGIVET

AF

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

4.
FJERDE RÆKKE
3.
TREDIE BINDS FØRSTE HEFTE

KRISTIANIA
GRØNDAHL & SØNS BOGTRYKKERI
1904

Den historiske Forening har udgive følgende Skrifter, der kunne erholdes til de vedføiede Priser

Historisk Tidsskrift, 1ste Række, Bind I—IV (1870—1876) tilligemed de nedenfor under No. 1 til og med 5 anførte Tillægsskrifter . . . . Kr. 25.00.

Historisk Tidsskrift, 2den Række, Bind I—VI (1877—1887) tilligemed de nedenfor under No. 6 til og med 10 anførte Tillægsskrifter . . . . Kr. 44.00.

Historisk Tidsskrift, 3die Række, Bind I—V (1888—1899) tilligemed de nedenfor under No. 11 til og med 16 anførte Tillægsskrifter . . . . Kr. 42.00.

Historisk Tidsskrift, 4de Række, Bind I—III (1900—1905) tilligemed de nedenfor under No. 17 og 18 anførte Tillægsskrifter . . . . Kr. 24.00.

Særskilt kan erholdes:

I. Tidsskriftet (uden Tillægsskrifter)
Første Række Kr. 14.60, Anden Række Kr. 24.00, Tredie Række Kr. 26.00.

II. **Tillægsskrifter:**

1. **Jørgen Herman Vogt's** Optegnelser om sit Liv og sin Embedsvirksomhed 1774—1846. 1871. II & 386 S. Med Forf.s Portræt . . . . Kr. 5.00.
2. **Y. Nielsen.** Jens Bjelke til Østråt, Norges riges kantsler. Et bidrag til Norges indre historie i den første halvdel af det syttende århundrede. 1872. VIII & 412 S. (udsolgt).
3. **Petter Dass's** Samlede Skrifter. Udgivne af A. E. Eriksen. I. Nordlands Trompet samt Viser og Rim. 1874. LXXXVIII & 388 S. Med Forf.s Portræt. Kr. 4.00.
   II. Aandelige Sange. B. I. II. J. W. Cappelens Forlag. Bogladepris resp. Kr. 4.80 og 4.50 ÷ 25 % for Foreningens Medlemmer.
4. **Gustav Storm.** Sagnkredsene om Karl den store og Didrik af Bern hos de nordiske Folk. Et Bidrag til Middelalderens litterære Historie. 1874. IV & 248 S. Kr. 3.00.
5. **Paul Christian Holst's** Efterladte Optegne Liv og sin Samtid. 1876. VIII & Forf.s Portræt . . . .

(Forts. paa Or

6. **Konrad Maurer.** Udsigt over de nordgermaniske Retskilders Historie. 1878. IV & 214 S. Kr. 2.50.
7. **Dr. Ludvig Daae.** Gerhard Schøning. En Biographi. 1880. IV & 92 S. . . . . Kr. 1.20.
8. **Peder Claussøn Friis's** Samlede Skrifter. Udgivne af Dr. Gustav Storm. 1881. LXXXIII & 493 S. Kr. 7.00.
9. **Dr. Yngvar Nielsen.** Bidrag til Norges Historie i 1814. Afhandlinger og Aktstykker. 1882—1885. I. 504 S. II. 499 S. . . . . . Kr. 12.00.
10. **Dr. Yngvar Nielsen.** Stormagternes Forhold til Norge og Sverige 1815—1819. 1886. 144 S. Kr. 1.50.
11. **Claus Pavels's** Dagbøger for Aarene 1812—1813. Udgivne af Dr. Ludvig Daae. 1889. 284 S. Kr. 3.60.
12. **Absalon Taranger.** Den angelsaksiske Kirkes Indflydelse paa den norske. 1890—1891. XII & 459 S. Kr. 5.50.
13. **Dassiana.** Viser og Rim af Petter Dass med nye Oplysninger om hans Levnet og Skrifter. Udgivne af A. E. Erichsen. 1891. V & 146 S. Kr. 1.90.
14. **Claus Pavels's** Dagbøger for Aarene 1817—1822. Udgivne af Dr. Ludvig Daae. I. 1892—1899. 578 S. Kr. 7.25.
15. **Jørgen Herman Vogt's** Optegnelser om sit Liv og sin Embedsvirksomhed 1847—1858. 1895. VII & 250 S. Med Forf.s Portræt . . . . Kr. 3.50.
16. **Alexander Bugge.** Studier over de norske byers selvstyre og handel før Hanseaternes tid. 1899. IV & 223 S. . . . . Kr. 3.00.
17. **Claus Pavels's** Dagbøger for Aarene 1817—1822. Udgivne af Dr. Ludvig Daae. II. 1900—1904. IV & 611 S. . . . . Kr. 7.70.
18. **Sophus Bugge.** Norsk Sagafortælling og Sagaskrivning i Irland. H. 1—2. S. 1—160. 1901—1903. Kr. 2.00.

Kjøbere af No. 18 ansees som Subskribenter paa Fortsættelsen.

For Medlemmer vil der blive beregnet en særdeles elig Rabat.

INDHOLD.

Medlemsfortegnelse vil medfølge næste Bind.

Enhver kan blive Medlem af den **Norske historiske Forening** ved at anmelde sig for Foreningens Bestyrelse (Formand: Professor Yngvar Nielsen), eller hos dens Kasserer, **Grøndahl & Søns Boghandel,** Toldbodgaden 27, og erlægge til Foreningens Kasse et Bidrag af 4 Kroner aarlig (eller 60 Kr. en Gang for alle). Man kan anmelde sig i enhver Boghandel eller Postkontor. For Kontingenten erholder hvert Medlem „Historisk Tidsskrift" samt alle af Foreningen forøvrigt udgivne Skrifter frit tilsendte, efterhaanden som de udkomme.

Ifølge Overenskomst med den **Danske historiske Forening** og **Svenska historiska Föreningen** staar Adgang aaben for Medlemmerne af den Norske historiske Forening til at indtræde i den Danske og den Svenske Forening imod at betale halv Kontingent eller respektive 2 og 3 Kroner om Aaret. De Medlemmer, som ønske at benytte sig heraf, ville behage at gjøre Anmeldelse derom direkte til den Norske Forenings Kasserer, eller for den svenske Forenings Vedkommende til Cammermeyers Boghandel, Carl Johans Gade 41 & 43.

Ifølge Overenskomst med **Universitetsvennernes Danske Samfund** vil Medlemmerne af den Norske historiske Forening kunne erholde for Kr. 2.50 pr. Aar Tidsskriftet **Danske Studier** (sædvanlig Pris Kr. 4.00) ved H- delse til Hr. Docent Dr. **Axel Olrik** (Gammel Kongevei, 74, Kjøbenh-

---

Færdig fra [illegible] 17. Juli 1[illegible]

